

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI AKTÖRLERİN
ORTADOĞU'DA GÜÇ VE ÇIKAR MÜCADELESİ: AB, ABD, ÇİN VE RUSYA
ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

Doktora Tezi

Şahin ÇAYLI

İstanbul, 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI AKTÖRLERİN
ORTADOĞU'DA GÜÇ VE ÇIKAR MÜCADELESİ: AB, ABD, ÇİN VE RUSYA
ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

Doktora Tezi

Şahin ÇAYLI

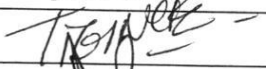

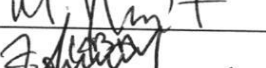
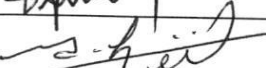
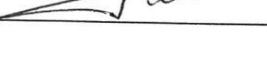
Danışman: Prof. Dr. Tiğınçe OKTAR

İstanbul, 2017

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalında Doktora öğrenimi gören 706317841 no'lu Şahin ÇAYLI'nın hazırladığı "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Aktörlerin Ortadoğu'da Güç ve Çıkar Mücadelesi: AB, ABD, Çin ve Rusya Üzerinden Bir Analiz" konulu DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, M.Ü. Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 20/07/2017 tarihinde saat 13.00 da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin 'Kabul' ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof.Dr.Tiğınçe OKTAR	Kabul	
Prof.Dr.Ahmet TABAKOĞLU	Kabul	
Yrd.Doç.Dr.İ.Murat BOZKURT	Kabul	
Doç.Dr.Zafer AKBAŞ	Kabul	
Yrd.Doç.Dr.Ahmet Hüsrev ÇELİK	Kabul	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 23/07/2017 tarih ve 2017/14-5 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Sınav evrakları 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3(üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

ÖNSÖZ

Tez çalışmamda her türlü yardımlarını ve desteğini esirgemeyen, tavsiye ve yönlendirici katkılarını gördüğüm tez danışmanım Prof. Dr. Tiğınçe OKTAR ve ikinci tez danışmanım Doç. Dr. Zafer AKBAŞ hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Tez yazımında fikirleri ve yönlendirmeleriyle yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. İbrahim Murat BOZKURT ve Yrd. Doç. Dr. Ahmet Hüsrev ÇELİK hocama teşekkür ederim.

Maddi ve manevi desteklerini hiç esirgemeyen, zor zamanlarda hep yanımda olan eşime ve aileme en içten teşekkürlerimi sunarım.

Şahin ÇAYLI

ÖZET

Soğuk Savaş sürecinde dünyada ve Ortadoğu'da ABD ve SSCB'nin başını çektiği büyük bir mücadele yaşanmıştır. Sovyetlerin yıkılması itibariyle Ortadoğu'da nasıl bir süreç yaşandığı ve nasıl bir güç ve çıkar mücadelesi yaşandığının araştırıldığı bu tez çalışması, bu yönüyle özgün bir araştırma olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmayı farklı ve özgün kılan bir diğer husus ise AB, ABD, Rusya ve Çin'in Ortadoğu bölgesindeki politikalarının güç dengesi kapsamında ele alınmasıdır.

Tezin ana araştırma sorusu Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğu bölgesindeki güç dağılımı ve çıkar ilişkisi nasıl değişmiştir? AB, ABD, Rusya ve Çin'in bölgeye yönelik politikalarını belirlemede diğer aktörlerin öncelikli politikaları nelerdir. Nasıl bir güç dengesi bulunmaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dünyada ve Ortadoğu da nasıl bir güç değişimi yaşanmıştır. Bu güç değişimi ile birlikte AB, ABD, Rusya ve Çin'in bölge üzerindeki politikalarında, nasıl bir değişimin yaşandığı irdelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı Soğuk savaş sonrası ABD, Çin, Rusya ve ABD'nin Ortadoğu politikalarının güç ve çıkar ekseninde nasıl değişkenlik gösterdiğinin analizini yapmaktır. Çalışma kapsamında Ortadoğu da yaşanan güç ve çıkar çatışması ülkelerin kullandıkları araçlar, bölgede yaşanan savaşlar, çatışmalar, krizler ve toplumsal olaylar üzerinden irdelenmiştir. Çalışma sonucunda çatışmaların, savaşların, istikrarsızlığın, büyük güçlerin çıkar çatışmalarının bölgeyi nasıl etkilediğinin sebep ve sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tezde teorik çerçeve, kimine göre teori ve kimine göre bir kavram olan güç dengesi üzerine oturtulmuştur. Güç dengesinin olmazsa olmazları olan güç ve çıkar kavramları detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu kavramlar üzerinden tezin ana araştırma sorusuna cevap aranmış ve çalışmanın amacı kurgulanmıştır.

Çalışmada uluslararası aktörler arasında bir güç ve çıkar mücadelesinin bulunduğu, bu güç ve çıkar mücadelesinin kendi coğrafyaları dışında olan başka bir bölgeye, Ortadoğu bölgesine kadar uzanabildiği görülmüştür. Bu noktadan hareketle konunun uluslararası ilişkiler boyutunun olmasından hareketle, analiz metodunun

kavramsal ve kuramsal çerçevesini uluslararası ilişkiler disiplininin kavramları ve kuramları oluşturmuştur.

Çalışmada ayrıca küreselleşme sürecinde yaşanan güç değişimleri ile birlikte, soğuk savaş sonrasında iki kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya ve sonrasında yaşanan gelişmeler ile birlikte söz konusu aktörler çerçevesinde çok kutuplu dünyaya doğru bir değişim olup olmadığı sorgulanmıştır. Çok kutuplu dünyaya bir gidişin olduğu görülmüştür. Oluşacak çok kutuplu dünyada da ortaya çıkacak en güçlü sistemin güç dengesi sistemi olacağı tahmin edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Güç Dengesi, Güç, Çıkar, AB, ABD, Çin, Rusya

INTERESTS AND POWER STRUGGLE OUT OF INTERNATIONAL ACTORS IN THE MIDDLE EAST AFTER COLD WAR: AN ANALYSIS BASED ON EU, USA, RUSSIA AND CHINA

ABSTRACT

During the Cold War, there was a great struggle in the world and in the Middle East, led by the US and the USSR. This thesis study investigating how a process in the Middle East is experienced by the collapse of the Soviets and how a struggle for power and interest has occurred has emerged as a unique research in this respect. Another point that is different and unique is the fact that the policies of the EU, USA, Russia and China in the Middle East region are considered within the power balance.

The main research question of the thesis How has the power distribution and interest relation in the Middle East region changed in the post-Cold War period? What are the priority policies of the other actors in determining the policies of the EU, USA, Russia and China towards the region. How there is a balance of power. With the end of the Cold War, how the world and the Middle East experienced a change of power. Along with this change of power, the EU, USA, Russia and China's policies on the region have examined how the change happened.

The aim of this study is to analyze how the post-Cold War US, China, Russia, and the US are changing the Middle East politics on the axis of power and interest. Within the scope of the study, the power and conflict of interest experienced in the Middle East were explored through the tools the countries used, the wars, conflicts, crises and social events that took place in the region. As a result of the study, the causes and consequences of the conflicts, wars, instability, conflicts of interests of the great powers have been reached.

The theoretical framework in thesis is based on power balance, which is a concept according to the theory and some according to somebody. The concepts of power and interest, which are essential for power balance, are explained in detail. Through these concepts, the main thesis of the thesis was searched for an answer and the aim of studying was sought.

It has been seen in the study that there is a power and interest struggle among international actors and that this struggle for power and interest can extend to another region outside of its geographies to the Middle East region. Moving from this point of view, the concept and the theoretical framework of the analysis method constituted the concepts and theories of international relations discipline.

The study also questioned whether there was a shift towards a multipolar world in the context of actors, along with the developments experienced in the unipolar world and the aftermath of the bipolar world after the cold war, along with the power changes experienced with globalization. It has been seen that you are going to a multipolar world. It is estimated that the most powerful system to emerge in the multipolar world will be the power balance system.

Keywords: Middle East, Balance of Power, Power, Interests, EU, USA, China, Russia

İÇİNDEKİLER

ÖZET	1
ABSTRACT.....	3
KISALTMALAR	9
GİRİŞ	10

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK KAPSAM

1. GÜÇ KAVRAMI	18
2. ÇIKAR KAVRAMI.....	25
3. TEORİK KAPSAM: GÜÇ DENGESİ.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ VE SONRASI AB, ABD, ÇİN VE RUSYA’NIN DÜNYADA GÜÇ VE ÇIKAR MÜCADELESİ

1. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN GÜÇLENMESİ VE DÜNYADAKİ YERİ.....	39
1.1. Berlin Duvarı’nın Yıkılması ve Yeni Avrupa.....	41
1.2. Avrupa Birliği’nin Ekonomik, Siyasi ve Askeri Entegrasyon Süreci.....	43
1.3. Avrupa Birliği’nin Genişleme Politikası.....	45
1.4. Ekonomik Dev, Askeri ve Siyasi Cüce Avrupa Birliği.....	48
1.4.1. Gürcistan ve Ukrayna Krizleri.....	50
1.4.2. Avrupa Ekonomisinin Kodları.....	52
2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÜNYANIN GÜÇ MERKEZİ: AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ.....	53
2.1. Soğuk Savaş Dönemi Bloklaşma Siyaseti: Batı Bloku Lideri ABD, Doğu Bloku Lideri SSCB	56
2.2. Soğuk Savaş Sonrası Amerika Birleşik Devletleri.....	57

2.3.	11 Eylül Saldırıları ve ABD'ye Uluslararası Sistemde Etkisi	58
3.	ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN ULUSLARARASI POLİTİKADA ETKİN OLMA ÇABASININ ARKA PLANI	63
3.1.	Dev Ekonomi	67
3.1.1.	Artan Üretim ve Enerji Yatırımları.....	69
3.1.2.	Yükselen Dış Ticaret ve Büyüme Rekorları Kıran Ekonomi	71
3.2.	Rusya İle Stratejik İşbirliği ve Güç Dengesi Arayışları.....	74
3.3.	Artan Askeri Harcamalar ve Güçlenen Ordu	75
3.4.	Süper Güç Olma Sınavı: Tayvan Sorunu	78
4.	ÇİFT KUTUPLULUKTAN TEK KUTUPLULUĞA VE SONRASINDA KÜRESEL REKABETTE RUSYA FEDERASYONU	79
4.1.	Soğuk Savaş'ın Bitmesi ve SSCB'nin Çöküşü	81
4.2.	SSCB'nin Yıkılışı ve Rusya Federasyonu'nun Kuruluşu	82
4.3.	Bağımsız Devletler Topluluğu	84
4.4.	Rusya Savunma Harcamaları ve Dünya Enerji Sektöründe Rusya.....	85
4.5.	Güçlü Lider Putin ve Rusya'nın Geri Dönüşü	87
5.	DÜNYADA YAŞANAN GÜÇ DEĞİŞİMLERİ VE DİNAMİKLERİ.....	89
5.1.	Yaşanan Güç Değişimlerinin Tarihi Seyri ve Nedenleri.....	90
5.2.	Dünyada Silahlanma	92
6.	KÜRESEL ÖRGÜTLER VE ÇOKULUSLU ŞİRKETLER ÜZERİNDEN AB, ABD, ÇİN VE RUSYA'NIN KÜRESEL ÇIKAR MÜCADELESİ	94
6.1.	Birleşmiş Milletler (BM).....	95
6.2.	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)	97
6.3.	Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)	101
6.4.	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC).....	103
6.5.	Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (World Bank) ve Dünya Ticaret Örgütü(WTO).....	105
6.6.	BRICS (Brezilya Rusya Hindistan Çin Güney Afrika).....	110
6.7.	Çokuluslu Şirketler.....	111

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AB, ABD, ÇİN VE RUSYA'NIN ORTADOĞU'DA GÜÇ VE ÇIKAR MÜCADELELERİ: GÜÇ DENGESİ POLİTİKALARININ, ÇATIŞMALAR VE SAVAŞLAR ÜZERİNDEN ANALİZİ

1. ORTADOĞU'NUN GÜÇ VE ÇIKAR MÜCADELESİNDE MERKEZ OLMASI	117
2. ORTADOĞU'DA BÖLGESEL ÖRGÜTLERİN ETKİNLİĞİ: AB, ABD, RUSYA VE ÇİN İLE İLİŞKİLERİ	120
2.1. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)	120
2.2. Arap Birliği	122
3. EKONOMİK BÜTÜNLEŞME VE SİYASAL PARÇALANMIŞLIK EKSENİNDE AVRUPA BİRLİĞİNİN ORTADOĞU POLİTİKALARI	122
3.1. Ekonomik- Ticari Hedefler ve Birliğin Artan Enerji İhtiyacı	124
3.2. Birliğin Oluşturulmaya Çalışılan Ortak Dış Politika ve Savunma Politikası: Ortak Olmayan Ortadoğu Politikaları	125
4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKALARI	126
4.1. Ekonomik Çıkarlar	129
4.2. Bölgedeki Dengeleri Korumak ve Terörle Mücadele	131
4.3. İsrail'in Güvenliği	132
4.4. Enerji Güvenliği	133
5. ÇİN'İN ARTAN ENERJİ VE PAZAR İHTİYACI İLE BİRLİKTE ORTADOĞU POLİTİKALARI	134
5.1. Çin'in Ortadoğu'da Enerji Politikaları ve Enerji Odaklı Yatırımları	136
5.2. Çin'in Ortadoğu'da Artan Siyasi ve Ekonomik Ağırlığı	137
6. RUSYA'NIN ORTADOĞU'YA YÖNELİK POLİTİKALARI	138
6.1. Askeri, Siyasi ve Güvenlik Boyutu	140
6.2. Ekonomi, Ticaret ve Enerji Boyutu	141

7. ORTADOĞU'DA AB- ABD STRATEJİK ORTAKLIĞI.....	142
7.1. Mübarek, Mursi ve Sisi Liderliğinde Mısır Arap Cumhuriyeti	143
7.2. Dengeleyici Güç/Dengenin Dengeleyicisi: Suudi Arabistan Krallığı.....	146
7.3. Bölgede Stratejik Ortak olarak Görülen İsrail	149
8. ORTADOĞU'DA RUSYA-ÇİN STRATEJİK ORTAKLIĞI.....	150
8.1. İran'ın bölgede etkinliği ve Rusya-Çin ile Stratejik Çıkar Ortaklığı	152
8.2. Kırmızı Çizgi: Suriye	158
9. AB, ABD, ÇİN VE RUSYA'NIN ORTADOĞU'DAKİ POLİTİKALARININ ÇATIŞMALAR VE SAVAŞLAR ÜZERİNDEN ANALİZİ.....	159
9.1. DAEŞ Terör Örgütü	161
9.2. Ortadoğu'da İstikrar ve İktidar Bağlamında Bir Güç Mücadelesi Olarak Darbeler.....	163
9.3. Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve Körfez Savaşı	166
9.4. İsrail- Filistin Sorunu	168
9.5. Afganistan Savaşı.....	172
9.6. 2003 Irak'ın İşgali	174
9.7. İsrail-Lübnan Savaşı.....	178
9.8. Arap Baharı: Kış mı, Bahar mı?.....	180
9.9. Hibrid Bir Savaş: Suriye İç Savaşı.....	185
SONUÇ	190
KAYNAKÇA.....	199

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	:	Adı Geçen Eser
AGİT	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSP	:	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AB	:	Avrupa Birliği
AET	:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
BDT	:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMGK	:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
ÇKP	:	Çin Komünist Partisi
ÇUŞ	:	Çokuluslu Şirketler
DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
GSYİH	:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
İİT	:	İslam İşbirliği Teşkilatı
KGB	:	Devlet Güvenlik Komitesi
NATO	:	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OECD	:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	:	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB	:	Sovyetler Birliği
ŞİÖ	:	Şanghay İşbirliği Örgütü
KM	:	Kilometre

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş süresince çözülemeyen ve kronikleşen Ortadoğu'daki sorunlar, 1990'lardan sonra bölgesel aktörler arasındaki mücadelenin ana sebeplerden birisini oluşturmaktadır. Bölgesel aktörlerin mücadelelerine katılan uluslararası aktörler, sorunların kendi istedikleri gibi neticelenmesi noktasında bir güç yarışı içerisinde olmuşlardır.

Ortadoğu dünyadaki güç ve çıkar mücadelelerinin yaşandığı en önemli merkezlerden biridir. AB, ABD, Çin ve Rusya bölgesel örgütler olan Arap Birliği ve İslam İşbirliği Teşkilatı üzerinden bölge ülkeleri ile işbirliklerini geliştirmektedirler. Bu işbirliği değişim, dönüşüm, süreklilik ve ittifak politikaları ile bazen bu örgütler üzerinden bazen de ülkeler arası ikili ilişkiler üzerinden yürümektedir.

Konunun gereğinden fazla geniş olması veya dar olması araştırmayı zorlaştırıp etkisizleştireceğinden, konu ile ilgili yapılan okumalar, gözlemler, analiz ve değerlendirme süreci sonucunda, bilimsel ve daha sağlıklı bir çalışma yapılabilmesi için, konu ile ilgili zaman ve analize dahil edilen aktörler üzerinde kısıtlamaya gidilmiştir. Çalışma kapsamında yapılacak olan analizde dört aktör seçilmiştir. Çalışmada aktörler olarak AB, ABD, Rusya ve Çin'in seçilmesinin sebebi, bu aktörlerin hem uluslararası sistemde ve hem de Ortadoğu'da güç kullanabilecek potansiyeli olan ve kendi çıkarları doğrultusunda politikalar belirleyebilen aktörler olmalarıdır. Geçmişte yüzyılda gerçekleşen ilerlemeler günümüzde on yıllar içerisinde mümkün olabilmektedir. Bu doğrultuda tezde zaman kısıtı olarak Soğuk Savaş sonrasında tercih edilmesinin sebebi, bu zamanda diliminde teknolojinin ilerlemesi ve küreselleşmenin etkisi ile Ortadoğu'daki değişimin, dönüşümün ve etkileşimin diğer zamanlara göre daha hızlı ve etkili olmasıdır. Soğuk Savaş sonrasında geçen yaklaşık 26 yıllık sürede yaşanan olaylar, krizler, çatışmalar ve savaşlar, Soğuk Savaş dönemindeki gelişmelerden daha fazla olup, uluslararası sistemde birçok değişimi bünyesinde barındırmaktadır.

Çalışma kapsamında ele alınan aktörlerden birisi olan Avrupa Birliği (AB) ülkeleri, kendi aralarında uzun süren ve kazananı olmayan savaşlardan sonra, işbirliğini tercih etmiştir. Berlin duvarının yıkılması sonrasında yeniden şekillenen Avrupa, gerçek

anlamda bir birlik olma yolunda mesafe kat etmeye başlamıştır. Avrupa Birliği'ni uluslararası bir aktör yapan en önemli unsur, birlik üyeleri ile sağladıkları başarılı ekonomik entegrasyon sürecidir. Gerçekleştirilmek istenen siyasi entegrasyon devam etmektedir. Askeri entegrasyon süreci ise başarıya ulaşamamıştır. Halen devam eden Birliğin genişleme politikası, halihazırdaki sorunların daha fazla büyümesine neden olduğu söylenmektedir. Son zamanlarda yaşanan Gürcistan ve Ukrayna krizleri, birliğin ortak savunma ve güvenlik noktasında ne kadar zayıf olduğunu göz önüne sermiştir. Ekonomik yaptırım dışında bir adım atamayan AB, Rusya'nın uyguladığı politikaları kısmen kabullenmiş gözükmektedir. Bununla birlikte İngiltere'nin aldığı AB'den ayrılma kararı birliği derinden sarsmış, geleceği noktasında soru işaretlerini artırmıştır.

AB'nin Ortadoğu politikaları ekonomik amaç noktasında Birlik tarafından kabul görürken, siyasi politikaları ise tam bir parçalanmışlık görüntüsü ortaya çıkarmaktadır. Birlik enerji politikaları noktasında da Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya çalışsa da, enerji devi Rusya'nın çoklu enerji politikalarından bağımsız kalamamaktadır. Birliğin dış politika noktasında ortak olan politikalar yanında ortak olmayan politikalarında çokluğu dikkat çekmektedir. Birliğin bölgede sahip olduğu güçlü ekonomi sayesinde politikalarını yürütmeye çalıştığı görülmektedir.

Ortadoğu bölgesinde genel olarak ABD politikalarının tamamlayıcısı gibi hareket eden Birlik, iktisadi politikaların dışında siyasi ve askeri politikalarda etkisiz bir görüntü çizmektedir. Çalışmada Soğuk Savaş sonrası AB'nin, Ortadoğu'daki çatışma, savaş ve kadim sorunlara karşı tutumu, ABD, Rusya ve Çin'le kıyaslanarak analiz edilmiştir. Birliğin güçlü bir blok olarak değil de, bölgede sömürgecilik geçmişi olan İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya üzerinden etkili olduğu görülmektedir.

Soğuk Savaş döneminde kapitalizm ve komünizm şeklinde bloklaşan dünyadaki mücadelenin kazananı kapitalist Batı dünyası olmuştur. Batı dünyasının liderliğini yapan ABD, dünyada yaşanan bütün sorunlara müdahil olmakla birlikte sahip olduğu devasa askeri gücü, kendi çıkarları çerçevesinde dünyanın güvenliğini sağlamada kullanmaya çalışmıştır.

Soğuk Savaş'ın bitmesi sonucunda SSCB'den doğan güç boşluğunu Ortadoğu'da ABD doldurmaya çalışmıştır. Tek kutuplu sistemde süper güç olmasının avantajı ile Ortadoğu bölgesini dizayn etmeye çalışmıştır. 11 Eylül ABD politikalarında tam bir paradigma değişimine neden olmuş ve etkileri bütün dünyaya yayılmış ve hala devam etmektedir. Uygulanan tek taraflı güç politikaları sonucunda dünya genelinde oluşan ABD'ye tepki gittikçe artmıştır. Uygulanan ekonomik ve siyasi politikaların tek taraflı çıkar ve güç odaklı oluşu sonucunda diğer ülkelerce artan mağduriyetlere neden olmuştur. Irak'ın ve Afganistan'ın işgali dünya vicdanında derin yaralar açmış ve bu savaşların doğrudan ve dolaylı olarak maliyeti çok yüksek olmuştur.

Çin'in büyüme rekorları kıran ekonomisi ve yükselen dış ticareti ile dünyada ekonomik olarak güçlü bir Çin ortaya çıkmıştır. Çin'in sahip olduğu en önemli faktörlerden birisi olan nüfusu, ucuz işgücü noktasında ülkeyi yabancı yatırımcı için cazibe merkezi haline getirmiş ve Batı'dan gücün Asya Pasifik'e kaydığı yorumlarına neden olmuştur. Dünyanın üretim üssü haline gelen Çin'in artan enerji ihtiyacı, Ortadoğu'ya olan ilgisini giderek artırmakta ve birçok Çin menşeli uluslararası şirket bölgeye yatırımlarını artırmaktadır. Güç dengelerindeki değişim ile birlikte Rusya ile olan stratejik işbirliği güçlendirilmiştir. Sahip olunan Tayvan ve Doğu Türkistan gibi sorunlar, askeri harcamaların artırılmasına ve ordunun güçlendirilmesi yönündeki politikalara sebep olmuştur.

Soğuk Savaş sürecinde ve sonrasında dünya, hızlı bir değişim dönüşüm süreci yaşamıştır. Bu süreç güç değişimleri, yıkılan devletler ve ortaya çıkan devletlerle birlikte devam etmektedir. SSCB'nin yıkılışının hemen ardından özellikle Ortadoğu ve Asya bölgesinde bir güç boşluğu ortaya çıkmıştır. Her şeye rağmen SSCB'nin enkazından Rusya Federasyonu gibi askeri, siyasi ve ekonomik bir süper güç yükselmiştir. Yeltsin döneminde çözülmeye çalışılan yapısal sorunlar, Putin'in gelmesi ile birlikte yapısal reformların hayata geçirildiği güçlü bir Rusya ile çözülmeye başlanmıştır. Rusya izlediği yakın çevre politikası ve SSCB'nin yıkılmasından sonra hemen kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu ile birlikte eski SSCB coğrafyasında kalan ülkelerde ekonomik ve siyasi olarak tekrar etkinliğini hissettirmiştir. Rusya'nın tekrar eski gücünü kazanmasında en büyük rol oynayan sahip olduğu enerji

kaynaklarıdır. İzlenen akıllı ve etkili enerji politikaları Rusya'yı dünyada enerji sektörünün merkezine oturtmuştur. Sahip olduğu nükleer gücünün yanında, savunma harcamalarını artıran Rusya, silah ihracatında da dünyada önemli konumunu korumaktadır.

Soğuk Savaş süresince devam eden silahlanma yarışı, çift kutuplu dünyanın bitmesine rağmen devam etmektedir. Gücün batıdan doğuya kayması ile birlikte yeni güç dinamikleri ortaya çıkmıştır. Çin'in dünyanın üretim merkezi haline gelmesi, yükselen güçler Hindistan, Brezilya, Güney Afrika, Rusya'nın uluslararası sistemde ağırlığının artması, güç dengesinde değişime neden olmaktadır. Yükselen bu güçler aynı zamanda savunma harcamalarını da artırmaktadırlar.

İkinci Dünya Savaşı sonrası önemi artan küresel örgütlerin günümüzde etkisi daha da artmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası Milletler Cemiyeti'nin başarısız olması ile, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Birleşmiş Milletler ABD'nin de desteği ile uluslararası sistemde daha başarılı olmuştur. Sovyetlerin çökmesi ile birlikte NATO'da büyük bir dönüşüm geçirmektedir. NATO'nun karşısında, Şanghay İşbirliği Örgütü yükselen bir güç niteliğindedir. Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, dünya ekonomisinin ve ticaretinin finansörleri ve garantörleri hükmünde bulunmaktadır. Yeni güç dinamikleri BRICS etrafında toplanarak, uluslararası sistemde yerlerini sağlamlaştırmaya çalışmaktadırlar.

Çokuluslu şirketlerin ekonomik büyüklüğü bugün birçok ülkenin ekonomisinden daha büyük hale gelmiştir. Uluslararası sistemde çokuluslu şirketlerin devletleri baskılayıp etkili alabildiği görülmektedir. AB, ABD, Çin ve Rusya'nın bölgesel ve küresel rekabette uluslararası şirketler ve uluslararası örgütler üzerinden dünyada bir güç dengesi oluşturdukları görülmektedir.

Ekonomik olarak bütünleşen ve siyasal olarak parçalanmışlık içinde olan AB'nin Ortadoğu politikaları; ekonomik ve ticari çıkarlar ve artan enerji ihtiyacı çerçevesinde şekillenmektedir. Siyasal olarak farklı düşüncelerin varlığının politikaya yansımaları en net olarak Irak Savaşı'nda görülmüştür. İngiltere, Almanya, Fransa ve

diğer Avrupa ülkelerinin birbirinde ayrı politikaları, birliğin ortak bir Ortadoğu politikası oluşturamamasına neden olmuştur.

Çift kutuplu dünyada yaşanan rekabet ve sonrasında tek kutuplu dünyada oluşan sistemde ABD liderliğine giden süreçte ciddi bir güç değişimi yaşanmıştır. ABD'nin Ortadoğu bölgesine yönelik politikaları çok değişkenli olmakla birlikte; ekonomik çıkarlar, bölgedeki dengelerin korunması ve terörle mücadele, İsrail'in güvenliği ve enerji güvenliği politikaları ön plana çıkmaktadır.

Enerji kaynakları noktasında Ortadoğu bölgesinin zengin olması, bölgeyi dünyanın enerji kaynakları noktasında merkeze dönüştürmektedir. Artan pazar ihtiyacı ile birlikte artan enerji kaynağı ihtiyacı, Çin'in Ortadoğu da ince bir diplomasi yürütmesine ve bölge ülkeleri ile işbirlikleri geliştirmesine neden olmaktadır. Artan işbirlikleri Çin'in Ortadoğu'da siyasi ve ekonomik ağırlığını artırmaktadır.

Sovyetler zamanında var olan Ortadoğu'daki nüfuz alanı, Putin'li Rusya ile birlikte yeniden kazanılmaya başlanmıştır. ABD'nin Ortadoğu'da var olan ağırlığını kendine tehdit olarak algılayan Rusya, bölgedeki ağırlığını özellikle Suriye ve İran üzerinde artırarak; bölgeye dair askeri, siyasi, güvenlik, ekonomi, ticari ve enerji politikalarını uygulamaya çalışmaktadır.

AB ve ABD'nin Ortadoğu politikalarının karşısında Rusya ve Çin'in uyguladığı politikalar yer almaktadır. Bu dört aktör zaman zaman bağımsız ve zaman zamansa birbirleri ile de politikalar izleseler de, genelde AB ve ABD'nin politikaları karşısında Rusya ve Çin'in politikaları yer almaktadır. AB ve ABD stratejik ortaklığında Mısır, Suudi Arabistan ve İsrail ile olan güçlü ilişkiler ön plana çıkarken, Çin ve Rusya arasındaki stratejik işbirliğinde İran ve Suriye çerçevesindeki ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Bu dört önemli aktör arasındaki ilişkiler her ne kadar Soğuk Savaş zamanındaki blok siyasetini hatırlatsa da, bu ülkelerin politikaların özünde kendi güç ve çıkar arayışları yer almaktadır.

Ortadoğu bölgesinde yaşanan güç mücadelesinde darbeler bir güç enstrümanı olarak kullanılmaktadır. Küresel aktörler tarafından kendi istediği politikaları uygulama noktasında en son çare olarak darbeye destek olunmaktadır. Irak'ın Kuveyt'i işgali

karşısında yapılan körfez hareketleri, Afganistan Savaşı, Irak Savaşı, İsrail-Lübnan Savaşı gibi maliyeti yüksek olan savaşlar ise çıkarlar uğruna kullanılan askeri güce örnek olarak gösterilmektedir. Yıllardır çözümsüzlüğün İsrail'e yaradığı İsrail-Filistin meselesinde de AB, ABD, Çin ve Rusya söylemleri ile Müslüman dünyanın desteğini almaya çalışırken, eylemleri ile de İsrail yanlısı politikalar izlemektedirler. Arap Baharı sürecinde Batının çıkar odaklı politikaları, Batının imajını sarstığı gibi aynı zamanda Batının bölgeye zorla entegre etmek istediği kendi değerlerine de ciddi zarar vermiştir.

Ortadoğu bölgesinde yaşanan her bir önemli gelişme dünyayı doğrudan etkilemektedir. Buna en iyi örnek Irak ve Suriye'de faaliyet gösteren ve uluslararası toplumun bir araya gelerek mücadele ettiği DAES'tir. Bununla birlikte Suriye'de yaşanan Hibrid Savaş ise dünyanın ne türlü bir kaos ortamından geçtiğine bir örnek teşkil etmektedir. Bölgede ortaya çıkan çatışmalar, savaşlar ve istikrarsızlık, göçlere neden olduğu gibi enerji güvenliğini tehdit emekte ve ticaret yollarının güvenliğini de tehlikeye atmaktadır. Bölgenin jeopolitik ve jeostratejik önemini düşündüğümüzde araştırma sonucunda yapılacak analizin ne kadar önemli olacağı ortaya çıkmaktadır.

Tez çalışması kapsamında değerlendirmeye alınan ve üzerinden analiz yapılan kimilerine göre teori kimilerine göre ise bir kavram olarak adlandırılan güç dengesi, bölgede yaşanan güç ve çıkar mücadelesini analiz etmede çok önemli bir rol oynamıştır. Waltz ve Morgenthau bir güç dengesinin oluşması için üç tane güç olarak birbirine yakın aktörün olmasının yeterli olduğunu savunmuştur. Bununla birlikte yazarların ortak kanaati aktör sayısının artırılması güç dengesi yapısının daha sağlam hale getireceği yönündedir. Teorimizin daha sağlıklı olması adına 4 güçlü aktör güç dengesi kapsamında incelenmiştir.

AB, ABD, Çin ve Rusya aktörleri üzerinden ele alınarak yapılan çalışmada, güç dengesinin bu aktörlerin Ortadoğu'ya yönelik politikalarını anlama noktasında katkısı çok önemli olmuştur. Bu dört aktörün bölgede ve dünyada kendi istedikleri politikaları karşı tarafa kabul ettirebilme ve yaptırabilme durumları çalışma kapsamında incelenmiştir.

Konu seçiminde konu ile ilgili literatür taramasının yapılarak, literatürün varlığı ve kaynaklara kolay ulaşılabilirlik göz önünde bulundurulmuştur. Konunun güncelliği ve özgünlüğü araştırmanın konusuna olan ilgiyi daha da artırmaktadır. Konunun alana, bilime ve literatüre yapacağı katkı göz önüne alınarak, konu seçimi yapılmış ve çalışmanın kurgusu da bu bağlamda yapılmıştır. Konunun araştırılma ihtiyacı göz önünde tutularak, araştırma yöntemlerine uyum, makul bir zamanda tamamlanabilmesi gibi hususlar, araştırmanın bütünlüğünü sağlayabilme açısından üzerinde düşünülerek ve planlaması yapılarak çalışmaya başlanmıştır.

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak ilgili literatür taranmış ve gerekli okumalar yapılmıştır. Bölge ve aktörler ile ilgili yerli ve yabancı literatür incelenmiştir. Çalışma konusu ile ilgili gerekli veri tabanları, kitaplar, bültenler, genel ve süreli yayınlardaki makaleler, istatistikler, raporlar, gazeteler, yıllıklar, seminerler, bildiriler, arşivler, sözlü ve sesli kaynaklar, kaynakçalar, tezler, referans kaynakları, kütüphane ve web taramaları araştırmaları yapılmıştır. Konu ile ilgili resmi kaynakların açıklamaları bunun yanı sıra basında yer alan hususlarda değerlendirilmiştir. Çalışmanın kavramsal ve teorik kısmı amaca uygun bir şekilde analiz edilmiştir. Yeni yaklaşımlar çerçevesinde sorun tanımlanmıştır. Alandaki güncel tartışmalar dikkate alınarak, yeni sorular ile birlikte bilgiler güncellenerek yansıtılmıştır. Alanda çalışan önemli çalışmalar ve önemli kişiler araştırılarak fikirleri ve düşünceleri irdelenmiştir. Elde edilen ve ulaşılan sonuçlar mukayese edilerek ve yeri geldiğinde toplu değerlendirilmiştir. Araştırmada temel amaç ve araştırma problemi ve bunun üzerine getirilen çözüm önerileri, bulgular, yorumlar ve genellemeler açık bir şekilde sonuç kısmında paylaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK KAPSAM

Bir olayı anlayabilmek o olaya yakın ihtimallerin analizini yaparak önceden olası nedenlerle olası sonuçları elde etme teoriler ile mümkün olabilmektedir. Çalışmada teori kullanılmasının amacı olası sonuçları veya olası sonuca yakın gerçekleşebilecek nihai olayları önceden tahmin edebilme ihtimalini artırmaktır. Birbirine bağımlı ve bağımsız değişkenleri analiz edebilme imkanı veren teorinin kullanımıyla birlikte çalışmanın sistematığı de sağlam bir zemine oturtulmaktadır. Analiz edilecek sorunun tüm yönleriyle ortaya koyulması sağlıklı bir analiz ve olası sonuçların doğrulanabilirliği açısından çok önemlidir.

Teori ustaca bir soyutlama yaparak; mercek, kılavuz veya süzgeç görevi görerek, dikkatlerimizden önemli hususların kaçmasını engellemektedir. İyi bir teorinin bir amacı da, bir düzen içinde var olduğu düşünülen güçlerin aydınlatılmasında konuyu basitleştiren ve özünü çok iyi anlatan bir yol gösterici olmasıdır.¹ Teorinin bir olayı açıklaması noktasından baktığımızda bir yol haritası veya bir kılavuz gibi olduğu söylenilebilir.

Teori ile pratik arasındaki ilişki çok eskilere dayanmakla birlikte, Eflatun'dan günümüze teorik düşünce üretenlerin makus talihi ya anlaşılmanamaktır yada teorik düşünceyi pratik hayata yansıtamamanın üzüntüsüdür. Bununla birlikte bir teoriden olguya yada bir olgudan teoriye gitmekte ne kadar başarı sağlanırsa, teori ve pratik birbirine yaklaşacak ve değer bulacaktır.² Teorilerin bir olayı daha iyi açıklayabilmesi, açıklanması düşünülen olay ya da vakanın üzerinden daha çok zaman geçmesine bağlanılabılır.

Güç ve çıkar kavramları birbirine yakın kavramlar olmasına rağmen birbirinden ayrı kavramlardır. Güç ve çıkar kavramlarının mahiyetlerinin açıklanması çalışmanın daha iyi anlaşılması adına önemli olduğundan aşağıda bu kavramların mahiyetlerine yer verilmiştir. Her yüzyılda gücün el değiştirmesiyle uluslararası

¹Scott Burchill ve Diğerleri, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Muhammed Ağcan ve Ali Aslan (çev.), İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s.58.

² Ahmet Davutoğlu, **Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar**, İstanbul: Küre Yayınları, 2011, s.133.

ilişkilerde sistemsal bir değişiklik olmaktadır. Dünyamız yaşanan güç değişimleri ile birlikte, güç denge sistemini, çift kutuplu dünya ve çok kutuplu dünya sistemini tecrübe etmiş bulunmaktadır. Bununla birlikte çalışmanın teorik olarak üzerine oturtulduğu güç denge sisteminin nasıl ortaya çıktığı ve uluslararası sistemin istikrarı için ne kadar önemli olduğu ve yine yapılan çalışma için önemi teorik kapsam bölümünde anlatılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası tek süper güç olarak ortaya çıkan ABD, Sovyetlerin yıkılması ile 2000’li yıllarda toparlanan Rusya, dünyada yükselen güç Çin ve bünyesinde İngiltere sayılmazsa 27 ülke barındıran AB uluslararası sistemde en büyük oyun kuruculardır. Çift kutuplu dünyanın sona ermesi ile krizlerin, çatışmaların, savaşların, güç ve çıkar mücadelelerinin hiç eksik olmadığı Ortadoğu bölgesinde, bu dört aktörün hedef ve amaçlarını, çıkar ve güç mücadelelerini, güç dengesindeki yerlerini açıklamak bir teori olmadan çok zordur. Zira her geçen gün yeni bir olaya, bir patlamaya, bir krize, bir çatışmaya neden olan Ortadoğu bölgesinde, aktörler arasındaki ilişkiler gittikçe kompleks hale gelmektedir. Çıkması muhtemel bir mezhepler savaşı gölgesinde, büyük güçlerin gerginliği kontrollü bir şekilde devam ettirdikleri sistem gittikçe hassaslaşmaktadır. Askeri, siyasi ve ekonomik olarak bölgede bulunan büyük güçler zaman zaman askeri olarak, çoğunlukla da siyasi olarak karşı karşıya gelmektedirler. Soğuk Savaş sonrası dünyada en gergin bölgelerden biri olarak ortaya çıkan Ortadoğu bölgesinde olan biteni anlama adına güç ve çıkar kavramlarının açıklanması ve güç dengesi teorisinin iyi anlaşılması önem arz etmektedir.

1. GÜÇ KAVRAMI

Tek bir tanım üzerinde uzlaşamayan güç kavramının çok fazla tanımının olduğu söylenilebilir. Güç tanımı yapan yazarların verdiği önem derecelerine göre de şekillenen tanımlar, karşı tarafın da algılamasına göre de değişim göstermektedir. Gücün birçok gizemli yolu olduğunu söylemek mümkündür. Birçok yazar ve düşünür güçle ilgili bir şeyler söylese de, söylenmeyen birçok yönünün olduğunu vurgulamakta mümkündür.

Takvimin başlangıcından günümüze, uluslararası sistem aktörlerin ihtiyacına göre sürekli değişerek yeni halini almıştır. Her dönemin farklı özelliklerinin yanında

ortaya çıkan yeni icatlar, olaylar, düşünceler aktörlerin üzerinde ve aktörlerin sahip olduğu güçleri üzerinde değişikliğe sebep olmuştur. Sömürgecilik, emperyalizm ve küreselleşme ile devam eden süreçte, teknoloji veya iletişim gibi zaman içerisinde değişen gücün unsurları da gücün tanımlarının farklılaşmasına neden olmuştur.

Güç olgusu; ekonomik, siyasi, kültürel ve diğer toplumsal ilişkilerde belirleyici olabilmeyi gerektirmektedir. Gücün sahibi olan, barışa ya da savaşa, dayanışmaya ya da çatışmaya, paylaşımından yana olmaya ya da egemenlik kurabilmeye karar verebilmektedir. Doğal bir olay gibi karşılaşılan bu durum sonucunda, güç kavramı dünyanın yönetiminde ya da geleceğinde söz sahibi olabilmeyi, güçlü olanın doğal bir hakkı gibi anlaşılmaktadır. Bu noktada güçlü ve güçsüz kavramları ortaya çıkmakta; güçlünün sürekli güçlü kalabilmesi durumu, güçsüzün de sürekli güçsüz olarak kalabilmesine bağlanmaktadır.³

Robert Dahl'a göre güç, A olarak tanımlayacağımız bir aktörün, diğer bir B aktörüne onun aksi takdirde yapmayacağı bir şeyi yaptırma yetisi olarak tanımlanabilir. A'nın isteği doğrultusunda B'nin hareket etmemesi durumunda, A aktörü B aktörü üzerinde güç kullanımı yapabilecektir. Hans J. Morgenthau gücü, insanın diğer insanların akılları ve eylemleri üzerindeki kontrol yetisi şeklinde tanımlarken; Karl Deutsch gücü, çatışmalara hakim olabilme ve engellerin üzerinden gelebilme yeteneği; Frederick Frey gücü, aktörler arasında, aktörlerden birinin eyleminin diğerinin eylemlerini kısmen de olsa değiştirdiği ilişki olarak tanımlamaktadır.⁴

Birçok yazarın farklı açıdan bakabildiği güç kavramını; K. J. Holsti ve Frankel kapasite olarak tanımlamış, Morgenthau ise bir ulusu diğer ulus karşısında kuvvetli yapan faktörler ve doğrudan ulusal güç olarak kabul gören unsurlar nicel ve nitel unsurlardır demiştir. Morgenthau'ya göre coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri hazırlık derecesi, ulusal moral, ulusal karakter, diplomasinin niteliği ve hükümetin niteliği güç olarak tanımlanabilmesi için yeterli iken, Holsti ve diğerleri için

³ İ. Yaşar Hacısalihoğlu, "Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Bir "Güç Şeması" ve Türkiye", **Uluslararası ODTÜ Uluslararası İlişkiler Konferansı Bildiriler Kitabı**, Ankara: ODTÜ, 3-5 Temmuz 2002, s.20.

⁴Mitat Çelikpala, "Güç", Haydar Çakmak (Ed.), **Uluslararası İlişkiler** içinde (63-69), Ankara: Barış Kitap, 2007, s.63-64.

bunların yanında devletin bunları siyasal amaçları doğrultusunda kullanabilmesi gerekmektedir.⁵

Morgenthau'nun güçler dengesi teorisine göre sistemde iki güçlü aktörün arasında bir denge bulunur ve bu dengeyi de sağlayan üçüncü bir devlet dengeleyicinin dengeci olarak bulunur. Dengeleyici devlet, dengenin devamı için her türlü politikaları takip etmeye karardır. Sistemdeki devletler ise güçlerini maksimize etmek için mücadele ederler.⁶

Çok yönlü ve karmaşık bir kavram olan güç, insanların ya da grupların ya da devletlerin sahip olduğu ya da ulaşabildiği, dünya üzerinde kullanmak için ellerinin altında olan vasıftır. Bir ilişki çeşidi olan güç ile birlikte insanların, grupların ya da devletlerin diğerleri üzerinde nüfuz uygulayarak istediklerini elde etme yetenekleridir. Bir vasıf ve ilişki olan güç aynı zamanda bir yapının özelliğidir.⁷

Güç, bir ülke ya da aktörün, sahip olduğu siyasi, coğrafi, ekonomik, teknolojik, askeri, sosyal ve kültürel veya sahip olduğu diğer kabiliyetler ile diğer aktör ya da ülkeleri etkileme kapasitesidir. Sürekli artırılmak istenen güç, belirlenmiş hedef veya amaçlara ulaşmak için kullanılan bir araçtır. Gücün kapasitesi, başka bir ülke, koalisyon, ittifak ya da devlet dışı aktörün davranışlarını etkilemesiyle de ölçülebilir. Bu etkileme fiili becerisiyle veya askeri güç kullanımında olduğu gibi zorlamayla yapılabilir.⁸

Güç, bir şeyi yapabilme ve bir yeteneğe sahip olma anlamında kullanılmaktadır. Kontrol edebilme anlamında kullanıldığında ise birine yapacağı işi yaptırmama ve karar aldırılmama, yapmayacağı şeyi yaptıрма, hatta kendi çıkarlarına ters düşecek olsa da yaptıрма, gündem belirleme, kaynaklar ve aktörler ve sonuçların

⁵Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, 4. Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2013, s.65.

⁶Vesna Danilovic, **When the Stakes Are High, Deterrence and Conflict among Major Powers**, United State of America: The University of Michigan Press, 2002, s.74.

⁷Chris Brown ve Kirsten Ainley, **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, Arzu Oyacıoğlu (çev.), İstanbul: Yayın Odası, 2008, s.74.

⁸Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, **Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti**, Ayşe Özbay Erozan (Çev.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014, s.202.

kontrolü boyutlarını içermektedir. Fiil gerçekleştirmeden, zorlama ve ikna ile çekicilikle karşı tarafı etkilemede gücün boyutları içerisinde dir.⁹

Devletler için son hedef güç ise devletler bunu elde edebilmek için sonuna kadar mücadele ederler. Morgenthau'nun dediği gibi güç; coğrafya, nüfus, doğal kaynaklar vb. gibi faktörlerin toplamından ve kapasite toplamını artırma çabasından ibaret olacaktır ve bu diğer devletlerin kapasitelerinden bağımsız bir anlam taşıyacaktır. Bu durumda güç devletler için, diğer devletlerin kapasitelerinden bağımsız olarak, sayılan faktörlerin miktarında ve kalitesine göre artabilecek veya azalabilecektir.¹⁰

Güç devlet düzeyinde çıkarları ön plana çıkardığından ilişkiler açısından bakıldığında çarpık bir görüntü oluşturur. Güç arayışında aktörlerin bekarlarını aramaları dikkatlerin ana noktasıdır. Güç kavramı savaşa herhangi bir ahlaki sınırlama getirmemekle birlikte barışı korumak için yalnızca maddi faktörlere önem vermektedir. Güç odaklı bakış, sistemin tamamından ziyade onu oluşturan aktörlere odaklandığı için, aktörlerin içindeki duygusal üstünlük seçimine karşı kırılığandır.¹¹

Strateji, uygulama ve teknik olarak güce baktığımızda; Fransız filozof Michel Foucault'un da bahsettiği, görünür eylemde bulunmadan güçlü olanın istediği davranışa olanak sağlayan söylem ya da bilgi biçiminde ortaya çıkan güç söz konusudur. Foucault'a göre uzmanlar akliselim ve normatif davranış haline gelecek bilgiyi üretebilirler. Örneğin, şirketlere veya yerel hükümetlere küreselleşmeye ayak uydurmaları ve rekabet edebilir olmaları istenip, kurumların buna uyması ve kendilerini istenenler çerçevesinde yeniden şekillendirmesi beklenmektedir.¹²

Devletlerin diğerleri üzerinde etki uygulayabilme durumundan hareketle, bir devletin diğer devletten daha çok güçlü olduğunu ifade etmek bazen gerçeği yansıtmayabilir. Bu noktadan yola çıkarsak, B devletinin A devletinin isteği

⁹Aytekin Yılmaz, **Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler**, I. Basım, Ankara: Kadim Yayınları, 2012, s.240.

¹⁰Yücel Bozdağlıoğlu ve Çınar Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistematik Bağımlılık", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 4 (Kış 2004), s.61.

¹¹ Nicholas J. Spykman ve Diğerleri, **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, ESRA Diri (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2013, s.180-181.

¹² Colin Flint ve Peter J. Taylor, **Siyasi Coğrafya, Dünya Ekonomisi, Ulus-Devlet ve Yerellik**, Fulya Ereker (çev.), 6.Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014, s.29.

doğrultusunda hareket etmesini gerektirecek durumlar olabilir. Dolayısıyla uluslararası sistemde bir tek değişkene bağlı değil birçok değişkenin birbirini etkilediği durumların söz konusu olduğu dikkate alınmalıdır. Bir devletin başka bir devletin isteği doğrultusunda hareket etmesi sonrasında bu devlet uzun dönemli çıkarları için kısa dönem çıkarlarından ya da uğrayacağı zararın başka türlü araçlarla telafi edilebileceği durumlarda söz konusu olabilir.¹³

İnsanların, grupların veya devletlerin sahip olduklarını kendi arzuları doğrultusunda kullanabilmeleri bir güçtür. Aynı zamanda insanların, grupların veya devletlerin sahip oldukları ilişkiler ile başkaları üzerinde iş yaptırabilmeleri de bir gücü ifade eder. Uluslararası yapının vermiş olduğu rolle birlikte bir aktörün bunu kullanabilmesi de bir güçtür.¹⁴

Bachrach ve Baratz'a göre güç, gündemi belirleme ve kontrol etmeyi içermektedir. Örneğin; 1'den 10'a kadar bir sayı tutun ve tuttuğunuz bu sayıyı içinizden veya sesli bir şekilde tekrarlayın. Şayet bunu yaptıysanız bir güç oyununun içerisine düşmüşsünüz demektir. Çünkü size sunulan seçenekler sonsuz sayı içerisinden sadece on tanesidir. Her ne kadar görünürde karar veren siz olsanız da verilen karar size verilen sınırlı tercih arasından seçildiğinden, dolayısıyla başkasının yönlendirmesi ile karar vermiş olursunuz.¹⁵

Deneyimli politikacılar ve sıradan insanlar gücü, sonuçları etkileyebilen kaynaklara ve becerilere sahip olma şeklinde tanımlarlar. İnsanlar gücü, onu üreten kaynaklar ile eş anlamlı olduğunu düşünebilirler fakat en fazla güce sahip olanların her zaman istedikleri sonuçları alamadıkları çelişkisi ile karşı karşıya da gelebilirler.¹⁶

Çeşitli güç ilişkilerinde, gücün kime, neye, nereye, ne kadar ve ne ile uygulandığı soruları sorgulandığında gücün farklı tanımları ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde farklı açılardan bakıldığında, elinde dünyayı yüzlerce defa yok edebilecek

¹³Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, 1. Basım, İstanbul: Alfa Kitabevi, 2004, s.35.

¹⁴ Chris Brown ve Kirsten Ainley, **Understanding International Relations**, 3. Baskı, New York: Palgrave Macmillan, 2005, s.82.

¹⁵Fatma Sel Turhan (hızl.), **Küresel Güçler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s.40.

¹⁶ Joseph S. Nye, **Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç**, Reyhan İnan Aydın (çev.), Ankara: Elips Kitap, 2005, s.12.

nükleer silah bulunan bir süper gücün, gücün bu ögesini rehin alınan vatandaşları için kullanamaması anlamlandırılmaya çalışılabilir.¹⁷

Bir devletin ulusal güvenliğini sağlama noktasında yeterli güce ve bu gücü kullanma iradesine sahip olması, ülke çıkarlarının gerektirdiğinde kuvvet kullanımından çekinmeyeceğini ortaya koyması, karşı tarafı caydırmakta etkili olur. Devletlerarası ilişkilerde gücü taşıyabilmek ve koruyabilmek zaman zaman beraberinde çatışma ve savaş durumunu getirebilmektedir.¹⁸

Weber gücü günümüz eğilimleri ile birlikte yorumlamış ve gücün, kaçınılmaz olarak yayılmacı olmadığını, tercih içerebildiğini vurgulamış ve ekonomik etkenlerin yayılmacılıktaki rolü ve ortamın özelliklerine de dikkat çekmiştir. Zaman içerisinde gücün niteliği değişmekle beraber; sistem ve aktörlere bağlı olarak, eğer işgal daha karlıysa işgal, ticaret daha karlıysa da ticaret yapılmalıdır.¹⁹

Bir devletin gücüne göre, diğer devletlerin kararları ve uluslararası arenada gerçekleşen olaylar olumlu ya da olumsuz yönde bundan etkilenir. Devletin gücü sadece askeri güçle kalmayıp, çıkarlarını koruma noktasında sahip olduğu her şeyi kapsar. Güç muhtemel bir tehdidi temsil ettiği için, devletler güçlerini kullanacaklarmış gibi yapıp karşı tarafı caydırmaya çalışırlar.²⁰

Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik isimli kitabında gücü şöyle tanımlamıştır: Sabit Veriler (SV) eşittir, tarih (t), coğrafya (c), nüfus (n) ve kültür'ün (k) toplamı olarak kabul edilirse; potansiyel veriler (PV) eşittir, ekonomik kapasite (ek), teknolojik kapasite (tk) ve askeri kapasite (ak) olarak kabul edersek bir ülkenin gücünü şu şekilde formüle edebiliriz: $G = (SV + PV) \times (SZ \times SP \times Sİ)$. Bu formülde SZ stratejik zihniyet, SP stratejik planlama ve Sİ siyasi irade anlamına gelmektedir. $SV = t + c + n + k$ ve $PV =$

¹⁷ Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, 4. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2005, s.179.

¹⁸ Onur Öymen, Silahsız Savaş, 5. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005, s.165.

¹⁹ Aytekin Yılmaz, Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler, I. Basım, Ankara: Kadim Yayınları, 2012, s.115.

²⁰ Muhammed Musa, Devletlerarası İlişkiler ve Dünya Düzeni, 1. Baskı, Ankara: Ta-Ha Yayıncılık, 1997, s.17.

ek+tk+ak olduğu için formülün açılımı; $G = [(t+c+n+k) + (ek+tk+ak)] \times (SZ \times SP \times Si)$ şeklinde olmaktadır.²¹

Klasik Realistlerce güç, uluslararası politika ve dış politikada başlıca amaç görülürken; neorealistlerce ise güç, devletin hayatta kalma, bağımsızlığını ve varlığını sürdürme gibi temel amaçlara ulaşmak için kullandığı bir araç olarak görülmektedir.²² Gücün bu denli değişken olması ve herkese göre farklı bir bakış açısına göre yorumlanması, değişen ihtiyaçlarla bağlantılı olmakla birlikte; güç olgusunun da ne kadar değişken ve farklı yönlerinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

İnsanların bir arada yaşamak için oluşturdukları topluluklar vesilesiyle oluşan büyük organizasyonların günümüzde uluslararası sistemde ulaştığı en güçlü organizasyon devletlerdir. Devletler kendi halklarının çıkarları, bekası ve güvenliği için zaman zaman işbirliği bazen de çatışma ya da savaşa gidebilmektedirler. Bu anlamda barış ve işbirliği için Birleşmiş Milletler örgütüne üye de olursa, hangi politika oluşturulursa oluşturulsun; kullanılan vasıta güçtür ve devletler gücü elde etmek isterler. Uluslararası ilişkilerde devletin sahip olduğu güç, milli güç terimi ile de ifade edilmektedir.²³

Gücün doğasında bir parçada olsa saldırganlık bulunmaktadır. Gücü biriktirmek, güç inşa etmek, müdahale gibi kavramlar, gücün saldırgan politikalarda kullanılmasını ifade etmektedir. Gücü biriktirmek, güç inşa etme, ekonomik yatırımlar, silah satın alma gibi adımlar devletin gücüne güç katacağından, saldırgan eğilimlerde olağan olarak görülmektedir.²⁴

Uluslararası ilişkiler disiplininin merkezinde yer alan güç kavramı hakkında yapılan tanımlar ve yapılan ayırmalardan bir tanesi de sert güç ve yumuşak güç ayrımıdır. Sert gücün içinde doğal kaynaklar, toplum, sermaye, askeri kapasite ve savaş yeteneği yer alırken; yumuşak güçte ise kültür, ideoloji, idealler ve ahlaki değerler gibi

²¹Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 10. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2002, s.17.

²²Ainur Nogayeva, **Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları**, 1. Baskı, Ankara: Usak Yayınları, 2011, s.44.

²³Yılmaz Tezkan, **Jeopolitikten Milli Güvenliğe**, 1. Baskı, İstanbul: Ülke Kitapları, 2005, s.137.

²⁴Hasan Basri Yalçın, **Ulusal Güvenlik Stratejisi, ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin**, 1.Baskı, İstanbul: Seta Kitapları, 2017, s.202.

kavramlar yer almaktadır. Devletler sahip oldukları yumuşak ve sert güçle çıkarları doğrultusunda karşısındaki aktörü etkilemeye çalışmaktadırlar.²⁵

Gücün doğasını anlayabilme noktasında çok boyutlu olması ve bu boyutlarının eş zamanlı olarak var olabileceğinin dikkate alınması gerektiği bilinmelidir. Bazen aktörlerin sahip oldukları kaynaklar olan güç, bazen de sistemin sağladığı avantajlar olabilmektedir. Analiz yaparken uluslararası politikanın sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi için, aktörlerin sahip oldukları kaynaklar ve sistemin yapısını dikkatle birlikte ele almak gerekmektedir.²⁶

2. ÇIKAR KAVRAMI

Yazarlardan bir kısmı güç ile çıkar kavramlarını birbirleriyle aynı anlamda kullanırken bazıları ise farklı anlamda kullanmaktadırlar. Tek çıkar ya da güç tanımının olmaması, zaten birbirine yakın olan bu kavramlar arasında karışıklığa neden olmaktadır.

Kelime anlamı olarak menfaat, yarar, kazanç anlamlarına gelen çıkar kavramı bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak elde edilmektedir. Bireyden, devlete, uluslararası şirketlerden uluslararası örgütlere değişen ihtiyaçlar ve zorunluluklar, kendi menfaatleri çerçevesinde davranışları veya politikaları belirlemektedir. Kendi yararını ve kazancını düşünen aktörler, politikalarının ve stratejilerinin özüne de kendi çıkarlarını önceleyecek dinamikleri yerleştirmektedirler.

Çıkar kavramı, uluslararası sistemdeki aktörlerin uluslararası politikada davranışlarını incelemekte kullanılan anahtar kavramlardan bir tanesidir. Çok fazla kullanılmasına rağmen üzerinde ittifak edilmiş tek bir tanım bulunmamaktadır. Çıkar kavramını hemen hemen bütün kuramlar ele alarak analiz etmeye çalışmaktadırlar.²⁷

²⁵Abdullah Yeğın, **İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları**, 1. Baskı, Ankara: Seta Kitapları, 2017,s.7

²⁶Haluk Özdemir, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt.63, Sayı.03, (2014), s.142.

²⁷Birgül Demirtaş- Coşkun, "Çıkar", Haydar Çakmak (Ed.), **Uluslararası İlişkiler** içinde (58-63), Ankara: Barış Kitap, 2007, s.63.

Politika yapıcılar ulusal bekanın asgari amaç olduğu konusunda mutabıktırlar ve hatta bundan tüm ülkeler için geçerli olan temel çıkar olarak bahsetmektedirler. Devletin bekasının egemen konumunu sürdürmesi ve bir devletin içinde ya da kendi topraklarında eksiksiz olarak yetki, güç veya otorite kullanma ve dış işlerinde bağımsız hareket edebilmesi onun en temel çıkarlarından²⁸

Devletler çıkarlarını koruyarak varlıklarını sürdürebilmekte ve halklarının güvenliğini ve refahını sağlayabilmektedirler. Devletleri değerlendirirken, ülke politikalarının ne derecede ülke çıkarlarına hizmet ettiğinin analizinin yapılması önemlidir. Ulusal çıkarlar korunurken devletlerin insan haklarına ve uygarlık ölçütlerine dikkat etmesi istenilen en ideal durumdur.²⁹

Bir devletin uluslararası arenada çıkarları, korumak ve gerçekleştirmek istediği hedefler ve ardından da bu hedeflerin uygulanabilirliği ile ilişkilidir. Bu hedefler dış politikaya yansıtılarak uluslararası arenaya taşınır. Hedeflenen çıkarlar bazen devlet içerisindeki bir grubun ya da milletin çıkarları da olabilir. Dış politikadaki çıkarlar bazen belli bir ideolojiyi yaymak, bazen de zengin bir bölgenin veya ticari pazarın hakimiyetini ele geçirmek bazen de ülkenin saygınlığını korumak şeklinde de olabilecektir. Devletlerin çıkarlarını koruma adına yeri geldiğinde müdahale etmesi de ihtimal dahilindedir.³⁰

3. TEORİK KAPSAM: GÜÇ DENGESİ

Güç dengesine bakış açısı olarak propaganda, ideoloji gibi birçok açıdan bakmak ve değerlendirmek mümkündür. Yazarların bazıları güç dengesini kavram olarak ele alırken bazıları ise bir teori olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte güç dengesinin üzerinde uzlaşmış bir tanımı bulunmamaktadır.

Sanayileşme, demokratikleşme, küreselleşme, nükleer silahların yayılması ve tamamen birbirinden farklı fikir ve politikalar geçmişin kalıplarını değiştirmektedir. Değişimin nasıl ve neden olduğuna dair tartışmaların yanında çoklu devlet sistemlerinin

²⁸Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, **Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti**, Ayşe Özbay Erozan (Çev.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014, s.187.

²⁹Onur Öymen, **Silahsız Savaş**, 5. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005, s.507.

³⁰ Muhammed Musa, **Devletlerarası İlişkiler ve Dünya Düzeni**, 1. Baskı, Ankara: Ta-Ha Yayıncılık, 1997, s.12.

işleyişine dair sorular hep sorulmaktadır. Yaklaşık üç yüz yıl hakim olan güç dengesi teorisi bu anlamda önemli ve sorgulanan bir teori olagelmıştır.³¹

Güç dengesi teorisyenlerinin devletler dengesi hakkında birçok şey konuşması ile birlikte ortak kanı güç dengelemesinin büyük çoğunluğunun büyük güçler tarafından yapıldığıdır. Küçük ve orta büyüklükteki devletler hegemon güçlerin gücünün sınırlandırılmasını isteyebilirler. Ancak bunu askeri kapasitesi olan büyük güçlerin yapması imkan dahilindedir. Zayıf devletler ise güvenlik açıkları, kısa vadeli gündemleri ile birlikte güç dengesinde olumsuz etkilenirler.³²

Waltz tarafından “uluslararası ilişkilerin siyasi bir kuramı” olarak nitelenen güç dengesi ile ilgili genel kabul gören tanım bulunmamaktadır. Bu konudaki literatürü inceleyen Ernst Haas sekiz, Martin Wight ise dokuz ayrı tanım olduğunu ortaya sürmüştür. Hans Morgenthau ise dört tanım kullanmıştır. Güç dengesi, bazılarının göre bir doğa kanunu, bazılarının göre bir rezalet/hakaret olarak görülmektedir. Kimilerine göre, devlet adamları için bir rehber, kimilerine göre ise emperyalist politikaları gizleyen bir maske niteliği taşımaktadır. Kimileri, güç dengesinin devletlerin güvenliğinin ve dünya barışının en iyi garantörü olduğuna inanmakta, kimileri ise savaşlara neden olarak devletleri ortadan kaldırdığını iddia etmektedirler.³³

Yaşanan bölgesel çatışmalar ve savaşlar, dünya savaşları milyonlarca insanın hayatına mal olurken, iktisadi anlamda da ölçülemeyen kayıplara neden olmuş ve olmaktadır. Bireyin, toplumun, devletin sürekli güç elde etmeye koşullanması, güç dengesinin sürekli değişmesine neden olmaktadır. Kimi yazarlar bu dengenin oluşumunda barış ve işbirliği yolunu tavsiye ederken kimileri de aktörlerin içgüdülerinden hareketle çatışma ve savaşın kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır. Devletlerin yıkılması yeni devletlerin kurulması, yeni aktörlerin ortaya çıkması ve

³¹William C. Wohlforth ve Diğerleri, “Testing Balance-of-Power Theory in World History”, **European Journal of International Relations**, SAGE Publications and ECPR-European Consortium For Political Research, Vol.13 (2), 2007, s.179.

³²Jack S. Levy, “What Do Great Powers Balance Against and When?”, T.V. Paul, James J. Wirtz ve Michel Fortmann (Ed.), **Balance of Power, Theory and Practice in the 21st Century** içinde (29-51), California: Stanford Press, 2004, s.38.

³³Ainur Nogayeva, **Orta Asya’da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları**, 1. Baskı, Ankara: Usak Yayınları, 2011, s.33.

eskilerinin kaybolması ile birlikte tarih gösteriyor ki; uluslararası sistemde güç dengesi sürekli bir değişim içerisinde.

Uluslararası ilişkilerin anlaşılmasında çok önemli bir teorik çerçeve olan güç dengesi, dengeyi oluşturan devletlerin uluslararası sistemde atacakları adımları inceleme adına yol göstericidir. Güç dengesi, bir bölgede veya uluslararası sistemde hegemonik bir devletin çıkmasını önleme adına ve mevcut devletlerin hak ve hukuklarını koruma adına, iki veya daha fazla devlet tarafından oluşmuş güç mücadelesi veya rekabet sürecidir.³⁴

XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Avrupa’da yaşanan klasik güç dengesi sisteminden hareketle geliştirilen güç dengesi sisteminde; bir uluslararası yapıda güçleri birbirine yakın olduğu varsayılan ve birbirlerine karşı net bir üstünlükleri olmayan en az üç büyük devletin olması gerekmektedir. Morton A. Kaplan’a göre ise, XVIII. ve XIX. Yüzyılda yaşanan klasik güç dengesinden hareket ederek, bir güç dengesinin istikrarlı bir şekilde devam edebilmesi için beş veya altı büyük devletin olması gerekmektedir. Morton A. Kaplan’a göre, bu sayının üçe inmesi durumunda herhangi iki devlet anlaşıp diğer devleti kaldırma yoluna gidebileceklerdir ve bu da sistemin yıkılması ile sonuçlanabilecektir.³⁵

Kaplan’ın üç devlet olursa sistemin yıkılabileceğinden hareketle, en az dört tane güçleri birbirine yakın devletin bulunması güç dengesi sistemini sağladığını söylenilebilir. Bu rakamın birkaç üzeri olması ise ideal güç denge sistemine yakın kabul edilebileceği vurgulanabilir. Güçlerin sayısı arttıkça ittifak edip sistemin korunması mümkün olabilmekle birlikte, sayının düşmesi durumunda az sayıda gücün anlaşıp diğer gücü yok etme olasılığı artmaktadır.³⁶ Güç dengesini oluşturan devlet sayısının artması sistemin ömrü ve istikrarı için önemli görülmektedir.

Güç dengesi sisteminin devamı için Morton Kaplan’ın verdiği sayılar karşısında, Waltz ve Morgenthau gibi özellikle gerçekçi okula mensup yazarlar bir güç

³⁴Fırat Karabayram, **Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya Politikası**, 1. Baskı, Ankara: Lalezar Kitabevi, 2007, s.81.

³⁵Arı, a.g.e., s.74-75.

³⁶Muzaffer Ercan Yılmaz, **Savaş ve Uluslararası Sistem**, 2. Baskı, Bursa: Dora Basım, 2013, s.47.

dengesi sisteminin devamı için birbirine yakın güçteki üç devletin yeterli olacağını savunmaktadırlar.³⁷

Morton Kaplan'a göre, aktörler savaştan ziyade pazarlık ve anlaşmayı tercih etmekle birlikte; aktör temel bir çıkarını korumak için gerekirse savaşı bile göze almaz ise, diğer çıkarları dikkate alınmaz. Sistemde bir koalisyon veya blokun hakim olması engellenmeli ve temel bir aktörün ortadan kalkmasına izin verilmemelidir. Kaplan'a göre, sistemin bozulmasını önleyen bir dengeleyici olmalı ve sistemin dengesinin sağlanması noktasında müdahale etmelidir.³⁸

Güç dengesi teorisinde devletler, asgari olarak kendi varlıklarını korumak isteyen, azami olarak evrensel hakimiyet peşinde koşan bölünmez aktörlerdir. Devletler veya onun adına hareket edenler hedeflere ulaşmak için el altındaki araçları az çok makul biçimde kullanmaya çalışırlar. Bu araçlar içeride, ekonomik yeteneği, askeri gücü artırma, akıllı stratejiler geliştirme yönünde hamleler ve dışarıda ise kendi ittifakını güçlendirme ve genişletme veya karşı tarafın ittifakını zayıflatma ve küçültme yönünde hamleler olarak ifade edilebilir.³⁹

Güç dengesi, bazen ağır tarafı hafifleterek bazen de hafif tarafa ağırlık kazandırarak uygulanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde ya tek bir hegemon güç olmuş ve o dönem, bu gücün etrafındaki gelişmelere göre biçimlenmiş ya da birden fazla birbirine benzer güç merkezi olmuş ve bunlar arasındaki çekişme ve rekabet tarihsel olayların belirlenmesinde etkin rol oynamıştır. Hegemon güç kendisinden daha etkili bir güç istemediği için, diğer hegemon güç adaylarını ortadan kaldırıncaya kadar bölme ve parçalama sürecine itmiştir. Ancak tarihe bakıldığında yeni ortaya çıkan güç merkezleri eski hegemon gücün üstünlüğüne son vererek o hegemon gücün yerini almaya çalışmışlardır.⁴⁰

³⁷Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, 8. Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2013, s.404.

³⁸Aytekin Yılmaz, **Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler**, I. Basım, Ankara: Kadim Yayınları, 2012, s.210.

³⁹Kenneth N. Waltz, **Uluslararası Politika Teorisi**, Osman S. Binatlı (çev.), Çınar Özen (Editör), Ankara: Phonix Yayınevi, 2015, s.148.

⁴⁰Sait Yılmaz, "Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt No. 1, Sayı.1 (2008), s.45.

Güç dengesi bazen herhangi bir şekildeki güç dağılımını bazen de gerçek bir denge durumunu ifade etmektedir. Güç dengesi bir durumu tanımlamak için kullanılırken kast edilen bir denge durumundan ziyade herhangi bir şekilde güç dağılımıdır. Bu haliyle güç dengesi bir durumu yani uluslararası alanda iki veya daha fazla devlet arasındaki herhangi bir andaki güç dağılımını tanımlamak; yani devletlerarasındaki güç ilişkilerinin durumunu nitelendirmek için kullanılmaktadır. Böyle bir durumda ise herhangi bir devlet kendi lehine olan bir durumu güç dengesi olarak ifade edebileceği gibi bunda meydana gelebilecek bir değişikliği de güç dengesinin bozulması olarak nitelendirebilecektir.⁴¹

Güç dengesi teorisi, karşı dengelemelerin düzenli olarak gerçekleştiğini ve uluslararası sistemde istikrarı sağladığını ileri sürer. Kural ve ilkelerinin aynı kalması anlamında sistem istikrarlıdır: devlet egemenliği, evrensel bir imparatorluğa dönüşecek şekilde dağılmaz. Bununla birlikte bu istikrar barış anlamına gelmez; aksine istikrar, güç ilişkilerini düzenleyen tekrar eden savaşlar yoluyla sürdürülür.⁴²

Savaşı önleme noktasında güç birliği, güç eşitliğinden daha yararlıdır. Devletlerarasındaki güç birlikleri uluslararası sistem seviyesindeki güç birliği ile birbirini etkilemektedir. Nerede bir sistem işbirliğinin artırılmasına yönelik hakim bir trend ile belirleniyor veya nerede bir sistem anarşiden hegemonyaya kayıyorsa, oradaki yerel etkin güç dengesi sorunları, azalan güç birliği ile belirlenmiş bir sistemin olduğu yerden daha azdır. Eğer bir ulus hegemonyaya doğru yol alıyorsa, diğer devletler arasında bölgesel güç dengesi beklenmeyen bir sorun olur.⁴³

Güç dengesi sisteminde ittifaklar iyice yerleştikçe sistemin esnekliği iyice azalmaktadır. Esneklik azaldıkça da sistem iki kutuplu olarak görünmeye başlar ve iki kutuplu sistemde istikrarın bozulması ittifaklar kurulması yoluyla değil ancak içsel değişimle çözümlenebilmektedir. Klasik güçler dengesi teorisyenlerinin, bir dengede ideal devlet sayısının beş olduğunu söylemelerinin nedenlerinden biri budur. Çünkü

⁴¹ Arı, 2013, s.273.

⁴² Goldstein, J.S. ve J.C. Pevehouse, “Uluslararası İlişkiler”. 1.Baskı. Ankara: Tarcan Matbaası, 2015, s.95.

⁴³ Weede, E., **Güç Dengesi, Küreselleşme ve Kapitalist Barış**, M. Saraçlı (çev.), Ankara: Liman Kitapları, 2012 (orijinal baskı tarihi 2005), s.25.

doğası gereği esnek olamayan iki kutuplu sistemin aksine, böyle bir sistem uyarlanabilen ikiye karşı üç oluşumlara izin vermektedir. Kenneth Waltz ise, istikrarı sağlamak için müzakerelerin daha iyi yapılabileceği varsayımı ile iki kutuplu sistemde güç idaresinin daha kolay olduğunu belirtmiştir.⁴⁴

Realistler iktisat politikalarının güç dengesi ile alakalı olduğunu kabul etmektedirler. Realistlerin çoğu zaman genel mantıksal yapılardan daha özel yapılara geçmeleri çok kolay olmamaktadır. Güç ve ekonomi arasındaki kurulan ilişkiye çok farklı bakış açıları mevcuttur. Güç dengesine bakışta, dış dengeleme, iç dengeleme, gücü dengeleme işini başkasına devretme, rakipleri takip etme, yatırma gibi kavramlar önemli görülmektedir.⁴⁵

Realistlere göre, güç ister bir amaç ister bir araç olarak edinilmeye çalışılsın, bir güç eşitliği ya da dengesi oluşturan şey, devletlerin güç elde etmesi ve kullanmasıdır. Realistlerin bazıları, büyük güçlerin güç dengelerini, bu dengeler içinde en iyi konumu garantileyecek şekilde aktif olarak kurduklarını ileri sürer. Bazı realistler ise güç dengelerini devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerden doğal olarak ortaya çıktığını öngörürler.⁴⁶

Dengelenemeyen bir devletin hegemonyasında tesis edilen barış hakim devletin norm ve kurallarını tayin ettiği ve bu hakim devletin menfaatlerine göre kurgulanmış tek kutuplu bir uluslararası sistemde devam edebilir. Uluslararası sistemde güçler dengesi kararlı bir seyir kazandığında kısa süreli bir istikrar ve böylece sınırlı bir barış döneminden bahsedilebilirken; büyük ölçüde güç dengesine bağlı devamı sağlanılabilen süreçlerin süreklilik arz etmesi mümkün gözükmemektedir. Uluslararası sistemde güçler dengesi kaybedildiğinde istikrarda yitirmekte, devletlerarası etkileşime çatışmacı bir güç mücadelesi ve savaşlar yön vermektedir. Realizme göre savaşlar sonunda galip devletlerin şartlarını belirlediği kısa süreli bir barış dönemi oluşsa da; savaşın yol açtığı

⁴⁴ Chris Brown ve Kirsten Ainley, *Uluslararası İlişkileri Anlamak*, Arzu Oyacıoğlu (çev.), İstanbul: Yayın Odası, 2008, s.90.

⁴⁵ Mark R. Brawley, "The Political Economy of Balance of Power Theory", T.V. Paul, James J. Wirtz ve Michel Fortmann (Ed.), **Balance of Power, Theory and Practice in the 21st Century** içinde (76-102), California: Stanford Press, 2004, s.77.

⁴⁶ Paul R. Vioti ve Mark V. Kauppi, **Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti**, Ayşe Özbay Erozan (Çev.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014, s.33

güç dağılımı değişmeye başlayınca galip devlet(ler)in kararlaştırdığı tek taraflı barış düzeni sürdürülebilir niteliğini kaybetmektedir.⁴⁷

Güç dengesi sadece devletlerden oluşmamaktadır. Devlet dışı aktörler ve ittifak yapıları ile güçlerin varlığı, farklı güç dengelerine imkan verebilmektedir. Bu durum uluslararası sistemin iki kutuplu bir dengeden çok kutuplu bir denge sistemine veya sert iki kutuplu dünyadan ılımlı iki kutuplu dünyaya dönüşmesinde etkili olmuş, Çin'in ve bağlantısız ülkeler gurubunun iki kutuplu sistemde ılımlaştırıcı etki yapmasına neden olmuştur. Çokuluslu şirketler, Sivil Toplum Örgütleri gibi yeni aktörlerin oluşması, arabuluculuk ve uzlaştırma gibi yöntemlerin uygulanabilirliğinin artması uluslararası sistemde ilişkileri daha karmaşık yapmakta ve değişimlere neden olmaktadır.⁴⁸

Dengeyi uluslararası ilişkiler kuramının özü haline getiren yazarlar, güçler dengesini analitik bir kavram olarak kullanmaya çalışmışlardır. Rousseau ve Donnadieu'nun yaptığı gibi birçok yazar devletin davranışları ile gücün doğal bir dengeye oturduğunu söylemişlerdir. Bu durum Spykman ve Lasswell'de de aynı olarak kabul edilebilir. Ancak bu durum Morgenthau ve Schumann'de değişerek, ne güdüyle olursa olsun karşılıklı olarak düşmanca politikalar izlemenin egemenliğe dayalı birden çok devletli bir sistemin doğasında bulunduğu tezine dönüşmektedir. Dengelenmiş gücün oluşumunda bloklar ve karşı bloklar kurma ihtiyacı doğal bir politika ihtiyacı olarak ortaya çıkmaktadır. Morgenthau'ya göre devlet adamları bilinçli olarak dengeleme düşünceleri tarafından güdülenmiş olabilirler veya güç dengesine yakın politikalar izlemelidirler. Eğer bu şekilde hareket etmezlerse mantıklı politikalar yapmıyor olacaklardır.⁴⁹

Üç ya da daha fazla devletin bulunduğu her sistemde bir güç denge ilişkisi bulunmaktadır. A, B ve C olmak üzere üç devletin olduğu bir sistemde, bir devletin gücünün artması diğer devletin gücünü azaltacağı aşikardır. A devleti B devletini kontrolü altına alması durumunda iyice güçlenmiş ve bu gücü C devleti karşısında

⁴⁷ Sandıklı, A. ve E. Kaya (2013). Barış Kavramına Teorik Yaklaşımlar ve Küresel Yönetişim. **İstanbul Ticaret Sosyal Bilimler Dergisi** Yıl:12 Sayı:23 Bahar 2013 s.59-79s.67

⁴⁸ AYTEKİN YILMAZ, **Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler**, I. Basım, Ankara: Kadim Yayınları, 2012, s.334.

⁴⁹ Nicholas J. Spykman ve Diğerleri, **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, ESRA DIRİ (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2013, s.80-81.

potansiyel tehdit durumuna gelmiştir. C devletinin yetkileri çıkarlarını korumaları için, A devletinin B devletini kontrol altına almadan, B devletinin yardımına koşmaları gerekir. Bu örnekten anlaşıldığı gibi, üçüncü devletten gelebilecek saldırıya karşı diğer iki devletin ittifak etmeleri gerekmektedir. Güç dengesi aslında gerçekten barışı korumak için değil, uluslararası sistemdeki aktörlerin bağımsızlığını korumak için başvurduğu bir davranış biçimidir.⁵⁰

Gücü en basit tanımıyla düşündüğümüzde, bir olayın gelecekteki sonuçları nedeniyle birbirleriyle çatışma halinde olan A ve B kişilerini düşünelim. A'nın çıkarlarına uyacak sonuca X, B'nin çıkarlarına uyacak sonuca Y dersek; A ve B'nin güç durumlarının ne olduğunu tahmin edebiliriz. Örneğin, X sonucu çıkarsa A'nın B'den daha güçlü olduğu sonucuna varıp, nedenlerini araştırdığımızda, bir şekilde A'nın B'den daha fazla kaynağa sahip olduğu sonucuna varmak mümkün olabilir. Eğer bu durumun devletler arasında olduğunu düşünelim A'nın B'den daha güçlü olduğu sonucuna varabilmek mümkün olabilirdi.⁵¹

Realist yazarlara göre, güç kazanmak için mevcut statükoyu yıkmak veya devam ettirmek isteyen devletlerden dolayı güç dengesi denen bir durum oluşmaktadır. Gerek Morgenthau veya diğer gerçekçi yazarlar, güç dengesi kavramı ile bir denge durumunu veya bunu sağlamaya yönelik politikaları ifade ettikleri söylenebilir.⁵²

Amerikalı jeopolitikçi N. Spykman'a göre, diğer devletlerin ekonomik, politik ve kültürel olarak büyümelerini engellemeyi hedefleyen politikaya güç dengesi politikası denir. Bu politikaya göre devletler sadece toprak kazanmak ya da ekonomik çıkarlarını korumak ve geliştirmek için değil, kendi güçlerini korumak ve geliştirmek için savaşa hazır durumda olmalıdırlar. Soğuk Savaş dahil bu strateji uygulanmış ve uygulanmaya devam edecektir. Çünkü bu teori gücünü yaşamsal, ekonomik ve

⁵⁰ Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika, İlkeler, Kavramlar, Kurumlar**, 5. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000, s.426.

⁵¹ Colin Flint ve Peter J. Taylor, **Siyasi Coğrafya, Dünya Ekonomisi, Ulus-Devlet ve Yerellik**, Fulya Ereker (çev.), 6.Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014, s.38.

⁵² Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, 1. Basım, İstanbul: Alfa Kitabevi, 2004, s.35.

teknolojik gerçeklerden almakta ve bu nedenle SSCB gibi birçok ülke tarafından benimsenmiştir.⁵³

Güç dengesi mekanizmasında işleyişe yardımcı olan bir öge de dengenin dengeleyicisidir. Dengenin dengeleyicisi konumunda olan ülkeler genelde zayıf ülkenin yanında yer alarak aradan sivrilmeye çalışanlara karşı denge unsuru konumunda olurlar. Dengeleyicinin sürekli bir dostu yoktur ve kısa zamanda dostları ile düşman veya düşmanları ile dost olabilirler. Bu tür bir politika moral değerlere ters düştüğü için eleştirilmektedir.⁵⁴

Güç dengesi sisteminin iddiası krizleri ya da savaşları önlemek amaçlı olmaktan ziyade bir devletin diğerlerini egemenliği altına almasını engellemek ve anlaşmazlıkları sınırlamaktadır. Güç dengesi sistemine göre barıştan daha önemlisi istikrarın sağlanması ve aşırılıklardan kaçınılmasıdır. Sistemde bütün aktörlerin memnun edilmesi mümkün olmamakla birlikte, sistemin düzgün işlemesi ana hedefdir.⁵⁵

Başka devletlerin güçlenmesini ve tehdit halini almasını engellemek üzere yapılan siyasete güç dengesi siyaseti denir ve bu siyaset başarılı devletlerin uyguladığı bir siyasettir. Dengelenmiş bir güç dengesinde öncelik güvenlik olmakla birlikte bu dengeyi bir araya getiren büyük devletlerdir. Küçük devletler ise iyi organize olamazlar ise büyük devletler tarafından bir araç olarak ya da küçük ağırlıklar olarak kullanılırlar. Küçük devletler güç dengesinin yok olması durumunda varlıklarını devam ettirmekte çok zorlanırlar.⁵⁶

Güçler dengesinde büyük güçlerin klasik askeri dengeleri gözetmelerinin yanında üçüncü dünya haydut devletlerinin ve terörist grupların eylemleri hakkında da ekstra efor sarf etmeleri gerekmektedir. Büyük güçler rakipleri karşısında güçler

⁵³ Nejat Tarakçı, **Küresel Sistemde Dış Politika Stratejileri Klasik Diplomasiden Jeopolitik Diplomasıye**, 1. Basım, İstanbul: TASAM Yayınları, 2012, s.58.

⁵⁴ Sönmezoğlu, a.g.e., (2005), s.675.

⁵⁵ Henry Kissinger, **Diplomasi**, İbrahim H. Kurt (çev.), 3. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s.14.

⁵⁶ Yılmaz Tezkan, **Jeopolitikten Milli Güvenliğe**, 1. Baskı, İstanbul: Ülke Kitapları, 2005, s.146.

dengeinde güçlerini artırırken aynı zamanda güvenlik noktasında haydut devlet ve teröristlerden gelebilecek tehditlere karşıda savunmalarını güçlendirmektedirler.⁵⁷

Güçler dengesinin en dinamik özelliği daha çok diplomatik manevralara açık kısa dönemli ittifakların oluşabilmesine olanak tanınmasıdır. Bu ittifaklar taktik olarak bir esneklik sağlarken, bu esneklikten kaynaklı bazen avantajlı bazen de dezavantajlı olarak belirsizlikler ortaya çıkabilmektedir. Dış politikasını güçler dengesindeki değişim noktasında başka ülkelerin ürettiği kavramlar üzerine bina edenler, yeni şartlara uyum göstermek de güçlük çekmektedirler.⁵⁸

Uluslararası güç denge sisteminin gerçek anlamda on sekizinci yüzyılda görülmeye başlaması ile birlikte, bu sistemin oluşumunda 1789-1945 tarihi aralığı çok önemlidir. Ulusçuluğun gelişmesi ile devlet sayısı artmış, diplomatik ve askeri yöntemler gelişmiş, savaş teknolojisi gelişmiş, uluslararası sistemin sınırlarında değişim yaşanmıştır. Çağdaş sistem ile birlikte siyasi ve askeri gücün yanında ekonomik gücün de önemi anlaşılmıştır.⁵⁹

Güç dengesi teorisi kapsamında devletler ve devlet dışı aktörler geleneksel kalıpların değişimini zorlamaktadırlar. Küreselleşme ile birlikte demokratik barış teorisi, Kurumsalcılığı savunular gibi güç dengesi teorisi de gücün çeşitlerinin uluslararası ilişkileri dönüştürdüğünü savunmaktadır. Bu değişim dönüşümle birlikte ortaya çıkan yeni güç merkezleri uluslararası sistemde büyük yıkımlar meydana getirebilmektedir.⁶⁰

⁵⁷Edward Rhodes, "A World Not in The Balance: War, Politics, and Weapons of Mass Destruction", T.V. Paul, James J. Wirtz ve Michel Fortmann (Ed.), **Balance of Power, Theory and Practice in the 21st Century** içinde (150-178), California: Stanford Press, 2004, s.168.

⁵⁸Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 16. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s.78.

⁵⁹Sait Yılmaz, "Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt No. 1, Sayı.1 (2008), s.30.

⁶⁰T. V. Paul, "Introduction: The Enduring Axioms of Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance", T.V. Paul, James J. Wirtz ve Michel Fortmann (Ed.), **Balance Of Power, Theory and Practice in the 21st Century** içinde (1-25), Stanford: Stanford Universty Press, 2004, s.1.

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ VE SONRASI AB, ABD, ÇİN VE RUSYA'NIN DÜNYADA GÜÇ VE ÇIKAR MÜCADELESİ

II. Dünya Savaşı sonrasında Yalta Konferansının ardından ortaya çıkan ABD ve SSCB merkezli çift kutuplu dünya, iki blokun kendi kurumsal yapılarını oluşturmalarıyla birlikte SSCB'nin çöküşüne kadar devam etmiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte ekonomisi, siyaseti, kültürü ve askeri gücü ile dünyada tek güç olarak kabul edilen ABD, 11 Eylül 2001 sonrası ise yükselen güçler olarak ortaya çıkan Rusya, Çin, Brezilya, Hindistan gibi ülkeler ile birlikte uluslararası sistemde ortak hareket etmektedir.

Gelişen ve gelişmekte olan ülkelerde artan iletişim ve ulaşım imkanları, gelişen teknoloji, çok fazla büyüyen uluslararası şirketler, dünyada artan rekabet enerji ihtiyacını daha ön plana çıkarmıştır. Ortadoğu, Kuzey Afrika, Hazar gibi enerji bölgelerinin önemini artırmıştır. Gelişen ve gelişmekte olan ülkelerin bu bölgelerdeki politikaları karşı karşıya gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı ile harap olan Avrupa'nın, 1960'lı yıllardan sonra toparlanarak ekonomik bir güç olarak sivrilmeye başlaması, 1962 yılında Küba Krizi'nden sonra NATO içerisinde çok sesliliğin yükselmesi, Batı blokunda ABD'nin dış politikalarının sorgulanması bir tür çok merkezliliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Doğu Blokunda ise yine 1960'lardan itibaren Çin Halk Cumhuriyeti'nin başını çektiği ve Yugoslavya, Arnavutluk, Romanya'nın hatta zaman zaman Macaristan ve Polonya'nın da içerisinde olduğu bir grup oluşmuştur. Farklı grupların ortaya çıkması bloklar arası yumuşamaya neden olsa da, 1979 yılında SSCB'nin Afganistan'ı işgali bu yumuşama ortamını ortadan kaldırmıştır.⁶¹

ABD ve SSCB odaklı iki kutuplu dünyada, 45 yıl süren ve birçok çatışmada dolaylı olarak karşı karşıya gelinmiş bir soğuk savaş dönemi yaşanmıştır. Bu periyotta ideolojiler uğruna on binlerce insan birbirine düşman edilmiş, iç savaşlar körüklenmiş,

⁶¹Muzaffer Ercan Yılmaz, "Westphalia Günümüze Savaş", **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikkpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat (drl.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.78.

darbeler yapılmış ve hükümetler yıkılmıştır. İki kutup arasındaki ekonomik, siyasi ve askeri rekabette ve yaşanan çatışmalarda bazı kaynaklara göre 20 milyon, bazı kaynaklara göre ise daha fazla insan hayatını kaybetmiştir. Nükleer yarışın artması ile birlikte mücadele uzaya taşınmış ve Yıldız Savaşları'na teşebbüs edilmiştir.⁶²

Dünya devletlerinin büyük çoğunluğunun İkinci Dünya Savaşı'ndan 1980'lerin sonuna kadar SSCB veya ABD önderliğinde bir bloka dahil olduğu, iki kutuplu sistemin olduğu dönem Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılmaktadır. Batı ve Doğu blokları arasında topyekun bir savaş olmamak ile birlikte, karşılıklı ve blok içi gerginlikler olmasına rağmen, genel anlamda bir barış döneminin hakim olduğu söylenilebilmektedir.⁶³

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin, SSCB tehdidi karşısında en çok korktuğu unsurlardan biri komünist ideolojidir. Sovyetlerin Ortadoğu'daki petrolere sahip olabilme ihtimalinin kapitalist sistemi ve serbest piyasa ekonomisini çökertebileceği varsayımı, yine ABD tarafından korkulan bir unsur olmuştur. Karşı iki blok arasında yaşanan mücadelede yeri geldiğinde bölgede ittifaklar yapılmış ve yine yeri geldiğinde karşılıklı olarak silahlanma yarışına gidilmiştir.⁶⁴

1980'lerin sonunda Doğu Bloku iyice çatırdamış, Çin'e kadar yansıyan komünist rejimlere karşı kitlesel gösteriler yapılmış; 1989'da ise Berlin Duvarı yıkılmış, 1990 yılında Almanya birleşmiştir. 1991 yılında ise Rusya, Ukrayna ve Belarus; Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kurmuşlardır. SSCB'nin dağılması ile on yıllarca süren Soğuk Savaş sona ermiştir.⁶⁵

Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte komünizme tampon olduğu düşünülen bölgelere yapılan uluslararası yardımlar durmuş ve bu yardımlara bağlı ülkelerin ekonomilerinin kötüleşmesi ile birlikte siyasi sistemleri de tehlike altına girmiştir. İkili

⁶²Cemal Acar, **Soğuk Savaş, Süper güçlerin Hakimiyet Kavgası**, 2.Basım, Ankara: Ötüken Neşriyat, 2007, s.24.

⁶³Muzaffer Ercan Yılmaz, **Savaş ve Uluslararası Sistem**, 2. Baskı, Bursa: Dora Basım, 2013, s.123.

⁶⁴Tuğçe Ersoy Öztürk, "ABD'nin "Yumuşak Güç" Kullanımı: Barack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası", s.3, <http://kamudiplomasisi.org/pdf/abdninyumusakguckullanimi.pdf>, (30.03.2017).

⁶⁵Barış Adıbelli, **Çin Dış Politikasında Tayvan Sorunu**, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s.235.

sistemin çökmesi ile birlikte irili ufaklı; Senegal, Liberya ve Mali'de 1989'da; Ruanda'da 1990'da, Sierra Leone'de ve Somali'de 1991'de, Burundi ve Uganda'da 1993'te, Çad'da 1994'te, Etiyopya'da 1997'de Yeni Gine ve Kongo'da 1998'de etkileri hala devam eden savaşlar ve çatışmalar başlamıştır.⁶⁶

İki kutuplu sistemde nükleer caydırma politikaları, ABD ve SSCB'yi topyekün bir savaşa girmelerini engellemiş ve bir güç dengesi durumu oluşturmuştur. İki kutuplu dünyada güç dengesinin oluşması ve siyasal istikrarın korunması, topyekün savaşa başvurularak değil, karşılıklı nükleer caydırıcılık ile gerçekleşmiştir.⁶⁷

Sovyetlerin askeri gücünün Batı üzerindeki korkutucu etkisi; Amerika'nın daha zengin olduğu, teknolojik olarak daha ileri, askeri olarak daha esnek ve yenilikçi, toplumsal olarak daha çekici olduğu gerçeğini gizlemiştir. İdeolojik baskılar ise SSCB'nin ekonomisinin daha müsrif, teknolojik olarak da daha az rekabet edilebilir hale getirerek yaratıcı potansiyel çökmüştür. Yok edici bir savaşın olmadığı düzlemde ABD daha da güçlenmiş ve SSCB'de daha zayıflayarak Soğuk Savaş'ı kaybetmiştir.⁶⁸

1990'larda SSCB'den yeni kurtulan Doğu Avrupalılar, Ruslardan korkmak ile birlikte ABD ile ilişkileri daha da geliştirip yakın ilişkiler kurmaya çalışmaktaydılar. ABD ise Doğu Avrupalı devletlerin AB'ye alınması için çaba sarf etmiştir. Doğu Avrupa, Batı Avrupa'nın yatırımlarına muhtaç olmak ile birlikte, politikalarında ABD ile bir bağ bulunmaktadır. Irak Savaşı'nın başarısız olduğunun görülmesi ile birlikte; Polonya ve İngiltere gibi ülkeler Irak'tan askerlerini çekmek için hamle yapmaktadırlar ve bu da ABD'ye olan güvenin sarsılması anlamına gelmektedir.⁶⁹

Rusya ve ABD arasında çözülmeyi bekleyen sorunların kısa vadede çözümü mümkün olmamakla birlikte, bu sorunlar iki büyük güç arasındaki güçler dengesindeki konumlarını oluşturmaktadır. ABD, Gürcistan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü savunmaktadır. Rusya, NATO'nun Ukrayna ve Gürcistan tarafına doğru genişlemesini

⁶⁶Evren Balta Paker, **Küresel Güvenlik Kompleksi, Uluslararası Siyaset ve Güvenlik**, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.61.

⁶⁷Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Giriş**, İstanbul: Der Yayınları, 2002, s.43.

⁶⁸Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, Yelda Türedi (çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1997, s.23.

⁶⁹Immanuel Wallerstein, **Jeopolitik ve Jeokültür, Değişmekte Olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler**, Mustafa Özel (çev.), İstanbul: Küre Yayınları, 2015, s.285.

çıkarlarına ters olarak görmektedir. Rusya'nın hakim olduğu enerji kaynaklarını siyasi amaçları için kullanması ve İran ile kurmuş oldukları stratejik ortaklık ABD'yi endişelendirmektedir. ABD'nin Irak ve Afganistan müdahaleleri Rusya'yı endişelendirirken, Rusya'nın ise ŞİÖ ile birlikte Çin ile stratejik ittifakını geliştirmesi ise ABD'yi endişelendirmektedir.⁷⁰

Soğuk Savaş'ın bitmesi ve tek kutuplu dünyanın sona erdiği söylemi ile birlikte yeni süper güçlerin ortaya çıkması ile çok kutuplu bir dünyanın varlığı kabul edilmektedir. ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa, Japonya gibi güçler ile birlikte sağlam bir güç dengesi sistemi kurulacağı söylenebilir. Güç dengesinde yer alacak olan Fransa, Avrupa'daki ülkelerin liderliği noktasında Almanya ile yarışacaktır. Çin ise ekonomik reformları ile birlikte gücüne güç katacaktır.⁷¹

Çin, Almanya, Japonya, Hindistan, Rusya ve ABD birbirine rakip büyük devletlerdir. Çin ve Hindistan'ın en büyük sorunu ve fırsatı nüfus büyüklükleridir. Rusya ise halen yapısal sorunlar ile uğraşmaktadır. Bu ülkeler ARGE'de, ABD'nin çok uzağında bulunmaktadır. AB her ne kadar bir güç olarak ortaya çıksa da, bu birliği ayakta tutan ülkeler Almanya ve Fransa gibi büyük ülkelerdir. 2011 verilerine göre AB ülkelerinin Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) bölgesinde ARGE'ye ayırdığı miktar yüzde 30 iken, tek başına ABD ise yüzde 41'den fazla ARGE payı vardır.⁷²

1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÜÇLENMESİ VE DÜNYADAKİ YERİ

Avrupa'da birlik fikri çok eskilere dayanmasına rağmen, ABD-SSCB rekabetinde ABD ile olan yakın ilişkileri ve ABD'nin desteği ile birlik olabilmiştir. Avrupalı devletler ulus devlet kimliklerinde sahip oldukları egemenliklerinin bir kısmını birliğe devretmişlerdir. Bununla birlikte ortak Avrupa kimliği oluşturma noktasında birlik istenilen başarıyı gösterememiştir. AB İkinci Dünya Savaşı sonrasında zamanla

⁷⁰Mesut Hakkı Caşın ve Giray Saynur Derman, **Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar**, Ankara: SRT Yayınları, 2016, s.419.

⁷¹Cemal Acar, **Soğuk Savaş, Süper güçlerin Hakimiyet Kavgası**, 2.Basım, Ankara: Ötüken Neşriyat, 2007, s.439.

⁷²Nejat Doğan, "21. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nin Uluslararası Politikada Rolü ve Küresel Güvenlik", **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt I**, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Matbaası, 8-9 Ekim 2013, s.388.

sahip olduğu ekonomik ve siyasi konumuyla diğer devletlerin cazibe noktası haline gelmiş ve 28 ÷lkeye kadar ulaşmıştır. Bununla birlikte Arnavutluk, Karadağ, Makedonya, Sırbistan ve Türkiye gibi ÷lkeler de birliğe girmek için beklemektedirler.

Avrupa geniş bir zaman dilimine yayılan süreç içerisinde inişler ve çıkışlar, tırmanışlar ve çöküşleri bir arada yaşamış; İkinci Dünya Savaşı sonunda yaşanan çöküş ile birlikte SSCB tehdidine karşı, ABD güvenlik şemsiyesine sığınmıştır. SSCB'nin çökmesi ile birlikte tekrar tırmanışa geçen Avrupa, doğuya doğru genişleme politikaları ile birlikte bu bölgedeki güç boşluğunu dolduracak adımlar atmıştır.⁷³

Avrupa Birliği sahip olduğu 28 ÷lke ile birlikte çok farklı seslerin birlikte olduğu bir birliktir. Bununla birlikte bu çok seslilik dış politikada birliğin gücünü olumsuz etkilemektedir. İngiltere'nin birlikten ayrılma kararı ile birlikte bu çok sesliliğin dış politikada daha derin ayrılıklara sebep olacağı gör÷lmektedir.

Nüfusu 450 milyondan fazla olan AB'nin, 60 yaş üstü insanların tüm nüfusa oranının 2020 yılında %25 olması beklenmektedir. AB'nin sahip olduğu azalan genç nüfus, göçmen sorunları, sosyal reform ihtiyacı, bütçe sorunu, işsizlik sorunu, birliğin uluslararası ekonomik ilişkilerdeki rekabette elini zayıflatmaktadır. AB'nin giderek büyüyen ekonomik sorunları ve reformların hayata geçirilememesi üye ÷lkelerin birliğe olan inancını zayıflatmaktadır.⁷⁴ Birliğin ÷lkelere getirdiği maliyetler ve mali yükler artarken, ÷lkelere sunduğu gelir ve refah ise azalmaktadır.

AB ÷lkelerinin enerji boru hatları gibi birçok konuda farklı düşünmeleri, Birliğin ortak politika üretmesini zorlaştırmaktadır. Gazprom ile Batılı şirketlerin ticaretleri ve Rusya'nın AB üyesi devletler ile olan ilişkilerini geliştirerek Birliğin bir bütün olarak hareket etme stratejisini olumsuz etkilemektedir. İngiltere, Almanya, İtalya ve Fransa gibi AB ÷lkeleri Rusya ile doğrudan enerji konusunda işbirliğine gitmektedirler. AB'nin tutarsız politikaları gereği AB birbirleriyle çelişen projelere

⁷³Haktan Birsal, **Avrupa Birliği mi? Türk Ulusal Bütünlüğü mü?, Tehdit**, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.23.

⁷⁴Yonca Özer, "Tek Kutuplu Dünyada Çok Kutuplu Düzen Arayışları: Kutuplardan Biri Olma Yolunda Avrupa Birliği", **Tek Kutuplu Dünyada Yaşamak**, Yonca Özer (drl.), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006, s.84.

destek verebilmektedir.⁷⁵ AB içindeki güçlü ülkeler ilk önce kendi ülkelerinin çıkarlarını sonra birliğin çıkarlarını gözetmektedirler.

1.1. Berlin Duvarı'nın Yıkılması ve Yeni Avrupa

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılışı yaşanan devrimleri ve reformları tetikleme ile birlikte bir sembol haline dönüşmüştür. Duvarın yıkılması ile birlikte Almanya birleşmiş, NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ile birlikte ise tüm Avrupa'nın birleşmesinin yolu açılmıştır. NATO ve Varşova Paktı temsilcileri karşılıklı düşmanlıkları bitirmiş ve Sovyetler de resmen feshedilmiştir.⁷⁶

Berlin Duvarı'nın yıkılması ve SSCB'nin dağılması ile Doğu Bloğunun ortadan kalkması ile birlikte, Avrupa'nın daha derinlemesine ve yeniden entegre olmasına fırsat doğmuştur. Bununla birlikte Soğuk Savaş'ın da bitmesi ile birlikte, Avrupa'nın entegrasyonu, Avrupa Birliği'nin dünyada da söz söyleme adına bir fırsat olarak görülmüştür.⁷⁷

Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte; Orta Avrupa, Kafkasya, Balkanlar ve Ortadoğu'da güç boşlukları oluşmuştur. Orta Avrupa'daki boşluk; Doğu Almanya'nın Federal Almanya'ya katılması ve Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti'nin AB'ye ve NATO'ya üye yapılması ile giderilmeye çalışılmıştır. Balkanlarda ise Romanya ve Bulgaristan'a, AB üyeliğine adaylık verilmiş ve Yugoslavya'nın bölünmesi sonrası sıcak olaylara müdahale edilmiştir.⁷⁸

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Avrupa kimliği için yeni sorunlar oluşmuştur. SSCB'nin yıkılması ile Kafkasya'nın durumu, Ukrayna ve Belarus'un statüleri eski doğu sınırı sorununu ortaya çıkarmıştır. Günümüzde de hala süren AB ve Rusya arasındaki sınır anlaşmazlıkları karşılıklı yaptırımlara kadar varmıştır. AB'nin Rusya'ya karşı aldığı yaptırımlar, ABD tarafından da desteklenmektedir. Rusya ve AB

⁷⁵Burçin Canar, **Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz**, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013, s.221.

⁷⁶Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir (çev.), Ankara: Adres Yayınları, 2011, s.73.

⁷⁷Osman Metin Öztürk, **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**, Ankara: Barış Kitap, 2005, s.60.

⁷⁸Suat İlhan, **Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık**, 1. Basım, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2005, s.120.

arasında yaşanan bu sınır mücadelesinin arka planında dini, etnik, coğrafi, ekonomik, siyasi ve askeri nedenler bulunmaktadır.⁷⁹

21. yüzyıla AB, güvenlik noktasında kafası karışık bir şekilde girmiş, nasıl bir güvenlik politikası izleyeceği noktasında, Birlik bünyesinde kararsızlık devam etmektedir. Dünyada yaşanan hızlı ekonomik, siyasi, askeri, güvenlik politikaları; uluslararası kuruluşlarının rollerinin azalması ya da artmasına neden olmaktadır. AB için, NATO ile devam mı ya da kendi ortak savunma politikalarının mı oluşturulacağı sorularına aynı zamanda birliğin istikrarlı bir şekilde devam edip etmeyeceği soruları da eklenmiştir.⁸⁰

Soğuk Savaş döneminde bloklaşmanın da etkisiyle Avrupalı ülkeler güvenliklerini ABD öncülüğünde NATO'ya bırakırken, ilave kurumsal bir yapıya ihtiyaç duymamış ve ekstra bir savunma harcamasına gitmemişlerdir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ABD'nin güçlerini başka bölgelere kaydırması, Avrupa'da bir güvenlik kaygısı oluşturmuştur. Bağımsız bir aktör olarak hareket etmeye çalışan AB, 1990'lı yıllarda Balkanlarda yaşanan çatışmalarda da kendi savunma ve güvenliğini sağlamak zorunda olduğunu görmüştür.⁸¹

AB'nin başarısızlığı olarak gösterilen ortak dış politika ve güvenlik politikası oluşturamaması, AB'nin elini uluslararası sistemde zayıflatmaktadır. AB'nin güvenlik politikalarının zayıflığının aksine ekonomideki etkin durumu dikkat çekmektedir. Küresel gayri safi milli hasılanın %28'ine, ticaretin %17'sine, ticari hizmetlerin %25'ine sahip olan AB, dünyanın en zengin piyasasıdır. Birlik uluslararası sistemdeki ticaret pazarlarında, şirket devirlerinde veya birleşiminde ve yabancı yatırımlarda etkin durumdadır.⁸²

ABD'nin desteği ile, ekonomik ortaklık yoluyla güvenlik ve istikrarın sağlanması için kurulan AB, Soğuk Savaş sonrası siyasi ve askeri olarak da ulus üstü bir

⁷⁹ Gerard Delanty, *Avrupa'nın İcadı*, 4. Baskı, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s.269.

⁸⁰ Hasret Çomak, *Avrupa'da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye*, 1. Baskı, İstanbul: TASAM Yayınları, 2005, s.85.

⁸¹ Oğuz Demiralp, "Türkiye'nin Uluslararası Örgütlerin Yaşadığı Değişime ve Bölgesel Örgütlenmelere Bakışı", *Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 31 Mayıs- 01 Haziran 2007, s.249.

⁸² John McCormick, *Avrupa Birliği'ni Anlamak*, 1.Baskı, Ankara: BigBang Yayınları, 2014, s.318.

yapılanmaya evrilmeye çalışmıştır. Ortak savunma ve ortak para birliği kurulması görüşülmesinin cesaretiyle ortak ordu kurulması bile gündeme gelmiştir. AB'nin kendine has oluşturmuş olduğu bu yapılanmaya daha önce ulaşabilen bir ulus-üstü örgüt bulunmamaktadır. AB, ekonomik açıdan bir dev askeri açıdan ise bir cüce olarak tarif edilmektedir.⁸³

AB'de en fazla nüfusa sahip ülkeler olan Almanya, Fransa, İspanya ve İtalya için gelişmiş sanayileri ve ekonomileri için enerji temin etmek en büyük problemlerden biridir. Kuzey Avrupa ülkeleri ve İngiltere'nin Kuzey Denizi Enerji Havzası'ndan enerji ihtiyaçlarını karşılıyor olması; Almanya, Fransa, İspanya ve İtalya'nın farklı enerji politikaları izlemesine yol açıp, AB'de enerji politikalarının bölünmesine yol açmaktadır.⁸⁴

1.2. Avrupa Birliği'nin Ekonomik, Siyasi ve Askeri Entegrasyon Süreci

Avrupa Birliği'nin entegrasyon süreci olarak en başarısız olduğu alan ortak bir savunma ve ortak bir ordu kuramadığı askeri entegrasyon sürecidir. Üye devletlerin özellikle Irak Savaşı'nda gösterdiği parçalanmış görüntü, Avrupa'nın savunma ve güvenlik politikalarında ne kadar zayıf kaldığını göstermiştir. Fransa ve Almanya gibi AB üyeleri, ABD'nin güç kullanarak Irak'a askeri hareket düzenlemesine karşı çıkarken, İngiltere bu harekatta bizzat yer almıştır.⁸⁵

Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının (AGSP) geliştirilememesinde; ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, Rusya arasındaki karmaşık çıkar ilişkileri, karşılıklı güven, tehdit algılamaları, liderlik, siyasi ve ekonomik bütünleşme, işbirliği ve savunma harcamalarındaki görüş ayrılıkları etkilidir. NATO ile ilişkiler ve dünyada değişen güvenlik algısı, AGSP'yi sonu görünmeyen bir tünel pozisyonuna sokmaktadır.⁸⁶

⁸³ Ahmet Sapmaz, **Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri**, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2008, s.220.

⁸⁴ Haktan Birsal, **Avrupa Birliği mi? Türk Ulusal Bütünlüğü mü?**, Tehdit, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.31.

⁸⁵ Kemal İnat, "Avrupa Politik İşbirliği'nin Doğuşu", Oğuz Kaymakçı (Ed.), **Avrupa Birliği Üzerine Notlar** içinde (3-22), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s.5.

⁸⁶ Bülent Sarper Ağır, "Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış, **Uluslararası Güvenlik Sorunları**, Kamer Kasım ve Zerrin A. Bakan (drl.), Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2004, s.102.

Balkanlar, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Doğu Akdeniz ve Rusya Federasyonu, AB'nin öncelikli güvenlik ve dış politika alanları olmakla birlikte birliğin bu bölgelerde tutarsız ve yetersiz politikaları birliğin dış politikada ne kadar kırılğan bir bünyeye sahip olduğunu göstermektedir. ABD, Rusya ve Çin, AB'nin iç çekişmelerinden yararlanıp, birliğin öncelikli önem verdiği bölgelerde daha etkin rol oynayabilmektedirler. Birlik içerisinde baskın olan Fransa ve Almanya, bununla birlikte İngiltere ve İtalya'nın ikircikli politikaları, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerin farklı düşünmesi, Birliği bütün politikalarında tek bir vücut gibi değil çok başlı bir vücut gibi hareket etmelerine neden olmaktadır.⁸⁷

Farklı düşünce ve çıkarlara sahip olan Birlik üyelerini, ekonomi noktasında iyi bir işbirliği ortaya koymaları ayakta tutarken, bunun uzun sürmeyeceğine dair analizlerde çoğalmaktadır. Buna örnek olarak İngiltere; birlikten farklı düşünen ve birlikten ayrılma kararı alan bir ülkedir. İngiltere kendi ulusal güvenliğine terörizm, kitle imha silahları, ulus ötesi örgütlü suç, küresel istikrarsızlık ve çatışma, sivil aciliyetler, devlet merkezli tehditler ve güvensizliğin üreticilerini tehdit olarak görmektedir. İngiltere örneğinde olduğu gibi her birlik üyesi kendi çıkarları doğrultusunda farklı tanımlamalara gidebilmektedir.⁸⁸ Fransa ve Almanya ise AB'ye sıkı sıkıya bağlı kalıp kendi aralarındaki ilişkileri geliştirseler de, önceliklerinde ilk sırada kendi ülkeleri yer alıp, birlik ise ikinci sırada kalmaktadır.

Tüm Avrupa Birliği üyeleri tarafından benimsenmeyen; ortak para sistemi, ortak savunma ve dış politika alanındaki uygulamalar ve Schengen sistemi gibi ortak politikalar, AB'nin geleceği konusunda soru işaretlerini artırmaktadır. AB'nin genişleme politikasının da tam anlamıyla işlememesi, birlik üyeleri arasında aidiyet duygusunun oluşturulmasının zorluğu, AB'nin ekonomik ve siyasi çekiciliğini aşağıya çekmesiyle birlikte, İngiltere gibi devletlerin birlikten ayrılmasını muhtemel kılmaktadır.⁸⁹

⁸⁷ Turhan, a.g.e., s.129.

⁸⁸ Hasan Basri Yalçın, **Ulusal Güvenlik Stratejisi, ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin**, 1.Baskı, İstanbul: Seta Kitapları, 2017, s.123.

⁸⁹ Mehlika Özlem Ultan, "Avrupa Birliği'nde Federalizm-Konfederalizm Tartışması", Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar** içinde (159-170), İstanbul: Beta Basım, 2013, s.168.

AB'de en rahat ve hızlı gerçekleşen entegrasyon ekonomik entegrasyon olmuştur. Ekonomik entegrasyon ülkelerin politikalarına ve çıkarlarına uygun olduğu için daha çabuk gerçekleşmiştir. Yunanistan, İrlanda, İspanya ve Portekiz'de yaşanan ekonomik krizler ise AB ekonomisinin itibarını sarsmıştır. Birliğe yeni giren ülkelerin AB kriterlerini tam olarak karşılayamaması beraberinde ekonomik sıkıntıları getirirken, birliğin ekonomisinde Almanya ve Fransa gibi ülkeler ise katalizör ülkeler olmuşlardır.⁹⁰

1.3. Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası

Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının çıkmasında Almanya ve Fransa, ana rol oynayan ülkelere olmuştur. Uluslararası sistemdeki güç edinme mücadelesinde Almanya ve Fransa'nın birbirleriyle yaptıkları savaşlar sonrası, iki ülke aralarındaki sorunları bir tarafa bırakarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulması ile işbirliğine gitmişlerdir. Belçika, Fransa, Hollanda, Lüksemburg, Batı Almanya ve İtalya'nın kurucu üye oldukları Avrupa Ekonomik Topluluğu 1957 yılında Roma Antlaşması ile kurulmuştur. 1993 yılında Avrupa Birliği'nin kurulması ile AET, zaman içerisinde bütün fonksiyonlarını Avrupa Birliği'ne devretmiştir. 1973 yılındaki birinci genişlemede Danimarka, Birleşik Krallık, İrlanda; 1981'de ikinci genişlemede Yunanistan; 1986'da üçüncü genişlemede Portekiz ve İspanya; 1995'de Dördüncü genişlemede Avusturya, Finlandiya ve İsveç; beşinci genişlemede 2004 yılında Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya ve 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya birliğe katılmıştır.

1951 Paris ve 1957 Roma Antlaşmaları, 1986 yılında Avrupa Tek Senedi, 1992 yılındaki Maastricht Antlaşması, 1997 yılında Amsterdam Antlaşması, 2001 yılında Nice Antlaşması ve 2007 yılında Lizbon antlaşmaları Avrupa Birliği'ne şekillendirerek bugüne kadar getirmişlerdir.

Avrupa Birliği ve Batı Balkan ülkeleri 1990 sonrasında uluslararası sistemde yerlerini almışlardır. Soğuk Savaş öncesi geliştirilemeyen ilişkiler Soğuk Savaş sonrası

⁹⁰Enes Deşilmek, "Uluslararası Sistem ve Avrupa Birliği", **Akademik Perspektif**, Yıl.1, Sayı.1, (Kasım 2014), s.41.

inşa edilmeye devam edilmektedir. AB-Batı Balkan ilişkileri bir çok sorunla karşılaşsa da genişleme süreci ile birlikte bir zemine oturtulmuştur.⁹¹

2004 yılında 10 ülke, 2007’de Bulgaristan ve Romanya, 2013’te Hırvatistan’ın birliğe katılması ile birlikte birlik genişleyerek 28 üyeye ulaşmıştır. Bununla birlikte birliğin bu kadar genişlemesi beraberinde AB’nin uluslararası sistemde nasıl bir rol oynayacağı sorusunu beraberinde getirmiştir. AB’nin yapısındaki değişiklik ihtiyacı AB Anayasa’sının oluşturulması fikrini ortaya çıkarmış ama Fransa ve Hollanda’da yapılan referandumların olumsuz sonuçlanması ile birlikte AB Anayasası yürürlüğe girememiştir.⁹² İngiltere’nin AB’den çıkma kararıyla birliğin içerisindeki uyumsuzluk ve iç çekişmeler tavan yapmış ve AB’nin geleceği ile ilgili sorular daha da çoğalmış durumdadır.

Birliğe her üye olan ülke, Birliğin içyapısında ve işleyişinde önemli değişikliklere yol açmakla birlikte; Avrupa genişleme süreci ve bütünleşme süreci birbirlerini etkilemektedir. Birliğe katılan son 13 üyenin tam üye olması ile birlikte bu ülkelerin ekonomik, siyasi ve sosyal yönlerinin birlik seviyesinin aşağısında olduğu için bu genişlemelerin birlikte önemli sorunlara yol açmaları muhtemel olarak görülmektedir.⁹³

28 üyesi olan Birliğin sahip olduğu kurumsal büyük problemlerin giderek büyümekte olduğu ve bu problemlerin birlikte ciddi bölünmelere yol açabileceği riskinin olduğu bir ortamda, AB’nin daha ne kadar genişleyebileceği büyük soru işaretidir. Dünyada ortaya çıkan ekonomik krizle; iflasın eşğine gelen Yunanistan’a, yüzlerce milyar dolarlık maliyetle kurtarma operasyonu yapılmış; nüfusu 1 milyon bile olmayan Kıbrıs Rum Yönetimi’ne milyarlarca dolar yardım yapılmış; İtalya, Portekiz, Macaristan, Romanya ve İrlanda ise ekonomik zorluklar ile boğuşmaktadır.⁹⁴

⁹¹ Göknil Erbaş, “Avrupa Birliği’nin Üyelik Süreci Öncesinde Batı Balkanlara Yönelik Geliştirdiği Politikalar”, Hasret Çomak (Ed.), **Bölgesel Politikalar** içinde (249-272), 1.Basım, Kocaeli: Umuttepe Kitabevi, 2009, s.249.

⁹² Barış Özdal, **Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?**, 1. Baskı, Bursa: Dora Basım Yayın, 2013, s.300.

⁹³ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 8. Baskı, İstanbul: Beta Basım, 2005, s.280.

⁹⁴ Ayhan Kamel, **1923’ten günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014, s.146.

Avrupa Birliği içerisinde Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında her zaman bir g mcadesi olmuştur. Bu durum tarihte zaman zaman savaş ve çatışmalara dönüşmüşse de günümüzde bu ülkeler çıkarları doğrultusunda ittifak ederek bir siyasi dev olan Avrupa Birliği'ni oluşturmuşladır. Avrupa Birliği oluşturduğu ekonomik ve parasal birlik, genişleme, sosyal politikalar ve siyasi birlik ile birlikte, uluslararası sistemde çok önemli bir güçtür. AB sahip olduğu komisyonlar, Adalet Divanı, Avrupa Zirvesi gibi kurumları ile kendine has bir demokrasi anlayışını geliştirmiştir. Bununla birlikte üyeler arasında farklılıkların çokluğu, beklentilerin fazlalığı karşısında, kurumların ve bürokrasinin çokluğu da negatif yönlü bir etki doğurmaktadır.

Avrupa Birliği ekonomik ve siyasi olarak bir dev olsa da askeri olarak aynı derecede gtl değildir. Kendi ortak savunma ve güvenliğini uzun yıllar geçmesine rağmen oluşturamamıştır. ABD ile kurulan ilişkiler ile birlikte askeri ve güvenlik noktasında ki bu açık kapatılmaya çalışılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD, SSCB karşısında Avrupa'daki devletlerin gtl olması için ekonomik, siyasi ve askeri yardımda bulunmuştur. Bu yardım sonrası yeniden toparlanıp güç kazanan Avrupa devletleri, ABD ile oluşturdukları ittifakla birlikte Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin karşısında yer almışlardır.

ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük yıkıma uğrayan Batı Avrupa'nın ayağa kalmasına büyük önem vermiştir. ABD tarafından yapılan Marshall Yardım Programı ile birlikte Batı Avrupa ekonomilerine önemli katkılar sağlanmıştır. Bu yardım ile birlikte ABD, savaşla ikiye ayrılan Avrupa'da, Doğu Avrupa'da oluşmaya başlayan sosyalist bloklaşmaya karşı Batı Avrupa'da demokratik ve liberal bir blok oluşturmaya çalışmıştır. Bununla birlikte kendi ihraç malları için önemli bir Pazar kazanmıştır.⁹⁵ Avrupa'nın genişleme politikalarına da destek veren ABD, Avrupa içerisinde oluşan çok sesliliği de, güçlenen Avrupa'yı da kendi çıkarları kapsamında değerlendirmiştir.

2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması'yla AB'de birlik üyelerinin, birlikten çıkabilmesinin yolu açılmış ve Birleşik Krallık 2016 yılında yapılan halk

⁹⁵Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 6. Baskı, İstanbul: Beta Basım, 2002, s.183.

oylaması sonrasında çıkan sonuçla birlikten ayrılma kararı almıştır. AB'nin 2013 yılında 28 üyeye ulaşması ile birlikte, İngiltere'nin birlikten ayrılma kararı alması, birliğin gelişmesi sona mı erdi ve AB dağılıyor mu sorularını akıllara getirmektedir. Fransa, İtalya ve Hollanda'da çıkan birlikten çıkma yönlü talepler artmaktadır.⁹⁶ Genişleme politikasının maliyetleri halihazırda zor durumda olan üye ülkelerin birlik politikalarını yeniden gözden geçirmelerine neden olmaktadır.

1.4. Ekonomik Dev, Askeri ve Siyasi Cüce Avrupa Birliği

Avrupa 50 yıldır hem ekonomik hem de siyasal olarak büyümeye devam etmiş ve sınırları da aynı oranda genişlemiştir. Genişleme ile birlikte sürekli yeni pazarlar kazanma ve piyasasını genişletme amacıyla politikalar geliştirmiştir. Bununla birlikte Yunanistan gibi ülkelerde ortaya çıkan derin ekonomik çatlaklar ile birlikte, ekonomik ve finansal krizlerin baskısı altına girmiştir. Krizlerin devam etmesiyle İngiltere'nin ayrılma kararı verdiği, Birlikte İtalya gibi diğer ülkelerde birlikten ayrılmayı dillendirmekte ve bunu birliğe karşı baskı aracı olarak kullanmak istemektedirler.⁹⁷

ABD'yi dengeleme ve güçler dengesi noktasında AB, Japonya ve Çin çok önemli konumdadır. Avrupa Birliği'nin yaşadığı ekonomik ve siyasi sorunlarını çözüp güçlü olmasına halihazırda üye olarak sahip olduğu 28 ülkenin ihtiyacı olduğu gibi, ABD ve Rusya çekişmesinden zarar görebilecek ülkelerinde ihtiyacı bulunmaktadır. Çin ekonomide yakaladığı başarıyı devam ettirebilirse, sahip olduğu insan gücü ve ticaret kabiliyetiyle uluslararası sistemdeki güç dengesinde önemli bir aktör olacaktır.⁹⁸ Bunu çok iyi analiz eden AB ve AB ülkeleri, Çin ile olan ilişkilerini geliştirecek işbirliği politikaları geliştirmektedirler.

AB güvenlik noktasında kendi askeri birliğini kuramamış ve bu noktada çok zayıf kalmıştır. Zaman zaman bu konuda girişimlerde bulunan AB, NATO ile arasındaki işbirliğini geliştirme kapsamında 1 Nisan 2003'te Makedonya'da barış koruma görevini 320 kişi ile üstlenmiş ve Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası

⁹⁶Emre Demir, "Brexit: Avrupa Birliği Yol Ayrımında", Tuic Akademi, <http://www.tuicakademi.org/brexit-avrupa-birligi-yol-ayriminda/>, (01 Nisan 2017).

⁹⁷Fatih Bayhan, **Dip Dalga Davutoğlu Türkiye'nin Stratejik Akli**, 2. Baskı, İstanbul: Paradoks Kitap, 2012, s.69.

⁹⁸Fatih Bayhan, **Dip Dalga Davutoğlu Türkiye'nin Stratejik Akli**, 2. Baskı, İstanbul: Paradoks Kitap, 2012, s.159.

kapsamında ilk operasyonunu gerçekleştirmiştir. 2004’de ise Bosna-Hersek ‘teki SFOR barış gücünü NATO’dan 7000 kişilik bir güçle devralmış ve EUFOR faaliyete geçmiştir. Ayrıca AB, 1300 kişilik bir güçle Kongo’da BM mandası altında güvenliği sağlama görevini gerçekleştirmiştir. Bu görevler ile birlikte AB acil müdahale gücü oluşturduğunun görüntüsünü vermiştir.⁹⁹

AB üyelerinin içerisinde Almanya ve Fransa gibi üye ülkelerin çok güçlü ve etkili orduları bulunmakla birlikte bu üye ülkelerinin kendi ülke savunma harcamaları ekonomilerinde çok önemli yer tutmaktadır. Bununla birlikte bu güçlerin birliğe aktarımı ve birliğin savunma harcamalarına katılımı çok zayıf kalmaktadır. AB’nin elinde bulundurduğu güçler sadece kağıt üzerinde kalıp hayata geçirilememektedir. Ortak bir güvenlik ve savunmanın oluşturulması zor gözükmeyle birlikte, Kuzey Afrika ve Ortadoğu gibi kriz bölgelerinde ABD’ye bağımlılık devam edeceği tahmin edilmektedir.¹⁰⁰

Soğuk Savaş döneminde ekonomik yıkım ve siyasi istikrarsızlıklardan kurtulmak ve güven ortamını tesis etmek amacıyla kurulan AB; ekonomik olarak yol kat etse de, siyasi ve askeri olarak istenilen seviyeye ulaşamamıştır. AB üyesi ülkeler kendi ulusal kimliklerinden sıyrılıp bir üst kimlik olan AB vatandaşlığına geçememiş, ortak dış politika belirleyememiş ve siyasi entegrasyondan uzaklaşmıştır. Ortak Dış Güvenlik politikasında ise birliğin üyeleri kendi üstüne düşen fedakarlığı gösterememişlerdir.¹⁰¹

Soğuk Savaş sonrası ve 2001’de yaşanan terör olayları sonrasında belirlenen güvenlik ve tehdit algılaması, 2003 ve 2008 AB belgelerine yansımıştır. Rusya, Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerin dünyadaki çok hızlı gelişmeleri, AB’nin gücünün azalmasına neden olmuştur. Arap Baharı sonrası bölgenin yeniden şekillenmesinde

⁹⁹Meltem Müftüler-Baç, **Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerine Güvenlik Boyutundan Bir Bakış**, İstanbul: Tesev Yayınları, 2006, s.14.

¹⁰⁰Cenk Özgen, “Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası’nda İlk Çatlak: Libya Krizi”, **ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Sayı.15, (Temmuz 2016), s.169.

¹⁰¹Meriç Güven, “Uluslararası Bir Aktör Olarak AB’nin İzlediği Politikalar”, **21. Yüzyıl Dergisi**, Sayı.30, (Haziran 2011), s.12.

AB'nin etkisizliği ve ABD'nin ilgisini Avrupa'dan yükselen güç merkezi Asya-Pasifik çevirmesi, birliğin gücünün azaldığıının göstergeleri olarak görülmektedir.¹⁰²

1.4.1. Gürcistan ve Ukrayna Krizleri

Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da yaşanan renkli devrimler, Batı ile Rusya'yı karşı karşıya getirmiştir. Rusya kendi arka bahçesi olarak gördüğü yerlere, Batı'nın artan oranda müdahalelerine dur demek durumunda kalmıştır. Güney Kafkasya devletlerinin NATO ve Avrupa Birliği gibi aktörler ile gelişen işbirliği, Orta Asya Devletlerinde ABD'nin askeri üstlerinin kurulması ve Washington'un enerji güvenliği politikasında Hazar havzasına daha fazla önem vermesi, Rusya'yı tekrar harekete geçirmiştir.¹⁰³

SSCB'nin yıkılışı sonrasında Gürcistan'da ekonomik, siyasi ve askeri sıkıntılar yaşanmıştır. Bu sıkıntılar ile birlikte Rusya ile yaşanan sıkıntılar nihai olarak 2008'de Gürcü-Rus savaşına neden olmuştur. Gürcistan ve Rusya'nın çıkarlarının çatışması, Abhazya ve Güney Osetya'da yaşananlar bu savaşı tetikleyen sebeplerdendir. Gürcistan'ın Avrupa örnekli Liberal-demokratik devlet yapısı modeline yönelmesi, Rusya'nın stratejik çıkarları ile çatışmıştır. Gürcistan büyük devletlerin mücadelesinin tam ortasında kalmıştır.¹⁰⁴

Gürcistan'ın Güney Osetya'ya girmesi ve Rusya ordusunun' da Gürcistan'a saldırması sonucunda, Fransa dönem başkanlığındaki AB'nin birkaç diplomatik girişim dışında hiçbir faaliyet gösterememesi dünyayı çok şaşırtmıştır. Rusya'ya enerji olarak bağımlı olan AB'nin içerisinde bazı ülkeler gözdağı verilmesi fikrini öne sürmüş, ama Almanya ve Fransa itidalli davranılması ve ilişkilerin koparılmasını istemiştir.

¹⁰² Emine Akçadağ Alagöz, "AB'nin Yeni Güvenlik Stratejisi İhtiyacı", Bilgesam, (19 Ağustos 2013), http://www.bilgesam.org/incele/74/-ab%C2%92nin-yeni-guvenlik-stratejisi-ihtiyaci/#.WN_XJqKhnIU, (01 Nisan 2017).

¹⁰³Elnur İsmayilov, "21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinleri'nde Güney Kafkasya ve Orta Asya Değerlendirmesi", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt.1, Sayı.1, (2013), s.88.

¹⁰⁴Alexandre Kukhianidze, "Ağustos 2008'de Rusya'nın Askeri İstilasından Önce ve Sonra Gürcistan'ın Başlıca Milli ve Dış Politik Öncelikleri", Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu(Ed.), **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası** İçinde (347-370), Ankara: USAK Yayınları, 2010, , s.347.

Sonuçta AB hiçbir varlık gösterememiş ve Gürcistan, Rusya tarafından ikiye bölünmüştür.¹⁰⁵

Barack Obama başkanlığa geldiğinde George W. Bush döneminin sonlarında ortaya çıkan Gürcistan krizi nedeniyle bozulan ilişkileri reset politikası izleyerek orijinal hale getirmeye çalışmıştır. Afganistan, uluslararası terörizm ve NATO-Rusya ilişkileri üzerine karşılıklı politika geliştirmeye çalışmıştır. Ama 2014'te Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Ukrayna'nın doğusundaki bölgelerden Donbas ve Lugans'ta kontrolü ele geçiren ayrılıkçıları açıkça desteklemesi, Batı ile ilişkileri Soğuk Savaş sonrası dönemdeki en alt seviyeye çekmiştir.¹⁰⁶

Rusya, SSCB'nin çökmesi sonrası bağımsızlıklarını ilan eden ülkelerde yaşayan Rus etnisitesini dış politika aracı olarak kullanabilmektedir. Batıyı tercihi nedeniyle Rusya tarafından önce ekonomik olarak cezalandırılan Ukrayna, sonrasında Ukrayna'daki Rus etnik kökenli vatandaşlar ön plana çıkarılarak, Kırım'ın ilhak edilmesi ile cezalandırılmıştır. Rusya bu aktif politikaları ile etrafında NATO ve AB gibi oluşumları istemediğinin mesajını vermiştir.¹⁰⁷

Ukrayna krizinde sadece kınama dışında bir etki gösteremeyen AB, NATO üzerinden bir cevap vermeye çalışmıştır. Putin ile AB komisyonu başkanı Barroso'nun görüşmesinde, Putin'in "istesem iki haftada Kiev'i alırım" ifadeleri, AB'nin Rusya karşısındaki durumunu özetlemektedir. Bu krizde ABD ve İngiltere ön plana çıkarken Almanya arka planda kalmıştır. NATO ise söylemlerinde Ukrayna'nın sonuna kadar yanında olduklarını açıklamış ve bu çerçevede Ukrayna'nın Karadeniz'in batısındaki sahalarında deniz tatbikatı yapmıştır. NATO 15-26 Eylül 2014 tarihlerinde 15 NATO ülkesinden 1300 asker ile Ukrayna da bir tatbikat gerçekleştirmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Çağrı Erhan, **Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları**, Ankara: İmaj Yayınevi, 2010, s.46.

¹⁰⁶ Oktay F. Tanrısever, "Donald Trump Başkanlığında ABD'nin Rusya ile Kurabileceği İlişkiler ve Ortadoğu Bölgesine Etkileri", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.9, Sayı.78, (Ocak-Şubat 2017), s.13.

¹⁰⁷ Osman Ağır, "Rusya- Ukrayna Krizi'nin Avrasya Ekonomik Birliği Bağlamında Değerlendirilmesi", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.6, Sayı.2, (2016), s.38.

¹⁰⁸ Mesut Hakkı Caşın ve Giray Saynur Derman, **Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar**, Ankara: SRT Yayınları, 2016, s.374.

Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Güney-Doğu Ukrayna'daki çatışmalara destek vermesi, AB'nin yaptırımlarına yol açmıştır. Yaptırımlar kapsamında Rusya, altyapı yatırımları, yazılım programları, enerji ekipmanları, tarım, gıda ve sanayi gibi alanlarda politika değişikliğine gitmek zorunda kalmıştır. Yaptırımların Rusya'ya ciddi zarar verme amacı ile birlikte tecrit hedefi bulunmaktadır. Rusya ise bu yaptırımları Çin ile ilişkilerini geliştirerek aşma çabasıdadır.¹⁰⁹

Avrupalı her dört aileden birinin Gazprom'un doğalgazı ile ısınması; 2005-2006 ve 2008-2009 kışlarında AB'yi enerji tedarik krizi ile karşı karşıya bırakmıştır. Krizin arka planında bulunan ekonomik çıkarlar, jeostratejik manevra ve uluslararası siyaset taktiği çıkarları; AB'nin arabuluculuk yolu ile Rusya ve Kiev arasında uzlaşmayı aramasına sebep olmuştur. Ukrayna, Gürcistan, dış ticaret anlaşmaları ve Nabucco projesi gibi konular iki aktör arasında dış politikanın seyrini belirlemektedir.¹¹⁰

1.4.2. Avrupa Ekonomisinin Kodları

2006 yılından 2015 yılına kadar Avrupa Birliği'nin dış ticaretine bakıldığında toplam ihracat %37 artmış ve toplam ithalat ise % 12 artmıştır. 2015 yılında toplam ihracat yaklaşık 2 trilyon dolar olmuştur. Toplam ithalat 2015 yılında 1,9 trilyon dolar değerinde gerçekleşmiştir. AB'nin 2015 yılında toplam dış ticaret fazlası ise yaklaşık 67 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.¹¹¹

Avrupa Birliği'nin 2000 yılı itibariyle GSYH olarak büyüklüğü 8.899 trilyon dolar iken, 2005 yılında 14.426 trilyon dolar, 2010 yılında 16.976 trilyon dolar, 2015 yılında 16.312 trilyon dolarlık olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında; Avrupa Birliği'nin toplam nüfusu 500 milyon, kişi başına gayri safi milli gelir 33,687 dolar, ekonomik büyüme % 3.1, Enflasyon %2.9, Direkt Yabancı Yatırımlar 1,663,711,539 dolardır. 2015 yılı itibari ile ise de; Avrupa Birliği'nin toplam nüfusu 509.7 milyon, kişi başına

¹⁰⁹Akif Abdullah ve Erhan Babaç, "Ekonomik Açından Rusya'ya Uygulanan Yaptırımlar ve Türkiye İle Yaşanan Uçak Krizinin Etkileri", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt.5, Sayı.7, (2016), s.2141.

¹¹⁰Bahadır Kaleağası, G 20 Gezegeni, Dünya- Avrupa-Demokrasi- İletişim Çağı- Türkiye,1.Baskı, İstanbul: Doğan Kitap, 2011, s.97.

¹¹¹İTKİB Genel Sekreterliği, Tekstil, Deri, Halı Ar-Ge Şubesi, "Avrupa Birliği Dış Ticaret Raporu", Ocak 2017, s.2.

gayri safi milli gelir 34,526 dolar, ekonomik büyüme % 2.2, Enflasyon % 1, Direkt Yabancı Yatırımlar 555,135,517 Dolar'dır.¹¹²

Ekonomik entegrasyonda büyük bir mesafe kat eden AB'de, para birliği noktasında her ne kadar ileri düzeyde entegrasyon sağlansa da, birliğin bütün üyeleri ortak para politikasına destek vermemişlerdir. İngiltere, Danimarka gibi ülkeler Euro para birimini kullanmayarak, birlikten ayrı bir para birimi kullanmaktadırlar.

Yunanistan Krizi, Portekiz Krizi, İtalya Krizi, İspanya Krizi Avrupa Birliği'nde bir panik havası yaşanmasına ve üye ülkeleri gelecek açısından temkinli olmaya sevk etmiştir. Borç krizleriyle mücadele için kurulan Avrupa Finansal İstikrar Fonunda bulunan 440 milyar Euro'dan, Portekiz ve İrlanda'ya 190 milyar Euro ve Yunanistan'a 100 milyar Euro yardım aktarılmıştır. İtalya'nın ise borcu o kadar büyüktür ki Birliğin fonu bunu karşılamaya dahi yetmeyecektir.¹¹³

2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÜNYANIN GÜÇ MERKEZİ: AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Savaşların Amerika kıtasının uzağında tutulması, Afroavasya politikasını etkin kılacak stratejik araçlar oluşturması, Amerika kıtası dışındaki güç dengelerine veya stratejik risk unsurlarına müdahale edebilecek bir deniz gücünün bulunmasına yönelik politikaları; ABD'nin uluslararası sistem de etkin bir güç olduktan sonra sürekli takip ettiği temel stratejik ilkelere.¹¹⁴

Dünya ekonomisinde ABD'nin payı, 1945'te nerdeyse dünya ekonomisinin yarısı iken, 1970'li yıllardan sonra düşme eğilimine girmiş ve 2000'li yıllara gelindiğinde bu oran %20'lerin altına düşmüştür. Dünyanın bir çok yerinde askeri üssü

¹¹² Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri Avrupa Birliği, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=EUU>, (31 Mart 2017).

¹¹³ Ahmet Oğuz ve Gülçin Güreşçi Pehlivan, "2008 Küresel Kriz Sürecinde Avrupa Birliği, Birlik Olabildik mi?", **3. UEK-TEK**, İzmir Çeşme, 01-03 Kasım 2012, s.9.

¹¹⁴ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 10. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2002, s.341.

bulunan, açık denizlerde her türlü imkana sahip hareketli donanmaları bulunan ABD, savunma harcamaları noktasında dünyadaki en yüksek miktara sahip ülkedir.¹¹⁵

1990'lı yıllarda IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ABD'nin ekonomik kontrolünü pekiştirecek politikalar üretirken, BM Güvenlik Konseyi ise adeta ABD'nin siyasi noteri gibi hareket etmiştir. NATO ise uluslararası bir askeri bir güç olarak ABD'nin uluslararası sistemde yaptırım aracına dönüşmüştür. ABD dolarının rezerv para olması ve ABD'nin askeri gücünün çok yüksek olması uluslararası sistemde ABD'yi en etkili ülke konumuna taşımıştır.¹¹⁶

Genç ve girişimci bir nüfus, bununla birlikte gerçek ve zorlayıcı rakiplerin olmayışı, geniş topraklar, Amerika Birleşik Devletleri'nin 19.yy boyunca hızlı bir şekilde güçlenmesini sağlamıştır. Latin Amerika'dan Filipinler, Porto Riko, Panama Kanalı Bölgesi, Liberya, Ortadoğu'ya kadar ABD kesin bir etki alanı oluşturmuş ve bu bölgeler ABD'nin sömürge hedeflerinde yer almıştır. ABD dünyanın diğer en çok silahlanan dokuz ülkenin toplamından % 50 daha büyük bir askeri bütçeye sahiptir ve bu askeri avantajını dünyada fazlasıyla kendine güç devşirme noktasında kullanmaktadır. Sahip olduğu askeri liderliğini iktisadi ve kültürel olarak da perçinlemektedir.¹¹⁷

1946 yılından itibaren şiddet kazanan SSCB ve Amerika arasındaki rekabet ile birlikte, her iki tarafta yapılan anlaşmaları kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamaya başlamışlardır. Dünyayı SSCB ve sosyalizm tehlikesinden kurtarma misyonunu üzerine alan ABD, sahip olduğu askeri ve ekonomik gücü kullanarak Batı Avrupa ülkelerini etrafında toplamıştır. SSCB ise kapitalizme karşı olan, sosyalist kalkınma yolunu seçen ülkelere önderlik etme misyonunu üzerine almıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda beraber

¹¹⁵ Davut Ateş, Türk Dış Politikasına Giriş, Yeni Muhafazakarlık ve Doğu-Batı Ekseninde Yapısal Değişim, 1. Baskı, Bursa :Dora Basım-Yayın, 2014, s.217.

¹¹⁶ Gökhan Çapoğlu, **Küresel Güç Dengesi ve Türkiye**. 1.Baskı. Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı, 2010, s.8.

¹¹⁷ Yves Lacoste, **Büyük Oyunu Anlamak**, İsmet Akça (çev.), 2. Baskı, İstanbul: NTV Yayınları, 2008 , s.30.

hareket eden SSCB, ABD, İngiltere ve Fransa; savaş sonrasında rakip devletlere dönüşmüşler ve Soğuk Savaş dönemi başlamıştır.¹¹⁸

II. Dünya Savaşı sonrası gelişen süreçte yaşanan Soğuk Savaş ve sonrasında tek kutuplu dünya ve sonrasında sık sık dillendirilen çok kutuplu dünya ile görülmektedir ki, uluslararası sistem sürekli değişmiş ve bugünkü halini almıştır. Uluslararası sistemde yaşanan güç değişimleri ile birlikte oluşan güç boşlukları, yeni küresel güç mücadelelerine neden olmuştur. Bu çerçevede ABD dış politikasında Pentagon'un sistemi haklı çıkaracak yeni aygıtlar ve gerekçeler bulması süreci de başlamıştır.¹¹⁹

ABD şuan sahip olduğu güç ile bütün önemli gelişmeleri etkiyebilme gücüne sahiptir. Ama tarihe bakıldığında hiçbir gücün konumunu sürekli koruyamadığını ve konumunu korumak için de bütün sahip olduğu güç unsurlarını sonuna kadar kullandığı görülmektedir. Çin, ekonomik olarak yükselse de, mevcut durumda askeri ve siyasi olarak ABD'yi zorlayacak potansiyelin gerisinde olmakla birlikte, gelecekte ABD'nin karşısında durabilecek güç olarak bakılmaktadır.¹²⁰

Dünyanın en büyük ekonomisine sahip olan ABD'nin, Soğuk Savaş sonrası nüfusu ve kişi başına geliri artmıştır. 1990 yılında ABD'nin; nüfusu 249.6 milyon, kişi başına geliri 24,150 dolar, ekonomik büyüklüğü 5.98 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında ise; nüfusu, 282 milyona yükselmiş, kişi başına geliri 36,070 olmuş, ekonomik büyüklüğü 10.285 trilyon dolara yükselmiştir. 2015 yılında ise; nüfusu 321.4 milyon olmuş, kişi başına gelir 55,980 dolar olmuş, ekonomik büyüklüğü ise 18 trilyon dolara çıkmıştır.¹²¹

Yedi kıtaya yayılan tam 130 ülkede bulunan ve Pentagon verilerine göre 737 olan Amerikan askeri üs sayısı, ABD'nin kendine gelebilecek tehditleri bertaraf etmek

¹¹⁸ Ali Hasanov, **Jeopolitik**, 1. Basım, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık, 2012, s.317.

¹¹⁹ Mehmet Seyfettin Erol, "İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş", Haydar Çakmak (Ed.), **Uluslararası İlişkiler** içinde (279-290), Ankara: Barış Kitap, 2007, s.290.

¹²⁰ Mesut Şöhret, "Hegemonya ve Hegemonik İstikrar Teorisi", Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar** içinde (379—418), İstanbul: Beta Basım, 2013, s.397.

¹²¹ Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri Amerika Birleşik Devletleri, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=USA>, (31.03.2017).

için oluşturduğu askeri üslerdir.¹²² Soğuk Savaş boyunca ve sonrasında askeri üslerini geliştiren ABD, tek kutuplu dünyada hakimiyetini güçlendirmeye çalışmıştır. Dünyanın her bir tarafına çok kısa zamanda ulaşabilecek askeri ağlar kurmuştur.

2.1. Soğuk Savaş Dönemi Bloklama Siyaseti: Batı Bloku Lideri ABD, Doğu Bloku Lideri SSCB

Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan ABD ve SSCB süper güçleri kendi etraflarına topladıkları devletler ile birlikte çift kutuplu bir dünya oluşmasına neden olmuşlardır. Doğu Bloku'nda Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya, Romanya ve Arnavutluk gibi ülkeler SSCB etrafında birleşmişlerdir. İngiltere, Fransa, İtalya, Batı Almanya gibi ülkeler ise ABD etrafında toplanmışlardır.

Soğuk Savaş Dönemi'nde ABD, SSCB'nin ve komünizmin yayılmasını önlemek için; ekonomik, siyasi, askeri ve psikolojik güç vasıtaları ile çevreleme stratejisi izlemiştir.¹²³ Bu kapsamda komünizme ve SSCB'ye karşı ülkeleri kendi liderliğinde toplamayı başarmıştır. SSCB etrafında da ABD ve kapitalizm karşıtı ülkeler bir araya gelerek bir blok oluşturmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı'nda müttefik olan ABD ve SSCB, şartların değişmesi ile yeni oluşan sistemde iki başat güç olarak karşı karşıya gelmişlerdir. Sovyetlerin gücünü ve etkisini sınırlandırmak isteyen ABD Başkanı Harry S. Truman, İngiltere'nin ekonomik ve siyasi sıkıntılarla boğuşması nedeniyle yardım edemediği Yunanistan ve Türkiye'ye, yardım edileceğini açıklamıştır.¹²⁴

Başkan Truman kendi ismini taşıyan doktrinde Yunanistan ve Türkiye'yi koruyacak 400 milyon dolarlık bir yardımı onaylamıştır. Türkiye'nin iktisadi durumunu güçlü gören doktrin, Türkiye'ye 100 milyon dolarlık askeri yardımı uygun görmüştür. Yunanistan'a yapılan yardım miktarı ise 300 milyon dolar olarak planlanmıştır.¹²⁵

¹²²Emir Aydın, ""ABD İncelemeleri", **21. Yüzyıl Dergisi**, (Nisan-Mayıs 2007), s.89.

¹²³ Nejat Eslen, **Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler**, Ankara: Tek Ağaç Kitap, 2005, s.7.

¹²⁴Kaan Kutlu Ataç, "70. Yılında Truman Doktrini: Türkiye ve Soğuk Savaş", **Ortadoğu Etütleri**, Cilt.8, Sayı.1, (Temmuz 2016) s.103.

¹²⁵Nazif Ekzen, **Türkiye Kısa İktisat Tarihi, 1946'dan 2008'e**, 1.Basım, Ankara: ODTU Yayıncılık, 2009, s.24.

II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin uyguladığı Marshall Planı, Avrupalı güçlerin birbirleri ile olası çatışma ortamını önlemiş ve bu ülkeler arasında denge-kontrol yetkisini kazanan ABD, bu ülkeleri kendisine bağlamıştır.¹²⁶ Avrupa ekonomileri ile bağımlılık ilişkisi kuran ABD, gücüne güç katmıştır.

Doğu ve Batı arasındaki bloklarda tarafların sahip olduğu binlerce nükleer başlığın ortaya çıkardığı dehşet dengesi ile birlikte ortaya çıkan caydırıcılık ve istikrar ortamı, Küba Krizi gibi durumlarda tarafların itidalli davranıp geri adım atmalarına sebep olmuştur. Her iki tarafta var olan sorunlar bloklarda safların sıkılaştırılması ile birlikte baskılanmış ama Soğuk Savaş'ın bitmesi ile; Yugoslavya dağılmış, SSCB parçalanmış, Gürcistan ve Afgan sorunları ortaya çıkmıştır.¹²⁷

2.2. Soğuk Savaş Sonrası Amerika Birleşik Devletleri

XX. Yüzyılda ABD, I. Dünya Savaşı'nda Wilson, II. Dünya Savaşı'nda Roosevelt ve Truman, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile de Bush ve Clinton ile birlikte, her defasında yeni oluşturulan uluslararası sistemde çıkarları doğrultusunda, Amerikan ilke ve ideallerini dünyaya yeniden sunmuştur. Soğuk Savaş sonrası ise ABD karşısında çok ciddi tehdit oluşturacak bir gücün de olmayışıyla, tek kutuplu dünyada tek süper güç olarak sahne almıştır.¹²⁸

Uluslararası sisteme bakıldığında sanki bir doğa kanunu gibi her yüzyılda, uluslararası sistemi kendi kuvvet, irade, entelektüel ve moral gücüne göre şekillendiren bir ülke çıkmaktadır. XVII. Yüzyılda Fransa, ulus devlete dayanan ve ulusal çıkardan güç alan modern yaklaşımı ortaya atmıştır. XVIII. Yüzyılda Büyük Britanya, Avrupa diplomasisine egemen olan güç dengesi kavramını geliştirmiştir. XIX. Yüzyılda Avusturya, Avrupa antlaşmasını yeniden kurmuş ama Bismarck'ın Almanya'sı da güç

¹²⁶Hamit Ersoy ve Lale Ersoy, **Küresel Dünya'da Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002, s.22.

¹²⁷Ayhan Kamel, **1923'ten günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014, s.43.

¹²⁸Onur Öymen, **Silahsız Savaş**, 5. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005, s.149.

politikası oyunu ile bu anlaymayı yıkmıştır. XX. Yüzyılda ise hiçbir devlet Amerika Birleşik Devletleri kadar etkili olamamıştır.¹²⁹

Çift kutuplu dünyanın sona ermesiyle birlikte tek süper güç olarak kalan ABD'nin dış politikasının merkezine; jeoekonomik, jeoaskeri ve jeopolitik nedenlerle Basra körfezinden başlayarak, Kafkaslardan, Güneybatı Asya, Orta Asya ve Çin'e kadar olan bölge oturmuştur. Terörizm ve El Kaide ile mücadele, İran'ın nükleer bir güç olmasını engelleme, Rusya'nın yeniden toparlanıp güneye inmesini engelleme ve Çin'in süper güç olarak rakip olmasını engelleme öncelikli stratejik hedefler olmuştur.¹³⁰

Tek kutuplu dünyaya geçişle birlikte dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD, dünya üretiminde %27'lik bir paya sahip olarak, Japonya, Almanya ve Fransa'nın toplam üretimine eşit büyüklüğe ulaşmıştır. Dünya genelinde merkez bankalarının üçte ikisinin dolar ile rezerv yapması ile birlikte uluslararası finans pazarlarına hakim konumu erişmiştir. 500 büyük şirketin 219'u Amerikan çıkararak, piyasa açısından da en büyük yüz şirketin ise 59'una sahip olmuştur.¹³¹

Soğuk Savaş bitmesine rağmen ABD silahlanmaya devam etmiştir. NATO müttefiki ülkeler yalnızca 150 bin asker seferber edebilirken, ABD içinse bu rakam 2 milyondur. Avrupa, Pasifik, Orta Bölge Komutanlığı, Güney Bölgesi Komutanlığı ve Kuzey Bölgesi komutanlığı olmak üzere beş büyük komuta merkezi bulunmaktadır. Dünyanın birçok yerinde üssü bulunan ABD'nin, bu üslerinde binlerce askeri bulunmaktadır.¹³²

2.3. 11 Eylül Saldırıları ve ABD'ye Uluslararası Sistemde Etkisi

11 Eylül saldırılarının dünya için bir milat olduğu söylenilebilir. BM gibi birçok uluslararası örgütün işlevi sorgulandığı gibi, yeni ortaya çıkan terörle mücadele kapsamında yürütülen mücadele sonucunda birçok bölgede sınırlar ortadan kalkmış

¹²⁹Henry Kissinger, **Diplomasi**, İbrahim H. Kurt (çev.), 3. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1994, s.9.

¹³⁰Ergin Güneş, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Çin, Rusya Örneğinde Asya Politikaları", **E-Journal of New World Sciences Academy**, Cilt.6, Sayı.2, Şubat 2011, s.352.

¹³¹Sait Yılmaz, "ABD Hegemonya Kurgusu", **21. Yüzyıl Dergisi**, Yıl.2, Sayı.4, (Ocak Şubat-Mart 2008), s.59.

¹³²Maxime Lefebvre, **Amerikan Dış Politikası**, İsmail Yerguz (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.90.

durumdadır. ABD ile birlikte özellikle güvenlik noktasında ona bağı olan AB, 11 Eylül saldırılarından birlikte olumsuz etkilenmişlerdir. Bununla birlikte saldırılar sonrası ABD'nin uyguladığı güvenlik politikaları bütün dünyayı etkilemiştir.

Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu dünyada tek süper güç olan ABD, çıkarları doğrultusunda olaylara ve ilişkilere doğrudan müdahaleye yönelik politikaları hayata geçirmiştir. Uluslararası ilişkilerde bir kırılma noktası olarak ilan edilen 11 Eylül olayları, ABD'nin politikalarını güvenlik üzere inşa etmesine yol açmıştır. Terörle mücadele ve kitle imha silahlarının yok edilmesine yönelik politikaların uygulanmasında kullanılan askeri güç ve yöntemler dünya kamuoyunda karşı bir muhalefetin oluşumuna yön vermiştir.¹³³

11 Eylülde yaşanan terör saldırıları ABD'nin uluslararası sistemdeki siyasetini kökünden değiştirmiştir. Gündemde olan Çin tehdidi, Irak'ın işgali ile birlikte gündemde arka sıralara düşse de hiçbir zaman göz ardı edilmemiştir. ABD'nin Avrasya'da giderek güç kaybetmesi, Türkiye gibi müttefik ülkelerin Rus- Çin ittifakına göz kırpmaları Washington'u pek de memnun etmemiştir. 2005 yılı sonrası Pentagon raporlarında Çin'in, ABD'nin küresel gücü karşısında çok önemli bir tehdit olduğu vurgulanmıştır.¹³⁴

Huntington'un medeniyetler çatışması tezini kuvvetlendiren 11 Eylül olayı ve sonrası uygulanan terör ile mücadele doktrini, Amerika'nın Soğuk Savaş sonrası aradığı yeni düşmanları bulmasını sağlamıştır. Amerika sahip olduğu büyük askeri güç ve bunun yanında siyasi ve ekonomik güçle birlikte, dostlar edinerek enerji kaynaklarına ulaşmak yerine kendine kontrol edilebilir düşmanlar üreterek ulaşmayı tercih etmiştir. Ancak ABD'nin uyguladığı orantısız güç yeni düşmanlıklara ve karşı şiddete neden olmuştur.¹³⁵

ABD dış politikası 11 Eylül sonrasında saldırgan bir hale bürünürken, terörle mücadele kapsamında rejim değişiklikleri yapma çabasına girişilmiştir. ABD'nin demokrasi söylemi ile rejim değişikliği istemesi, birçok ülkeyi tedirgin etmiştir. Küresel

¹³³Zafer Akbaş, **Irak Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye**, Ankara: Barış Kitap, 2011, s.8.

¹³⁴Barış Adıbelli, **Stratejik Kuşatma**, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2007, s.125.

¹³⁵Nejat Eslen, **Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler**, Ankara: Tek Ağaç Kitap, 2005, s. 109.

terörün İslam dünyasından çıktığı önyargısıyla gelişen ABD dış politikası, İslam dünyasından tepki almıştır.¹³⁶ Bu tepki kısa vadede ABD'yi çok fazla etkilemese de, ortaya çıkan ABD karşıtlığı ile birlikte, İslam dünyasında başka bir güç ile alternatif işbirliği ihtiyacını artıracaktır.

11 Eylül sonrası yeniden yorumlanan ABD'nin ulusal güvenlik stratejisi, küresel düzeyde oluşabilecek olası rakibi önceden önlemek ve etki altında olmayan bir gücün çevresi ile ittifaklar kurmasını engellemek üzerine kurulmuştur. Bush doktrini olarak da anılan bu strateji ile kendine tehdit olarak görülen bir hedefin “önleyici vuruş” kavramı kapsamında, vurulabilmesi ve bunun da kendi çıkarları kapsamında hukuklaştırılması olarak da ifade edilebilir.¹³⁷

Bush doktrini, ne belli bir süreyi ne belli bir bölgeye askeri müdahaleyi ne belli bir sayıda askeri büyüklüğü net bir şekilde ifade etmiştir. Bu doktrine göre “ya bizimle berabersiniz ya da karşımızda” denilerek, kendi güvenliklerini sağlamak ve çıkarlarını korumak için gerektiğinde uluslararası işbirliğinden kaçınıp tek taraflı hareket edilebilmektedir. Doktrin çerçevesinde uluslararası terörün hedefe koyulması ve bitinceye kadar, başta Taliban ve El-Kaide olmak üzere, mücadele edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹³⁸

Terörle mücadele bahanesi ile 11 Eylül olayı sonrası Afganistan'a hareket düzenleyen ABD, önemli bir jeo-stratejik konumu olan Afganistan'ı işgal etmiştir. Bununla birlikte hala bulundurduğu kanıtlanamayan kitle imha silahı bahanesi ile de Irak'ı işgal etmiştir. Bu iki işgal ABD'nin gerçek gücünü görmesini sağlamış ve dünyada tek süper güç olan ABD'nin Irak ve Afganistan'daki başarısızlığına şahit olmuştur.¹³⁹ Ekonomik, siyasi, askeri ve psikolojik maliyetleri çok yüksek olan bu iki savaş, Amerika'nın yeni dünya düzeninde sistemi domine etmede ne kadar başarısız olduğunu göstermiştir.

¹³⁶ Ramazan Gözen, **Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül**, 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, s.160.

¹³⁷ Yaşar Hacısalihoğlu, “Sorunlar, İlişkiler ve Algılamalar”, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, Gamze Güngörmüş Kona (drl.), 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s.298.

¹³⁸ Tayyar Arı, **Liderler, Kanaat Önderleri ve Kamuoyunun Gözünden Yükselen Güç, Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu**, Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, s.59.

¹³⁹ Nejat Eslen, **Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler**, Ankara: Tek Ağaç Kitap, 2005, s.115.

Günümüzde nükleer silahlar kullanılmamaktadır ve savaşlar daha çok konvansiyonel silahlar ile gerçekleşmektedir. Waltz ve Mearsheimer 'e göre nükleer silaha ve konvansiyonel silahlara sahip olan Çin, büyük bir güç olarak ortaya çıkacaktır. Mearsheimer'a göre ABD'nin Ortadoğu ve Avrupa'daki askerleri Çin tehditi nedeniyle Asya'ya kaydırılmalıdır. Waltz ise ABD'nin Asya ve Avrupa'da ki askeri varlığının Rusya ve Çin'i birbirine yakınlaştırarak, bir güç dengesi oluştuğunu ve ABD'nin çok kutuplu dünyaya alışması gerektiğini söylemektedir.¹⁴⁰

ABD karşısında en büyük güç olarak gösterilen Çin'in daha fazla güçlenmesi, ABD'nin gücünü kaybedeceği anlamına gelmemekle birlikte, iki aktör karşılıklı işbirliği ile de güçlerini artırbileceklerdir. Çin'in montaj sanayi ve döviz rezervleri ABD için çok önemli olmakla birlikte, Siyasal İslam'ı tehdit olarak algılayan iki ülke bir çatışmadan çok güvenli bir stratejik işbirliğine ihtiyaç duymaktadırlar. ABD, Çin'in olası bir güç kaybı ile birlikte, Rusya ve Japonya'nın güçlenmesini istememektedir.¹⁴¹

Dünyada sanayi ve teknolojinin gelişmesi ile üretimin artması ülkelerarası dış ticareti artırmış, özellikle gelişmiş ülkeler enerjiye gittikçe daha bağımlı hale gelmişlerdir. 11 Eylül sonrası enerji rezervlerinin güvenli bir şekilde çıkarılıp taşınması, gelişmiş ülkeler açısından gündemin ilk sıralarına yerleşmiştir. Ortadoğu'da yaşanan çatışmalar ve zaman zaman yaşanan arz kesintileri; Kuzey Denizi rezervleri, Orta Asya ve Hazar bölgesi rezervlerini daha ön plana çıkarmıştır.¹⁴²

Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanması ile birlikte Rusya'nın kendi iç meseleleri ile uğraşmasını fırsat bilen ABD, bölge ülkeleri ile ekonomi ve enerji işbirliğini artırmışken; 11 Eylül saldırılarına maruz kalmıştır. Bu saldırılar sonrası terörle mücadele kapsamında bölge ülkelerinin ve Rusya'nın desteği ile Afganistan'a giren ABD, bu bölgede üslere sahip olarak Çin ile olan rekabetini artırmıştır. Sonraki

¹⁴⁰ Tuğçe Varol Sevim, "Mearsheimer ve Waltz'ın Realist Bakışı", Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar** içinde (33-66), İstanbul: Beta Basım, 2013, s.61.

¹⁴¹Engin Güneş, "Yeni Yüzyıldaki Çin-Amerika Rekabeti", **Toplum ve Demokrasi**, Sayı.3, (Mayıs-Aralık 2009), s.186.

¹⁴²Cenk Pala, "Ayı İle Dans: Kutsal Gazprom İmparatorluğu ve Türkiye", **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 31 Mayıs- 01 Haziran 2007, s.12.

süreçte Rusya ve Çin'in birlikte hareket etmesi ile bölgede hala devam eden bir güç yarışı bulunmaktadır.¹⁴³

2002 yılında Bush yönetimi tarafından uygulamaya konulan Ulusal Güvenlik Stratejisinde çok sert güvenlik önlemleri yer almıştır. Bush Doktrini diye adlandırılan bu belgede uluslararası terörizmle savaş kapsamında önleyici saldırı kavramı ortaya çıkmıştır. Bu doktrin ile birlikte Amerika'da güvenlik harcamalarını artırılmasının, sert güvenlik önlemi alma ile insan hak ve özgürlüklerinin kısıtlanabilmesinin yolu açılmıştır. Amerika 11 Eylül terör saldırılarından sonra bir anda insan Hak ve özgürlüklerini bir tarafa bırakan en büyük devlet olarak ortaya çıkmıştır.¹⁴⁴

Soğuk Savaş sonrası yönetime gelen her başkanla birlikte ulusal güvenliğe bakış yeniden yorumlanmıştır. Bush döneminde askeri tedbirler ön plana çıkarırken, Obama döneminde ekonomi güvenliğinin bir parçası olarak ön plana çıkmıştır. Terörle mücadele ulusal güvenliği sağlamada olmaz olmaz olmuş, bunun yanında klasik güvenlik, refahı yakalama, değerleri savunma ve uluslararası sistemi korumak gibi hedefler ulusal güvenliğin temel maddeleri olmuştur.¹⁴⁵

Dünyadaki toplam savunma harcamaları 2003 yılında 900 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir ve bunun yarısı ise ABD'ye aittir. 2003 yılında 359 milyar dolar olan ABD'nin savunma harcamaları, Irak Savaşı başlayınca 80 milyar dolar daha artarak 439 milyar dolara ulaşmıştır. Çin'in 47 milyar dolar, Japonya 40.3 milyar dolar, İngiltere 35.4 milyar dolar, Fransa 33.6 milyar dolar ve Almanya 27.5 milyar dolarlık savunma harcamaları ile birlikte; ABD'nin çok gerisinden gelmektedir.¹⁴⁶

Dünyanın en fazla askeri harcamasına sahip olan ülkesi olan ABD; 2006 yılında 620 milyar dolar, 2010 yılında 758 milyar dolar, 2015 yılında ise 595 milyar

¹⁴³Bilge Ustaoglu, "Çin'in Orta Asya Politikası", **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun**, Mehmet Seyfettin Erol (drl.), Ankara: Barış Kitabevi, 2011, s.377.

¹⁴⁴Enver Bozkurt ve Selim Kanat, Bush Dönemi Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin Obama Dönemi'nde Sürdürülebilirliği, Isparta: Uluslararası Davraz Kongresi Eylül 2009, s.12.

¹⁴⁵Hasan Basri Yalçın, **Ulusal Güvenlik Stratejisi, ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin**, 1.Baskı, İstanbul: Seta Kitapları, 2017, s.69.

¹⁴⁶Hayri Yıldırım, **Sömürgeci Batının Barbarlık Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul: Kamer Yayınları, 2013, s.466-477.

dolarlık askeri harcama yapmıştır.¹⁴⁷ Son yıllarda askeri harcamalarda düşüş olsa da, ABD dünyanın en donanımlı ordusuyla birlikte en fazla harcamayı yapmaktadır.

Amerika'nın girdiği savaşlar ve silahlanmanın da maliyeti ile birlikte ulusal borçlarını sürekli artırmaktadır. Kongre Bütçe Ofisi'nin 2010 yılında yayımladığı rapora göre, kamu borcunun GSYİH'sine oranı yüzde 60 civarındadır. Brookings Enstitüsünün 2010 yılı raporuna göre ise Amerika'nın borçları artmaya devam edecektir. Ulusal borcun daha da artması ABD'yi gibi büyük alacaklı ülkeler karşısında savunmasız bırakacaktır. ABD dolarının dünyada var olan rezerv para durumu ve ABD'nin G-20, Dünya Bankası ve IMF gibi kurumlarda etkin durumu sarsılmaktadır.¹⁴⁸

Amerika'nın 2010'daki dört yıllık savunma raporuna göre; küresel terörizm, doğal afetler, kaçak göçmenler ve sınır güvenliği, uluslararası organize suç örgütleri, korsanlık, siber savaş gibi tehditler bulunmaktadır. Irak ve Afganistan gibi ülkelerin inşası, İran ve Kuzey Kore gibi devletlerin uluslararası sisteme entegrasyonu, BRIC ülkelerinin kontrol altına alınması ön plana çıkan dış politika hedefleridir.¹⁴⁹

3. ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN ULUSLARARASI POLİTİKADA ETKİN OLMA ÇABASININ ARKA PLANI

1976 yılında Çin'in kurucusu Mao Zedong'un ölümünden sonra yerine gelen Deng Xiaoping, Kültür Devrimi ile tahribata uğrayan ekonomiyi canlandırmış ve Sovyet tehditine karşı güvenlik reformları yapmıştır. Sovyetlere karşı ABD ile stratejik ittifak kuran Deng, modern bir Çin'in ekonomisini ve halkın refahını yükseltmek için 70 yıllık üç aşamalı milli kalkınma stratejisini oluşturmuştur.¹⁵⁰ Bu strateji ile birlikte Çin her geçen gün uluslararası arenada güçlenmiştir.

Çin 1950 sonrası uluslararası arenada oldukça kritik bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. 1960'lerden itibaren nükleer güce sahip bir ülke olan Çin; 1971'de BM

¹⁴⁷Stockholm International Peace Research Institute, Askeri Harcamalar, <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-constant-USD.pdf>, (9 Nisan 2017), s.17.

¹⁴⁸Zbigniew Brzezinski, **Stratejik Vizyon Amerika ve Küresel Güç Buhranı**, 1. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s.61.

¹⁴⁹Hülya Aksu, "Amerika'nın Ortadoğu'daki Hem Hem Diplomasisi", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı.74, (Mayıs-Haziran 2016), s.50.

¹⁵⁰Erkin Ekrem, "Çin'in Orta Asya Politikaları", **Çin'in Orta Asya Politikaları Raporu**, Ankara, 2011, s.10.

Güvenlik konseyi'nin daimi bir üyesi konumuna yükselmiş ve karmaşık Soğuk Savaş dengeleri içerisinde daima önemli bir konuma sahip olmuştur. Çin'in 1990'lardan sonra küresel ekonomi politik sistemle yeniden temasa geçmesi ve ekonomik bir güç merkezi haline gelmesi, uluslararası toplumun Çin'in kritik önemini kabul etmeye zorlayan başlıca neden olmuştur.¹⁵¹ Uluslararası ekonomiye olan entegrasyon çalışmaları sonrasında dünyanın adeta üretim üssü haline dönüşmüştür.

1990'lar da Çin yerel düzeyden küresel düzeye geçiş için bir dönüşüm başlatmıştır. Bölgesinde söz sahibi olmak için çabalayan Çin, ekonomik büyüme ile birlikte uluslararası sistemde de söz söyler hale gelmiştir. Milyarlarca dolar doğrudan dış yatırım alan Çin, artan yabancı yatırımlar ile birlikte dünya ile etkileşimi de hızlanmış ve dünyada ki gelişmeleri daha yakından izler hale gelmiştir.¹⁵² Özellikle batıdan doğuya akan sermaye büyüyen ekonomide önemli bir rol oynamıştır.

Çin'in yükselişi uyumlu dünya söylemi ve küreselleşme stratejisi ile birlikte devam etmektedir. ABD'nin Çin tehdidi diye tüm dünyayı uyarmasına rağmen birçok Amerikalı, Çin fırsatı fikrini de ortaya atmışlardır. Dolar rezervi 1 trilyon doların üzerinde olan Çin, en çok yabancı yatırıma sahip ABD'yi ve dünya ticaret devi Japonya'yı geride bırakmıştır. Temasek gibi uluslararası şirketler ile yabancı pazarlara yatırımlar yapan Çin, kendi ekonomisini canlı tutarken diğer yandan ise hammadde ihtiyacını karşılamaktadır.¹⁵³ Çin aynı zamanda elinde bulundurduğu rezervlerin büyük kısmı ile, ABD hazine kağıtlarına yatırım yapmaktadır. Bu durum ABD ve Çin'i birbirine bağlarken, aynı zamanda ise iki rakibin olası çatışması durumunda büyük bir yıkıma neden olacaktır. Çin'in parasını çekmesi halinde ABD ekonomisi büyük zarar göreceken, Çin rezervleri ise değersiz hale gelebilecektir.

Çin'in yükselişinden tüm dünya çok çekinse de en fazla korkan sınır komşuları olmakla birlikte, Çin'in bölgesel hegemonya olmasını önlemek için ellerinden geleni yapacakları öngörülmektedir. İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya ve hatta

¹⁵¹Sadık Ünay, "Entegrasyondan Rekabete: Küresel Ekonomi Politik Sistemde Çin", **Dünya Düzeninde Çin ve Türkiye-Çin İlişkileri**, Selçuk Çolakoğlu, (Drl.), Ankara: Usak Yayınları, 2012, s.13.

¹⁵² Barış Adıbelli, **Büyük Avrasya Projesi ABD, Rusya ve Çin'in Varolma Mücadelesi**, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s.92.

¹⁵³Parag Khanna, **Yeni Dünya Düzeni, Yeni Yükselen Güçler 21. Yüzyılda Dünyayı Nasıl Belirliyor?**, Elif Nihan Akbaş (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2011, s.412.

Çin'in SSCB'yi dengelemek için ABD ile işbirliği yaptığı gibi; Hindistan, Japonya, Güney Kore ve Rusya'nın Çin'i dengelemek için ABD ile işbirliğine gidebilecekleri kuvvetle muhtemel olarak değerlendirilmektedir.¹⁵⁴ Zira çok kutuplu dünya düzenine giden dünyada Çin'de dahil yükselen güçlerin, güçlerinin dengelenmesi her zaman söz konusu olmaktadır.

Çin'in ekonomik başarısının arka planına bakıldığında görülen, istikrarlı hükümet, yüksek tasarruf ve yatırım oranları, devlet destekli ticaret, yatırım ve sanayi politikaları, sabırlı ve stratejik planlama, enflasyonun ve kamu açıklarının kontrolüne ağırlık veren makroekonomik politikalarıdır. Çin, komünizm baskısından sıyrılıp tam anlamıyla küresel piyasalarla entegre olamamakla birlikte, dünyaya ayak uydurma noktasında da ciddi mesafe kat etmiştir.¹⁵⁵ Bu mesafeyi kat etmesinde dünya konjonktürünün değişmesi, iç ve dış politikalarda değişim, dünya ile entegrasyon önemli yer oynamıştır.

2011 yılında Çin ekonomisinde 764 milyon kişiye istihdam sağlanmış, yine 2011 yılında göçmen işçi sayısı 252,8 milyon olmuştur. Evini terk ederek sanayi ve hizmet sektöründe çalışanların oranı %33.3 olarak gerçekleşmektedir. 252.8 milyon insanın göç ederek çalışması, üretim maliyetlerini azaltmakta, marjinal verimliliği artırarak ekonominin arz yönü beslenmektedir. Geçimlik ücret düzeyine, sigortasız bir şekilde sanayi ve hizmet sektöründe çalışan işçiler, işletmelerin karlılık oranlarını artırarak daha fazla yatırım yapmalarını sağlamaktadırlar.¹⁵⁶ Dünyada her geçen gün değeri artan beşeri sermayenin, Çin'in ekonomik gelişmesinde en önemli faktör olduğu görülmektedir. Ucuz işgücünün vermiş olduğu avantaj, batılı sermayenin işletmelerini bu bölgeye taşımasında etkili olmuştur.

Güneydoğu Asya ekonomisinde önemli bir yer tutan Çin diasporası ile birlikte Çin, önemli bir aktör olarak yükselmektedir. Siyasal alanda sosyalist bir söylemi

¹⁵⁴Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, **International Relations Theories, Siscipline and Diversty**, 3. Baskı, Oxford: Oxford Universty Press, 2013, s.89.

¹⁵⁵Mehmet Ögütçü, "Yeni Ekonomik Süpergüç Çin'in Önlenemeyen Yükselişi: Türkiye İle Rekabet Mi Ortaklık Mı?", **Tek Kutuplu Dünyada Yaşamak**, Yonca Özer (drl.), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006, s.125.

¹⁵⁶ Ramazan Taş, "Çin Ekonomisinin 10 Temel Dinamiği", **Dünya Düzeninde Çin ve Türkiye-Çin İlişkileri**, Selçuk Çolakoğlu, (Drl.), Ankara: Usak Yayınları, 2012, s.62.

sürdüren ve ekonomik alanda ise kapitalist dünyayı kendine çekmeyi başaran Çin'in; Güneydoğu Asya'da sahip olduğu 500 şirketin değeri 500 milyar doları aşmış ve Çin'e giren yıllık yabancı sermaye miktarı 50 milyar doları aşmıştır.¹⁵⁷ Bunda Çin'in yürüttüğü ince diplomasinin yeri ön plana çıkmaktadır. Çatışmadan çok işbirliğine verdiği önem ile birlikte, dünya devletleri ile ilişkilerini artıran Çin, çatışmadan uzak duran politikaları ile birlikte çıkarlarını da kimseye bırakmayan politikalar izlemiştir.

Bir kısmı yabancı sermayeli şirketler tarafından olan ihracatı her yıl artan Çin, bir numaralı petrol ithalatçısıdır. 2010 yılında ihracatı bir önceki yıla göre % 32 artıp 1,6 trilyon dolar olan Çin'in, toplam dış ticaret hacmi 3 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Çin reformlara Dünya Ticaret Örgütü'ne katıldıktan sonra hız vermiş, gümrük vergisi %42'den %9'a düşmüş ve üç bin kadar yasa ve düzenlemeyi de hayata geçirmiştir.¹⁵⁸ Çin'in reformist politikaları içte ve dışta ülkeye duyulan güveni artırmıştır.

Çin bölgesinde çıkarları için; iyi komşuluk ilişkileri kurmak, enerji ve ticaret ve güvenlik güçlendirme politikaları, çok yönlü işbirliğini geliştirme politikalarını izlemektedir. Şanghai İşbirliği Örgütü ile askeri tatbikatlar, terörle ortak mücadele, sınır bölgesi ticaret alanları gibi konularda başarılı olunmuştur. Çin yumuşak gücünü kullanarak, Konfüçyüs Enstitüleri gibi kanallar ile kendi kültürünü ve dilini yaymaktadır. Dünyada 96 ülkede 300 Konfüçyüs Enstitüsü eğitim vermektedir.¹⁵⁹ Çin'in ulusal çıkarları gereği, komşu devletler ile birlikte işbirliğini geliştiren politikaların yanında, sert ve yumuşak gücünü harmanlayan politikaları takip ettiği görülmektedir.

Çin'in iç ve dış dengeleri değiştikçe sahip olduğu güvenlik algıları da değişmektedir. Çin'in dünyada yükselen bir güç olması ve buna ABD'nin verebileceği olası bir cevap, Çin'in güvenlik noktasında en çok düşündüğü risktir. Çin gelişiminin hem farkında hem de dünyanın dikkatini çektiğinin de farkındadır. Güvenlik noktasında

¹⁵⁷ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 10. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2002, s.478.

¹⁵⁸ Bahadır Kaleağası, G 20 Gezegeni, Dünya- Avrupa-Demokrasi- İletişim Çağı- Türkiye,1.Baskı, İstanbul: Doğan Kitap, 2011, s.54.

¹⁵⁹ Erkin Ekrem, "Çin'in Orta Asya Politikaları", **Çin'in Orta Asya Politikaları Raporu**, Ankara, 2011, s.68.

çıkabilecek riskli durumlara karşı güç biriktiren Çin, güçlü bir ordu oluşturmakta, savunma politikaları izlemeye çalışarak birlikte zaman zaman saldırgan politikalarından da geri durmamaktadır.¹⁶⁰ Bu noktada yaptığı savunma harcamaları, yüksek silahlanma harcamalarının ön plana çıktığı görülmektedir.

2008 küresel ekonomik krizinde ve sonrasında ABD'nin uluslararası sistemdeki duruşuna karşı eleştirilerini yükselten Çin, ABD'nin kriz karşısında yeterli önlemleri alamadığı ve Çin'in çıkarlarının hesaba katmadığı eleştirisini sıklıkla dile getirmiştir. Amerika'nın, Çin'in komşuları ile yaşadığı Güney Çin Denizindeki anlaşmazlıklarda müdahil olması, Çin kamuoyunu ayrıca kızdırmıştır.¹⁶¹ Ekonomik büyümenin en büyük düşmanı ortaya çıkacak olası bir çatışma ortamıdır. Bu noktada ABD'nin izlediği politikaların Çin'i bir çatışma ortasına sokması ihtimal dahilindedir. Böyle bir çatışma durumunda ABD'den daha çok zarar görecektir olan devletin Çin'in olması olasıdır.

Ekonomi çok önemli bir güç iken aynı zamanda her türlü sıkıntı ve problemlerden etkilenen bir alan olması nedeniyle Çin, ekonomisinin etkilenmemesi için dış politikada temkinli bir büyüme stratejisi izlemekte, başka devletlerin iç işlerine karışmama politikasına sadık kalmaya çalışmaktadır. Ekonomik ve askeri gelişimini tamamlamaya çalışarak, Tayvan'ı bünyesine katmaya çalışmaktadır. Uluslararası alanda ve Uluslararası Örgütlerde etkinliğini gittikçe artırmaktadır.¹⁶² Bununla birlikte uzun vadede uluslararası sistemde büyük devletler için çatışma riskinden uzak kalmak pek mümkün gözükmemektedir. Özellikle güçlü ekonomisi ile yükselen bir güç olarak Çin'in, rakip devletlerin güç sınırlama operasyonlarına maruz kalması riski bulunmaktadır.

3.1. Dev Ekonomi

Ekonomisi ile dev bir ülke olan Çin, gerçekleştirdiği reformlar ile birlikte hızlı bir şekilde dünya ile entegre olma yolunda reform politikaları izlemektedir. Çin

¹⁶⁰Hasan Basri Yalçın, **Ulusal Güvenlik Stratejisi, ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin**, 1.Baskı, İstanbul: Seta Kitapları, 2017, s.46.

¹⁶¹Zbigniew Brzezinski, **Stratejik Vizyon Amerika ve Küresel Güç Buhranı**, 1. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s.104.

¹⁶²Ozan Ömerci, "21. Yüzyılda ABD-Çin Rekabeti", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.29, (Ağustos 2014), s.4.

hükümeti, bir buçuk milyara yaklaşan nüfusunun eğitiminin ve dünya ile entegre hale getirilmesini dünya için yapılmış büyük bir katkı olarak görmektedirler. İhracatı ile parlayan yıldız olan Çin'in; döviz rezervleri ve bütçe fazlası rekor düzeydedir ve aynı zamanda çarpıcı şekilde dış yatırım çekmektedir. Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması ile birlikte özel sektör yatırımları artmış ama devletin ise ekonomideki sıkı denetimi ise devam etmektedir.¹⁶³ Çin'in iki ayrı yüzünün birisinin dışa açılması diğerinin ise kapalı kutu olması, dünya devletleri için bir risk taşımaktadır. Çin'in yükselen ekonomisi ise zenginler ile fakirler arası uçurumu artırmaktadır. Bu ise ileride çıkabilecek sosyal sıkıntıların oluşumuna sebep olacaktır.

Çin ekonomiyeye dayalı yönetsel reformlar yapmıştır. Yapılan ekonomik reformları 1980'li yıllarda yönetsel reformlar, 1990'lı ve 2000'li yıllarda ise kamu personel reformları takip etmiştir. Merkezi yönetim kuruluşları birleşmeler veya kaldırmalar yoluyla sayıları azaltılmıştır. Yeni personel sistemi ve yeni insan gücü modelini ortaya çıkarmak ve piyasa ekonomisine uyum için devlet memurları yasasında da reform yapılmıştır.¹⁶⁴

Çin'in büyüyen ihracata dayalı ekonomisi ve hızla modernize olan ordusu, çevre ülkeleri korkuttuğu gibi bütün dünyada sorgulanmaktadır. Güneşte kurutulmuş yiyeceklerden, oyuncak skandallarına kadar Çin mallarının durumu Japonya, Birleşik Devletler ve Tayvan gibi ülkelerde tartışılmaya başlanmakla birlikte, Çin mallarına duyulan iyi niyet duygusu kaybedilmeye başlanmıştır. Çin mallarının kalitesizliği ABD başta olmakla birlikte bir çok ülke tarafından sorgulanmaktadır.¹⁶⁵ Bu noktada bazı devletler Çin mallarına kota koyabilmekte ve durum Çin'in üretim prestijine leke sürmekte ve Çin'in ihracatına olumsuz etki etmektedir.

Amerika Soğuk Savaş sonrası tek süper güç olarak ortaya çıkması ile birlikte ekonomisi de büyümüş ve dünyanın en fazla yabancı yatırımlarını çekerek, çokuluslu büyük şirketlerin merkezi haline gelmiştir. Bununla birlikte Amerika'nın endüstriyel ve

¹⁶³ Mehmet Ozan Saray ve Levent Gökdemir, "Çin Ekonomisinin Büyük Aşamaları (1978-2005), **Journal Of Yaşar Universty**, Cilt.2, Sayı.7 (2007), s.662.

¹⁶⁴Seriye Sezen, "Çin Halk Cumhuriyeti'nde Sosyalist Piyasa Ekonomisine Dönüşüm", Amme İdaresi Dergisi, Cilt.40, Sayı.1, Mart 2007, s.31.

¹⁶⁵Edward n. Luttwak, **Çin'in Yükselişi, Stratejinin Mantığına Karşın**, Pars Turan Özer (çev.), İstanbul: Doruk, 2016, s.255.

teknolojik büyüklüğü, Wall Street'teki devasa bankaların yükselişi ve daha fazla kar elde etmek için ABD yerine yükselen güçler, Çin ya da Türkiye gibi gelişen ekonomilere yatırım yapmaları ile büyük oranda güç kaybetmişlerdir. Amerika'nın uluslararası sistemde yegane güç olarak sahip olacağı hegemonyanın önündeki en büyük engel, Çin'in yalnızca 30 yıllık bir dönemde dünya çapında dev bir ekonomik güce dönüşmüş olmasıdır.¹⁶⁶ Birçok teorisyen ise Çin'i önümüzdeki on yıllarda, dünya liderliğine oynayan güçlü bir devlet olarak görmektedirler.

1990 yılında Çin'in; nüfusu 1.135 milyar kişi, kişi başına düşen milli geliri 330 dolar, ekonomik büyüklüğü 360.9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında ise; nüfusu 1.263 milyar kişiye yükselmiş, kişi başına milli geliri 940 dolar olmuş, ekonomik büyüklüğü 1.2 trilyon dolara yükselmiştir. 2015 yılında ise; nüfusu 1.371 milyar kişi olmuş, kişi başına milli gelir 7,930 dolara yükselmiş, ekonomik büyüklüğü ise 11 trilyon dolara çıkmıştır.¹⁶⁷ Soğuk Savaş sonrası Çin'in yükselişi dünyayı şaşırtmış ve şaşırtmaya devam etmektedir. Devasa nüfusunu ekonomisinde kullanan Çin, yaptığı üretim ile dünyanın üretim merkezi haline gelmiştir.

Doğrudan yabancı yatırım akışları, Çin'in yaptığı reformlar ile birlikte sürekli artış göstererek, Çin'in küresel ekonomiye entegrasyonunda önemli bir yer almıştır. 1980'lerde daha çok yabancı yatırım alan Çin, 1990'larda ise diğer ülkelere gittikçe artan oranlarda yatırım yapmaya başlamıştır. Aldığı sermaye akışları ve biriken ticaret fazlaları sayesinde oluşan döviz rezervleri sürekli artmaktadır. Şubat 2014'te 3.82 trilyon dolarlık bir döviz rezervine sahip olan Çin, bu rezervlerinin 1.28 trilyon dolarlık kısmı Amerikan hazine tahvillerinde değerlendirilmektedir.¹⁶⁸ Döviz rezervlerini çoklu yatırım değerlendiren Çin, Amerika'nın yanında Japonya gibi ülkelere yatırım yaparak kendi ekonomisini garanti altına almaya çalışmaktadır.

3.1.1. Artan Üretim ve Enerji Yatırımları

¹⁶⁶F. William Engdahl, "İngilizlerin Petrol Oyunu Osmanlı'yı Nasıl Yıkıyordu?", **Derin Tarih**, Sayı.41, (Ağustos 2015), s.52.

¹⁶⁷Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri Çin, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN>, (31 Mart 2017).

¹⁶⁸Altay Atlı ve Sadık Ünay, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye- Çin Ekonomik İlişkileri", **SETA**, Sayı.96, (Haziran 2014), s.16.

Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelikle birlikte Çin ihracat avantajı elde etmiştir. Elektronik sektöründe rekabet gücünün artması ile birlikte Asya Kaplanı diye tabir edilen ülkelerin üretim merkezlerinin Çin'e taşınması durumunda, Çin'in Asya'nın üretim merkezi olma durumu güçlenecektir. OECD'nin raporlarına göre Çin, ihracatı için daha rahat Pazar bulacak ve tedarikçiler açısından daha güvenilir bir partner olacaktır.¹⁶⁹

Yoğun devlet desteği ve düşük değerli kur rejimi Çin'e dünya piyasalarında rekabet avantajı sağlamaktadır. İhraç ürünlerinde kalite ve katma değer artması, niteliğinin yükselmesi, çeşitliliğin artırılması Çin ürünlerine rekabet avantajı sağlayarak, dünya piyasalarına rahatça girmelerini sağlamaktadır.¹⁷⁰

Çin'in artan üretimi ve tüketimi ile birlikte ihtiyaç duyduğu enerji miktarı her geçen ün artmakta ve Çin bu ihtiyacını gidermek için yeni enerji politikaları üretmeye çalışmaktadır. Ülkenin 2000 yılında doğalgaz tüketimi 25 milyar metreküp iken, 2007'de ise 68 milyar metreküpe, 2011 Ocakta ise 115.9 milyar metreküpe ulaşmıştır. Asıl talebin görünenden daha fazla olduğu tahmin edilmekle birlikte artan ihtiyaç ile birlikte alternatif enerji kaynakları değerlendirilmektedir.¹⁷¹

2012 yılında 43 milyar metre küp doğalgaz ithal eden Çin, 21 milyar metre küplük kısmı Türkmenistan'dan, geri kalan kısmı ise Avustralya, Endonezya, Malezya ve Katar ağırlıklı LNG olarak ithal edilmiştir. Asya LNG piyasası, Batı'ya göre daha yüksek seyretmesi ile birlikte, bu piyasalarda daha fazla risk bulunmaktadır. Güvenlik noktasındaki riskler nedeniyle Çin'in, karasal alternatiflere deniz yolu taşımacılığına göre daha öncelik vermesi çıkarına görünmektedir.¹⁷² Çin ise hem kara hem de deniz yolu güvenliğini sağlamak için ordusunu güçlendirmekte ve savunma harcamalarını artırmaktadır.

¹⁶⁹İTKİB Genel Sekreterliği AR&GE ve Mevzuat Şubesi, Tekstil ve Konfeksiyon Pazarı Olarak Çin Halk Cumhuriyeti, İstanbul, 2007,s.16.

¹⁷⁰Özge Aynagöz Çakmak, "Çin'in Dünya Ekonomisi İle Bütünleşme Süreci ve Türk Sanayisi Açısından Bir Değerlendirme", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.13, Sayı.1, (Mart 2008), s.264.

¹⁷¹ Mesut Hakkı Çaşın ve Giray Saynur Derman, **Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Üfuklar**, Ankara: SRT Yayınları, 2016, s.424.

¹⁷²Emre Yılmaz, "Rusya- Çin Doğalgaz Anlaşması ve Türkiye'ye Etkisi", **Konya Ticaret Odası Raporları**, Konya: Konya Ticaret Odası Etüd-Araştırma Servisi, 2015, s.2.

Artan üretim ve gelişen ekonomisi ile birlikte enerjiye olan ihtiyaç artmaktadır. Petrol tüketiminde ABD'den sonra ikinci büyük ülke konumunda olan Çin, kendi kaynakları yetersiz kaldığı için 2006 yılında ihtiyacı olan petrolün yüzde 48'ini ithal etmiştir. Bu ithalatın ağırlıklı bir oranı Ortadoğu'dan sağlanmaktadır. Kazakistan ile 2004 yılında petrol boru hattına girişen Çin, 2006 yılında ilk petrol aktarımını yapmıştır. Bu boru hattının kapasitesi 400 bin varile kadar çıkması planlanmıştır.¹⁷³ Artan ihtiyaç Çin'in Kazakistan'dan Ortadoğu'ya, Ortadoğu'dan Afrika'ya kadar olan ilgisini artırmaktadır.

Günümüzde dünyanın askeri güç merkezi halen ABD olmasına rağmen, Çin'in son yıllarda askeri sanayiye yaptığı yatırım ve savunma harcamalarının artması dikkat çekmektedir. Dünyadaki değişim ve dönüşümün arttığı günümüzde Çin ve Rusya'nın stratejik işbirliklerini artırması önemli bir denge oluşturmaktadır. Çin, Ortadoğu'ya sattığı yüksek miktarda ve teknolojik açıdan gelişmiş mal, nükleer bilgi ve gelişmiş silah ihracına karşı, bölgeden büyük ölçüde petrol ve diğer enerji kaynaklarını temin etmektedir.¹⁷⁴ Çin yeri geldiğinde döviz karşılığı yeri geldiği zamanda mal karşılığı ticaret ile birlikte Ortadoğu ve diğer bölgelerde varlığını daha fazla hissettirmektedir.

2011 yılında 27000 mil uzunluğunda doğal gaz boru hattına sahip olduğu bilinen Çin'in, boru hattı altyapısını ve LNG kapasitesine yönelik çalışmaları bilinmektedir. Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan üzerinden gelen bir doğal gaz boru hattı inşa edilmiş ve bu devletler ile yapılan enerji anlaşmaları güçlendirilmeye çalışılmaktadır.¹⁷⁵ Türki cumhuriyetler ile artan işbirliği hem enerji ihtiyaçlarının karşılanması hem de arka planda Rusya ile olan rekabette önem taşımaktadır.

3.1.2. Yükselen Dış Ticaret ve Büyüme Rekorları Kıran Ekonomi

1978 Yılında tarım sektöründe başlayan reformlar 1980 yılında sanayi sektöründeki reformlar ile devam etmiştir. Çin'in ekonomik başarısının arka planında piyasaya dönük reformlar ve politikalarını önce özel ekonomik bölgelerde uygulamış

¹⁷³Narin Müslüme, "Büyüyen Çin Ekonomisinde Artan Enerji Talebi ve Dünya Enerji Piyasasına Etkileri, ICANAS 38, Ankara: Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15 Eylül 2007,s.250.

¹⁷⁴Halil Kürşad Aslan, "Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası", **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt.9, Sayı.1, 2014,s.29.

¹⁷⁵Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Türk-Çin İş Konseyi Çin Ülke Bülteni**, Ocak 2014, İstanbul, s.8.

olması önemlidir. Özel ekonomik bölgeler kaliteli alt yapıları ve verilen teşvikler ile birlikte, doğrudan yabancı yatırımları çekmiş ve bununla birlikte teknoloji transferi de sağlanmıştır. 2004 yılında anayasada yapılan özel sektör yanlısı düzenlemeler rekabetçi bir piyasa için güven vermiştir.¹⁷⁶ Çin'in yaptığı reformlar, sahip olduğu rejim ile uyumlu bir şekilde hayata geçirilmektedir.

2010 yılında Japonya'yı geçerek ABD'nin ardından dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin'in Gayrisafi yurtiçi hasılası 7,3 trilyon ABD tutarını bulmuş ve ayrıca dünyada en fazla döviz rezervi olan ülke olarak Eylül 2012 itibariyle rezerv miktarı 3.2 trilyon doları bulmuştur. Dünyanın üretim üssü olarak nitelendirilen Çin'e doğrudan yabancı yatırımlar 2011 yılında 116 milyar dolara ulaşmış ve Çin'in ise yurt dışına yatırımları 68 milyar doları bulmuştur. Bununla birlikte hızlı büyüme ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin, yaygın yolsuzluk nedeniyle ciddi kronik sorunlar bulunmaktadır.¹⁷⁷ En büyük sorunlarından biri ise halk arasında açılan gelir dağılımındaki uçurumdur.

Çin genel gümrük idaresi tarafından açıklanan ticaret verilerine göre, 2013 yılında Çin'in yıllık mal ticareti toplamının 4 trilyon doları aştığı görülmüştür. İhracatı 2013 yılında bir önceki yıla göre yüzde 7.9 oranında artarak 2.21 trilyon dolara ulaşmış ve ithalatı ise yüzde 7.3 oranında artarak 1.95 trilyon dolara çıkmıştır. 2012 yılına göre ise ticaret fazlası yüzde 12.8 artarak 260 milyar dolar olmuştur.¹⁷⁸ Artan dış ticaret ve dış ticaret fazlası ekonomiye olan güveni artırmakla birlikte, yabancı sermayeyi ülkeye çekmektedir.

Çin'in ekonomisi büyüme rekorları kırarak bir sıçrama yapmıştır. 1990 yılında yüzde 3.9, 1995 yılında yüzde 11, 2000 yılında yüzde 8.5, 2005 yılında yüzde 11.4, 2010 yılında yüzde 10.6 ve 2015 yılında yüzde 6.9 ekonomik büyüme ile Çin ekonomisi

¹⁷⁶İlkay Yılmaz, "Çin Ekonomisinde Büyümenin Dinamikleri", 13'cü Ulusal Ekonomi Sempozyumu, Türkiye Ekonomi Kurumu, Mersin, 29-30 Eylül 2005 ,s.171.

¹⁷⁷Banu Ataman, Yükselen Güç Çin'in Küresel ve Bölgesel Politikaları, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, **Strateji Yazıları-I, Milli Güvenlik Perspektifinden İç ve Dış Meseleler**, Ankara: MGK Genel Sekreterliği Yayınları, 2014, s.61.

¹⁷⁸Türkiye Ev Tekstili Sanayicileri ve İşadamları Derneği, **Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu**, İstanbul, Aralık 2013, s.4.

dünyada yükselen en iyi ekonomi olmuştur.¹⁷⁹ Bu büyüme rakamları dünya tarafından hayranlıkla izlenmekte ve Çin'e karşı dünya devletlerinin politikalarını yenilemelerine neden olmaktadır.

1978 sonrasında ekonomi uygulanan reform programları ile dışa açılarak, ekonomik yapı liberalize edilmeye başlanmıştır. Serbest piyasa ekonomisine geçiş için gerekli olan reformlar zamana yayılarak ve iç dengeler gözetilerek yapılmaktadır. Çin Mao döneminde milyonlarca insanın açlıktan öldüğü günlerden ekonomik olarak dünyanın liderliğine aday bir ülke konumuna gelmiştir. Yabancı yatırımların artması gibi olumlu istatistiklerin yanında bir yandan; bölgesel eşitsizlik, iç göç ve çevre kirliliği gibi ekonomiyi olumsuz etkileyecek olumsuz unsurlarda bulunmaktadır.¹⁸⁰

Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan Çin, ticarete dünya ile entegre olma adına önemli bir adım atmıştır. Bölgesel kalkınma ve işsizlik sorunu ise Çin'in büyüyen problemleridir. Çin'in yakaladığı ekonomik istikrarla birlikte ABD'ye alternatif ülke olarak öne sürülmektedir. Çin'in askeri, siyasi ve sosyal kriterlerde de adım atması, ülke istikrar için ön plana çıkmaktadır. Çin'in ekonomik istikrarını sürdürmesi için; özelleştirme faaliyetlerini artırması, enerji sorununu çözüm getirmesi, işsizlik sorununa çözüm getirilmesi ve bölgesel dengesizliğin giderilmesi gerekmektedir.¹⁸¹

2015 yılında AB'nin Çin'den ithalatı yaklaşık olarak 390 milyar dolar olmuştur. 2016 yılında Ocak-Eylül arasında Çin, AB'nin en büyük tedarikçisi olarak, bu dönemde AB'ye 283 milyar dolar değerinde ürün ithal ederek, AB'nin ithalatında % 20 pay almıştır.¹⁸² Çin AB'den, daha fazla mal ihraç etmek için korumacı önlemler uygulamasını kaldırmasını istemektedir. Çin mallarının piyasa dengesini bozmasında korkan AB, özellikle Çin menşeli çelik endüstrisi, makine, kimya ve seramik

¹⁷⁹Dünya Bankası, Çin Halk Cumhuriyeti, GSYİH Yıllık Büyüme, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=CN>, (3 Nisan 2017).

¹⁸⁰Ümit Çalık, "Çin Ekonomisi (Mao ve Mao Sonrası Dönem)", **Liberal Düşünce**, Yıl.16, Sayı.64, Güz 2011, s.205.

¹⁸¹Mevlûdiye Şimşek, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine İlişkin Senaryolar", **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt. 12, SAYI.2, 2005, s.89.

¹⁸²İTKİB Genel Sekreterliği Tekstil, Deri, Halı Ar-Ge Şubesi, Avrupa Birliği Dış Ticaret Raporu, İstanbul, Ocak 2017, s.3.

sektörlerinde yüksek vergi uygulamaktadır.¹⁸³ AB'ye göre siyaseten ve ekonomi olarak daha avantajlı olan Çin, bu durumu AB ile olan ticaretinde kendine avantaj olarak kullanmaktadır.

3.2. Rusya İle Stratejik İşbirliği ve Güç Dengesi Arayışları

Birleşmiş Milletlerden dışlandığında en yakın dostu Sovyetler olan Çin'in, Rusya ile ilişkileri çok eskilere dayanmaktadır. Rusya ve Çin arasındaki ilişkileri periyotlara ayırırsak; 1956-1970 arasında ilişkiler farklı seyretmiş, 1970-1989 arasında ise farklı politik gelişmeler göstermiştir. 1989-1999 arasında ve sonrasında ilişkilerin boyutu sürekli değişmiştir. İlişkilerin seyrini uluslararası sistemdeki güç dengesindeki değişim ile birlikte; ABD, Rusya ve Çin arasındaki güç ve çıkar değişimleri belirlemiştir.

1949 yılında yaşanan komünist devrim ile birlikte Mao Zedong liderliğinde kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, bu tarihten itibaren bütün kurumlarını Sovyetler Birliği modellerine göre yapılandırmıştır. Devlet mülkiyetindeki kuruluşlar üretimde baskın hale gelmiş ve hane halkı toprakları ortak mülkiyet halini almıştır. 1978 sonrası reformlar ile birlikte ise, ekonomi hantal ve merkeziyetçi Sovyet modelinden, serbest ama komünist sistemin siyasi kontrolünde bir yapıya geçilecek adımlar atılmıştır.¹⁸⁴ Zamanla Çin Halk Cumhuriyeti Sovyetlerden bağımsız politikalar izlemeyi başararak kendine özgü politikalar geliştirmiştir.

4300 km sınırı ve 300 yıllık ilişkileri olan Çin ve Rusya, bu süre zarfında karşılıklı güç ve çıkar ilişkileri kapsamında politikalar geliştirmişlerdir. Çin Komünist Partisi, Çin Halk Cumhuriyetinin kuruluşunda Sovyetlerin desteğini almayı başarmıştır. Bununla birlikte 1960'larda bozulan ilişkiler Sovyetlerin yıkılmasına kadar bozuk kalmıştır.¹⁸⁵ Çin, Sovyetlerin yıkıldığı süreçte ABD'nin yanında yer alırken, Rusya'nın

¹⁸³Emine Akçadağ Alagöz, "Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri", U.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.9, Sayı.2, (2016), s.47.

¹⁸⁴Serdar Öztürk, "Küresel Ekonomik Krizin Çin Ekonomisine Etkileri: Çin'in Büyüme Stratejisinin Sürdürülebilirliği", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı.14, 2011, s.136.

¹⁸⁵Erkin Ekrem, "Rusya-Çin İlişkileri", Rusya Raporu, Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2010, s.102.

büyüyüp güçlenmesi ile birlikte ise çıkarları gereği, ABD'nin karşısında Rusya ile stratejik işbirliği yapmaktadır.

SSCB'nin yıkılması ile birlikte Çin ve Rusya arasındaki ilişkiler stratejik ortaklık seviyesinde başka bir boyut kazanmıştır. Bu stratejik ortaklığın merkezinde ABD ile ABD'nin Atlantik, Asya ve Pasifik bölgelerindeki müttefiklerine karşı ortak politikalar geliştirme hedefi yer almıştır. Bu iki güçlü ülke her ne kadar ABD karşısında güçlü bir blok görünümünde olsa kendi içlerinde önemli sorunları olduğu gibi ciddi bir rekabette bulunmaktadır.¹⁸⁶

Bölgesel ve uluslararası sorunlarda ortak perspektif geliştiren Çin ve Rusya, kendi aralarında da zorlu bir rekabet içerisindedirler. İkili ilişkilerde Rusya'nın silah sanayisindeki üstünlüğü, enerji sektöründeki baskın konumu ve uluslararası arenada ki sorunlarda siyaseten daha etkili olma durumu ön plana çıkmaktadır. Çin'in ise Rusya karşısında nüfus, mali ve ekonomik verimlilik gibi unsurları ön plana çıkmaktadır. Şanghay İşbirliği Örgütü içinde liderlik mücadelesi veren iki güç, Kore yarımadası konusunda ise yine etki mücadelelerini sürdürmektedirler.¹⁸⁷

Gelinen nokta itibariyle, Rusya'nın Çin'e olan ihtiyacı, Çin'in Rusya'ya olan ihtiyacından daha fazladır. Pazarlık gücü Rusya'dan daha yüksek olan Çin, tarihi 400 milyar dolarlık doğalgaz anlaşmasında daha avantajlı konumda olmuştur. Orta Asya'da ciddi bir jeopolitik rekabet yaşayan iki ülke, Batı ile rekabette ise güçlü bir birliktelik izlenimi vermektedir. Bu birliktelikle Rusya, Batı karşısında yanlılığını gidermekte; Çin ise, Batı ile stratejik rekabetinde Rusya'yı yedek güç olarak yanında tutmaktadır.¹⁸⁸ İki devlet son yüzyılda birbirleri ile üstünlükleri zaman zaman değişse de, batı ile mücadelede genellikle aynı politikalar izlemek sorunda kalmışlardır.

3.3. Artan Askeri Harcamalar ve Güçlenen Ordu

¹⁸⁶Ümit Çelik, "Düşmanımın Düşmanı Dostumdur: Çin-Rusya İlişkileri ve ABD", <http://www.uiportal.net/dusmanimin-dusmani-dostumdur-cin-rusya-iliskileri-ve-abd.html>, (5 Nisan 2017).

¹⁸⁷İnci Taşdemir, "AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye'nin Seçenekleri Cilt-1", İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2008, s.71.

¹⁸⁸Berat Oğuz Şenyerli, "Prof. Dr. Tarık Oğuzlu Röportajı", *Akademik Perspektif*, Yıl.2, Sayı.3, (Ocak 2015), s.23.

Güney Çin denizindeki iddiaları ile ve Doğu Asya'daki bölgesel yarıştaki varlığı ile Çin, askeri güç olarak da kendini geliştirmekte, silahlı kuvvetlerini modernize etmekte, uzun menzilli füzeler geliştirmekte, hava ikmal teknolojisini geliştirmekte ve uçak gemisi satın alarak silahlı güçlerini kuvvetlendirmiştir. Geliştirdiği silah sanayisiyle Çin; Libya, Irak, Cezayir, Suriye, İran gibi Ortadoğu ülkelerine silah satışında bulunmuştur. Çin dinamik askeri yapısıyla önemli bir silah ithalatçısı ve ihracatçısı konumundadır.¹⁸⁹

Askeri işbirliğinde Rusya, Çin'e silah satışının yanında, Çin'e nükleer santral yapımında da yardımcı olmaktadır. 200'den fazla Rus şirketi, Çin'in Jiangsu bölgesinde Lianyungang santralının yapımında görev almış ve Rusya'nın Çin'e olan ihracatı sıfırdan milyarlarca dolara yükselmiştir. Pekin, gelişmiş denizaltı ve savaş uçaklarının bakım ve onarımı noktasında Moskova'ya bağlı konumdadır. 1998'de Çin ordusuna destekte görevlendirilen Rus askeri danışman ve uzman sayısı 5205 kişi olmuştur.¹⁹⁰

Güçlü bir orduya fazlasıyla ihtiyaç duyan Çin'in en önemli problemlerinden biride, yaklaşık 4.5 milyon metrekarelik yüz ölçümü ile Çin'in beşte birini oluşturan Doğu Türkistan'dır. Başkenti Urimçi olan ve Özerk bir cumhuriyete sahip olan Doğu Türkistan 1949 yılında Çin tarafından işgal edilmiş, 1955'te resmi olarak Çin'in otonom bir bölgesi olmuştur.¹⁹¹ Doğu Türkistan'ı elinin altında tutmak için baskı ve asimilasyon politikaları izleyen Çin, milyonlarca Türkün bulunduğu bu bölgede güçlü bir devlet yapısı kurma noktasında askeri yapılanmasını güçlendirmektedir.

Hızlı bir şekilde askeri gücünü modernize eden Çin, enerji güzergahlarını kontrol eden Hazar-Ortadoğu ve Tayvan-Mançurya-Malakka Boğazı-Hint Okyanusu ekseninde güç kullanma kabiliyetini geliştirmeye çalışmaktadır. Uzay çalışmalarına hız veren ve bu alanda da etkinliğini artıran Çin, yeni nesil, katı yakıtlı, çok başlıklı mobil

¹⁸⁹Samuel P. Huntington, "Medeniyetler Çatışması mı?", **Medeniyetler Çatışması**, Murat Yılmaz (drl.), İstanbul: Vadi Yayınları, 2014, s.49.

¹⁹⁰Elnur Hasan Mikail, **KGB Albaylığından Devlet Başkanlığına Putin Dönemi Rusya**, 1.Baskı, İstanbul: IQ Yayınları, 2008, s.26.

¹⁹¹Furkan Gürsoy, "Zulmün Adı: 'Doğu Türkistan'", **Akademik Perspektif**, Yıl.2, Sayı.3, (Ocak 2015), s.16.

füzeler geliştirmektedir. Çin'in üzerinde çalıştığı bir diğer projede, anti-uydu silahı olarak yakın bölgeleri felç eden 'Asalak Mikro-Uydular'dır.¹⁹²

1990'lar boyunca Rusya'dan her yıl 1 milyar dolar değerinde savunma malzemesi alan Çin, 1992-2006 yılları arasında 25 milyar dolarlık alım yapmıştır. 1998-2005 yılları arasında Asya'ya en çok silah satan ülke olan Rusya, 2005 yılında Çin'e 4 milyar dolarlık satış yapmıştır.¹⁹³ Bu satışlar iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılığı artırıp, dış politika yapımını da ona göre dizayn edilmesine sebep olmaktadır.

Çin'in en güçlü olduğu alan ekonomidir ve ekonomik istikrarın en birinci düşmanı çatışmalar ve krizlerdir. İstikrarı etkileyen her türlü unsurdan uzak durmaya çalışan Çin, Rusya ile yaptığı işbirliği ile Rusya'nın askeri tecrübesini ve askeri teknolojisini alırken ABD ile siyasi krizlerden kaçınmaktadır. Batının yaptırımları Rus ve Çin askeri işbirliğinde daha çok Pekin'e avantaj sağlamaktadır. Bu askeri işbirliğinde Çin daha çok güç kapasitesinin nitelik ve nicelik olarak geliştirmeye çalıştığının izlenimini vermeye çalışmaktadır.¹⁹⁴

1990 yılında 3 milyon 500 bin, 2000 yılında 3 milyon 900 bin, 2010 yılında 2 milyon 945 bin, 2014 yılında 2 milyon 993 bin asker sayısı ile birlikte, dünyanın en fazla asker sayısına sahip ordusuna sahip olan Çin, yaklaşık 25 yıllık periyotta asker sayısını azaltıp daha fazla profesyonel bir ordu kurmaya çalışmıştır.¹⁹⁵ Bunun yanında teknolojik savaşlar noktasında siber ordusunu da güçlendiren Çin, bu alanda da özellikle ABD ile rekabet halindedir.

Çin'in askeri harcamaları ordusunu güçlendirmesi ile birlikte artmaktadır. Tahmini olarak 2006 yılında 92.6 milyar dolar olan askeri harcamalar, 2010 yılında 144 milyar dolar, 2015 yılında ise 214.5 milyar dolara çıkmıştır.¹⁹⁶ Çok boyutlu dış politika

¹⁹²Güney Ferhat Batı, "Çin: Yükselen Global Güç" **Akademik Perspektif**, Yıl.2, Sayı.3, (Ocak 2015), s.28.

¹⁹³Furkan Eyüboğlu, "Çin Dış Politikasına Kısa Bir Bakış", **Akademik Perspektif**, Yıl.2, Sayı.3, (Ocak 2015), s.32.

¹⁹⁴Ergin Güneş, "Çin-Rusya İlişkilerindeki Asimetrik Denge ve Amerika Birleşik Devletleri", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt.70, No.4, (2015), s.860.

¹⁹⁵Dünya Bankası, Çin Askeri Personel Sayısı, <http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?locations=CN-US>, (9 Nisan 2017).

¹⁹⁶Stockholm International Peace Research Institute, Askeri Harcamalar, <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-constant-USD.pdf>, (9 Nisan 2017), s.18.

ile birlikte sorunları daha fazla artan Çin, mecburen askeri harcamalarını artırmak durumunda kalmıştır.

3.4. Süper Güç Olma Sınavı: Tayvan Sorunu

1972 yılında ABD ile Çin imzaladıkları Shanghai Ortak Bildirisi ile 20 yıl sonra tekrar temas kurmuşlardır. İki ülke arasındaki en büyük sorunlardan biri 1950'lerden günümüze kadar gelen Tayvan sorunudur. ABD'nin Çin'e karşı en büyük kozu olan bu sorun, ABD'nin Tayvan'a silah satması ve siyasi destek vermesiyle daha komplike hale gelmektedir.¹⁹⁷

Dünya politikasında istediği yeri alabilmesi için Çin'in Tayvan sorununu çözmesi gerekmektedir. Çin'in, ABD'ye rağmen Tayvan'ı kendisine bağlaması, küresel anlamda rüştünü ispat etmesi ve ABD'ye tam rakip olması anlamına gelmektedir. Tayvan sorunu, dünya kamuoyu içinde, Çin'in gücünü gösterme noktasında bir sınav olacaktır.¹⁹⁸

Çin, Tayvan gibi önemli sorunlarını da düşünerek son yıllarda ordusunu modernize etmek ve güçlenmek adına savunma harcamalarını artırmıştır. 1996'da Tayvan boğazı krizinde, boğazın karşısındaki bir istilayı püskürtmekte bile zorlanan Çin'in askeri ekipmanlarının teknolojisi de eskidir. 3 milyon personel, 5700 savaş uçağı, 50 denizaltı ve büyüyen donanma, orta düzey balistik ve kıtalar arası füzelere sahip olan Ordu; askeri gücünü artırmak için özellikle Rusya ile yapılan anlaşmalar ile silah ithalatı yapmaktadır.¹⁹⁹ Geçmişteki olaylardan da ders çıkaran Pekin'in gelecekteki politikalara dair önündeki seçeneklerden biriside silahlanma gibi gözükmektedir. Bu anlamda Çin savunma sanayiinde ciddi bir atılım gerçekleştirmiştir.

¹⁹⁷ Emine Akçadağ Alagöz, "Yükselen Güç Çinin Dünden Bugüne Dış Politika Analizi", Bilgesam, <http://www.bilgesam.org/incele/865/-yükselen-guc-cin-in-E2%80%99in-dunden-bugune-dis-politika-analizi/#.WOALSaKhnIU>, (01 Nisan 2017).

¹⁹⁸ Barış Adıbelli, **Çin Dış Politikasında Tayvan Sorunu**, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s.343.

¹⁹⁹ Christoph Bluth, "Kafkasya, Orta Asya, Güney ve Doğu Asyada'ki Kriz Kaynakları ve Bölgelerinin NATO'nun Güvenliğine Etkileri", **Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri İkinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 27-28 Mayıs 2004, s.179.

Çin'in Tayvan'a olası müdahalesi, Çin'in rekorlar kırarak büyüyen ekonomisine büyük darbe vuracaktır. Olası bir müdahalede ABD ile nükleer bir savaş çıkmasa da, Çin'in karşısında yer alacak batılı devletler ve Japonya gibi dev ülkeler büyük boyutlarda bu ülkeye ambargo politikaları uygulayacaktır. Uygulanan ambargo politikalarında dışardan gelen enerji gibi hammadde ithalatının durması, Çin'i tam bir kaosa sürükleyebilecektir. 1989'da kesilen askeri ticaretin etkileri günümüzde halen devam etmesi, Çin Komünist Partili yöneticileri daha tedbirli ve itidalli hareket etmeye zorlamaktadır.²⁰⁰

Amerika farklı gerekçeler sunarak Tayvan'a yaptığı silah satışlarını sürekli artırmaktadır. Çin ve ABD ilişkilerine olumsuz yansıyan bu silah satışları ile birlikte Çin, ABD'nin bu politikasını reddettiğini ve egemenlik temelinde güç kullanma hakkını saklı tuttuğunu belirtmektedir. Çin ise askeri çözüm dışında Tayvan ile ekonomik ilişkilerini geliştirecek adımlar atmaktadır. Bu kapsamda Çin ve Tayvan 2010 yılında eşit koşullara yakın bir çerçevede Ekonomik İşbirliği Çerçeve Sözleşmesi imzalamışlardır.²⁰¹ Çin, Tayvan sorununun çözümünde askeri gücünün yanında sahip olduğu ekonomik gücüde ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda yapılacak ekonomik anlaşmalar ve geliştirilen ticaret karşılıklı bağımlılığı artıracak ve ekonomik güç olarak üstün olan Çin avantaj yakalayacaktır.

4. ÇİFT KUTUPLULUKTAN TEK KUTUPLULUĞA VE SONRASINDA KÜRESEL REKABETTE RUSYA FEDERASYONU

Dünyanın en büyük topraklarına sahip olan ve 15 cumhuriyetten oluşan SSCB'nin dağılması ile birlikte, 14 cumhuriyet bağımsızlığını kazanmış ve Avrasya'da bir güç boşluğu oluşmuştur. İlk kuruluş aşamasında nüfusunun yarısını kaybeden Rusya Federasyonu, büyük bir siyasi güçten mahrum kalmıştır.²⁰² Büyük bir siyasi gücün yanında büyük bir ekonomik kaynaktan da mahrum olan Rusya, bunun yanında ise maliyetleri çok fazla olan bu kadar nüfusun yükünden kurtulmuştur.

²⁰⁰Edward n. Luttwak, **Çin'in Yükselişi, Stratejinin Mantığına Karşın**, Pars Turan Özer (çev.), İstanbul: Doruk, 2016, S.233.

²⁰¹ Zbigniew Brzezinski, **Stratejik Vizyon Amerika ve Küresel Güç Buhranı**, 1. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s.112.

²⁰²Ömer Budak, **Türkiye'nin Dünya Ülkeleri Açısından Jeopolitik Önemi ve Avrasya'daki Yeri**,1. Baskı, Ankara: Bilge Yayınları, 2006, s.455.

SSCB'nin dağılması ile zorlu bir sürece giren Rusya'yı tekrar eski görkemli günlerini konuşur hale getiren Vladimir Vladimiroviç Putin olmuştur. Putin Rusya'nın Ortadoğu'daki varlığını yeniden hissettirmede başarılı olmuştur. Putin Ortadoğu'daki hemen hemen bütün ülkeleri ekonomik işbirliğine ikna etmiş ve Moskova için Ortadoğu'nun önemi artmıştır.²⁰³ Bir liderin ülkenin dış politikasında ne kadar önemli olduğu Putin liderliğinde görülmektedir.

Rusya tek kutuplu dünyadan değil çok kutuplu bir dünyadan yana olduğunu çok defa dile getirmiştir. Çok kutuplu dünya isteğiyle Rusya, ABD'yi dengelemek için Çin ile işbirliği çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu noktada Çin ve Rusya arasında bulunan sınır ve Çin göçmenleri sorunları iki ülke tarafından çözülmek üzere ele alınmaktadır. Çin'in uzay sahasında yapmış olduğu çalışmalar ve nüfusunun büyüklüğü, Rusya'nın Çin'e olan stratejik işbirliği noktasında isteğini artırmaktadır.²⁰⁴ Çok kutupluluk noktasında Rusya'nın isteğini açıkladığı Putin'in konuşmaları bulunmaktadır. ABD'nin tek başına dünyada lider olamayacağını, Rusya'nın da bu noktada dünya sorunlarını çözmede önemli rol oynayacağını söylemiştir.

Rusya AB ile yaşadığı sorunlarda ABD'ye yaklaşırken, ABD ile yaşadığı sorunlarda ise AB'ye yaklaşmıştır. Ukrayna'da yaşanan çatışmalar sonrası Rusya, hem Washington'u hem de Brüksel'i karşısında bulmuştur. Batı ile Çeçenistan, Gürcistan konularında ciddi sıkıntılar yaşayan Rusya, Çin ile ŞİÖ çerçevesinde ilişkilerini geliştirmiş ve Batı karşısında güç dengesi oluşturacak bir partner kazanmıştır. Kendini süper güç hissedenden Rusya'nın, Ortadoğu'daki istikrarsızlık ile birlikte, sahip olduğu enerji kaynaklarının değeri artmış ve bu da Rus ekonomisine çok ciddi katkı sağlamıştır. AB'nin kendi iç meseleleri ile uğraşması ve Batı'nın kara listeye aldığı ülkelerin kendini Moskova'da bulmaları, Rusya'nın etkinliğini artırmaktadır.²⁰⁵ ABD'nin tek yanlı politikaları, ABD'ye muhalif devletleri yeni bir kutup arayışına sürüklemektedir. Bu noktada Çin ve Rusya bu devletlerin sığınacağı bir liman haline dönüşmektedir.

²⁰³Robert O. Freedman, "Russia and the Middle East Under Putin", **Ortadoğu Etütleri Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Vol.2, No.1 (July 2010), s.43.

²⁰⁴Asem Nauşabay Hekimoğlu, **ABD, AB, Hindistan, Orta Asya, Rusya'nın Dış Politikası I**, 1. Baskı, Ankara: Vadi Yayınları, 2007, s.235.

²⁰⁵İlyas Kamalov, "SSCB'nin Yıkılışından Günümüze Rus Dış Politikası", **Rusya'nın Orta Asya Politikaları**, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011, s.22.

4.1. Soğuk Savaş'ın Bitmesi ve SSCB'nin Çöküşü

Mihail Gorbaçov 1985 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri olarak dile getirdiği, kapsamlı bir siyasi ve ekonomik dönüşüm fikrini hayata geçirmek için, iç ve dış politikada uğraş vermiştir. Yaşam standartlarının düşük olması, ekonominin kötüye gitmesi, kıtlık, karaborsa ve yoksulluğun artması; Gorbaçov ile özdeşleşen açıklık ve yeniden yapılanma politikalarının hayata geçmesine neden olmuştur. Komünist parti tekelinin kırılması ve serbest piyasa ekonomisine geçiş noktasında adımlar atılmıştır.²⁰⁶ Bu bir nevi komünizmin yenilmesi ve kapitalizmin kazanması anlamına gelmiştir.

SSCB'nin ekonomisinin kötüye gitmesi, ülkeyi kapitalist ülkelere ve kapitalizme yakınlaştırmıştır. 1985 sonrası dış politikada meydana gelen değişim ve Gorbaçov'un "Yeni Politik Düşünce" kapsamında Afganistan, bölünmüş Almanya, silahsızlanma, Doğu Avrupalı ülkelere müdahale gibi önemli sorunlar konusunda ABD başta olmak üzere merkez kapitalist devletler ile anlaşması; IMF ve Dünya bankasından ekonomik yardım alınmasını kolaylaştırmış ve kapitalist sisteme entegre noktasında da kolaylık sağlamıştır.²⁰⁷ Batı dünyasından alınan yardımlar SSCB'nin çöküş hızını artırmıştır.

SSCB'nin çöküşe gittiği süreçte 1990 yılında ülkede büyük bir kıtlık olmuş, enflasyon artmış ve ekonomik reformlar ise sözde kalmıştır. Tedavüldeki paranın artması ile birlikte aynı oranda ürün miktarı artmamış ve mali alanda dengesizlik artmıştır. Hammadde sektörü başta olmak üzere bir çok sektörde gelişim durmuştur. SSCB'nin dış borcu 1985'de 18,3 milyar dolardan, 1989 yılında 43,8 milyar dolara ulaşmıştır.²⁰⁸ Borçların artması ve ekonominin işlememesi ile birlikte köklü reformlara gitme ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

SSCB'nin çökmesi ile birlikte Azerbaycan, Ermenistan, Estonya, Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan, Letonya, Kazakistan, Gürcistan, Kırgızistan,

²⁰⁶Muzaffer Ercan Yılmaz, **Savaş ve Uluslararası Sistem**, 2. Baskı, Bursa: Dora Basım, 2013, s.171.

²⁰⁷Caner Sancaktar, "Sovyetler Birliği'nin Yıkılışı "Politik Değişim, Kapitalizme Geçiş ve Parçalanma"", "Hasret Çomak (Ed.), **Dünya Jeopolitiğinde Türkiye İçinde** (523-571), 1. Baskı, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2011, s.557.

²⁰⁸Ramiz Mehdiyev, **Azerbaycan, Küreselleşmenin Talepleri, Geçmişten Dersler, bugünün gerçekleri ve geleceğin perspektifleri**, 1.Baskı, İstanbul: da Yayıncılık, 2005,s.46.

Litvanya, Moldova, Ukrayna ve Beyaz Rusya bağımsızlığını kazanan devletler olarak uluslararası sistemde yerlerini almışlardır. SSCB bu ülkelerin yükünü kaldıramayarak çökmüş ve bununla birlikte büyük bir coğrafyada etkinliğini yitirmiştir.

Sovyet tipi sosyalizmin çökmesi ile birlikte serbest piyasa ekonomisine hızla geçiş yapmak isteyen Rusya, Küreselleşmenin de etkisiyle sancılı bir dönem geçirmiş ve 2000'lerden itibaren devletin ekonomideki rolünü artırmıştır. Rusya, DTÖ, IMF ve Dünya Bankası gibi organizasyonlarda yer alarak, küreselleşmenin etkilerini avantaja dönüştürmeye çalışmış ve dünya ekonomileri ile entegre olmaya çalışmıştır. Rusya kendi büyük şirketlerini kamu denetimine alarak, yabancı uluslararası enerji şirketlerinin önünü kendi uluslararası şirketleri ile kesmeyi başarmıştır.²⁰⁹ Özellikle Putin döneminde izlenen devletçi politikaların etkisi ekonomide hızla kendini hissettirmiştir.

4.2. SSCB'nin Yıkılışı ve Rusya Federasyonu'nun Kuruluşu

SSCB'nin dağılması ile birlikte Rusya Federasyonu bir çok sınır problemi ile karşı karşıya kalmıştır. Toprak konusunda Çin'e verilen taviz, Japonya'ya verilebileceği söylenen Kuril Adaları, Ukrayna ile olan sınır problemi, Beyaz Rusya ile olan problemler Rusya için can sıkıcı ve çözülmesi beklenen problemlerdir.²¹⁰ Bu kadar can sıkıcı sınır problemlerine rağmen, Sovyetlerin dağılması sonrasında halen en büyük kara parçasına sahip devlet yine Rusya'dır.

Aralık 1991'de SSCB'nin dağılması ile birlikte, yerini alan Rusya Federasyonu'nun dış politikasını daha çok ekonomisinde ve siyasetinde yaşanan gelişmeler çerçevesinde şekillendirmiştir. Yeltsin'in görevden ayrıldığı 2000 yılına kadar, kırılğan ekonomi politikaları, borçlanmaya dayanan ekonomi politikaları ve bu politikaların vermiş olduğu güçle birlikte oligarkların yönetim üzerine baskıları nedeniyle dış politikada batı yanlısı bir dış politika izlenmiştir.²¹¹ Yeltsin'li yıllarda

²⁰⁹İbrahim Hasanoğlu, "Enerji Politikası Özelinden Rusya'nın Arktika'ya Yönelik Stratejisi", Harun Gümrükçü, Natalia S. Şanlı, Selçuk Demirkılıç, Aybuke İnan, Tamer İlbuğa (Ed.), **Küresel Bakışla Kutup Çağı, Çatışmalar-İşbirlikleri- Ulusal Çıkarlar İçinde** (165-191), Antalya: 2015, s.166.

²¹⁰İlyas Kamalov, **Putin Dönemi Rus Dış Politikası, Moskova'nın Rövanşı**, 1. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008, s.257.

²¹¹Merve İrem Yapıcı, **Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler**, 1. Baskı, Ankara: Usak Yayınları, 2010, s.275.

yapılan yönetim reformları, Putin'in güçlü bir başkanlık yapmasının temellerini oluşturmuştur. Yeltsin'in sertlik yanlısı politikaları yerine getirdiği Vladimir Putin tarafından devam ettirilmiştir. Putin oluşan bu oligarkları, devletin menfaatleri lehine tek tek ortadan kaldırmıştır.

Büyük bir imparatorluktan değişim ve dönüşümle yeniden kurulan Rusya Federasyonu'nun, merkezi planlamacı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş yapması karşılığında büyük bedeller ödemiştir. SSCB'nin dağılması ile birlikte Rusya üretiminde kayıplar yüzde 44'leri bulmuştur. Organizasyon bozukluğu, beşeri sermayenin değişim ve dönüşümü, yapısal ve kurumsal reformlar, kamu mülkiyetinden özel mülkiyete geçiş, ekonomik birimlerin piyasa ekonomisine geçiş süreci gibi sıkıntılar yaşanmıştır. 100 binin üzerindeki işletmenin özelleştirmesi, Rusya ekonomisinin istikrarında önemli bir rol oynamıştır.²¹²

SSCB sonrası ekonomisi bocalayan Rusya Federasyonu, Putin döneminde toparlanmayı başarmıştır. 1990 yılında Rusya'nın; nüfusu 148.3 milyon kişi, ekonomik büyüklüğü 516.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında ise; nüfusu 146.6 milyon kişi, kişi başına milli geliri 1,710 dolar olmuş, ekonomik büyüklüğü 259.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında ise; nüfusu 144.1 milyon kişi olmuş, kişi başına milli geliri 11,450 dolar olmuş, ekonomik büyüklüğü ise 1.3 trilyon dolara çıkmıştır.²¹³ Ekonominin bu kadar mesafe kat etmesinde Putin liderliğinin önemli bir payı bulunmaktadır.

SSCB sonrası yeniden şekillenen Rusya Federasyonu'nun izlediği Yakın Çevre Doktrinine göre, eski Sovyet coğrafyasındaki topraklarda nüfuzunu ve varlığını hissettirme politikaları izlenmiştir. Askeri güç olarak ABD, Gürcistan'a, Azerbaycan'a ve Orta Asya'ya yerleşmiştir. Sonrasında Baltıkların AB'ye ve NATO'ya alınması ile birlikte, Rusya'nın Yakın Çevre Doktrini politikası işlemez hale getirilmek

²¹²Muhsin Kar, "Rusya'nın Makroekonomik Yapısı", **Rusya Raporu**, Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2010, s.48.

²¹³Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri Rusya Federasyonu, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=RUS>, (1 Nisan 2017).

istenmiştir.²¹⁴ Rusya ise buna Gürcistan ve Ukrayna'ya yapmış olduğu sert askeri müdahale ile tepki vermiştir.

4.3. Bağımsız Devletler Topluluğu

SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetlerin Moskova için bir probleme dönüşmemesi için, Rusya hemen kendini toparlayıp Bağımsız Devletler Topluluğunu kurmuştur. Orta Asya ve Kafkasya'nın, Rusya için birincil öncelik olduğu yakın çevre dış politikası ile ilan edilmiş ve bu bölge ile yakından ilgilenen ABD ve Türkiye'ye mesaj verilmiştir.²¹⁵

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan devletler kendi aralarında işbirliklerine gitmişlerdir. 1991 yılında Minsk antlaşması ile Belarus, Ukrayna ve Rusya Federasyonu, ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda işbirliği yapmıştır. Yine aynı yıl Alma Ata Antlaşması ile de Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan ve 1993 yılında ise Azerbaycan da örgüte katılmıştır.²¹⁶ Rusya, Sovyetlerden ayrılan devletleri Bağımsız Devletler Topluluğu altında toplamayı başarmıştır.

BDT'nin hakim olduğu coğrafyada Rusya, askeri olarak da hakim olmak istemiştir. Bölgedeki enerji planlamasını yeniden düzenlemek isteyen Rusya; kuzey hattındaki petrolün sevkiyatının devamı istemekle birlikte Doğu-Batı enerji koridorunun gerçekleşmemesi için Hazar Denizi'nin hukuki statüsünü tartışmaya açmış ve Orta Asya devletlerine birlik kurmayı teklif etmiştir. Çeçenistan'a askeri müdahalede bulunan Rusya, bölge kaynaklarının güvenli taşınması için birçok boru hattı projesini ortaya atmıştır.²¹⁷ Bu boru hattı projeleri ile birçok ülke ile karşılıklı bağımlılığını artıran Rusya, ekonomik üstünlüğünü de kullanarak bu durumu avantaja çevirmeyi bilmiştir.

²¹⁴Elnur Hasan Mikail, **KGB Albaylığından Devlet Başkanlığına Putin Dönemi Rusya**, 1.Baskı, İstanbul: IQ Yayınları, 2008, s.72.

²¹⁵Ayhan Kamel, **1923'ten günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014, s.47.

²¹⁶Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Stratejileri**, İstanbul: Derin Yayınları, 2003, s.270.

²¹⁷Ertan Efegil, "Orta Asya'da Güç Mücadelesine Genel Bakış", **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun**, Mehmet Seyfettin Erol (drl.), Ankara: Barış Kitabevi, 2011, s. 68.

Rusya'nın, BDT coğrafyasındaki hakimiyetini devam ettirmesi ve bu coğrafyayı kendi arka bahçesi gibi görmesi, her geçen gün biraz daha güçlenip SSCB mirası olan her şeye sahip çıkan politikaları, başta ABD olmak üzere Batı'yı rahatsız etmektedir. Batı ise buna karşılık olarak demokrasi söylemleri ile birlikte bu bölgenin Rusya'dan uzaklaşmasına yardım etmeye çalışmaktadır.²¹⁸ Bu bölgedeki Rusya'nın artan etkisi ve Batının azalan etkisi ile birlikte karşılıklı çıkar çatışması, bölgenin kaderini şekillendirmektedir.

Putin başkan olduktan sonra, bağımsız hareket edebilmenin yolunun Batı'ya olan ekonomideki karşılıklı bağımlılıktan kurtulmak olduğunu düşündüğünden, ilk hedefi ekonomiyi yeniden canlandırmak olmuş ve mümkün olduğu kadar dış aktörler ile sorunsuz bir dış politika ilişkisi kurmaya dikkat etmiştir. Bu dönemde BDT önceliği korunsa da, üye ülkelerle ikili ilişkiler geliştirilmeye çalışılmış, bütünleşme adına gereksiz milli çıkarları zedeleyecek oranda harcama yapılmaktan kaçınılmış ve bütünleşmenin yerini daha çok pragmatizm almıştır.²¹⁹

Bağımsız Devletler Topluluğuna çok önem veren Rusya, Gürcistan ve Ukrayna'daki devrimleri en başından beri çok iyi takip etmiş ve sonrasında yapmış olduğu askeri müdahaleler ile bu ülkelerde olan etkisini korumaya çalışmıştır. AB ve ABD, BDT coğrafyasındaki renkli devrimleri desteklemiştir. Moldova batıya yüzünü dönerken, Rusya ise Çeçenistan konusunda büyük zorluklar çekmiştir. Ukrayna ve Gürcistan müdahalelerinde AB ve ABD'yi karşısında bulan Rusya, Çin ile özellikle Şanghay İşbirliği Örgütü üzerinden ilişkilerini güçlendirmektedir.²²⁰

4.4. Rusya Savunma Harcamaları ve Dünya Enerji Sektöründe Rusya

Rusya'nın 2006 yılında askeri harcamaları 47.6 milyar dolar iken, 2010 yılında 61 milyar dolar, 2015 yılında 91 milyar dolara yükselmiştir.²²¹ Rusya yükselen askeri harcamaları ile birlikte ordusunu güçlendirmekte ve silah sanayisindeki yatırımlarını artırmaktadır.

²¹⁸ İlyas Kamalov, **a.g.e.**, s.26.

²¹⁹ Ahmet Sapmaz, **a.g.e.**, s.125.

²²⁰ İlyas Kamalov, **Putin Dönemi Rus Dış Politikası, Moskova'nın Rövanşı**, 1. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008, s.9.

²²¹ Stockholm International Peace Research Institute, **Askeri Harcamalar**, <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-constant-USD.pdf>, (9 Nisan 2017), s.20.

Dünya Bankası verilerine göre 1992 yılında bir milyon 900, 2000 yılında bir milyon 427 bin, 2010 yılında bir milyon 430 bin ve 2014 yılında bir milyon 287 bin askeri bulunan Rusya; son 25 yılda ordunun nicelik ve niteliğini artırırken asker sayısını azaltarak, daha güçlü ve profesyonel bir ordu kurmaya çalışmıştır.²²² Soğuk Savaş boyunca Batı Bloku ile rekabet ederek silah sanayi teknolojisini artıran Rusya, Soğuk Savaş sonrası da en iyi sektörlerinden biri olan silah sanayinde kendini geliştirmeye devam etmektedir. Silah sanayi geliştikçe daha da profesyonelleşen orduda ise asker sayısında azalmaya gidilmektedir.

Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın toplam gaz ve petrol rezervleri dünyanın en geniş ikinci rezervleridir. Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın gaz kaynaklarının neredeyse tamamını kontrolü altında bulunduran Rusya, SSCB'den kalan altyapı ve taşımacılıktaki üstünlüğü ile Orta Asya gazının ithalatında tekel durumundadır. Bu bölgeden elde ettiği düşük fiyatlı gazı hem iç tüketiminde kullanmakta hem de Avrupa'ya satmaktadır.²²³

SSCB'den Rusya dışında ortaya çıkan 14 devlet olsa da, Rusya sahip olduğu yer altı ve yer üstü kaynakları ile çok büyük bir devlettir. Dünya doğal kaynak rezervinin yüzde 21'ine sahiptir. Keşfedilen mineral kaynakların değeri 30 trilyon dolar olmakla birlikte tahmin edilenlerin değeri ise 150 trilyon doları bulmaktadır. Dünya petro-kömür üretiminin yüzde 10'una ve doğalgaz üretiminin ise yüzde 30'una sahip olan Rusya, dünya pik üretiminde 4. ve çelik üretiminde ise 5. Sırada yer almaktadır.²²⁴

SSCB'nin yıkılışı ile birlikte bu büyük enkazdan büyük bir dünya devleti olan Rusya'yı ortaya çıkaran, sahip olduğu petrol ve doğalgazdır. Avrupa pazarında yüzde 40 oranında pazar payına sahip olan OPEC, bu pazarı yarı yarıya Ruslara kaptırmıştır. Rusya, Irak ile petrol anlaşmaları yapmış, Orta Asya ve Kafkas petroleri üzerinde etkin olmaya çalışmıştır. Yüksek teknolojiye sahip olamayan Rusya, bu açığını sahip olduğu

²²² Dünya Bankası, Rusya Toplam Silahlı Kuvvetler Personeli Sayısı, <http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?locations=RU>, (08.04.2017)

²²³Havva Kök, "NATO'nun genişlemesi: Avrasya'da Rusya-ABD Nüfuz Mücadelesi", **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun**, Mehmet Seyfettin Erol (dr.), Ankara: Barış Kitabevi, 2011, s.104.

²²⁴Ömer Göksel İşyar, **Karşılaştırmalı Dış Politikalar, Yöntemler- Modeller- Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası**, 2. Baskı, Bursa: Dora Basım Yayın, 2013, s.129.

enerji kaynaklarının fiyatlarını yüksek tutarak ve buradan gelen gelirler ile açıklarını kapatmayı planlamıştır.²²⁵

4.5. Güçlü Lider Putin ve Rusya'nın Geri Dönüşü

Boris Yeltsin, Gorbaçov'a karşı olan darbenin başarısızlığa uğratılmasında en önemli isim olmuştur. Gorbaçov'un tekrar göreve geri getirilmesini sağladıktan sonra, devletin asıl lideri olmuş ve daha sonrasında ise Gorbaçov'un yerine iktidara gelmiştir. İktidarı zamanında sert politikalar uygulayarak yönetim reformları gerçekleştiren Yeltsin'in, Putin için uygun bir ortam hazırladığı söylenilebilir. Yeltsin'in mecburi ayrılığı sonrası iktidara gelen Putin, Yeltsin'in sert politikalarının devamı olarak görülmüştür. İktidara geldiğinde oligarklar ile mücadele eden Putin, merkezi otoriteyi güçlendirmek için uğraşmıştır. Özellikle enerji sektöründe olmak üzere devletin müdahalesini artırmıştır. Putin döneminde uluslararası güvenlik konsepti ve dış politika konsepti güncellenmiştir.

Boris Yeltsin'den sonra başa gelen Vladimir Putin, SSCB'den sonra ekonomik ve siyasi sorunlar ile boğuşan Rusya Federasyonu'nu tekrar sözü dinlenen ve itibar edilen bir ülke konumuna getirmiştir. İlk yıllarda Batı ile yakınlaşmaya giden Rusya, sonrasında bu politikayı bırakmıştır. Rusya'nın elinde bulundurduğu enerji kaynakları, nükleer ve askeri teknoloji; Moskova'nın güçlü, bağımsız ve çok yönlü bir politika izlemesini kolaylaştırmaktadır.²²⁶

Dünyanın en büyük ve geniş topraklarına sahip olan Rusya, bu geniş topraklar vesilesiyle çok büyük bir zenginliğe sahip olmakla birlikte bu toprakları korumak için güçlü bir orduya sahip olmak durumundadır. Eski bir Devlet Güvenlik Komitesi (KGB) ajanı olan Putin, devlet başkanı olması sonrasında ekonomi ve siyasi alanda yaptığı reformlar ile birlikte Rusya'yı tekrar dünyada bir süper güç olmasını sağlamıştır.²²⁷

Batılı petrol şirketleri ile Rusya arasındaki 1990'lı yıllardaki iyi ilişkiler, 11 Eylül'den sonra ABD politikaları ve Putin'in iktidara gelmesi ile birlikte yerini daha

²²⁵Vedat Gürbüz, "Petrol, Petrol Politikaları ve Ortadoğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı", *Avrasya Dosyası, Enerji Özel*, Cilt.9, Sayı.1, (Bahar 2003), s.137.

²²⁶İlyas Kamalov, a.g.e., s.19.

²²⁷Fatih Bayhan, *Dip Dalga Davutoğlu Türkiye'nin Stratejik Aklı*, 2. Baskı, İstanbul: Paradoks Kitap, 2012, s.88.

rekabetçi ve şüpheli politikalara bırakmıştır. Putin iktidara geldikten sonra Rus petrol ve enerji sektörünü yabancı sermayeye kapamış; ilk önce Yukos'u sonrasında da Sibneft ve Rosneft'i kontrol altına almıştır. 2005 yılında yaptığı toplantıda Putin, Rusya'nın orta vadede dünya enerji liderliğini hedeflediğini vurgulamıştır. Gazprom'un yeniden yapılandırılması ile birlikte, Rusya'nın Kızıl Ordudan sonra en büyük gücünün enerji silahı olacağı yorumları yapılmıştır.²²⁸

Putin yönetimi ile terk edilen özelleştirme politikaları ile enerji sektörü büyük oranda devlet kontrolüne geçmiştir. Rusya'daki petrol üretiminin yüzde 30'unu karşılayan Gazprom'da ki devletin hissesi yüzde 51'e çıkmıştır. Gazprom Rusya'daki enerji sektörünün monopolü durumundadır. Sovyetlerden kalan boru hatlarına ve ülkedeki enerji noktasında her türlü inisiyatifi elinde bulunduran bu şirket, ülkesi için ülke ordusu kadar önem taşımaktadır.²²⁹

Yeltsin ve Putin dönemi karşılaştırılacak olursa, BDT üzerinden doğal etki alanı üzerine kurulu politikalarda, amaç ve strateji olarak çok bir farklılaşma görünmemektedir. Putin iktidarının ilk yıllarında oluşturduğu politikalarda daha çok ekonomik araçları kullanırken, Rusya'nın daha da güçlenmesi ve hakimiyet sahasını artırması ile birlikte askeri güç kullanımına da gitmiştir. Renkli devrimler sonrasındaki süreçte Ukrayna ve Gürcistan'da yaşanan çatışmalar da Rusya, bölgesel çıkarlarını korumuştur.²³⁰

Putin iktidara gelir gelmez realist ve pragmatist politikalar izleyerek Çin ile askeri, ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirerek, NATO ve ABD'ye karşı güçlü bir ülke ile ittifak etmiştir. Rusya'nın Çin'e sattığı destroyerler ABD'yi rahatsız etmiş ve bu ABD kongresi tarafından dile getirilmiştir. Putin Kuzey Kore'ye de ziyarette bulunmuş ve bu ülke ile askeri ilişkiler geliştirmeye yönelmiştir. Putin Rusya için kayıp olarak

²²⁸Mert Gökırmak, "Birinci Oturumun Raporu", **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 31 Mayıs- 01 Haziran 2007, s.72.

²²⁹İnci Taşdemir, "AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye'nin Seçenekleri Cilt-1", İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2008, s.42.

²³⁰Neziha Musaoğlu, "Putin Rusya'sının Orta Asya Politikasında Bağımsız Devletler Topluluğu", **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun**, Mehmet Seyfettin Erol (drl.), Ankara: Barış Kitabevi, 2011, s.239.

görülen Ortadoğu’da yeniden etkili olabilmek için ABD karşıtı İran ile ittifak ederek askeri anlaşmalar imzalamıştır.²³¹

Rusya, SSCB’deki etki alanlara yeniden kavuşma noktasında Putin döneminde büyük adımlar atmıştır. Bölgede etkinliğini korumak ve dünyada etkisini göstermek isteyen Rusya, Gürcistan ve Ukrayna hamleleri ile bu yöndeki politikalarının gereğini yapmıştır. Özellikle Putin döneminde sahip olduğu enerji kaynaklarını dış politikasında silah olarak kullanan Rusya, gerektiğinde askeri gücünü de kullanabileceğini dünyaya ilan etmiştir.²³²

Güçlü Putin liderliği ile birlikte Rusya, güç dengesi ve çıkarlarını düşünerek elindeki enerji kozunu AB’ye karşı kullanmaktan çekinmemektedir. AB’nin zayıf yönlerini çok iyi kullanan Rusya, Almanya ve Fransa üzerindeki gücünü kullanarak NATO’nun Ukrayna ve Gürcistan’a üyeliğini engellemiş, Kosova’nın BM üyeliğini bloke etmiş ve Kırgızistan’daki halk ayaklanmasını lehine çevirmeyi başarmıştır. Rusya’nın gelişmekte olan ülkeler ile birlikte oluşturduğu ittifaklar, ABD ve AB karşısındaki blok karşısında etkilerini göstermeye başlamıştır.²³³

Vladimir Putin’li Rusya güç dengesindeki ABD baskın konumu, enerji ve ekonomide bölgesel ve küresel ittifaklar ile kendine güç devşirerek bozmaya çalışmaktadır. Çin’in Güney Çin Denizindeki hakimiyet çabalarına destek veren Rusya, ŞİÖ çerçevesinde Çin’le yaptığı askeri işbirliği ile birlikte ABD ve NATO’nun karşısında bir alternatif güç ve güvenlik merkezi oluşturmaya çalışmaktadır. Çin ise ŞİÖ’ye daha çok ekonomik ve enerji temelli bakmaktadır. Bunun bir nedeni de Çin’in, ABD ve AB’ye karşı askeri ve siyasi rekabete girip ekonomik gelişimini riske etmek istememektir.²³⁴

5. DÜNYADA YAŞANAN GÜÇ DEĞİŞİMLERİ VE DİNAMİKLERİ

²³¹Mesut Hakkı Caşın ve Giray Saynur Derman, **Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar**, Ankara: SRT Yayınları, 2016,s.203.

²³²Dursun Yıldız ve Doğan Yaşar, **Doğu Akdeniz’de Küresel Satranç**, 1. Baskı, İstanbul: Truva Yayınları, 2012, s.78.

²³³Birol Akgün, “Rusya- AB İlişkileri”, **Rusya Raporu**, Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2010, s.81.

²³⁴Ergin Güneş, “Çin-Rusya İlişkilerindeki Asimetrik Denge ve Amerika Birleşik Devletleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt.70, No.4, (2015), s.861.

5.1. Yaşanan Güç Değişimlerinin Tarihi Seyri ve Nedenleri

18. ve 19. Yüzyıllarda dünyada hakim olan Avrupa merkezli jeopolitik güç dengesi I. ve II. Dünya Savaşları döneminde iki kutuplu olan küresel denge bugün çok kutuplu hale gelmektedir. Oluşmakta olan çok kutuplu sistemde Jeopolitik ve jeostratejik ağırlık merkezi kısmen Atlantik bölgesinden Pasifik bölgesine doğru geçiş göstermektedir. Jeopolitik ağırlık merkezindeki değişimlerle tarihin her döneminde büyük bir çekim merkezi olmuş Avrasya sahip olduğu enerji kaynakları ve enerji taşıma güzergahlarıyla küresel jeopolitikte çok stratejik bir noktaya gelmiştir.²³⁵ Aynı şekilde Ortadoğu'nun da küresel jeopolitikteki önemi gittikçe artmaktadır.

ABD'nin Soğuk Savaş boyunca uluslararası politikada attığı adımlar ve çıkan sorunlar Rusya ve Çin'i birbirine daha fazla yakınlaştırmıştır. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası uluslararası politikada tek başına çıkarları doğrultusunda adımlar atma politikalarına, Rusya ve Çin çok kutupluluk arayışları ile cevap vermişlerdir. BRICS ülkeleri olan; Brezilya, Hindistan, Güney Afrika Cumhuriyeti 'de çok kutupluluk noktasında Rusya ve Çin'e destek çıkmışlardır.²³⁶

Uluslararası ekonomi-politik dengenin Asya'dan Avrupa'ya kayması sürecinde sanayi devrimi ile birlikte enerji kaynaklarına duyulan ihtiyaç artmış ve bununla birlikte petrole sahip olan Ortadoğu'nun önemi de artmıştır. Bununla birlikte günümüzde sık olarak söylenen gücün Asya Pasifik'e kayması sürecinde de enerjinin önemi gittikçe artmakta ve Ortadoğu'nun kıymeti de artmaktadır. Yaşanan güç değişimleriyle birlikte bir doğal kaynak deposu olarak ortaya çıkan Ortadoğu, güç rekabetinde stratejik önemini artırmaktadır.²³⁷

Değişimin değişmezliğinin kural olduğu dünyada, ekonomik güç merkezleri yüzyıllar içinde değişim göstermektedirler. En son güç kaymasının yaşandığı İkinci Dünya Savaşı sonrasında Atlantik bölgesi ABD'nin önderliğinde son ekonomik güç alanı olmuştur. 21. Yüzyılın ilk ilkyarısında beklenen güç kaymasının ilk tohumları

²³⁵ Çomak, Hasret. Dünya Jeopolitiğinde Türkiye. İstanbul. Hiperlink Yayınları. Aktaran: Sevim C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Journal of Yaşar University*. 26(7), 2011, s. 4380

²³⁶ Umut Bekcan, *Yeni Dünya Düzeninde Rusya- Çin İlişkileri*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2013, s.241.

²³⁷ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 16. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s.333.

1970’li yılların sonunda atılmış ve güç kayması ise 1990’lı yılların başından itibaren başlamıştır.²³⁸

Soğuk Savaş sonrası yaşanan hızlı küreselleşme ile birlikte dünyanın en çok nüfusuna sahip iki ülkesi olan Çin ve Hindistan dünya piyasalarına açılmış ve dünya ekonomisine entegre olma çabasıdadır. Gelişmekte olan ülkelerin ve gelişmiş olan ülkelerin dünyadaki rollerinden daha fazla pay alması ekonomik güç değişimlerini sağlamaktadır. Avrupa ve ABD’nin küresel rollerinin sarsılmasıyla birlikte, yeni bir küresel güç dengesi ortamı bağlamında, Çin’in ekonomik büyümesi küresel güç odağını Asya-Pasifik tarafına doğru kaydırmaktadır.²³⁹

ABD’nin dominant durumu dünya halklarında ve yönetimlerinde artan oranda tepkiyle karşılanmaktadır. Batı’dan Doğu’ya yaşanan güç kaymasıyla, güçlenen gelişmekte olan ülkelerin sesi daha fazla duyulmaktadır. Gücün kaydığı başta Çin olmak üzere doğulu ülkeler, ABD merkezli liberal düzenden beslenmektedirler. Güç geçişinin ortaya çıkardığı problemler ile birlikte, ABD yönetiminin söylem ve eylemlerinden doğacak istikrarsızlık ve kırılganlık riski bulunmaktadır.²⁴⁰

Gelişmekte olan ülkeler olan Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan ve Çin’in isimlerinin ilk harflerinden oluşan BRIC ifadesinin kaynaklarda yer aldığı çalışma 2001 yılında Goldman Sachs’ın baş ekonomisti Jim O’Neill tarafından dile getirilmiştir. Global ekonomik yapıdaki değişim ile birlikte BRIC ülkelerinin giderek dünya ekonomisinde artan bir paya sahip olacağı bu çalışmada paylaşılmıştır. Küresel ekonomi 1990-2010 yılları arasında 22 trilyon dolardan, 62 trilyon dolara çıkmış ve küresel ticaret ise aynı dönem içinde %267 yükselmiştir. Ekonomik artışın ve

²³⁸Yılmaz Şahin, “Küresel Kayma”, Tarihbank, <https://tarihbank.wordpress.com/kuresel-kayma/> , (18.03.2017).

²³⁹Özgül Eren, Günümüzde Küresel Güç Dengesi ve Güçler Arası İlişkiler, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, **Strateji Yazıları-I, Milli Güvenlik Perspektifinden İç ve Dış Meseleler**, Ankara: MGK Genel Sekreterliği Yayınları, 2014, s.7.

²⁴⁰Şaban Kardaş, “Trump Dönemi Amerikan Dış Politikası ve Türkiye”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt.9, Sayı.78, (Ocak-Şubat 2017), s.8.

büyümenin %50'den fazlası ve küresel ticaretin %47'si Hindistan ve Çin gibi yükselen güçler tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁴¹

5.2. Dünyada Silahlanma

İkinci Dünya Savaşı dünyada en yüksek oranda savaş teknolojisinin kullanıldığı bir savaş olmuştur. Bu savaş öncesi silahlanma, yine bu savaş sonrası yapılan köklü değişikliklerle birlikte devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş olarak tabir edilen dönemde ABD liderliğindeki Batı bloku ve SSCB liderliğindeki Doğu bloku etrafında birleşen ülkeler silahlanmaya devam etmişlerdir. Karşılıklı olarak savunma sistemleri, füze teknolojisinin gelişmesi ve havada birbirlerine üstünlük kurma mücadelesi devam etmiştir.²⁴²

Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte dünyada en önemli güç ekonomisi olarak ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte 11 Eylül 2001 sonrası uluslararası terörizm kavramının ortaya çıkması ile birlikte silahlanma yarışı yeniden gündeme gelmiştir. Silah sanayinde de artışın yaşanması ile birlikte en büyük silah üreticisi ABD ve sonrasında da Rusya, bu alanda da rekabetlerini sürdürmektedirler.²⁴³

Uluslararası sistemdeki aktörler kendi güvenliklerini ve çıkarlarını sağlama almak için silahlanmaya devam etmektedirler. Dünya genelinde 2001 yılında 1.16 trilyon dolar olan askeri harcamalar, 2005 yılında 1.44 Trilyon dolar, 2010 yılında 1.77 trilyon dolar, 2014 yılında ise 1.76 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir.²⁴⁴ 2000 sonrası dünya geneli askeri harcamalar artmıştır.

Genel olarak Avrupa bölgesinde 1990 yılında askeri harcamalar 503 milyar dolar, 1995 yılında 283 milyar dolar, 2000 yılında 288 milyar dolar, 2005 yılında 311 milyar dolar, 2010 yılında 331 milyar dolar ve 2015 yılında 333 milyar dolar olarak

²⁴¹Umur Tugay Yücel, "Amerikan Gücünün Gerileyişi: Mit mi Gerçeklik mi?", Akademik Perspektif, 18 Eylül 2015, <http://akademikperspektif.com/2015/09/18/amerikan-gucunun-gerileyisi-mit-mi-gerceklik-mi-2/>, (18.03.2017).

²⁴²Nurettin Gülmez ve Bülent Tahancı, "Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt.14, Sayı.28, (Bahar 2014), s.226.

²⁴³Asem Nauşabay Hekimoğlu, a.g.e., s.124.

²⁴⁴The Statistics Portal, 2001-2015 Dünyada Askeri Harcamalar, <https://www.statista.com/statistics/264434/trend-of-global-military-spending/>, (9 Nisan 2017).

gerçekleşmiştir.²⁴⁵ Önceliğini ekonomiye veren Avrupa'nın askeri harcamaları son yirmi yılda çok az artış göstermiştir. Bu gösterge aynı zamandan ortak bir savunma politikası uygulamayan AB'nin durumunu ortaya koymaktadır.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI) raporlarına göre; dünyada 2014 yılında yapılan 1.8 trilyon dolarlık savunma harcamasının 196 milyar doları Ortadoğu kaynaklıdır. Suudi Arabistan 80.7 milyar dolar, Birleşik Arap Emirlikleri 13.4 milyar dolar ve Umman 9.6 milyar dolar ile en çok silahlanan ülkelerdir.²⁴⁶ Daha fazla güç sağlayan enerjinin getirdikleri, bölge ülkelerinin daha fazla savunma harcaması yapmalarına neden olmaktadır.

Ortadoğu'nun en önemli aktörlerinden olan İran, bölge liderliğine yönelik politikalarıyla birlikte silahlanma noktasında yoğun bir çaba sarf etmiş ve Irak ile bir yıpratma savaşı yaşamıştır. İran çıkarları doğrultusunda sahip olduğu devlet dışı aktörleri de silahlandırarak, kendi ideolojisi doğrultusunda kullanmaktadır. Rusya ve Çin ile sahip olduğu ilişkileri silahlanma yolunda kullanmakta ve askeri gücünü artırmaya çalışmaktadır. Körfez ülkeleri ise ABD'nin desteği ile birlikte İran'ın silahlanma ve Şii ideolojisine karşı silahlanma güçlerini artırmaktadırlar.²⁴⁷ İran'ın izlediği nükleer güç olma politikaları ise hem bölgede hem de dünyada savunma harcamalarının artmasına neden olmaktadır.

Körfez ülkelerinin güvenlik algısı birçok noktadan birbirleri ile farklılık göstermekte ve birbirlerini tehdit olarak gören bu ülkeler birbirleriyle bir silahlanma yarışı içerisinde bulunmaktadır. Bölge ülkelerince silahlanmanın başlı başına bir caydırıcı unsur olarak görülmesi, ortak kullanılabilir silah sistemlerine ayrı ayrı paralar ödenmesine, İran ve Suudi Arabistan'ın silahlanma yarışının hızlanmasına neden olmaktadır. Körfez ülkelerinin kalkınma ve güvenlik ikileminde güvenliği tercih

²⁴⁵ SIPRI2017, Askeri Harcamalar, <https://www.sipri.org/databases/milex>, (23 Nisan 2017).

²⁴⁶ Arda Mevlütoğlu, "Yeni Dönem Başlarken Körfez Ülkeleri ile ABD'nin Savunma İlişkileri", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.9, Sayı.78, (Ocak-Şubat 2017), s.66.

²⁴⁷ Yusuf Yıldırım, "Soğuk Savaş Sonrası dönemde İran'ın Silahlanmasının Ortadoğu Bölgesi Üzerindeki Etkisi", **International Journal of Social Sciences and Education Research**, Cilt.1, Sayı.2, (2015), s.351.

etmeleri, bu ülkelerde yeni toplumsal ve ekonomik olayların çıkmasının yolunu açmaktadır.²⁴⁸

6. KÜRESEL ÖRGÜTLER VE ÇOKULUSLU ŞİRKETLER ÜZERİNDEN AB, ABD, ÇİN VE RUSYA’NIN KÜRESEL ÇIKAR MÜCADELESİ

Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşından galip çıkan devletler üstünlüklerini imzaladığı anlaşmalar ile karşı tarafa kabul ettirerek, uluslararası sistemin düzenli işlemesi adına kendi istedikleri çerçevede uluslararası örgütleri hayata geçirmişlerdir. Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, NATO gibi kurumlar ile uluslararası sistemi şekillendirmişlerdir. Çıkar merkezli bu uluslararası örgütler, uluslararası sistemde güç değişimi ile birlikte uluslararası aktörler tarafından daha sık eleştirilir hale gelmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşının çıkmasını engelleyemeyen Milletler Cemiyetinin yerine kurulan Birleşmiş Milletler’de; ABD, Rusya, Çin, Fransa ve İngiltere’nin daimi üye olarak bulunduğu, güçlü bir Güvenlik Konseyi kurulmuştur. Uluslararası sistemde ne zaman güç kullanılıp ne zaman kullanılamayacağına veto yetkisi bulunan bu beş ülke karar vermektedir.²⁴⁹

Çok önemli roller üstlenen hükümet dışı kuruluşlar ve çokuluslu şirketler, İkinci Dünya Savaşı sonrası artış göstermiş ve 1990 sonrası ise yayılmaları ve büyümeleri hız göstermiştir. Dünyanın nüfusunun, çokuluslu şirketler sayısının ve devletlerin artması ile birlikte çokuluslu kuruluşlar vesilesiyle birlikte problemlerin çözümü noktasında işbirlikleri artmaktadır.²⁵⁰

Enerjinin devletlerin ulusal güvenliklerinin merkezine yerleşmesi gibi, küreselleşmenin etkisi ile dünyada birçok değişim yaşanmış ve yaşanmaktadır. Yerel, ulusal bölgesel ve uluslararası politikalar arasındaki ayrımların kalkması ile birlikte,

²⁴⁸ Abdullah Erboğa, “Bölgesel Dönüşüm Süreci ve Körfez Güvenliği”, **Türkiye Ortadoğu Çalışmalar Dergisi**, Cilt.3, Sayı.1, (2016), s.33.

²⁴⁹ Nejat Doğan, “Uluslararası Adalet Divanlarında Kararlarında Türkiye”, Cenap Çakmak ve Nejat Doğan ve Ahmet Öztürk (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Güncel Konular ve Türkiye** içinde (103-134), 1.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012, s.105.

²⁵⁰ Şeniz Anbarlı Bozatay, **Küresel Siyaset, Kabul Görme Mücadelesi Sorunlar Çözümler**, 1. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım, 2013, s.39.

AB, NATO, AGİT ve DTÖ gibi uluslararası örgütlerin işlevleri ve ağırlıkları artmıştır. Soğuk Savaş dönemi güç politikaları askeri odaklı iken, bugün enerji ve ekonomi gibi alanlarda şekil değiştiren bu politikalar çok boyutlu güç politikaları şekline dönüşmüş ve mücadele devam etmektedir.²⁵¹

6.1. Birleşmiş Milletler (BM)

İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletler, Milletler Cemiyeti'nden daha aktif ve etkin bir kuruluş olarak Birleşmiş Milletleri oluşturmak istemişler; 5 daimi üye için ayrıcalıklı bir konum oluşturulmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nde bulunan 10'u geçici 5'i daimi üye, dünyada geri kalan bütün devletler için karar vermektedir. 1945'in uluslararası politikasında bu şekilde memnuniyetle kabul edilen sistem, günümüzde çok eleştirilmekte ve bu eleştirilerin dozu sürekli artmaktadır.²⁵²

Birleşmiş Milletler, dünya genelinde göç sorunundan sınır sorunlarına, iç çatışmalardan teröre kadar birçok sorunla ilgilenen, politika alanında ilk sırada yer alan küresel bir örgüttür. Birinci Dünya Savaşı sonrası Milletler Cemiyeti ismi ile kurulan bu örgüt İkinci Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler ismini almış ve Milletler Cemiyetinin yüklenemediği nitelikleri yüklenmiştir.²⁵³ Üyesi sayısı sürekli artarak 2011 yılı itibariyle 193 ülkeye ulaşan BM, dünyada en fazla üyesi olan ve en geniş örgüt konumunda bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler için ilk ciddi sınav 1950-1953 yılları arasında yaşanan Kuzey Kore- Güney Kore arasında yaşanan savaş olmuştur. Uluslararası sisteme ABD, Çin ve SSCB arasında yaşanan bu gerilim damgasını vurmuştur. Birleşmiş Milletler müdahalesi ile sorun çözülmüş ve Birleşmiş Milletlerin zaman içerisinde artan etkisi ile birlikte çeşitli ülke ve halklar bağımsızlıklarını kazanabilmişlerdir. Sömürge olmaktan

²⁵¹Emre Baysoy, “Rusya, AB, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitiği”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt.10, Sayı.10, (2015), s.77.

²⁵²Bilge Ercan, “ 21. Yüzyılda Birleşmiş Milletler Örgütü'nde Reform Çabaları”, Hasret Çomak (Ed.), **Dünya Jeopolitiğinde Türkiye** İçinde (501-522), 1. Baskı, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2011, s.513.

²⁵³George Ritzer, **Küresel Dünya**, Melih Pekdemir (çev.), Birinci Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011, s.171.

kurtulan halklar ise Soğuk Savaş döneminde ya ABD ya da SSCB'nin etkisi altına girmişlerdir.²⁵⁴

Soğuk Savaş sonrası ABD ve SSCB rekabetinin ortadan kalkması ile birlikte karşılıklı veto etmelerin azalacağı ve örgütün daha işlevsel hale geleceği yönünde kanaat oluşmuştur. Bu durum Batı ülkelerinin kendi aralarında anlaşabilmesinin, örgütün Körfez Krizinde olduğu gibi olaylara müdahale edebilmesini kolaylaştırmıştır.²⁵⁵ ABD'nin Soğuk Savaş sonrası BM kuralları tanımaz politikaları, BM'nin uluslararası sistemde etkinliğini kısıtlamıştır. Özellikle Irak İşgali'nde ABD'nin BM'yi tanımayan politikaları, BM'nin uluslararası sistemde prestijini sarsmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası oluşturulan Birleşmiş Milletler hükümleri ve şartları günümüzde ortaya çıkan terörizm ve kitle imha silahları gibi problemleri çözmede etkisiz kalmaktadır. Özellikle bütün dünyanın karar almak için sadece beş ülke olan; ABD, Rusya, Çin İngiltere ve Fransa'nın veto yetkilerini kullanıp kullanmayacaklarına bakmaları, bütün örgütü kilitlemekte ve karar almasını zorlaştırmaktadır. BM'de revizyon isteyen ülke sayısı ve bu ülkelerin sesleri gittikçe artmaktadır.²⁵⁶ 188 ülkenin kaderi 5 ülkenin aldığı kararlarla belirlenmesi, BM'nin konumunun sorgulanmasına sebep olmaktadır.

Birleşmiş Milletlere son yıllarda getirilen en büyük eleştirilerden biri uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden konulardaki etkisizliğidir. Körfez Savaşında ve 2003 Irak işgalinde BM'nin etkisiz ve yetersiz tutumu, sonrasında ise çıkan krizlerde ve çatışmalarda yetersiz kalması; BM'nin uluslararası prestijini azaltmıştır. Zaman geçtikçe uluslararası ilişkilerde hukuktan daha çok gücün ön plana çıkmış olması, BM'nin etkinliğini azaltmıştır.²⁵⁷

Suriye örneğinde olduğu gibi, uluslararası sistemdeki güç değişimleri ile yaşanan krizler ve sonrasında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin etkisiz kalması,

²⁵⁴Hasanov, a.g.e., s.321.

²⁵⁵Sönmezoğlu, a.g.e., (2002), s.67.

²⁵⁶Serdar Örnek, "Birleşmiş Milletler Aracılığı İle Uluslararası Güvenliğin Sağlanması", Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar** içinde (265-284), İstanbul: Beta Basım, 2013, s.282.

²⁵⁷Zafer Akbaş, **Irak**, Ankara: Barış Kitap, 2011, s.139.

BM'ye karşı olan güveni sarsmıştır. Bununla birlikte alternatif bir kuruluşun olmaması ve BM'deki daimi üyelerin güçlerini kaybetmek istememeleri bu kurumun devam etmelerindeki en önemli sebeplerdir.²⁵⁸

BM'nin kuruluşundan günümüze geçen 70 yıldan fazla sürede, BM teşkilatı uluslararası güvenlik sorunlarının çözümünde ve dünyada barış ortamının sağlanmasında kısmen başarısız olmuştur. Bu başarısızlıktan en büyük pay güvenlik konseyini oluşturan daimi üyelerin, teşkilatın karar almasında ilk önce kendi ulusal çıkarlarını göz önünde tutmaları yer almaktadır. BM Güvenlik Konseyinin daimi üyelerinin ayrıcalıklarının gözden geçirilmesi, dünyada artık daha fazla dillendirilmektedir.²⁵⁹

Birleşmiş Milletlerin daimi 5 ülkesinin uluslararası sistemde takip ettikleri stratejik yöntemleri, dış politikaları ve ulusal güvenlik yöntemleri benzeşmektedir. Bu beş ülke farklı yerlerde farklı güçlere sahip olsalar da uluslararası sistemde saldırgan tutumlarını politikalarına yansıtmaktadırlar. Çin bile ne kadar savunmada kalmaktan bahsetse ve ince diplomasi izlediği görünümü verse de, hızla yaptığı silahlanma ile ileride ne kadar dünya politikalarına müdahil olacağını sinyallerini vermektedir.²⁶⁰

6.2. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)

ABD, Kanada, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, Fransa, İtalya, İngiltere, Danimarka, İzlanda, Norveç ve Portekiz tarafından imzalanan anlaşma ile 4 Nisan 1949'da kurulan NATO'ya; Türkiye, Yunanistan, Federal Almanya, İspanya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya katılmış ve sonrasında örgüt genişleyerek 28 üyeli dev bir organizasyona dönüşmüştür. Sovyet tehlikesi nedeniyle kurulan örgüt, SSCB'nin yıkılması ile birlikte savunma ve güvenlik kuruluşu gibi hareket etmeye devam etmiştir.²⁶¹ Soğuk Savaş sonrası örgütün amacında ve politikalarında değişim

²⁵⁸Irem Kayserilioğlu, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Reform Çalışmaları, **Strateji Yazıları-I, Milli Güvenlik Perspektifinden İç ve Dış Meseleler**, Ankara: MGK Genel Sekreterliği Yayınları, 2014, s.103.

²⁵⁹Mesut Şöhret, "BM Güvenlik Konseyi'nin Uluslararası Güvenlik Sorunlarının çözümünde Rolü ve BM Teşkilatının Geleceği", **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt I**, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Matbası, 8-9 Ekim 2013, s.302.

²⁶⁰Hasan Basri Yalçın, **Ulusal Güvenlik Stratejisi, ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin**, 1.Baskı, İstanbul: Seta Kitapları, 2017, s.321.

²⁶¹Dedeoğlu, a.g.e., s.232.

yaşanmıştır. Özellikle genişlemeye çok önem veren örgüt, bu genişleme kapsamında Rusya ile tekrar karşı karşıya gelmiş bulunmaktadır.

SSCB tehlikesi bitmesine rağmen NATO, global bir ittifakın askeri örgütüne dönüştürülmüş ve 1991'de Roma Atlantik zirvesinde yeni bir stratejik anlayış benimsenmiştir. Kosova savaşı sırasında, NATO'nun yeni misyonları balkanlarda test edilmiştir. NATO, Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliğini üstlenmiştir.²⁶² Soğuk Savaş sonrası Avrupa'nın savunmasında NATO'nun önemi yerini kaybetmeyerek, önemi daha da artmıştır.

Avrupalı devletler Fransa örneğinde olduğu gibi, ABD'ye bağlı hareket etmek istememekte kendi ordularını güçlendirmek istemektedirler. NATO içindeki askeri harcamaların büyük oranda ABD tarafından karşılanması, Avrupa devletlerini ABD'ye bağımlı kılmaktadır. AB'nin tek başına sahip olduğu güvenlik sorunlarını çözme imkanı, Ukrayna örneğinde olduğu gibi, mümkün gözükmemektedir.²⁶³ Beklentileri ve çıkarları farklı olan ülkelerden biri olan Fransa, 1996 yılında ayrıldığı NATO'ya tekrar geri dönmüştür. ABD ise NATO'nun AB'yi koruması ve AB'nin de NATO harcamalarında daha etkin bir şekilde yardım yapmasını beklemektedir.

SSCB'nin son dönemde yapmak istediği reformlar yıkılmasını engellememiş ve Doğu Avrupa'daki demokrasi hareketlerini ise hızlandırmıştır. Doğu Avrupa'daki katı komünist yönetimlerinin arka planındaki SSCB desteğinin çekilmesi ile birlikte, Doğu ve Batı Almanya birleşmiş, reformlar hız kazanmıştır. ABD, Birleşik Almanya'nın NATO üyesi olmasını istemiş ama SSCB bunu NATO'nun kuvvetlerinin Doğu Almanya'da olmaması şartıyla kabul etmiştir.²⁶⁴

SSCB'nin yıkılışına kadar herhangi bir operasyon gerçekleştiremeyen NATO, SSCB'nin yıkılışı ile birlikte ABD liderliğinde operasyonlara başlamıştır. İlk operasyon 1991 Körfez Savaşı sırasında NATO uçakları ve askerleri kullanılmış ve ikinci olarak

²⁶²Maxime Lefebvre, **Amerikan Dış Politikası**, İsmail Yerguz (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.60.

²⁶³Samir Jafarov, **Dünden Bugüne Rusya-NATO İlişkileri**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2007, s.199.

²⁶⁴Serdar Kesgin, **NATO-Rusya İlişkileri**, Giresun: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2009, s.11.

ise Bosna-Hersek'teki Sırp kuvvetlerine karşı hava operasyonu yapılmıştır. Üçüncü operasyonu ise Kosova müdahalesi ile olmuştur.²⁶⁵

Varşova Paktı'nın dağılması, Berlin Duvarı'nın yıkılması, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve SSCB'nin dağılması ile birlikte, NATO'nun misyonunu yeniden tanımlanma tartışmaları yapılmıştır. Yeni dönemde oluşacak dünyada NATO benzeri askeri ittifakların önemini kaybedeceğini tahmin edenler, NATO'nun küçülerek zaman içinde yerini AB'nin içinden çıkacak bir savunma yapılanmasına bırakmasını gerektiğini düşünmüşlerdir. Bununla birlikte realist görüş çerçevesinde düşünenler ise, NATO'nun daha da genişletilerek, küresel misyonlara sahip bir aktif güç olmasını istemişlerdir.²⁶⁶

Teoride 28 üyeden 22 üyesi AB'ye üye olan NATO'nun, karar mekanizmasının çoğunun AB'li üye devletlerce oluşturulması gerekirken; pratikte NATO'nun yükünü en fazla katkı yapan ülkelerden ABD ve Türkiye çekmektedir. AB'li devletlerin genel bütçeden ayırdıkları pay ile kendi savunmalarını yapmaları mümkün gözükmemekle birlikte Avrupa dışında bir operasyonu NATO olmaksızın AB olarak yapmaları mümkün gözükmemektedir. AB bu yönüyle askeri bir cüce, ekonomisi ile de bir dev olarak nitelendirilmektedir.²⁶⁷

Dünyanın en başarılı askeri ittifakı olan NATO, SSCB tehdidinin ortadan kalkması ile birlikte yeni bir misyon görevi üstlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İttifakta kolektif savunma anlayışının devamı ile birlikte, yeni tehdit algılaması olarak terörizm gösterilmiştir. Bu yeni hedefle birlikte sınırlar kalmış ve alan dışı müdahaleler söz konusu olmuştur. Afganistan, NATO'nun reaksiyon gösterdiği yerlerden birisi olmuştur.²⁶⁸

Çift Kutuplu Dünya Sisteminin çökmesi ve Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte, savaş tehdidinin yerini nereden ve nasıl geleceği belli olmayan tehditler almış; NATO ise buna paralel olarak neye karşı savunma yapacağına değil neyi koruyacağına

²⁶⁵Caner Sancaktar, "NATO'nun Kosova Müdahalesi", **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt I**, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Matbası, 8-9 Ekim 2013, s.148.

²⁶⁶Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 10. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2002, s.229.

²⁶⁷Çağrı Erhan, **Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları**, Ankara: İmaj Yayınevi, 2010, s.39.

²⁶⁸Serdar Kesgin, **NATO-Rusya İlişkileri**, Giresun: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2009, s.113.

odaklanmıştır. Değişen konsept ile birlikte krizlere topyekun müdahaleden ziyade destek sağlanması öngörülmüş ve güvenli bir ortam sağlanması ile birlikte zengin Avrupa ülkeleri savunma harcamalarını kısım bu kaynakları ekonomik ve sosyal alana aktarmışlardır.²⁶⁹

Soğuk Savaş sonrası NATO’da istenen dönüşüm ve genişleme sadece yeni üye kabulü ile değil aynı zamanda yeni ortaklıkların kurulması ile olmuştur. Görev ve sorumluluk alanını da genişleten NATO; Rusya, Çin ve Müslüman toplumlar ile işbirliği çalışmaları yürütmektedir. Her ne kadar stratejik olarak ortaklıklar söz konusu olsa da, karşılıklı güvensizlikler ile birlikte verimsiz bir işbirliği söz konusudur.²⁷⁰

NATO ülkeleri genelde enerji ithalatı yapan ve enerji tüketicisi ülkelerdir. Enerji güvenliğinin ulusal güvenlikle eşdeğer olduğu günümüzde ortaya çıkabilecek herhangi bir tehdidin, NATO ülkelerinin istikrar ve güvenliğini olumsuz yansıma tehlikesi bulunmaktadır. Bu noktada oluşacak terörizm ile mücadele ve askeri koruma görevleri gibi ihtiyaçlar, NATO’nun gündem başlıklarından birini oluşturmaktadır.²⁷¹

Rusya’nın 11 Eylül sonrası terörizm konusunda ABD’ye vermiş olduğu koşulsuz destek, hem NATO bağlamında hem de iki ülke arasında sıcak ilişkiler kurulması anlamında olumlu karşılanmıştır. 2005 yılı sonrası ise iki ülke arasındaki sorunlar daha fazla gündeme gelir olmuştur. NATO’yu ABD’nin bölgedeki çıkarlarını koruyan bir örgüt olarak algılayan Rusya; İran, Irak, Gürcistan ve Ukrayna üzerine uygulanan dış politikalarda ABD ile karşı karşıya gelmiştir.²⁷²

NATO’nun kuruluşundan günümüze en önemli ülkesi olan ABD, bu üstünlüğünü üye ülkelere de kabul ettirmiştir. Çift kutuplu dünyanın bitmesi ile birlikte ittifakın devam etmesi, ittifaka yeni üyelerin alınması, ittifakın politikalarının oluşumu

²⁶⁹Ergin Saygun, “Değişen Güvenlik Ortamında NATO”, **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 31 Mayıs-01 Haziran 2007, s.128.

²⁷⁰Ali L. Karaosmanoğlu, “NATO’nun Dönüşümü”, **Uluslararası İlişkiler**, Cit.10, Sayı.40, (Kış 2014), s.34.

²⁷¹Mitat Çelikpala, “Enerji Güvenliği: NATO’nun Yeni Tehdit Algısı”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt.10, Sayı.40, (Kış 2014), s.97.

²⁷²Havva Kök, “NATO’nun genişlemesi: Avrasya’da Rusya-ABD Nüfuz Mücadelesi”, **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun**, Mehmet Seyfettin Erol (dr.), Ankara: Barış Kitabevi, 2011, s.102.

ve alan dışı müdahalelerde baskın bir rol oynayan ABD hala üstünlüğünü korumaktadır. Tek kutuplu dünyadaki ABD'nin artan müdahaleci politikalarının tesirinin NATO'da görüldüğü söylenebilir. NATO'daki ülkelerin Ortadoğu'ya bakışlarındaki çıkar farklılıkları, ittifakın tek bir Ortadoğu politikası oluşturmasının önündeki engeldir.²⁷³ Bu bağlamda Türkiye, ABD ve AB'li ülkelerin dış politikadaki görüş ayrılıkları, NATO'nun ortak politikalarında kırılmaya neden olmaktadır.

6.3. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)

Moskova ve Pekin arasındaki ilişkiler zamana ve konjonktüre göre güç dengesi kapsamında değişkenlik göstermiştir. 1960'larda başlayan iki ülke arasındaki gerilim, 1980'lerin ortasında yumuşamaya başlamış ve Sovyetlerin çöküşü ile ortaya çıkan Rusya ile ilişkilerde ise yakınlaşma görülmüştür. Rusya, Çin ve Orta Asya ülkeleri arasında uzun süredir var olan sınır güvenliği problemi ise ŞİÖ'nün oluşumunda esas rol oynamıştır.²⁷⁴

SSCB'nin çökmesi ile birlikte yeniden toparlanan Rusya Federasyonu kendi yönetmeyi planladığı Bağımsız Devletler ile oluşturmak istediği güç dengesinde yeterli başarıyı elde edemediği için; kağıt üzerinde olan ŞİÖ'nün Çin ile birlikte harekete geçirerek, bölgesel bir güvenlik örgütüne dönüştürmeyi başarmıştır. ABD'ye yönelik ortak kaygı ve çıkarları olan iki ülke, bu örgüt vesilesiyle birçok ortak soruna çözüm bulmuşlar ve aralarında olan ilişkileri daha da kuvvetlendirmişlerdir.²⁷⁵

Rusya'nın, NATO karşısında en büyük kozlarından biri olan ŞİÖ'nün asıl üyeleri olan Rusya, Çin Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve gözlemci statüsünde olan Hindistan, Pakistan, Moğolistan ve İran'dır. AB ve ABD, ŞİÖ'nün her geçen gün artan etkisinden endişe duymakta ve NATO'ya karşı alternatif bir güç olup olamayacağını ve ABD'nin bölge üzerindeki etkinliğinin bitip bitmediğini sorgulamaktadır.²⁷⁶ Rusya ve Çin tek başına katlandıkları güvenlik maliyetini, harekete geçirebilecekleri ŞİÖ gibi bir

²⁷³ Arif Başbaşıoğlu, "Ortaklık Politikası Çerçevesinde NATO'nun Ortadoğu'ya Bakışı", **Akademik Ortadoğu**, Cilt.6, Sayı.1, (2011), s.94.

²⁷⁴ Selçuk Çolakoğlu, "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt.1, Sayı.1, (Bahar 2004), s.174

²⁷⁵ William H. Overholt, **Asya, Amerika ve Jeopolitiğin Dönüşümü**, Ankara: Elif Yayınevi, 2011, s.208.

²⁷⁶ İlyas Kamalov, a.g.e., s.53.

güvenlik örgütü ile, AB'nin NATO şemsiyesi ile güvenlik maliyetlerini düşürdüğü gibi, kendi güvenlik maliyetleri düşürebileceklerdir.

Rusya, BM'nin daimi üyesi olarak veto hakkına sahip olmasına ve dünyada siyasi ağırlığı olmasına rağmen; Batı'nın, Rusya'yı kendisinin enerjisini karşılayan bir "petrol istasyonu" gibi görmesinden rahatsızdır. ŞİÖ ile birlikte Rusya, bölgesel ve küresel bazda NATO'ya alternatif olan bir güç oluşturma niyetindedir. Batı'nın NATO'da izledikleri genişleme politikalarının aynısının ŞİÖ'de izlenilmesi, Batı'yı korkutmaktadır. Batı'nın kara listesinde olan İran gibi ülkelerin bu çatı altında toplanması, Batı'yı endişelendirmektedir.²⁷⁷

ŞİÖ, daha çok Çin'in gayretleri ile ekonomik çıkarlar öncelikli kurulsada, örgütün en büyük destekçisi olan Rusya örgüte güvenlik öncelikli bakmaktadır. Örgütün kurulduğu 2001 yılına göre 2005 yılında Çin'in ŞİÖ'ye üye ülkelere ticareti iki kat artarak 40 milyar dolara ulaşmıştır. Pekin'in üye ülkeler ile serbest ticaret ve ekonomik entegrasyon politikaları mevcuttur. ŞİÖ'nün yapılanması NATO'yu andırdığı için de, Batılı ülkeler hem ekonomik hem de askeri olarak bu örgütten endişe duymaktadırlar.²⁷⁸

ŞİÖ'nün kurucu üyeleri olan Rusya ve Çin, BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi ve veto yetkisine sahip iki üyesidir. Çin ve Rusya, teşkilata 2005 yılında gözlemci olarak davet edilen Hindistan ve Pakistan nükleer güce sahip ülkelerdir. Yine 2005 yılında teşkilatta gözlemci statüsü kazanan İran'ın da nükleer çalışmalar konusunda çabaları bulunduğu bilinmektedir. Eğer Pakistan ve Hindistan ŞİÖ'ye tam üye olursa, teşkilatın 9 ülkesinden 4'ü nükleer silaha sahip olmuş olacaktır.²⁷⁹

ŞİÖ, dünyanın nüfus bakımından en büyük ülkesi Çin'i ve aynı zamanda örgütte gözlemci olan dünyanın nüfus bakımından ikinci ülkesi olan Hindistan'ı bünyesinde bulundurmaktadır. Bu iki ülkenin nüfusu iki buçuk milyarı geçerken, bu oran dünyanın yüzde 35'inden fazlasına tekabül etmektedir. Dünyanın en büyük

²⁷⁷ İlyas Kamalov, "Rusya'nın Orta Asya Ülkeleri İle Geliştirdiği Askeri İşbirliği ", **Rusya'nın Orta Asya Politikaları**, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011, s.40.

²⁷⁸ Celalettin Yavuz, **Avrasya Türk Jeopolitiği Türklere Açılan Geniş Ufuklar**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2010, s.589.

²⁷⁹ Hasret Çomak, "Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye", **II. Uluslararası Türk-Asya Kongresi, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma**, İstanbul: Tasam Yayınları, 23-24 Mayıs 2007, s.40.

yüzölçümüne sahip ve örgütün kurucu üye ülkesi olan Rusya ise örgütün ana üyesi konumundadır.

11 Eylül sonrası dünyada değişen güvenlik algılaması ve dengeler, ABD'nin baskısı ile yalnız kalan İran'ı yeni denge arayışlarına yöneltmiştir. Bu arayışlar kapsamında çıkarları uyuşan Çin ve Rusya ile işbirliğini geliştirmek zaruri hal almıştır. AB ile özellikle nükleer kriz noktasında gel-git yaşanan ilişkiler, bu bağlamda İran'a destek veren Türkiye ile daha ileri seviyeye ulaşması beklenirken, Suriye Krizi nedeni ile istenen seviyeye ulaşmamıştır. Bütün analitik dış politika ilişkileri kapsamında İran'ın, güvenlik noktasında önceliği ŞİÖ'ye katılımdır.²⁸⁰

2001 yılında Özbekistan'ın katılımıyla Şanghay İşbirliği Örgütü ismini alan ŞİÖ, güvenlik misyonu ile birlikte sahip olduğu potansiyel yer altı kaynakları ve jeopolitik konumu ve 37 milyon kilometrelik alanı ile büyük bir güç olmuştur. Üye ülkeler arası ticaret artmakta ve ŞİÖ'nün çok kutuplu dünyadaki yeri kuvvetlenmektedir. Enerji Kulübü gibi OPEC tarzı girişimler ABD tarafından yakından izlenmektedir. Çin ile Rusya, ABD karşısında birlikte hareket etseler de, kendi aralarında rekabet devam etmektedirler.²⁸¹

6.4. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)

Dünya petrol fiyatlarını yükseltmek, özel petrol şirketlerinden daha fazla gelir sağlamak ve üye ülkeler arasında üretim kotası belirlemek gibi amaçlar ile bir araya gelen 13 üye ülke; dünya petrol fiyatları belirleme noktasında çok önemli bir birliktelik oluşturmaktadırlar.²⁸²

1960 yılında İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezüella tarafından kurulan OPEC'e, 1961'de Katar, 1962'de Libya, 1967'de Birleşik Arap Emirlikleri, 1969'da Cezayir, 1973'de Ekvator ve 1975'te Gabon, Angola 2007'de, Nijerya 1971'de

²⁸⁰Mehmet Seyfettin Erol ve Arzu Celalifer Ekinci, "İran'ın Orta Asya Politikası: İşbirliği Arayışları ve Güvenlik Sorunu", *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun*, Mehmet Seyfettin Erol (drl.), Ankara: Barış Kitabevi, 2011, s.442.

²⁸¹Mahmut Yardımcıoğlu ve Hüseyin Koçarlan, "Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.2, Sayı.2, (2014), s.172.

²⁸²Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar*, 5.Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2002, s.137.

katılmıştır. Hükümetler arası bir organizasyon olan OPEC'in amacı; petrol politikalarında birlik, üreticiler arasında fiyat istikrarı sağlamak, tüketicilere istikrarlı ve verimli bir şekilde petrol arzı sağlamaktır.²⁸³

Uluslararası sistemde enerji ihtiyacının büyük kısmı hala fosil kaynaktan sağlanmaktadır. En çok kullanılan fosil kaynağı olan petrol ve doğalgazın sınırlı olması dolayısıyla, bu kaynaklara bağımlı olan ülkeler büyük bir mücadele içerisinde. Petrolün üretiminde ve pazarlamasında bir tekel güç olan OPEC, doğalgazda ise üretim, pazarlama ve fiyat belirlemede tam bir tekel bulunmamaktadır.²⁸⁴

OPEC, kanıtlanmış petrol rezervlerinin büyük bir bölümüne sahip olmasına rağmen, aynı ölçüde küresel pazarlarda sahip olmaları gereken güce ve etkiye sahip değildir. Kendi çıkarlarını ön planda tutan üye ülkeler, ortak politika ve amaç belirleyemediklerinden, ortak hareket edememekte ve dünya pazarlarında etkisiz kalmaktadırlar.²⁸⁵

Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, arz-talep dengesizliklerini ortaya çıkarmakla birlikte; Çin, Hindistan, Brezilya gibi gelişmekte olan ekonomileri ve diğer petrole bağlı ekonomileri olumsuz olarak etkilemektedir. OPEC üyesi olan veya olmayan petrol üreten ve ihraç eden ülkelerin petrol arzında kısımaya gitmeleri, petrol fiyat şokları ortaya çıkarabilmekte ve bununda makro ekonomik etkileri ile birlikte üretim maliyetleri artmakta, faizler yükselebilmekte ve istihdam düzeyinde azalma olabilmektedir.²⁸⁶

Petrol üretiminin büyük bir kısmının üretimini gerçekleştiren OPEC ülkelerinin petrol piyasalarına en büyük etkisi 1973 yılındaki ambargo kararı olmuş ve bu ambargoda petrol ithalatı yapan ülkeler büyük zarar görmüşlerdir. O dönemde petrol üretiminin % 50'sini gerçekleştiren OPEC, Suriye ve Mısır, ABD ve diğer sanayileşmiş

²⁸³Devlet Planlama Teşkilatı, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2001, s.6.

²⁸⁴Kamil Uslu, İlyas Sözen ve A. Alkan Çelik, "Enerji Kaynaklarından Petrol ve Doğalgazdaki Tekel Oluşumları", **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.1, Sayı.1, (2007), s.104.

²⁸⁵İdris Demir, "OPEC: Güçlü Bir Kartel?", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.18, (Aralık 2008), s.231.

²⁸⁶Birol Erkan ve Diğerleri, "Uluslararası Ham Petrol Fiyatlarındaki Volatilitenin İşsizlik Göstergeleri Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği Üzerine Ampirik Bulgular", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.10, Sayı.2, (2011), s.725.

ülkelere Yom Kippur Savaşı'nda İsrail'e verdikleri destek nedeniyle petrol ihracatını azaltmışlar ve bunun üzerine fiyatlar 3 dolardan 12 dolar seviyesine çıkmıştır.²⁸⁷

Petrol fiyatlarındaki 1970'sonrasındaki dalgalanmalar petrol ihracatı yapan ülkeleri ve ithal eden ülkeleri daha fazla etkiler hale gelmiştir. 1970'lerde krizler petrol fiyatlarını etkilerken, 80'li ve 90'lı yıllarda petrol fiyatları 20-30 dolar arasında seyretmiştir. 1990'larda sürekli düşüş gösteren petrol fiyatları Asya Krizi sonrası 12 dolar seviyesine kadar gerilemiştir. 2000 sonrası yükselişe geçen petrol fiyatları 2009 yılında 112 dolar seviyesine çıkmıştır.²⁸⁸ Bu dalgalanmalar nedeniyle OPEC piyasaya zaman zaman müdahalede bulunmuştur.

6.5. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (World Bank) ve Dünya Ticaret Örgütü(WTO)

1944 yılında Bretton Woods'ta toplanan konferans sonucunda kurulmasına karar verilen IMF, Birleşmiş Milletlere bağlı bir kuruluştur. Uluslararası para sorunlarında ülkeler arasında işbirliğini sağlaması beklenen kuruluş, ulusal para değerlerinde denge sağlamakla da görevlidir. Kuruluş, üyeler arasında çok taraflı bir ödemeler sistemi kurmak ve ödemeler bilançosu açık veren ülkelere mali yardımda bulunmaktadır.²⁸⁹

Uluslararası ticaretin gelişmesini sağlamak, uluslararası düzeyde para birliğini ve döviz kurlarının dengesini sağlamaya çalışan IMF, zaman içerisinde kapitalist ülkelerin parasal meselelerini düzene sokma çabalarının bir merkezi olmuş ve kapitalist ülkelerin çıkarları doğrultusunda ekonomik politikalar ile diğer ülkeler üzerinde hakimiyet kurduğu bir araca dönüşmüştür.²⁹⁰

ABD, IMF'de toplam oyların yüzde 17'sine ve yönetimde hakim konumu ile birlikte stratejik konularda veto hakkına sahiptir. IMF başkanı genellikle Batı Avrupa'dan gelmek ile birlikte başkan yardımcısı ise ABD'den seçilmektedir.

²⁸⁷Rüstem Yanar, "OPEC ve Petrol Fiyatları", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.9, Sayı.78, (Ocak-Şubat 2017), s.75.

²⁸⁸Nazan Yalçın Erik ve Şerife Merve Koşaroğlu, "Tarihsel Süreç Boyunca Değişen Petrol Fiyatları; Şeyl Gazı Etkisi ve Bazı Öngörüler", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.17, Sayı.2, (2016), s.139.

²⁸⁹Sönmezoğlu, a.g.e., (2002), s.155.

²⁹⁰Mehmet Yüksel, *Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2001, s.151.

Gelişmekte olan ülkeler oyların yüzde 50'sine sahip olsa da, ABD ve Batı Avrupa'nın etkisi daha ağır basmakta ve IMF'nin politikaları da buna göre şekillenmektedir.²⁹¹

IMF'nin görünürdeki temel amacı, uluslararası alanda liberal dış ticaretin korunması ve sürdürülmesini sağlamak bu konuda ülkelerin karşılaşacağı finans problemlerini çözmektir. Ödemeler dengesinde sorun yaşayan devletlere, üye ülkelerin paralarını alarak ihtiyacı olan ülkelere, kendi şartlarını öne sürerek borç vermektedir. IMF, ihtiyacı olan ülkelerin dış ödemelerini yapabilmesi ve dış alımlarda kesintiye gitmemesini sağlayarak, mal ihraç eden zengin ülkelerin çıkarlarını korumaktadır.²⁹²

IMF'nin temel görevi borç verdiği ülkenin gelişimin sağlamak ya da sosyal sorunlarını çözmek değildir. Parasal politikalar ile küresel ekonominin istikrarını sağlamaya çalışan IMF, gelişmekte olan ülkelerde çıkabilecek krizlere karşıda önlem almaya çalışmaktadır. IMF, önceden belirlenmiş makroekonomik göstergelerin tutturulması ve borçların sağlıklı bir şekilde tahsil edilebilirliğini denetlerken, misyonuna uygun bir şekilde bu borç ilişkisini sürdürmek istemektedir.²⁹³

IMF uyguladığı politikalarla ve yaptığı ekonomik yardımların karşılığında, büyük güçlerin direkt yapamadıklarını yapabilmektedir. Borç para karşılığında özelleştirmeler ile, tarım ve sanayi gibi sektörlerde kendi çokuluslu şirketlerinin avantajına reformları yaptırmaktadır. Bununla birlikte ülkenin en önemli kuruluşları çok ucuza IMF programları kapsamında satılabilmektedir. IMF'nin uyguladığı yardım programları sonucunda çok az ülke başarılı olabilmıştır.

Merkezi Washington'da olan Dünya Bankası'nın başlıca organları, Guvernörler Kurulu ve Yürütme Direktörleri'dir. Örgütte en çok ağırlığı bulunan ülkeler ABD, İngiltere, Japonya, Fransa ve Almanya'dır.²⁹⁴ Üye ülkelerinin gelişimi için kredi ve danışmanlık sağlayan kuruluş, 70 yılı aşkın süredir faaliyettedir.

²⁹¹ Ritzer, a.g.e., s.201.

²⁹² Arı, a.g.e., s.128-129.

²⁹³ Mert Bilgin, **Türkiye'nin Küresel Konumu**, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2008, s.79.

²⁹⁴ Uğur Özgöker, **Uluslararası Siyasi, Askeri ve Ekonomik Örgütler**, İstanbul: Der Yayınları, 2006, s.21.

Dünya Bankası bir grup çatısı altında toplanmış beş farklı organizasyondan oluşmaktadır. Bunlardan İmar ve Kalkınma Bankası, düşük gelirli ülkelerin hükümetlerine borç vermektedir. Uluslararası Kalkınma Birliği yoksul ülkelere faizsiz kredi ve hibe sağlamaktadır. Uluslararası Finans Kurumu, gelişmekte olan ülkelere hem finans hem de danışmanlık hizmeti vermektedir. Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı, doğrudan yabancı yatırımları teşvik ederek yatırımcılara kolaylık sağlamaktadır. Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Merkezi ise yatırım anlaşmazlıklarının çözülmesi noktasında uluslararası imkan sunmaktadır.²⁹⁵ Bu beş organizasyonun bir çatı altında aynı amaç ve gayeye hizmet ederek, sermaye sahipleri zengin ülkelerin çıkarlarını korudukları söylenebilir.

1944 yılında Bretton Woods anlaşması sonrası IMF ile birlikte kurulan Dünya Bankası özellikler gelişmekte olan ülkeler için bir finansman kaydı olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında savaşta yıkıma uğramış ve az gelişmiş ülkelerin kalkınması için 35 ila 50 yıllık kredi sağlamıştır. Fakirliği azaltmak ve gelişme yolundaki ülkelerin altyapılarının inşasında ve ülke projelerinde kredi sağlamak bankanın görevi olmuştur.²⁹⁶

II. Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni dünya düzeninde ekonomik ve politik güç olan ABD; DTÖ, IMF ve Dünya Bankasını küresel dünyanın temelleri olarak oluşturmuştur. Dünya Bankasının sistemdeki görevi ilk olarak Avrupa Ekonomisini onarmak ve sonrasında ise gelişmekte olan ülkelerin finansal ve ekonomik sorunlarına çözüm getirmek olarak kurgulanmıştır.²⁹⁷

Dünya Bankası aracılığı ile gelişmiş ekonomiler gelişmemiş ülkelere verdikleri finans desteği ile birlikte, imzaladıkları karşılıklı anlaşmalarda yolsuzluk gibi konularda zorlayıcı tedbirler uygulayabilmektedirler. Mali yaptırım aracını elinde tutan Dünya

²⁹⁵Dünya Bankası, Dünya Bankası Hakkında, <http://www.worldbank.org/en/about>, (20.04.2017).

²⁹⁶İlhan Öztürk, “Dünya Bankası Politikaları”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.3, Sayı.1, (Haziran 2006), s.36.

²⁹⁷Ahmet Şahinöz, “Dünya Ticaret Örgütü’nün Dönüşümü”, **Küreselleşme ve Türkiye Tarımı, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını**, (2002), s.177.

Bankası, istedikleri reformları yapmayan ülkelere mali yardım ya da finans desteğini kesebilmektedir.²⁹⁸

Dünya Bankasına göre dünyanın en yoksul ülkeleri Sahra Altı Afrika bölgesinde yer almakta ve yine bu ülkeler IMF ve Dünya Bankasının politikalarını uygulayan ülkelerdir. Gelişmiş ekonomilerinin elinin altında bulunan Dünya Bankası ve IMF'nin, kredi ihtiyacı olan bu ülkelere paket bir program halinde ve şartlı bir şekilde yardım yapması eleştirilmektedir. Dünya Bankası ve IMF'nin özelleştirme, tarım sübvansiyonlarının kaldırılması, devalüasyon, liberalizasyona gidilmesi ve kamu harcamalarının azaltılması politikaları bu ülkelerde gelir dağılımını bozup ve yoksulluğu artırdığı görülmektedir.²⁹⁹

Bretton Woods sistemi ile 1947'den itibaren yürürlükte olan Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması, 1995 yılından itibaren geçici bir anlaşma statüsünden tam teşekküllü bir uluslararası örgüt olan Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüşmüştür. Daha kurumsal hale getirilen dünya ticaretinin yönetimi ile birlikte, dünya ticareti ve ekonomisi daha hukuksal bir zemine oturtulmuştur.³⁰⁰

DTÖ'nin kuruluş amacında uluslararası ticaretin güvenli hale getirilmesi, teşviki ve genişletilmesi hedeflenmiştir. Dünyada oluşturulan sistemle birlikte ihracatçı kuruluşların ürünlerinin ve hizmetlerinin yabancı pazarlara rahatça arz edilmesi istenmektedir.³⁰¹ Bu amaç doğrultusunda üye ülkeler ile yapılan anlaşmalar ile ticaretin güvenliği ve malların rahatça dolaşabilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Toplamda 164 üyeye sahip olan Dünya Ticaret Örgütü kuruluşundan günümüze ticaretin gelişmesine yaptığı katkı ile birlikte dünya ekonomilerinin gelişmesine ve büyümesine büyük bir katkı yapmıştır. Sekreteryası Cenevre'de olan

²⁹⁸Musa Kayrak, "Yolsuzlukla Mücadelede Uluslararası Örgütler", **Sosyoekonomi**, Cilt.4, Sayı.4, (2006), s.93.

²⁹⁹Hasan Memiş, Mehmet Kara ve Lütfü Tayfur, "Yoksulluk, Yapısal Uyum Programları ve Sahra Altı Afrika Ülkeleri", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.7, Sayı.14, (2010), s.325.

³⁰⁰Sait Akman ve Şahin Yaman (Ed.), **Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Tarafli Ticaret Müzakereleri ve Türkiye**, Ankara: TEPAV, 2008, s.V.

³⁰¹Nil Karaca, "Gatt'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne", **Maliye Dergisi**, Sayı:144, (2003), s.87.

örgütü yaklaşık 700 personeli ve yaklaşık 180 milyon dolar yıllık bütçesi ile birlikte Dünya Ticaretini yönlendirmektedir.³⁰²

DTÖ'ne üye olan ülkeler, bu kuruluşa üye olmadan önce dünya ticaretinin serbestleşmesi için çalışacaklarını taahhüt ederek, bu noktada alınacak kararlara uymayı da kabul etmişlerdir. Alınan kararlara uyma noktasında gelişmekte olan ülkelere süre tanınmış ve yoksul olan yaklaşık 50 kadar ülke ise muaf tutulmuştur.³⁰³

Dünya Ticaretinin yönünün belirlenmesinde önemli yeri olan DTÖ, 1948 yılında 1990 sabit fiyatları ile ihracat 304 milyar dolar iken 2001 yılında %6.2 büyümüş ve 6 trilyon doları geçmiştir.1948 yılında ihracatın gayrisafi yurtiçi üretime oranı %7.7 iken bu oran sürekli artarak 2001 yılında %19.8'e ulaşmıştır. Üretim ise aynı dönemde 3.935 milyar dolardan 30.790 milyar dolara çıkmıştır.³⁰⁴

DTÖ'nün ticaret kuralları daha çok gelişimini tamamlamış ekonomiler için çalışmaktadır. Dünya ekonomisinde adil paylaşım adına güven vermesi gereken DTÖ, büyük güçlerin kendilerine tanıdıkları geniş istisnalar, ekonomik gücü ağır basanın kendisine uygun kuralı koyması gibi nedenler ile antidemokratik bir kuruluş olarak eleştirilmektedir. Büyük güçlerin tek taraflı uyguladığı ticaret politikası, yoksul olan ülkeleri daha da fakirleştirmekte ve gelişmekte olan ülkelerin ise gelişimini olumsuz etkilemektedir.³⁰⁵

2008 krizinde ülkelerin başvurduğu ilk politika Dünya Ticaret Örgütünün amacına ters olan korumacılık olmuştur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarifeler ile oynayarak dünya ticaret hacminin azalmasına sebep olmuşlardır.³⁰⁶ Güçlü ülkeler

³⁰² Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Ticaret Örgütü Hakkında, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/wto_dg_stat_e.htm, (21 Nisan 2017).

³⁰³Hamza Çeştepe, "Dünya Ticaret Örgütü'nün Son Dönemlerdeki Uygulamalarının Türkiye'ye Etkileri", **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı,12, (2006), s.166.

³⁰⁴Ahmet Ay ve Zeynep Karaçor, "GATT ve DTÖ: Dünya Ticaretine Düzen Arayışı", Şaban H. Çalış, Birol Akgün ve Önder Kutlu (Ed.), **Uluslararası Örgütler ve Türkiye İçinde** (121-152)Konya: Çizgi Kitabevi, 2006, s.143.

³⁰⁵Aslı Yüksel Mermod, "Dünya Ticaret Örgütü'nün Yönlendirdiği Dünya İktisat Düzeni ve Türkiye'de Tekstil Sektörü Açısından Bir İnceleme", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt.XXIX, Sayı.II, (2010), s.357.

³⁰⁶Mehmet Alagöz ve Onur Ceylan, "Dünya Ticaretinde Tarife Dışı Engeller: 2008 Krizi Sonrası Yaşanan Gelişmeler", **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi**, Yıl.15, Sayı.30, (Ekim 2015), s.82.

kendilerini koruyabilecek önlemler alırken, yoksul ülkelerde istikrarsızlık ve fakirlik artmıştır.

6.6. BRICS (Brezilya Rusya Hindistan Çin Güney Afrika)

Dünya ekonomisinde gücün yer değişmesi ile birlikte, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'nın baş harflerinden oluşan, BRICS topluluğu dünyada bir güç olarak yükselmiştir. Dünya Bankası'na alternatif bir banka kurmayı öneren BRICS, IMF'ye para verme karşılığında üye ülkelerin kotalarını yükseltmeyi teklif etmiştir. Bunda muaffak olamayan BRICS kendi kaynağını kendi sağlamak için kendi bankalarını kurma seçeneğini masada tutmaktadırlar. BRICS üyeleri dünya nüfusunun yüzde 42'sine ve küresel ticaretin ise yüzde 18'ine sahip olarak; Suriye bunalımı gibi dünya meselelerinde daha fazla söz söyler hale gelmektedirler.³⁰⁷ Brezilya'nın İran'ın nükleer anlaşma yapmasında oynadığı aktif rol dünyayı şaşırtmıştır. Çıkarları doğrultusunda hareket eden bu ülkeler Ortadoğu'da olduğu gibi karşı karşıya gelmektedirler.

BRICS ülkeleri dünyanın adeta parlayan yıldızları olarak nitelendirilebilir. Bu ülkeler genç ve artan bir nüfus profiline sahip, gelişmiş altyapıya sahip, doğrudan yabancı sermaye çeken, ucuz emek ve buna bağlı olarak düşük üretim maliyeti nedeniyle yüksek büyüme fırsatı yakalayan, ihracatını ve döviz rezervlerini artıran, milli gelirleri yükselen, yaşanan krizlerden daha az etkilenen ülkelerdir.³⁰⁸ Bu ülkelerin yakaladıkları bu ekonomik ivmeler yine bu ülkelerin dünya siyasetindeki yerlerini daha da güçlendirecektir.

BRICS ülkelerinin ekonomilerinin büyüyerek ve gelişerek, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere ve ABD'den oluşan G6 ülkelerini yakalayacakları tahmin edilmektedir. BRICS ülkeleri bu gelişmiş ülke ekonomilerdeki yavaşlayan büyümeyi ve nüfusu dengeleyerek yeni talep büyümesini ve harcama gücünün ana motoru olacağı

³⁰⁷Barış Doster, "Arap Baharı Üzerinden Avrasya-Atlantik Rekabetini Yorumlamak", Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (Ed.), **Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye İçinde** (167-191), İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014, s.171.

³⁰⁸Hüseyin Ağır ve Selvi Yıldırım, "Türkiye ile BRICS Ekonomilerinin Makroekonomik Performans Karşılaştırması: Betimsel Bir Analiz", **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.12, Sayı.2, (2015), s.39.

tahmin edilmektedir.³⁰⁹ G-6’da ki ülkelerin birleşerek oluşturdukları güçlerinin merkezleri hükmündeki örgütlerin karşısında, BRICS gibi yeni güç merkezlerinin temsil edildiği örgütler dünyada oluşmaktadır.

BRICS ülkelerinin her biri grubu tamamlamaktadır. Brezilya tarımda iyi olup en çok ihracatı Çin’e yaparken, Çin BRICS ülkelerinin üretim merkezi olup dışarıdan hammaddeye ihtiyaç duymaktadır. Rusya en iyi olduğu alan olan enerji ile gurubu desteklerken, Güney Afrika sahip olduğu madenler ile, Hindistan ise hizmet sektöründe ileri olması ile guruba katkı yapmaktadır. Bu güçlerin önümüzdeki yıllarda uluslararası sistemi değiştirecekleri sıklıkla bahsedilen bir konudur.³¹⁰ ABD’li ve Avrupalı uluslararası şirketler bile yaptıkları yatırımlar ile birlikte bu tahminleri güçlendirmektedirler.

6.7. Çokuluslu Şirketler

Çokuluslu Şirketler sahip oldukları imkanlar ile en düşük maliyetle yatırım yapabilmekte ve elde ettikleri karları istedikleri yerlere transfer edebilmekte ve zaman zaman yatırım yapacakları ülkenin hükümetleri üzerinde baskı oluşturabilmektedirler. Teknoloji, iletişim, ulaşımın çok gelişmesi ile birlikte, şirketlerin çokuluslu hale gelmeleri de kolaylaşmıştır.³¹¹ Bu şirketler genel itibariyle moral değerlerden ya da devlet gibi çoklu politikalardan uzakta sadece gelire odaklanmakta ve yatırım yaptıkları ülkeden ziyade kendi devletinin ulusal çıkarlarına odaklanmaktadır.

İki kutuplu sistemin ortadan kalkması ile birlikte üretim uluslararasılaşmış, sermayenin önündeki sınırlar kalkmıştır. Sermayenin hareket yeteneğinin önemli ölçüde artmasında uluslararası şirketlerin payı büyüktür. Uluslararası sistemin en temel aktörünün devlet olmasıyla birlikte, uluslararası şirketlerinde bir aktör olarak etki alanı genişlemektedir.³¹² Bu genişleme ile birlikte çokuluslu şirketlerin devletlerin dış politikasındaki artan etkisi sonucunda, yatırım yaptıkları ülkelerde zaman zaman

³⁰⁹Rana Atabay Bayraktar, “Türkiye ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl.11, Sayı.21, (Bahar 2012),s.403.

³¹⁰Sevgi Araz, “Küresel Güney ve BRICS Ülkeleri”, *Akademik Perspektif*, Yıl.2, Sayı.3, (Ocak 2015), s.35.

³¹¹Kenan Dağcı, “Çok Uluslu Şirketler”, Haydar Çakmak (Ed.), *Uluslararası İlişkiler* içinde (101-106), Ankara: Barış Kitap, 2007, s.106.

³¹²Sönmezoglu, a.g.e., (2002), s.161.

yönetim değişikliğine, iç politik değişimlere ya da çatışma ortamına sebebiyet vermektedirler.

Soğuk Savaş süresince var olan kapitalist ve komünist sistemin, savaş bitmesi ile kapitalizm ağırlıklı değişmesi ile birlikte, ekonomik sınırlar iyice kalkmış ve uluslararası şirketler daha öncede var olan ticari ilişkilerini geliştirerek büyük kazançlar sağlamışlardır. Rusya ve Çin ekonomik sistemlerinin uluslararası ekonomi ile entegre olmak için reformlara devam etmeleri, uluslararası ticareti ve uluslararası şirketleri ve uluslararası ticari entegrasyonu geliştirmektedir.

Dünyada gerçekleşen yapısal değişiklikler, Kuzey-Güney ilişkilerinde olduğu gibi uluslararası politikayı da etkilemiştir. Çokuluslu şirketlerin üretimi uluslararasılaştırması ile birlikte gelişmekte olan ülkeler hızla sanayileşmiş ve gelişen ülkeler ile rekabet eder hale gelmiştir. Gelişmekte olan Hindistan, Brezilya, Güney Afrika gibi ülkeler, himayeci politikalardan ayrılarak, ihracatı teşvik eden politikalara, özelleştirme ve liberalleşmeye öncelik vermeye başlamışlardır.³¹³ Gelişmekte olan ülkelerin büyüyen çokuluslu şirketleri, dünyada yaşanan ticari ve ekonomik rekabeti bir tık üste çıkardığı söylenebilmektedir.

Fikret Bila'ya göre “dünyanın yeni efendileri” olan çokuluslu şirketler; 1800'lü yılların sonu ve 1900'lü yılların başında kendi devletlerini arkalarına alıp iş yaparken, 1990'larda devletleri dizayn edebilecek güce ulaşmışlardır. General Motors'un yıllık cirosu Danimarka'nın GSMH'sinden fazla olmakla birlikte, Exxon'un cirosu Norveç'in ve Toyota'nın cirosu da Portekiz'in GSMH'sinden daha fazla hale gelmiştir. En büyük 4 şirketin dört çokuluslu şirketin yıllık cirosu; Çin'in GSMH'sine eşit iken, tüm Afrika kıtasının GSMH'sinden daha fazladır.³¹⁴

2015 yılında toplam 27.6 trilyon dolar gelir elde ederek dünyada ilk 500'de yer alan şirketler, 1.5 trilyon dolar kar elde etmişlerdir. Bu dünyanın ilk 500 şirketi arasına giren şirketler, 67 milyon kişiye iş imkanı sağlamışlardır. 2015 yılında ilk 500 içerisindeki birinci şirket 482 milyar dolar ile Amerikan şirketi Walmart, ikinci sırada

³¹³Hüner Tuncer, **Küresel Diplomasi**, 1. Baskı, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2006, s.168.

³¹⁴Ayhan Kamel, **1923'ten günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014, s.287.

330 milyar dolar ile Çin menşeli State Grid, üçüncü sırada 299 milyar dolar ile China National Petroleum şirketi, dördüncü sırada 294 milyar dolar ile Çin Menşeli Sinopec Group şirketi ve beşinci sırada ise 246 milyar dolar ile ABD menşeli Exxon Mobil bulunmaktadır.³¹⁵ Bu şirketlerin büyüklükleri, gelirleri ve karları birçok devletin ekonomik büyüklüklerinden fazladır.

³¹⁵ Dünyanın En Büyük 500 Şirketi, Fortune, <http://www.fortuneturkey.com/dunyanin-en-buyuk-500-sirketi-aciklandi-36515>, (22 Mayıs 2017).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AB, ABD, ÇİN VE RUSYA 'NIN ORTADOĞU'DA GÜÇ VE ÇIKAR MÜCADELELERİ: GÜÇ DENGESİ POLİTİKALARININ, ÇATIŞMALAR VE SAVAŞLAR ÜZERİNDEN ANALİZİ

623 sene yaşayan Osmanlı devleti dünyadaki en büyük ve uzun yaşayan devletlerden birisi olmuş ve Ortadoğu bölgesindeki idaresinde bulunan halklar barış içerisinde yaşamışlardır. Osmanlı devleti son zamanlarında iyice güçsüzleşmiş ve devletin bekası için büyük güçlerle ittifak ederek denge politikası izlemiştir. Osmanlı Devletinin yıkılması ile birlikte bölgede Irak, Suriye, Ürdün, İsrail, Lübnan, Filistin, Kuveyt, Suudi Arabistan, Katar, Bahreyn, Yemen, Umman gibi irili ufaklı devletler zaman içerisinde kurulmuştur.

İngiltere'nin Osmanlı idaresindeki halkı Arap milliyetçiliği ile kışkırtması ve sonrasında Fransa ile birlikte Ortadoğu bölgesini böl-yönet mantığı himaye altına almaları bölgeye kaos getirmiştir. Sonrasında ortaya çıkan devletler kendi aralarında silahlanma yarışına girmişlerdir. İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki hakimiyeti, ABD ve SSCB'nin bölgeye gelişiyle birlikte yerini yeni bir güç dengesine bırakmıştır. Bu devletlerin halen bölgede rekabeti devam etmekle birlikte, oyuna Çin gibi bir aktör girmiş, Rusya ise SSCB'nin yerine oyuna dahil olmuştur.

İngiltere'nin zorunlu olarak bölgeden çekilmesi sonrası ABD kendisinin ve batı blokunun çıkarlarını korumak için Eisenhower Doktrini ile bölgeye yönelik duruşunu daha da netleştirmiştir. Bu doktrinle ABD, bölgenin jeoekonomik, jeostratejik özellikleri nedeniyle bölgenin kontrolünün komünist bloka geçme tehlikesine karşı önlem almaya çalışmıştır. Yine bu doktrin, on yıl önceki Truman Doktrini'nin bütün Ortadoğu'ya yayılmış hali olarak algılanmaktadır.³¹⁶

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı gibi iki büyük savaş sonrası bölgede halen çatışmalar ve savaşlar bitmemiş, istikrar sağlanamamıştır. Dünyanın en büyük enerji

³¹⁶Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 9. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2001, s.307.

sağlayan bölgesi olan Ortadoğu'da bu ortaya çıkan devletler veya devletçikler kendi haline bırakılmamışlardır. Birinci Dünya Savaşı sonrası İngiliz ve Fransız himayesinde olduğu gibi bölge devletleri günümüzde de ekonomik, siyasi ve askeri olarak bir kısıkaç altında bulunmaktadır.

Soğuk Savaş boyunca Ortadoğu'da; ideolojik nitelikli jeokültürel kutuplaşma, petrol eksenli jeopolitik yapılanma, küresel stratejik rekabeti yansıtan jeopolitik hat ayrışması ve İsrail'in kurulması ile bölgede yaşanan ekonomik, siyasi ve askeri çatışma ve savaşlar hakim olmuştur.³¹⁷ Bu çatışma ve savaşlar Batı ve Doğu bloklarının birbirlerini yıpratmaları ile sonuçlanmıştır.

Soğuk Savaş boyunca SSCB ve ABD arasında zaman zaman gerilen ve zaman zamanda yumuşayan ilişkiler, Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte Ortadoğu da olduğu gibi bir çok bölgede devletlerin kendi istedikleri gibi hareket etme fırsatı vermiştir. Bununla birlikte ABD'nin tek süper güç olarak dünyadaki hakimiyeti ve bu bölgeye duyduğu özel ilgi, bu bölgedeki halkların kendi kaderini tayin hakkına izin vermemiştir.

Soğuk Savaş süresince Ortadoğu'daki devletleri etrafında toplayan iki süper güç ABD ve SSCB, bu devletlere kendi politikaları dışında bir politika izleme hakkı tanımamıştır. Bununla birlikte İki kutuplu sistemin sona ermesiyle birlikte Ortadoğu'daki ülkelerin kendi aralarındaki problemlerin çözümü ve işbirliği imkanını kaçırdığı söylenebilir. Dünyada tek süper güç olarak ortaya çıkan ABD, Ortadoğu'yu kendi kendine bırakmayarak, İsrail ve Filistin'e yaptığı yardımlarda olduğu gibi bölgeyi kendine bağımlı kılmaya yönelik politikalar izlemiştir.³¹⁸ Mısır, Ürdün ve İsrail'e yapılan ekonomik ve askeri yardımlar, ABD'nin bölge politikalarında bu ülkelerin önemini göstermektedir.

Dünya 21.Yüzyıla ABD liderliğinde girmiş ama sonrasında yaşanan küresel ve bölgesel gelişmeler bu durumu değiştirme yönünde ilerlemektedir. Siyasal, ekonomik, askeri ve sosyo-kültürel boyutların ön plana çıkan etkileri, medya vesilesiyle hem devletlerin hem de toplumlardaki etkileşimin artması, dış politikada ortaya çıkan

³¹⁷ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 10. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2002, s.135.

³¹⁸ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, Mehmet Harmancı (çev.), İstanbul: Sabah Kitapları, 1995, s.290.

entegrasyon odaklı örgütlenmeler, çok boyutlu karmaşık bir düzeni ortaya çıkarmaktadır.³¹⁹

AB, ABD, Çin ve Rusya arasında küresel düzeyde yaşanan klasik güç mücadelesi kendini Ortadoğu bölgesinde de göstermektedir. Bölgenin her ülkesindeki çekişmelere dahil olan ABD ve AB ülkelerinin oluşturduğu blokun karşısında Rusya ve Çin'in oluşturduğu blok bulunmaktadır.³²⁰ Zaman geçtikçe artan gruplaşma ve kutuplaşma Soğuk Savaş dönemini andıran bir durumu andırmaktadır.

Rusya ve Çin'in Ortadoğu'daki en iyi müttefiki, ABD'nin Ortadoğu'da düşman olarak gördüğü ülke İran'dır. Rusya ve Çin'den önemli miktarlarda silah alan İran, kendi güvenliğini sağlarken aynı zamanda Rusya ve Çin'in ekonomik, siyasi ve askeri desteği ile, bu ülkelerinde bölgedeki çıkarlarını korumaktadır. Özellikle Suriye'de yaşanan iç savaşta İran, Rusya ve Çin blokunun Esad rejimine vermiş oldukları destek ortaya çıkan tabloyu özetlemektedir.

Soğuk Savaş sonrasında AB ve ABD'nin tehdit algıları birbirlerinden farklılaşmaya gitmiştir. Terörle mücadele, kitle imha silahları, Irak, Ortadoğu barış süreci ve İran konularında eylemler ve söylemler birbirlerinden ayrılmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrası güvenlik algısı artan ABD, sorunlara daha stratejik güvenlik odaklı bakmıştır. AB ise yıllarca mücadele sonrası işbirliğinde bulunduğu refahı koruma odaklı politikalar geliştirmiştir.³²¹

Nükleer bir İran'ın İsrail için oluşturduğu tehdidin yanında, kıtalararası balistik füzelere sahip olması, ABD'nin stratejik çıkarları noktasına ters düşmektedir. İran'ın bu silahlara sahip olması ve bunu paylaşması, bölge güvenliği ve bölgedeki dengeler açısından tehdit olarak algılanmaktadır.³²²

³¹⁹Muharrem Gürkaynak ve Serhan Yalçiner, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt.6, Sayı.23, (Güz 2009), s.89.

³²⁰Ahmet Emin Dağ (Ed.), **Ortadoğu Çatışmaları**, İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015, s.13.

³²¹Fatma Akkan Güngör ve Alper Tolga Bulut, "11 Eylül Sonrası Dönemde Transatlantik İlişkiler ve Ortadoğu", **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt.4, Sayı.2, (2010), s.101.

³²²Yusuf Yıldırım, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İran'ın Silahlanmasının Ortadoğu Bölgesi Üzerindeki Etkileri", **International Journal of Social Sciences and Education Research**, Cilt.1, Sayı.2, (2015), s.352.

1. ORTADOĞU'NUN GÜÇ VE ÇIKAR MÜCADELESİNDE MERKEZ OLMASI

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren değeri anlaşılmaya başlayan petrol, sanayideki yerini almasıyla birlikte XX. Yüzyılda dünyada müthiş gelişmeler yaşanmıştır. Dünya ticareti rekor büyüme kaydetmiş, teknolojide ilerlemeler görülmüştür. İletişim ve ulaşımdaki baş döndürücü gelişmelerde, petrolün keşfedilmesi ve kullanılması da önem taşımaktadır. Petrol ve doğalgaz günümüzde insan yaşantısını kolaylaştıran en önemli hammaddelerdendir.³²³

XX. yüzyılın başından itibaren sınırların değişmesi ile birlikte bölgede ki mücadele de dini mücadelenin yanında ekonomik ve siyasi nedenlerinde rol oynadığı görülmüştür. Dünya petrol rezervlerinin yüzde 50'si ve doğal gaz rezervlerinin yüzde 40'ı Ortadoğu da bulunması nedeniyle, 1920'lerden itibaren mücadelede ekonomik boyut daha baskın hale gelmiştir. Müslüman coğrafyası olarak bakılan Orta Asya ve Kafkasya ile Ortadoğu'yu birlikte düşündüğümüzde, petrol rezervleri yüzde 65 dolayına ve doğalgaz ise yüzde 50'nin üzerine çıkmaktadır.³²⁴ Bu rezervler olmaksızın uzun vadede AB, ABD, Çin ve Rusya'nın ekonomi ve sanayilerinin felç olabileceği söylenebilir. Bu nedenle bu dört aktör ulusal güvenliklerini korumaları için bu rezervlere ihtiyaç duymaktadırlar.

Soğuk Savaş sürecinde SSCB'nin ve ABD'nin belirlediği bir güç dengesi Ortadoğu da mevcut olmuştur. Bu iki aktör bölgede çıkarları gereğince zaman zaman güç kullanmış zaman zamanda bölgedeki dinsel ve etnik farklılıkları kullanmışlardır. Soğuk Savaş dönemini daha az maliyetle kurtaran Batı, sonraki süreçte ise maliyetlerin artması ile birlikte bocalamıştır.³²⁵ Batının bölgeyi şekillendirme adına demokrasi götürme ve kendi değerlerini yayma politikaları bölge halkı tarafından şiddetle reddedilmiş ve Batı karşıtı nefret söylemleri artmıştır.

300 milyon civarı nüfusuyla, Mısır'da Nil vadisi ve deltası, Akdeniz limanları, Süveyş Kanalı, Hürmüz Boğazı gibi çok önemli stratejik yerlere sahip Ortadoğu

³²³Raif Karadağ, **Petrol Fırtınası**, 3. Baskı, İstanbul: Truva Yayınları, 2010, s. 9.

³²⁴ Arı, a.g.e., s.163.

³²⁵Nasır Niray, "Ortadoğu'da Siyasal Gelişmelerde Türkiye'nin Yeri", **Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi**, Cilt.1, Sayı.1, (Ocak 2003), s.288.

bölgesi, hem ticaret yollarının geçiş güzergahları üzerinde bulunması hem de semavi dinlerin kutsal mekanlarının barındırması ile, dünyanın hep gündeminde olmuş çok önemli bir bölgedir.³²⁶ Batı ve Doğu medeniyetinin ortak değerlerinin bulunduğu bölge iki blok içinde vazgeçilmez olarak görülmektedir.

Enerji, her geçen gün birey, toplum ve devletlerin yaşantısını biraz daha kolaylaştırmakta ve kendine bağımlı kılmaktadır. Devletlerin yeterli miktarda güvenli bir şekilde kesintisiz enerji elde etme ihtiyacı, dış politika da devletlerin öncelikli konusu haline gelmiştir. Sanayileşme ve teknolojik gelişme ile birlikte, önümüzdeki yıllarda enerjiye olan ihtiyaç daha da artacaktır.³²⁷ Yenilenebilir enerjinin pahalı olması hala petrol ve doğalgazın değerinin korunmasına sebep olmaktadır. Bu noktada dünya enerjisinin kalbi olan Ortadoğu bölgesinde sürekli yükselen rekabetin şiddetinin daha da artması beklenmektedir.

Ortadoğu'dan çıkan petrolün diğer bölgelere göre daha ucuza mal edilmesi bu bölgenin değerini artırmakla birlikte; Irak, İran, Kuveyt, Suudi Arabistan ve diğer bölge ülkelerinin üretimlerini sürekli artırmalarına neden olmaktadır. Zaman içinde bu bölgede kurulan rafineler ve petro-kimya tesisleri ile birlikte bir "Petro-Dolar Ekonomisi" oluşmuştur. Bu ekonomi ile birlikte bölgenin ekonomik değerleri ülke dışına çıkarılmakta ve bölgede sürekli savaş halinin getirdiği silahlanma yarışı da istikrarsızlığa neden olmaktadır.³²⁸

Gelişmiş ülkelerin uluslararası şirketleri petrol üzerinden gelirlerini sürekli artırmakta ve bununla birlikte petrol devletleri de elde ettikleri petrol gelirlerini yine gelişmiş ülkelerin bankalarında değerlendirmekte; çift taraflı olarak petrolden gelir her durumda gelişmiş ülkelerin kasasına girmektedir. Bu döngü ile birlikte gelişmiş ülkeler daha zengin olurken gelişmekte olan ülkeler fakirleşmekte, petrol zengini olan ülkeler ise gelirlerini silaha ve verimsiz alanlara yatırmaktadır. Bölgedeki güç dengeleri ve

³²⁶Mesut Elibüyük, "Ortadoğu'nun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri, Önemi", **Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi**, Cilt.1, Sayı.1, s.154.

³²⁷ Ertan Efegil ve Neziha Musaoğlu, "Rusya-Avrupa Birliği Ekseninde, Türkiye'nin Enerji Politikasının Analizi", Murat Ercan (Ed.), **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası** içinde (147-168), 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayın, 2011, s.147.

³²⁸Ömer Budak, **Türkiye'nin Dünya Ülkeleri Açısından Jeopolitik Önemi ve Avrasya'daki Yeri**,1. Baskı, Ankara: Bilge Yayınları, 2006, s.230.

yaşanan rekabet, büyük güçlerin böl yönet politikaları bölgeyi güvensizleştirmekte ve silahlanmayı teşvik etmektedir.³²⁹

Güç dengesinin sağlanması sadece oyun kurucu aktörlerin direkt müdahalesi ile değil aynı zamanda bölgesel güç olan aktörlerin birbirlerini dengelemesi ile de olabilmektedir. Türkiye, İran ve Mısır rekabetine baktığımızda, Nasır'ın Arap milliyetçiliğini kullanarak Ortadoğu da liderliğe oynaması karşısında, Türkiye ve İran 1955'te Bağdat Paktı'nda yer almışlardır. 1979 yılında İran'ın devrimle beraber bölge liderliğine oynamasına, Türkiye ve Mısır yaklaşarak cevap vermişlerdir. 1996'da ortak askeri tatbikatlar ile birbirine yaklaşan İsrail ve Türkiye'ye karşı, İran ve Mısır, İslam Konferansı Örgütü'nde yakın işbirliği ile cevap vermişlerdir.³³⁰

Ortadoğu Bölgesi; Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında geçiş kavşağında olması; Türkiye, Mısır, İran, Suudi Arabistan'ın bu bölgede olması; bölgenin dünya politikalarında önemli rol oynamasına sebep olmaktadır. Osmanlı sonrası Avrupalı devletler ve süper güçler için bir sömürge bölgesi haline gelmiştir. Dünyada en çok petrol çıkarılan bölgelerden biri olan Ortadoğu aynı zamanda dünyada en az petrol kullanılan bölgelerden biri konumundadır. Semavi dinlerinde çıkış noktası olan bu bölge aynı zamanda kutsal olması açısından da, Arap ve İsrail halkı gibi mücadelelere neden olmaktadır.³³¹

Ortadoğu Bölgesinde genç, işsiz, eğitimsiz, kızgın, ümitsiz ve fakirleşen nüfus ve orantısız şehirleşme gittikçe artmaktadır. Bölgede İran gibi kitle imha silahı sahip olmaya çalışan ve uluslararası sistemde ise nüfusu ve coğrafi büyüklüğünden daha fazla rol oynayan İsrail gibi bir devlet bulunmaktadır. Batıya olan tepkinin arttığı bölge, ticari ve ekonomi olarak dünyaya entegre olamamıştır. Tek kutupluluktan çok kutupluluğa

³²⁹Erol Bulut, "Irak Savaşı, Ekonomi ve Petrol", Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin (Ed.), **II.Körfez Savaşı** içinde, Ankara: Platin Yayınları, 2006, s.350.

³³⁰ Hamit Ersoy ve Lale Ersoy, **Küresel Dünya'da Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002, s.20.

³³¹Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 9. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2001, s.294.

geçişin olduğu uluslararası sistemde, bölgenin tek başına bırakılması mümkün gözükmemektedir.³³²

Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu’da yaşanan devletlerarası rekabet, sistematik faktörlerin etkisi ile dış politikalar üzerindeki değişimin sıklaşması, rejimlerin ve ideolojilerin çatışması, bölgede yere ve zamana ve öneme göre uluslararası örgütlerin rolünün değişmesi, artan terörist örgüt sayısından ve devlet dışı aktörlerin kimliklerinin belirleyici gücüne kadar bir çok değişim yaşanmış ve yaşanmaktadır. Bölgeye getirilmeye çalışılan demokrasi ve 11 Eylül sonrası değişen güvenlik algılarının maliyeti hem ABD’ye hem de Ortadoğu bölgesine çok ağır hasarlar vermiştir.³³³

Uluslararası ilişkiler literatüründe savaşa ve çatışmaya en yakınlık derecesi en yüksek bölgelerden birisi olan Ortadoğu, geçmişten gelen sorunlara çözüm getirilemeyen ve gerginliğin sürekli arttığı bir bölge halini almıştır. Soğuk Savaş sonrasında bölgede yaşanan savaş, çatışmalar, isyanlar, iç savaşların zaman aralıkları daha da kısalmıştır. Zaman zaman vekalet savaşlarına da dönen çatışmaların bıraktığı hasarlar daha da büyümektedir.³³⁴

2. ORTADOĞU’DA BÖLGESEL ÖRGÜTLERİN ETKİNLİĞİ: AB, ABD, RUSYA VE ÇİN İLE İLİŞKİLERİ

2.1. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)

İlk ismi İslam Konferansı Örgütü olan ve 2011 yılında ismi İslam İşbirliği Teşkilatı olarak değiştirilen bu uluslararası örgütün merkezi Cidde’de bulunmaktadır. Çoğunluğu Müslüman olan üyelerin siyasi, ekonomik, kültürel, bilimsel ve sosyal dayanışmasını hedefleyen bu örgütün 57 üyesi bulunmaktadır.³³⁵ Bu üyelerden çoğunun Çin ile olan ekonomik ve siyasi olarak gelişmektedir.

³³²İnci Taşdemir, “AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye’nin Seçenekleri Cilt-1”, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2008, s.16.

³³³Burak Bilgehan Özpek, “En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu”, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt.3, Sayı.2, (Ocak 2012), s.209.

³³⁴Serhat Erkmen, “Ortadoğu’da Kilitlenen Güç Mücadelesi ve Yeni Çatışma Olasılığı”, **OrtadoğuAnaliz**, Cilt.5, Sayı.52, (Nisan 2013), s.72.

³³⁵Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, 5.Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2002, s.76.

Birleşmiş Milletlerden sonra 57 üye ve 4 kıtaya yayılması ile birlikte İİT, en büyük ikinci hükümetler arası organizasyondur. Üyelerinin aralarındaki sorunları çözüp bununla birlikte kalkınmayı hedefleyen İİT, ekonomik entegrasyona yönelik ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesini hedeflemektedir.³³⁶ Her ne kadar hedefinden uzak olsa da, örgütün kendi çapında bölgede bir özgül ağırlığı bulunmaktadır.

11 Eylül ardından Müslüman dünya doğrudan ya da dolaylı olarak teröristlere yardım yapmakla suçlanmışlar ve İslam İşbirliği Teşkilatı ise çok pasif kalarak sorumluluktan uzak bir görüntü çizmiştir. İstanbul'da yapılan İİT-AB Ortak Formu gibi birkaç çaba dışında örgüt pek bir faaliyet gösterememiş ve terörizmle mücadele kapsamında Müslümanlara yönelen şiddete karşı etkin politikalar üretememiştir.³³⁷

İİT'nin bölgesel ve uluslararası arenada yeterince işlevsel olamamasının sebebi, örgütün sekreteryasının iç pazarlıklar sonucunda belirlenmesidir. Daha aktif olan üye devletlerin dış politikaları da, örgüte yansımaktadır. İİT'nin Körfez bunalımında ve Bosna bunalımında devreye girememesi bir nedeni, örgüt yapısının yeterince aktif ve bağımsız olamamasıdır.³³⁸

İİT'nin ve Arap birliğinin hiçbir varlık gösteremediği Irak Savaşı öncesi, dünya devletlerine seslerini duyuramadıkları gibi kendi üye devletleri de dikkate alınmamışlardır. İKÖ'nün ve Arap Birliği'nin üyelerinden Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri; ABD öncülüğündeki koalisyona kendi topraklarında üsler sağlamış, İKÖ üyesi Azerbaycan 250 asker ve Kazakistan ise 29 askeri mühendis göndererek savaşın bir parçası olmuşlardır. Türkiye parlamentosu ise Irak'a asker göndermeyi reddettiği gibi, topraklarından yabancı asker geçişine de izin vermemiştir.³³⁹

AB, ABD, Rusya ve Çin bölgede etkin örgütler ile işbirliği yapıp bölgede etkin olmak istemektedirler. Bu bağlamda düşünüldüğünde Rusya'nın İİT'ye olası üyeliği

³³⁶Harun Öztürkler, "İslam İşbirliği Teşkilatı: Amaç ve Bütçe Yönünden Bir Değerlendirme", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı.74, (Mayıs-Haziran 2016), s.26.

³³⁷Turhan, a.g.e., s. 352.

³³⁸Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 10. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2002, s.265-266.

³³⁹Murat Çemrek, "İki Şehrin Hikayesi: Arap Birliği ve İslam Konferansı Örgütü'nün Irak Savaşı Karşısında Tutumları", Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin (Ed.), **II.Körfez Savaşı** içinde, Ankara: Platin Yayınları, 2006, s.379.

durumunda bölgede ve Asya'daki stratejik gücüne güç katması mümkündür. Rusya'nın İslam alemi ile bağlarını sıkılaştırmak için İİT önemli bir adım olarak görülmektedir.³⁴⁰

2.2. Arap Birliği

II. Dünya Savaşı sonrası SSCB desteği ile bağımsızlıklarını geliştiren Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan, Mısır ve Yemen 1945 yılında Arap Ligi'ni oluşturmuşlardır. Bağımsızlıklarını ABD, Fransa ve Büyük Britanya desteği ile birlikte geliştiren Cezayir, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Moritanya, Fas, Tunus, Somali, Sudan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi devletler 1960-1970 yıllarında Arap Ligi'ne katılım sağlamışlardır.³⁴¹

Arap Birliği tarihi boyunca hiçbir ciddi soruna kendi başına çözüm bulamamış bir kuruluştur. İsrail'in 2006'da Lübnan'a 33 gün, 2009'da Gazze'ye 22 gün boyunca saldırmasına rağmen ve toplamda 2500'den fazla Lübnanlı ve Filistinli ölmesine rağmen, Arap Birliği her iki saldırı sürecinde toplantı için bile bir araya gelememiştir. ABD, Fransa ve İngiltere gibi güçlü aktörlerin Suriye konusuna dahil olma isteği karşısında Arap Birliği'nin Suriye'de ki sürece müdahil olma çabası şaşkınlık ile karşılanmıştır.³⁴²

Arap Milliyetçiliği ve İsrail düşmanlığı Arap Birliğinin kuruluşunda en önemli sebeplerdir. 70 yılı aşkın süredir varlığını sürdüren örgüt kendi temel ihtiyaçlarını bile karşılamaktan uzaktadır. Üye ülkelerin coğrafya, dil, din, kültür ve tarih gibi birleştirici unsurlara sahip olmalarına rağmen, kendi içlerinde de ekonomik ve siyasi problemleri bulunmaktadır.³⁴³ Arap Birliğinin politikaları ile ABD ve AB'nin politikalarının benzeştiği ve örgütün büyük güçlerin politikalarına ters bir politika geliştirmediği görülmektedir.

3. EKONOMİK BÜTÜNLEŞME VE SİYASAL PARÇALANMIŞLIK EKSENİNDE AVRUPA BİRLİĞİNİN ORTADOĞU POLİTİKALARI

³⁴⁰Hüseyin B. Işık, "Rusya'yla Bağlantılı Örgütler", **Rusya Raporu**, Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2010, s.36.

³⁴¹Hasanov, a.g.e., s.324.

³⁴²Alptekin Dursunoğlu, **Suriye'de Elde Var Sıfır**, 1.Baskı, İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2012, s.206.

³⁴³Mehmet Şahin, "Arap Birliği Örgütü", Şaban H. Çalış, Birol Akgün ve Önder Kutlu (Ed.), **Uluslararası Örgütler ve Türkiye İçinde** (535-554), Konya: Çizgi Kitabevi, 2006, s.550.

Ortadoğu; Fransa ve İngiltere'nin sömürgeci geçmişlerindeki yeri, Avrupa'ya yakınlığı ve Avrupa'nın enerji güvenliği noktasındaki önemi nedeniyle kendi haline bırakılmayacak kadar özel bir bölge olmuştur. Suriye ve Irak örneğinde olduğu gibi Ortadoğu'da çıkabilecek bir istikrarsızlık coğrafi yakınlık nedeniyle Avrupa'yı etkilemektedir. Yine enerji noktasında çıkabilecek bir güvensizlik ortamı, Avrupa gibi enerjiye bağımlı bir bölgeyi derinden sarsacaktır. Avrupa Birliği'nin Fransa, İngiltere ve Almanya gibi katalizör ülkelerinin bölgeye ilgisi, birliğin dikkatini bu bölgeye yoğunlaştırmaktadır. AB 1970'lerin başında, siyasal birliğini sağladıktan sonra, Arap-İsrail Uyuşmazlığı ve Ortadoğu Barış Süreci ile yakından ilgilenmiştir.³⁴⁴

30 Ocak 2003 Tarihinde NATO'nun yedi ülkesi Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Macaristan, İtalya, Polonya, Portekiz ve İspanya; ABD'ye teşekkür ve övgü niteliğindeki bir mektubu medyada yayınlamışlardır. Bu ülkeler, Saddam Hüseyin'den ve sahip olduğu Kitle İmha Silahlarından kurtulması noktasında ABD'nin rolünü desteklemiştir.³⁴⁵ Avrupa Birliği'nin diğer ülkeleri ise Irak'ta diplomasinin işletilmesi noktasında politikalar benimsedikleri için Avrupa Birliği'nin ikiye bölündüğünü söylemek mümkün olacaktır.

AB, artan enerji ihtiyacı ve bağımlılığı nedeniyle dış politikasında ve Ortadoğu'ya bakış açısında enerji odaklı olmuştur. Enerji projeleri desteklenmekle birlikte, maliyetler noktasında aynı hassasiyet birlik üyelerince gösterilmemektedir. Ürdün, Mısır, Tunus ve Cezayir'de yapılması planlanan binlerce kilometreye yerleştirilecek güneş enerjisi panelleri ile enerji sağlanması projesi maliyetinin çok yüksek olması nedeniyle eleştirilmiştir.³⁴⁶ Yenilenebilir enerji noktasında yatırımlar sürse de, AB için hala en fazla yarar sağlayan enerji, petrol ve doğalgazdan elde ettiği enerji kaynaklarıdır.

Avrupa Birliği siyasi düşünce farklılıkları nedeniyle etkin ve herkesin hemfikir olduğu bir karar alamamakta ve zor bela alınan kararları da uygulayacak gücü bulunmamaktadır. Ya katalizör ülkeler Almanya, Polonya ve Fransa gibi ülkelerin

³⁴⁴Taylan Özgür Kaya, "Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Barış Sürecindeki Rolünün Analizi", **Ortadoğu Etütleri**, Vol.2, No.1 (July 2010), s.80.

³⁴⁵Barış Adıbelli, **Stratejik Kuşatma**, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2007, s.197.

³⁴⁶Çağrı Erhan, **Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları**, Ankara: İmaj Yayınevi, 2010, s.72.

askeri gücü veya ABD'nin etkin olduğu NATO'ya ihtiyacı vardır. Polonya'nın Irak Krizinde ABD'ye destek vererek Almanya ile farklı politika izlemesi ve Almanya'ya güvenmediğini göstermesi, birliğin ne kadar güçsüz duruma düştüğünün göstergesidir. AB'nin durumundan anlaşılmaktadır ki ekonomik güç tek başına yeterli olmamaktadır. Bunun yanında askeri ve siyasi gücünde olması ile tam anlamı ile etkin güç oluşmaktadır.³⁴⁷

Doğalgazı elektrik üretiminde ve sanayide enerji ihtiyacını karşılamak ve ham petrolü ise hem enerji hem de endüstri de hammadde olarak kullanan AB ülkeleri, Ortadoğu'daki enerji kaynaklarının kendisine ulaştırılmasına muhtaç durumdadır. Fransa ve Almanya gibi AB'nin en güçlü ülkeleri kendi çıkarlarını önceleyerek, birliğin enerji politikalarını desteklemektedirler.³⁴⁸

3.1. Ekonomik- Ticari Hedefler ve Birliğin Artan Enerji İhtiyacı

Ortadoğu ile güçlü bağlantıları bulunan AB, bölge ülkeleri ile ticaretini geliştirmek için serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. AB sahip olduğu ekonomik gücün özgüveniyle Ortadoğu'daki ülkelerin daha fazla ekonomik ve siyasi reform yapmaları noktasında çaba sarfetmiştir.³⁴⁹ AB'nin Ortadoğu ile ticarete önceliği kendi güvenliğini ve sonrasında ise ticaretin güvenliğini sağlamak olmuştur. Ortadoğu'daki hemen hemen bütün ülkeler ile ticareti bulunan AB, Ortadoğu bölgesindeki ülkelere yaptığı ekonomik yardımlar ile ekonomik ve siyasi olarak etkin olmaya çalışmaktadır.

Dünyanın ikinci büyük ekonomisine sahip, dünyanın enerjisinin beşte birini tüketen ve kendi başına çok az enerji rezervi bulunan AB, Ortadoğu ve diğer enerjiye sahip bölgelere bağımlı durumdadır. Her yıl enerjiye 350 milyar Euro'dan fazla para

³⁴⁷Muzaffer Şenel, "Avrupa Birliği'nin Irak Politikası", Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin (Ed.), **II.Körfez Savaşı** içinde, Ankara: Platin Yayınları, 2006, s.82.

³⁴⁸Erol Kapluhan, "Dünya Enerji Kaynakları Açısından Ortadoğu Petrolleri ve Önemi", **Yeni Türkiye, Orta Doğu Özel Sayısı-I**, Yıl.22, Sayı.82, (Ocak-Haziran 2016), s.459.

³⁴⁹Bessma Momani, "The EU, tge Middle East, and Regional Integration", **World Economics**, Vol.8, No.1, (January-March 2007), s.9.

harcayan AB, bu açığı kapatmak için enerji kaynaklarını çeşitlendirerek yatırımlarını yapmaktadır.³⁵⁰

Birliğin enerji temelli dış politikaları, salt bir enerji politikası olmayıp Birliğin ortak dışişleri ve güvenlik politikalarının da belirleyicisi olacaktır. Rusya ile yaşanan sıkıntılar, giderek artan enerji tüketimi ve enerji fiyatlarındaki artış Birliği alternatif enerji yollarının teminine zorlayacaktır. Bu bağlamda birlik Hazar, Orta Asya ve Ortadoğu bölgelerinde daha etkin politikalar üretmek durumundadır.³⁵¹

Genişleme süreci ile birlikte sürekli enerji ihtiyacı artan AB, alternatif yollar aramaktadır. Bu bağlamda birliğin Ortadoğu ve Hazar petrollerine ilgisi her geçen gün artmaktadır. AB kendi enerji arz güvenliğini korumak için çoklu boru hatları projelerine ağırlık vermektedir. Bu bağlamda Ortadoğu, Orta Asya ve Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya uzanan doğal gaz ve petrol hatları ile enerji ihtiyacını sağlayacak tedbirler almaktadır.³⁵² Rusya ile yaşanan gerginlikler ise alternatif seçenekleri azaltmaktadır.

3.2. Birliğin Oluşturulmaya Çalışılan Ortak Dış Politika ve Savunma Politikası: Ortak Olmayan Ortadoğu Politikaları

Avrupa Birliği üyeleri doğu blokunun yıkılması ile birlikte oluşan yenedünya düzeninde dış politikayı yeniden kurgulamışlardır. Avrupa Siyasi İşbirliği politikaları üzerinde yeniden düşünülmüş, sistemin daha etkin ve işler hale getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Polonya'da sıkıyönetim ilanı sırasında, Sovyetler'in Afganistan'ı işgalinde, Körfez Savaşı'nda yetersiz ve hantal kalan sistem üzerinde yeniden düşünülmüştür. Avrupa siyasi işbirliğinin zayıflıkları konusunda hemfikir olan üye ülkeler ortak dış ve güvenlik politikası oluşturmaya karar vermişlerdir.³⁵³

³⁵⁰European Commision, The European Union Explained, "Energy", Brussels-Belgium: Luxemburg: Publications Office of the European Union, (July 2012), s.3.

³⁵¹Soner Karagül, "Türkiye ile AB'nin Enerji Alanında İşbirliğinin Balkanlar'daki Yansımaları", Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu(Ed.), **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası İçinde** (157-170), Ankara: USAK Yayınları, 2010, s.168.

³⁵²Ertuğrul Kızılkaya ve Cem Engin, "Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo-Ekonomik Mücadele", **Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2004,s.203.

³⁵³Haydar Efe, "Soğuk Savaş Döneminde Avrupa'da Ortak Dış Politika Oluşturma Çabaları", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt. 9, No.1, (2010), s.58.

Bununla birlikte Soğuk Savaş sonrası Avrupalı devletler Soğuk Savaş öncesi kadar organize olamamışlar ve savunma maliyetlerinden uzak duran politikalar izlemişlerdir. Birliğin büyük devletlerince oluşturmuş oluşturulan Birliğin politikaları, bütün yapıyı kapsamaktan uzak kalmıştır.

Soğuk Savaş sonrası AB yeni güvenlik ortamına uygun bir savunma doktrini ve kendi değerleri ve çıkarlarına göre kendine bir dünya rolü belirleyememiştir. AB ülkelerinin kısıtlı kaynaklarının ancak sınırlı bir uluslararası kuvvet projeksiyonuna imkan vermesi, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının birlik için yeterli altyapıya ulaşamamasına sebebiyet vermiştir. Birliğin genel bir güvenlik stratejik çerçevesinin olmaması, politik birliğin birlik üyelerince çığnenmesi, başarısız görülen Irak ve Afganistan gibi operasyonların ABD ile olan ittifakı sarsması, birliğin Ortadoğu politikalarını zora sokmaktadır.³⁵⁴

Irak'ın İşgali, Afganistan Savaşı, Suriye iç savaşı ve Ortadoğu'nun diğer ülkeleri konusunda birlik üyeleri farklı tutumlar göstermişlerdir. Birlik üyelerinin en fazla ayrılığa düştükleri ve ayrılığın zirve yaptığı konu ise Irak'ın İşgali olmuştur. Almanya ve Fransa'nın karşı çıktığı işgale İngiltere ise net bir şekilde kendi de bizzat harekate katılarak destek vermiştir.

4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKALARI

Amerika'nın I. Dünya Savaşı sonrası ilk yerleştiği Ortadoğu ülkelerinden biri Irak'tır. I. Dünya Savaşı sonrası Amerikalıların bölgedeki petrol üzerinde hakimiyet kurma çalışmaları, ABD ve İngiltere arasındaki rekabeti ön plana çıkarmıştır. Sonrasında yaşanan süreçte yaşanan II. Dünya Savaşı, Körfez Savaşları, Irak Savaşı, Afganistan Savaşı ile birlikte ABD, Ortadoğu bölgesine iyice yerleşmiştir.³⁵⁵

ABD, karşı blokun güçlü olması ve yaptığı uluslararası müdahalelere misli ile karşılık verilebileceği düşüncesiyle Soğuk Savaş boyunca uluslararası müdahalelerini uluslararası hukuka uygun yapmaya çalışmıştır. Soğuk Savaş sonrası dünyada ise tek

³⁵⁴Sait Yılmaz, "(Avrupa) Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası", **TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi**, Cilt.7/Yaz, Sayı.27, s.33.

³⁵⁵Lacoste, a.g.e., s.72.

süper güç olarak kalan ABD, müdahalelerini uluslararası hukuka uygun hale dönüştürmeye ihtiyaç duymamıştır.³⁵⁶

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin küresel politikalarından biride Ortadoğu'da ekonomik ve siyasi reformların yapılmasıdır. Temsil ettiği değerlerden kapitalizm ve liberal demokrasinin bölgede yayılmasının önünde bir engel kalmadığına inanan ABD, bölgede reformları desteklemiştir. Bununla birlikte siyasal reformlardan Cezayir'de olduğu gibi istediğinin dışındaki grupların kazanacağını görünce, bu projeden vazgeçtiği gibi ekonomik liberalleşmenin de kontrollü bir şekilde uygulanmasına karar vermiştir.³⁵⁷ Politik çıkarları gereği söylemler değişmiştir. Bununla birlikte yine çıkarları gereği bazen idealist politikalar takip ederken bazen de realist politikalar takip edilmiştir.

11 Eylül 2001 yılındaki terörist saldırı sonrası ABD'nin dış politikasında güvenlik odaklı bir değişim yaşanmıştır. ABD'nin ilk önce Afganistan'ı sonra ise 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi, ABD'nin prestijini hem Batı dünyasında hem de İslam dünyasında ciddi manada sarsmıştır.³⁵⁸ Halen bu yükü taşıyan ABD'nin uzun vadede yorulacağı tahmin edilebilir. Irak ve Afganistan'da yapılanların ileriki zamanlarda, ABD'nin güçten düşmesi durumunda gündeme getirilmesi olasıdır.

11 Eylül saldırıları sonrası yeni bir dönemin başlamasıyla birlikte ABD, Afganistan operasyonu ile Avrasya coğrafyasına asker yerleştirerek, Rusya ve Çin'e karşı mevzi kazanmıştır. ABD, Rusya ve Çin'in hakim olduğu coğrafyalarda renkli devrimler ile kendisine yakın yönetimlerin iktidara gelmesi için çaba göstermiştir. Putin'li Rusya, ABD'nin politikaları nedeniyle Çin'e daha fazla yaklaşmış ve iki devlet kolektif güvenlik mekanizmasına doğru giden Şanghay İşbirliği Örgütü ile işbirliklerini

³⁵⁶ Kerem Batır, "Pax Americana ya da Tek Kutuplu Dünyada Amerikan Müdahaleciliği", **Tek Kutuplu Dünyada Yaşamak**, Yonca Özer (drl.), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006, s.169.

³⁵⁷ Meliha Benli Altunışık, "Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken", **Ortadoğu Etütleri**, Cilt.1, Sayı.1, (Temmuz 2009), s.73.

³⁵⁸ Umut Uzer, "Medeniyetler Çatışması", Haydar Çakmak (Ed.), **Uluslararası İlişkiler** içinde (303-309), Ankara: Barış Kitap, 2007, s.303.

daha da güçlendirmişlerdir. ABD'nin prestij kaybettiği Irak İşgali, Avrasya'da Rusya ve Çin'in daha avantajlı bir pozisyona geçmelerine neden olmuştur.³⁵⁹

ABD'nin İslam dünyasındaki problemlerin sadece askeri müdahaleler ile çözülebileceğine dair sorunlu yaklaşımı ve aşırı güç kullanımı, başta İslam dünyası olmak üzere bütün dünyadan tepki almıştır. Irak, Afganistan, Libya, İran'a yönelik politikalarına baktığımızda, askeri gücü ön plana çıkardığı, etik ve insani kaygıları bir tarafa bırakarak çıkar temelli hareket ettiği görülmektedir.³⁶⁰

2003 yılında Irak; 2011 yılında Libya, Mısır ve Suriye gibi ülkelere, Rusya'nın istemediği şekilde müdahale edip yönlendiren ABD'nin Ortadoğu politikaları Rusya tarafından onaylanmamaktadır. Soğuk Savaş dönemindeki gibi karşısında ciddi bir güç bulamayan ABD, NATO'yu da kullanarak bölgeyi yeniden dizayn etmek adına büyük hamleler yapmış ama kısmen de olsa başarısız olmuştur.³⁶¹

ABD Ortadoğu'da ki hakimiyetle, bu bölgedeki enerjiye ihtiyacı olan kendisine rakip ekonomiler olan AB ülkeleri, Japonya, Çin ve Avrasya Birliği ülkelerini kontrol altına almayı hedeflemiştir. Rakip ülkelerin enerji bağımlılıklarını kullanmak isteyen ABD, dünya ticaretinde euro ya da diğer ülke paralarının değil, doların kullanılması için enerji kartını kullanmaya çalışmıştır. Enerjinin kaynaklarının yanında, enerji taşınma ve sevk yollarını kontrol altına almak, stratejik önem taşıyan önemli yakın bölgelerinde kontrolü açısından stratejik görülmüştür.³⁶²

ABD'nin yaptığı ekonomik yardımlar, politik araçlarından biridir ve Ortadoğu'da İsrail, Mısır ve Ürdün gibi ülkelere yaptığı yardımlar bu ülkelerin ekonomilerinde ciddi yer tutmaktadır. Ekonomik yardımın hedefinde bu ülkelerin verecekleri kararların kontrol altında tutulması ve ekonomilerinin ABD'ye bağlı kılınması vardır. 1950'ler sonrası izlenen yardım politikaları zaman zaman doğrudan

³⁵⁹ Adıbelli, a.g.e., s.130.

³⁶⁰ Gözen, a.g.e., (2004), s.151.

³⁶¹ Yıldız ve Yaşar, a.g.e., s.79.

³⁶² Yıldız ve Yaşar, a.g.e.,s.147-148.

nakdi yardım bazen askeri yardım bazen de IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar aracılığıyla yapılmıştır.³⁶³

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik güvenlik stratejisinde; terörizmin yok edilmesi, müttefiklere gelebilecek saldırıların bertaraf edilmesi, kitle imha silahlarının yayılmasını önlemek ve bu bölgedeki enerjinin sorunsuz bir şekilde ulaşımının sağlanması bulunmaktadır. Ayrıca ABD'nin mezhepsel unsurlara dikkat etmesi, DAESH gibi ortaya çıkabilecek terör örgütlerinin engellenmesi ve İsrail, Ürdün ve Körfez ülkelerinin savunma kapasitelerinin artırılması önemlidir.³⁶⁴

Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu'yu dizayn etme politikaları yürüten ABD, Arap-İsrail barışı noktasındaki politikalarında başarısız olmuştur. Çifte kuşatma, siyasi ve ekonomik reform stratejileri izleyen ABD, 1990'ların sonuna doğru sonuç olarak hüsrana uğramıştır. George W. Bush'un izlediği önleyici savaş stratejisi, Irak Savaşı'nda görüldüğü gibi başarısızlıkla sonuçlanmış ve ABD karşıtlığı yükselmiştir.³⁶⁵

4.1. Ekonomik Çıkarlar

1970'li yıllardan sonra dünyada ABD öncülüğünde başlatılan neoliberal politikalar ile birlikte oluşturulmaya çalışılan serbest piyasanın, karşılıklı bağımlılık kapsamında küresel bir ekonomik sistem olarak tesisi hedeflenmiştir. 1980'lerin ilk yıllarında uluslararası firmaların Ortadoğu'da etkin olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası tek süper güç olarak ortaya çıkan ABD, Ortadoğu'daki ekonomik çıkarlarını koruma ve yaymak istediği serbest piyasa ekonomisini uygulama kararlılığını 1991 ve 2003 yıllarında Irak'a yaptığı müdahaleler ile göstermiştir.³⁶⁶

Savunma harcaması bakımından kendinden sonra gelen 20 ülkenin savunma harcamasından daha fazla harcama yapan ABD'nin, tüm dünyaya yayılmış 800'ün

³⁶³Muhammed Musa, **Devletlerarası İlişkiler ve Dünya Düzeni**, 1. Baskı, Ankara: Ta-Ha Yayıncılık, 1997, s.179.

³⁶⁴Emine Akçadağ Alagöz, "Amerika'nın Yeni Güvenlik Stratejisi", Bilgesam, http://www.bilgesam.org/incele/2032/-amerika-nin-yeni-guvenlik-stratejisi/#.WN_cu6KhnIU, (01.04.2017).

³⁶⁵Meliha Benli Altunışık, "Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken", **Ortadoğu Etütleri**, Cilt.1, Sayı.1, (2016), s.69.

³⁶⁶Oktay Caferoğlu, "Küresel Ekonomik Sistem ve ABD'nin Ortadoğu Politikası: 1991 ve 2003 Irak Müdahalesi", **V.Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi- Bildiriler Kitabı II**, Isparta: İlim Etüdler Derneği, 12-15 Mayıs 2016, s.123.

üzerinde üssü bulunmaktadır. 2009 yılındaki kriz sonrası ekonomisi daha da kötüleşen ABD'nin Ortadoğu'da yapmış olduğu askeri harcamalar, ekonomisinde büyük yük oluşturmuştur.³⁶⁷ Özellikler Irak'ın işgalinin maliyeti çok fazla olmuştur.

Uzun yıllardır ABD yönetimlerinin değişmeyen çıkarları; ulusal güvenlik noktasında çok önemli olan petrol erişimini sağlamak, bölgesel güçleri kontrol altında tutmak ve kitle imha silahlarının yayılmasını engellemek olmuştur. Bu politik öncelikler stratejik müttefik olan İsrail, Suudi Arabistan ve Mısır üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte İsrail ve Filistin arasındaki soruna çözüm arayışları ile birlikte bölgede yükselen Amerikan karşıtlığını azaltmaya çalışmışlardır.³⁶⁸ Amerika'nın izlediği bu politikalar Ortadoğu halklarının tepkisini çekmiş ve bölgedeki ekonomik çıkarlarını olumsuz etkilemiştir.

Irak Savaşının maliyetinin çok fazla olması, askeri maliyetlerin artması ve yaşanan 2009 krizinin etkisi gibi ekonomik maliyetlerin fazlalığı Amerikan ekonomisine olumsuz yansımıştır. Tarihte görülen ekonomisi sıkıntıya giren devletlerin savaşa başvurarak ekonomisini düzeltme çabalarını ABD içinde söylemek mümkündür. Tarihte bu amaçla yapılan savaşlar ise başarısızlık durumunda o devletin sonu olmuştur. Bu bağlamda Amerika'nın yaptığı savaşların sonucunu zamanla daha iyi analiz yapmak mümkün olacaktır.³⁶⁹

2000 yılı sonrası dünya pazarlarındaki ABD'nin yeri gerilediği gibi bu durum ABD'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu ile olan ithalatı ve ihracatına da yansımıştır. ABD, İsrail gibi ülkelerin hala en büyük ticaret ortağı olmakla birlikte, 2007 sonrası ise Irak, Ürdün, Cezayir, Mısır, Türkiye ve Körfez ülkeleri ile ticareti zayıflamıştır.³⁷⁰

Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesinde kişi başına düşen gelirin düşük olması, ekonomik performansın düşüklüğü ve istihdamın zayıf olması dikkat çekmektedir.

³⁶⁷ Ozan Örmeci, "21. Yüzyılda ABD-Çin Rekabeti", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.29, (Ağustos 2013), s.5.

³⁶⁸ CATO Institute, **Cato Handbook For Policymakers**, 7th Edition, Washington: CATO Institute, 2009, s.539.

³⁶⁹ İlhami Binali Değirmencioğlu, "Rakipsiz Kalan Güç Kendini Yok Eder- ABD İmparatorluğu", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Sayı.6, (Haziran 2007), s.89.

³⁷⁰ Hadi Salehi Esfahani, "The Economic Ties and Political Interest of the United States in the Middle East and North Africa", **SNU American Studies Journal**, No:35.1, (April 2012), s.3.

Küresel ekonomi ile entegrasyonun zayıf olması ise bölgenin dezavantajlarından. ABD'nin toplam ticaretinde Kuzey Afrika ve Ortadoğu'nun yeri yüzde 5'in altındadır. Bölgede var olan şeffaflık eksikliği, zayıf kanunlar ve yolsuzluk gibi durumlar, yatırımcının bölgeye gelişini olumsuz etkilemektedir.³⁷¹

4.2. Bölgedeki Dengeleri Korumak ve Terörle Mücadele

Terörün dünyada tek bir tanımı olmaması, bir aktör için terör örgütü olan grup başka bir aktör için özgürlük savaşçısı olarak tanımlanabilmektedir. Terörizm kavramının tam karşılığının belli olmaması NATO ve ABD'ye geniş bir hareket serbestisi imkanı tanırken, müttefik üyeler ise bu durumdan zarar gördükleri için sık sık tepkilerini dile getirmektedirler. Aktörler arasında terörizm konusundaki algılardaki farklılıklar beraberinde güç ve çıkar çatışmasını getirmektedir.³⁷²

Dünya ve ABD için bir milat olan 11 Eylül sonrası ABD, yeni güvenlik stratejisinde terörizme karşı savaş açtığını ve uluslararası terörle mücadele etmek için yeni düzenlemeler ve politikalar oluşturulacağını beyan etmiştir. El-Kaide terör örgütüne karşı mücadele kapsamında Afganistan'a müdahale Avrupalı ve diğer devletler tarafından desteklenirken, Haydut Devlet olarak nitelenen Irak'a yapılan müdahalede ise Avrupalı devletler tarafından destek görmemiştir.³⁷³

ABD'ye yapılan terör saldırıları ile birlikte ismini dünyaya daha fazla duyuran terör örgütü El Kaide'nin geçmişi 1988 yılına kadar uzanmaktadır. ABD tarafından SSCB'ye karşı desteklenen El Kaide terör örgütü, Soğuk Savaş sonrası ABD denetiminden çıkarak, El Kaidenin kurulduğu bölge ve kurucularının belirgin ideolojik

³⁷¹Shayerah Ilias Akhtar, Mary Jane Bolle ve Rebecca M. Nelson, "U.S. Trade and Investment in the Middle East and North Africa: Overview and Issues for Congress", **Congressional Research Service**, (March 2013), s.1.

³⁷² Serdar Keskin, "Güvenlik Kavramı ve Türkiye'de Ulusal Güvenlik: Değişenler ve Değişmeyenler, **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt III**, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 8-9 Ekim 2013, s.1126.

³⁷³Hakkı Büyükbaş, "Transatlantik İşbirliği Yol Ayrımı: İkinci Irak Savaşı ve Ötesi", Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin (Ed.), **II.Körfez Savaşı** içinde, Ankara: Platin Yayınları, 2006, s.95.

eğilimleri doğrultusunda yeni hedefler belirleyerek terör faaliyetleri yapmaya başlamıştır.³⁷⁴

1990 yılında 2 milyon 180 bin, 2000 yılında 1 milyon 454 bin sekiz yüz, 2010 yılında 1 milyon 569 bin dört yüz on yedi, 2014 yılında 1 milyon 381 bin iki yüz elli askeri olan ABD; 25 yıllık periyotta asker sayısını azaltmış, ordusunun nicelik ve niteliğini artırmış ve daha profesyonel ve donanımlı bir orduya geçiş yapmıştır.³⁷⁵ ABD'nin dünyada ve Ortadoğu'da bölgesel ve küresel dengeleri korumada en büyük aracı ordusudur. Donanımlı ordusu sayesinde dünyanın her yerinde müdahale yeteneğine sahip durumdadır. Ortadoğu ve Asya'da olduğu gibi bir çok asker Amerikan üstlerinde hazırda bekletilmektedir.

4.3. İsrail'in Güvenliği

ABD için İsrail'in güvenliği; Truman'dan Kennedy'e, Reagan'dan baba ve oğul Bush'a, Obama'ya kadar; kuruluşundan günümüze değin hep öncelikli olarak Ortadoğu politikasının ana eksenini oluşturmuştur. ABD'nin bu desteği 1922 Balfour Deklarasyonu'na kadar gitmektedir. Siyonizm'e yönelik desteğini veren ABD, 1948 yılındaki İsrail'in bağımsızlık ilanını zaman geçirmeden tam on bir dakikada tanıyarak, arkasında olduğunu göstermiştir.³⁷⁶

İsrail, güvenliği için İran'ın baskılanmasını ve kontrol altında tutulmasını çok stratejik görmektedir. İsrail'in en önemli müttefiki olan ABD, uluslararası alanda İran'ı izole etmek ve İran'ın nükleer silah elde etmemesi için mücadele etmektedir. İran ise ABD ve İsrail ittifakı karşısında, Çin ve Rusya ile yakın işbirliği kurarak güç dengesi oluşturmaya çalışmaktadır.³⁷⁷

³⁷⁴M. Efe Çaman, Kenan Dağcı ve M. Ali Akyurt, "Yemen "Yeni Afganistan" mı" , Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed.), **Dünya Çatışma Bölgeleri** içinde (337-354), Ankara: Nobel Yayıncılık, 2010, s.347.

³⁷⁵Dünya Bankası, ABD Toplam Askeri Personel Sayısı, <http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?locations=US>, (9 Nisan 2017).

³⁷⁶Tayyar Arı, **Liderler, Kanaat Önderleri ve Kamuoyunun Gözünden Yükselen Güç, Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu**, Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, s.117.

³⁷⁷Güner Özkan, "ABD-İran Arasında Nükleer Güç ve Güvenlik Sorunu", **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt.44, Sayı.509, (2007), s.30.

ABD'nin Irak İşgali, İsrail'in Filistinliler üzerindeki baskıları ve 2006 yılındaki Lübnan'a saldırısı bölgedeki güvenliğe ve istikrara zarar vermiştir. Bununla birlikte Hizbullah'ın İsrail'e karşı göstermiş olduğu direnç, Arapların düzenli ordu dışındaki seçenekleri de değerlendirmelerine yol açmıştır. ABD, AB ve İsrail'in bölgeye yönelik saldırgan politikaları, Ortadoğu barışını ve istikrarını tehdit etmekle birlikte İslam ve Batı medeniyetini de karşı karşıya getirmektedir.³⁷⁸

İsrail lobisinin güçlü olduğu ABD'de, Ortadoğu politikaları İsrail'in güvenliği öncelenerek oluşturulmaktadır. Amerikan Ulusal Strateji Belgelerinde özel bir yeri olan İsrail, bu ülkeden milyarlarca dolar dış yardım almaktadır. Mısır, Lübnan, Ürdün gibi bölge ülkeleri ile kurulan ilişkilerde öncelik İsrail'in güvenliğidir. Bu bağlamda ABD'nin bu ülkelere milyarlarca dolar dış yardımı söz konusudur.

ABD'nin İsrail'e yapmış olduğu yardımlar çeşitli olmakla birlikte, en çok yardım askeri ve ekonomik yardımdır. 1949 yılından 2017 yılına kadarki askeri yardım toplamda 80 milyar dolara yaklaşmıştır. Ekonomik yardımlar ise 1949 yılından 2017 yılı aralığında toplamda 31 milyar dolara yaklaşmıştır. Diğer yardımlar ile birlikte ABD'nin İsrail'e yaptığı yardımlar 1949 yılından 2017'ye kadar toplamda 127.4 milyar doları geçmiştir.³⁷⁹

ABD'nin politikaları Ortadoğu'yu tam bir bölünmüşlük, parçalanmışlık ve kaos haline dönüştürmüştür. Bu kaos ortamında İsrail ise en fazla kazanan ülke konumundadır. Örneğin ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ile birlikte, İsrail Saddam tehdidinden kurtulmuştur. Suriye iç savaşı sonrası dağılacak duruma gelen Suriye karşısında, işgal ettiği Golan Tepelerinde etkinliğini artırmıştır.

4.4. Enerji Güvenliği

Afganistan ve Irak savaşlarının Ortadoğu'ya demokrasi getirmek olduğuna Amerikan halkı da dahil kimsenin inanmadığı söylenmekle birlikte; bu savaşların nedeni olarak ABD'nin 21. Yüzyılda tek süper güç olarak kalma fırsatını verecek enerji

³⁷⁸Mehmet Dalar, "Mısır:İç ve Dış Çatışma Dinamikleri", Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed.), **Dünya Çatışma Bölgeleri** içinde (309-336), Ankara: Nobel Yayıncılık, 2010, s.332.

³⁷⁹Jeremy M. Sharp, "U.S. Foreign Aid to Israel", **Congressional Research Service**, (December 22, 2016), s.35.

rezervleri üzerinde hakimiyet sağlamak olduğu gör÷lmektedir.³⁸⁰ Irak'ın işgal sebebi olan nükleer silahların varlığının ispatlanamaması bu tezi desteklemektedir.

Enerji arzının devamlılığı, en az sahip olunan enerji miktarı kadar önemlidir. Çin'in enerji kaynakları bakımından zengin bölgelere yakın olması ve buralarda yer edinmesi yeterli değildir. Çin'in, ABD ve Rusya ile rekabet içinde olduğu Orta Asya ve Ortadoğu gibi bölgelere uzanabilmesi stratejik olarak çok önemlidir. Orta Asya ve Ortadoğu arasında Çin öncülüğünde kurulacak olan boru hatları ağı, Çin'e önemli avantajlar sağlayabilecektir. Böyle bir ağın kurulması durumunda Çin, Asya'dan Ortadoğu'ya nakledilen petrolün kontrolünü ele geçirmiş olacaktır. Bu durumda, Çin için en uygun stratejik ortak İran olacaktır. Çin-İran ortaklığı ile kurulacak olan enerji nakliye ağı, hem Orta Asya ülkelerine, Rusya ve ABD'nin desteklediği mevcut enerji ağlarına ek alternatif bir güzergah sunacak hem de onların özellikle Rusya'ya olan bağımlılık kırılacaktır.³⁸¹

ABD'nin Ortadoğu bölgesine yönelik en önemli ekonomik çıkarı, enerji rezervlerinin güvenliğinin sağlanması ve enerjinin güvenli bir şekilde taşınmasıdır. ABD ve batılı müttefikleri dünya petrol rezervinin yüzde 65'ini bu bölgeden karşılamaktadır. Petrol tüketimlerinin ABD % 25-30, Almanya % 32, İngiltere % 45, Japonya % 76, Fransa % 89'unu bu bölgeden sağlamaktadır. Yeni enerji kaynakları ve yeni rezervlerin devreye girmemesi durumunda bölgeye olan bağımlılık devam edecektir.³⁸²

5. ÇİN'İN ARTAN ENERJİ VE PAZAR İHTİYACI İLE BİRLİKTE ORTADOĞU POLİTİKALARI

Çin'in artan enerji ihtiyacı ile birlikte Ortadoğu pazarında niyeti ve yeri daha şeffaf ve görünür hale gelecektir. Çin, Asya'daki pazardaki Singapur, Güney Kore ve Japonya gibi ithalatçılar ile farkını ortaya koyduğu gibi, Ortadoğu'da da farkını ortaya koyacaktır. Çin; iki rakip ve önemli enerji ihracatçı ülke olan Rusya ve İran ile yakın

³⁸⁰Hakkı, a.g.e., s.95.

³⁸¹ Esra Hatipoğlu, "Güney Kafkasya ve Orta Asya'da "Büyük Güçler" Arasındaki Oyun: Bölgesel Örgüt ve Oluşumların Rolü", **Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası**, M.T. Demirtepe, (Drl.), Ankara: USAK Yayınları, 2008, s.8.

³⁸² Arı, a.g.e., (2004) , s.189.

ticari ilişkilere sahiptir. Üç ülke arasında bu gelişen ticari ilişkiler, Suudi Arabistan ve Körfez Ülkelerinin ikili ilişkilerine de olumsuz yönde baskı yapacak bölgenin sürdürülebilir büyümesine olumsuz yansiyacaktır.³⁸³

Pekin, artan enerji ihtiyacı ile birlikte yavaş yavaş Ortadoğu'da, kendi enerji ihtiyacını karşılayacak politikalar üretmeye çalışmaktadır. Sudan, İran, Irak ve Libya'da her geçen gün etkinliğini artırmakla birlikte Kuzey ve Güney Afrika'daki enerji imkanları araştırmaktadır. Çin, Birleşmiş Milletlerdeki etkin konumunu ve silah sanayindeki güçlü durumunu koruyarak bölge ülkeleri üzerinde politika üreterek Batı ile karşı karşıya gelebilecektir.³⁸⁴

11 Eylül sonrası Batı ve İslam dünyası arasındaki gerginliği dikkatle izleyen Çin, İslam dünyası ile iyi ilişkiler kurmaya çabalamaktadır. Batı dünyasının İslam'a yaptığı önyargılı eleştirilere rağmen Çin bu gerginlikten uzak durarak, İslam hakkında söylemlerine dikkat etmektedir.³⁸⁵

Çin, Birleşmiş Milletler kapsamında oluşturulan barış gücüne 2100 asker ile, BM Güvenlik Konseyi üyeleri arasında sayı olarak en fazla asker gönderen ülke kapsamındadır. Bu askerlerin birçoğu Ortadoğu ve Afrika bölgelerinde bulunmaktadır. Filistin-İsrail çatışması ile yakından ilgilenen Çin, arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Darfur sorununda da arabuluculuk yapan Çin; Aden Körfezine korsanlar ile mücadele için gemiler göndermiş, İran nükleer müzakerelerine katılmış, Libya ve Suriye'deki çatışmalara müdahil olmuştur.³⁸⁶

ABD ve Çin Ortadoğu bölgesinde çıkarlarını geliştirmek için bölgesel istikrarı kendi çıkarları doğrultusunda teşvik etmeye çalışmıştır. ABD; siyasi ve ekonomik gelişmeyi teşvik etmiş, üstün askeri gücü ile müttefiklerine cömert askeri ve ekonomik yardımlar yapmış, zaman zaman askeri müdahale yoluyla da isteklerini yerine

³⁸³Chaoling Feng, "Embracing Interdependence: The Dynamics Of China And The Middle East", **Brookings Doha Center Policy Briefing**, Doha: Brookings Institution, 2015, s.7.

³⁸⁴R. Kutay Karaca, *Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan, Çift Kutuba*, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003, s.157-158.

³⁸⁵Barış Adıbelli, **Osmanlıdan Günümüze Türk-Çin İlişkileri**, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.281.

³⁸⁶Yang Guang, "Çin'in Barışçıl Büyüme Doktrini ve Ortadoğu İle Afrika Ülkeleriyle İlişkiler", **Dünya Düzeninde Çin ve Türkiye-Çin İlişkileri**, Selçuk Çolakoğlu, (Drl.), Ankara: Usak Yayınları, 2012, s.97.

getirtmeye çalışmıştır. Çin ise bölge ile ilişkilerini daha çok ekonomik ve ticari ilişkiler üzerinden yürütmeye çalışmış ve bölge ile yatırım bağlarını geliştirmeye çalışmıştır. Bununla birlikte Çin bölge sorunlarına direkt olarak askeri katılımdan uzak bir görüntü çizmiştir.³⁸⁷

Çin'in Ortadoğu'ya yönelik politik strateji ve ilkeleri; 2001 yılındaki Küresel Hareket Prensipleri, 2005 yılındaki Ahenkli Dünya ve Genişletilmiş Komşuluk Prensipleri ile 2011 yılındaki Beyaz Kitap'ta anlatılmıştır. Bölge devletlerinin de kazanmasını sağlayarak ilişkilerde psikolojik taban oluşturmak isteyen Çin, bölge devletleri arasında pragmatik bir politika ile ayırım gözetmemeye çalışmaktadır. Bölge devletlerinin ekonomik, politik kültürel kabiliyetlerini iyi analiz etmeye çalışarak, bölge devletlerinin arasındaki problemlerde tarafsız kalmayı hedeflemiştir.³⁸⁸

5.1. Çin'in Ortadoğu'da Enerji Politikaları ve Enerji Odaklı Yatırımları

Çin, büyüyen ekonomisi ile birlikte hızlı bir petrol tüketim çizgisine girmiştir. 1980 yılında 85.4 milyon ton, 1990 yılında 112.8 milyon ton, 2000 yılında 223.6 milyon ton, 2005 yılında ise 327.3 milyon ton petrol tüketen Çin'in, üretiminin arttığını ve ekonomisinin büyüdüğünü bu rakamlardan görebiliriz. 1980 yılından 2005 yılına kadar Çin'in petrol tüketimi yüzde 283.2 artarak adeta rekor kırmıştır.³⁸⁹

Çin'de 2008 yılında enerji konusunda sorumluluk Milli Enerji İdaresine verilmiştir. Çin Milli Petrol Şirketi, Çin Milli Açık Deniz Petrol Şirketi ve Çin Petro-Kimya Şirketleri, Çin'deki bütün petrol şirketlerini bünyesine toplamıştır. Petrol ithalatında tek bir bölgeye aşırı bağımlı kalmak istemeyen Çin, ithalat tapdığı ülkelere

³⁸⁷Michael Singh, **Chinese Policy in the Middle East in the Wake of the Arab Uprising**, The Washington Institute for Near East Policy, Aralık 2014, <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/opeds/ChineseMiddleEastPolicySingh201412.pdf> (13 Şubat 2017), s.4.

³⁸⁸Ismail Ermağan ve Emin Üstüenal, "Çin'in Ortadoğu Politikaları", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.1, Sayı.37, (2014), s.27.

³⁸⁹Mustafa Atiker, "Ortadoğu, Petrol ve ABD", http://www.kto.org.tr/d/file/ortadogu_rapor.pdf, (12 Nisan 2017), s.14.

yatırım ve ekonomik destek yaparak pozitif imaj sağlamak istemekte ve ithalat yaptığı şirkette mümkün mertebe hisse satın almaktadır.³⁹⁰

Çin gelişmekte olan büyük bir ülke olarak birçok sektöründeki kurumsal yapılar hızla değişen reformlara maruz kalmakla birlikte özellikle enerji sektöründeki ihtiyaç hızla artmaktadır. Artan üretim ve çok fazla tüketilen kömür ve petrolden doğan çevre kirliliği Çin'i ciddi tehdit etmektedir. Çin'in ithal ettiği petrolün % 60'ı Ortadoğu ve Afrika'dan gelmektedir. Bu bölgelerin istikrarsızlığı Çin'in enerji güvenliğinin riskini artırmaktadır. Bu noktada alternatif arayan Çin'in en büyük partneri Rusya'dır.³⁹¹

Çin'in Saddam yönetimi ile yaptığı petrol anlaşmaları, ABD'nin işgali ile birlikte son bulmuştur. İşgalle birlikte Irak'ta arama ve çıkarma faaliyetlerine son veren Çin, yönünü Orta Asya ve Hazar bölgesine çevirmiştir. Rusya, Kazakistan ve Türkmenistan ile enerji kaynaklarına yönelik projeler geliştirmektedir.³⁹²

5.2. Çin'in Ortadoğu'da Artan Siyasi ve Ekonomik Ağırlığı

Son 30 yıllık periyotta yüzde 9,5 oranında büyüyen, ekonomik reformlarına hız veren, artan enerji tüketiminin yüzde 43'e yakınına Ortadoğu'dan temin eden ÇİN, orta ve uzun vadede enerji güvenliğinin sağlanması için çalışmaktadır. Ekonomisinde modernleşmemiş işletme yönetim sistemleri, yapısal eksiklikler, teknolojik eksiklikler olan Çin'in büyük kurumsal eksiklikleri bulunmaktadır. Çin ekonomisinde bir yandan serbestleştirirken bir yandan ise sahip olduğu devlet ağırlıklı yapıyı korumaya çalışmaktadır.³⁹³

Çin Başkanı Xi Jinping'in 2013 yılında ilan ettiği İpek Yolu Ekonomi Kuşağı ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu projeleri, Çin'in önümüzdeki yıllarda izleyeceği

³⁹⁰Halil Kürşad Aslan, "Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası", **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt.9, Sayı.1, (2014), s.47.

³⁹¹ Mesut Hakkı Çaşın ve Giray Saynur Derman, **Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar**, Ankara: SRT Yayınları, 2016, s.425.

³⁹²H. Naci Bayraç, "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.10, Sayı.1, Haziran 2009, s.131.

³⁹³A. Ersin Dedekoca, **Ekonomi-Politik Pencereden ABD- ÇİN İlişkileri Eski Dünyaya Yeni Düzen**, 1. Baskı, Ankara: Barış Kitap, 2011, s.188.

emperyal politikaların habercisi gibidir. Çin inşa edeceği kıtalar arası demiryolları, boru hatları, limanlar, havaalanları ve diğer altyapı projeleri ile ürettiği ürünleri Ortadoğu, Orta Asya ve Afrika'da gelişmekte olan ülkelerdeki pazarlara ulaşmak istemektedir.³⁹⁴

Çin'in Ortadoğu'da politikalarının tamamına yakına pragmatist politikalarıdır. Yemen ve Suudi Arabistan ile iyi bir politik ve ekonomik ilişkiye sahip olan Çin, bu ülkelerden enerji aktarımı olduğu sürece, herhangi bir ideolojik ve ekonomik soruna sahip değildir. Ortaya çıkan İran-Irak-Suriye-Lübnan hattı Çin için çok önemli olmakla birlikte, bu hattın İsrail ve ABD ile sahip olduğu problemler, Çin'in politikalarını zorlamaktadır. Bu bağlamda zaman zaman İran ve Suriye noktasında veto yetkisini kullanarak topa girmek durumunda kalmaktadır.³⁹⁵

Deniz ticaret yollarına olan bağımlılığını azaltmak isteyen Çin; karayolu, demiryolu bağlantılarıyla ön plana çıkan İran, Türkiye ve yedi Arap ülkesi ile enerji, altyapı-inşaat ve ticaret-yatırım alanlarında işbirliği çalışmaları yapmaktadır. Enerji kaynaklarından elde ettikleri gelirle sanayileşip, teknoloji transferi yaparak rant ekonomisinden kurtulmak isteyen Ortadoğu ülkeleri de Çin'le yapacakları işbirliklerine sıcak bakmaktadırlar.³⁹⁶

6. RUSYA'NIN ORTADOĞU'YA YÖNELİK POLİTİKALARI

21 Özerk Cumhuriyetten oluşan Rusya Federal Cumhuriyeti, 17 milyon km kare yüzölçümüyle, ABD ve Çin'in yaklaşık iki katı büyüklüğündedir. 22 milyon km kare ile birlikte daha da büyük olan SSCB, sınai ve bilimsel başarılar elde etmiş ama Mihail Gorbaçov'un yürüttüğü reform girişimlerine rağmen 1991'de çökmüştür. Güçlü oligarkların ülkenin hammadde ihracatından elde ettiği gelirlere el koymuş olmalarına

³⁹⁴I-wei Jennifer Chang, "Çin'in İpek Yolu Vizyonunda Ortadoğu", Erhan Erken (Genel Yayın Yönetmeni.), **Yükselen Güç Çin'in Ortadoğu Politikası** İçinde (13-19), İstanbul: Dünya Bülteni Araştırma Masası, 2016, s.13.

³⁹⁵Kadir Temiz, "Çin Dış Politikası'nda Değişim Sancıları ve Ortadoğu", Erhan Erken (Genel Yayın Yönetmeni.), **Yükselen Güç Çin'in Ortadoğu Politikası** İçinde (9-16), İstanbul: Dünya Bülteni Araştırma Masası, 2016, s.10.

³⁹⁶Hülya Aksu, "Çin'in Yeni Bölgeselleşme ve Normatif Güç Paradigması Ortadoğu'yu Dönüştürür mü?", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı.76, (Eylül-Ekim 2016), s.73.

rağmen, hidrokarbürlerin fiyatının 2003'ten sonra çok hızlı artmış olması Rusya'ya yeni kalkınma imkanı sağlamıştır.³⁹⁷

SSCB'den sonra hızla toparlanarak tekrar büyük bir güç haline gelen Rusya ve ABD, Soğuk Savaş'ın bitiminden 26 yıl sonra Ortadoğu'da tekrar karşı karşıya gelmişlerdir. Özellikle Libya, Mısır, Tunus gibi ülkelerde son derece etkisiz kalan Rusya, Suriye'de İran ile birlikte güçlü bir ittifak kurmuş ve ABD'nin politikalarını kısmen de olsa devre dışı bırakmıştır.

2000'li yıllarda kendi iç meselelerinden küresel hedeflerine geri dönen Rusya, çıkarları çerçevesinde Batı ile ittifak yapıp, yükselişte olan Çin ve Hindistan gibi ülkeler ile de işbirliğine gitmiştir. Asya ve Avrupa arasında yer alan Ortadoğu, Rusya'nın yükselişe geçmesi ile tekrar bu ülkenin etki alanına girmiştir. 1989 yılında Afganistan'dan çekilen Rusya, İran ve Suriye'de oluşturmuş olduğu etki ile bölgeye güçlü bir dönüş yapmıştır. Bölgedeki Türkiye, Tunus, Mısır ve İsrail gibi önemli aktörler ile iletişim hattını iyi tutmaktadır.³⁹⁸

Moskova'nın 1970'lerden itibaren en iyi müttefiklerinden biri Suriye olmuştur. Tarsus limanındaki Rus Askeri Deniz Üssü SSCB'nin çöküşü ile bakımsız kalıp verimsiz kullanılsa da, Rusya'nın tekrar güçlenmesi ile birlikte 2008 yılında tekrar modernize edilmiş ve aktif olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu üst vesilesiyle Rusya, NATO ve ABD karşısında, Ortadoğu'da ve stratejik önemi artan Akdeniz de varlığını hissettirmektedir.³⁹⁹

Arap Baharı sürecinin ilk aşamalarında bekle gör politikası uygulayan Rusya, Libya'da devre dışı kalmış ve bunun bedeli ise ağır olmuştur. Rusya 2008 yılında Libya'nın SSCB'den kalan 4.5 milyar dolar borcunu silmiş ve karşılığında ise Rus petrol ve Silah şirketleri yaklaşık 10 milyar dolar tutarında ihaleler almıştır. Libya'daki

³⁹⁷ Lacoste, a.g.e., s.147.

³⁹⁸ Dmitri Trenin, "Russia's Policy In The Middle East: Prospects For Consensus And Conflict With The United States", **A Century Foundation Report**, New York: A Century Foundation, 2010, s.3.

³⁹⁹ Dursun Yıldız ve Doğan Yaşar, **Doğu Akdeniz'de Küresel Satranç**, 1. Baskı, İstanbul: Truva Yayınları, 2012, s.296.

yaşanan Arap Baharı süreci ve bu ülkeye müdahalenin dışında kalan Rusya, büyük bir pastadaki paydan mahrum kalmıştır.⁴⁰⁰

Rusların hep gerçekleştirmek istedikleri politikalardan olan sıcak denizlere inme politikaları Çar Petro'ya kadar uzanmaktadır. Rusya, Sovyetler 'den sonra tekrar kendini toparlayarak güçlenmesi sonrasında, Arap baharının ortaya çıkması ile bu hedefini gerçekleştirmek için yeni bir fırsat yakalamıştır. Esad'ın DAESH örgütü ile zor durumda kalması ile birlikte Rusya Lazkiye'de mevcut hava üssünü kullanarak bölgeye müdahalede bulunmuş ve sıcak denizlere inme fırsatını değerlendirmiştir.⁴⁰¹

6.1. Askeri, Siyasi ve Güvenlik Boyutu

Jeopolitik açıdan bakıldığında Güney Kafkasya, Hazar, Karadeniz, Orta Asya ve Ortadoğu'da etkin bir konumda olan Rusya, oluşan çok kutuplu dünyadaki güç dengesinde en önemli oyuncularından biridir. ABD tarafından Irak ve Afganistan'ın işgali, Rusya tarafından kendi ulusal güvenliğine tehdit olarak algılanmıştır. Bununla birlikte Rusya, ABD'nin bölgedeki varlığı ile birlikte ulusal stratejisine uygun yeni politikalar geliştirmiştir.⁴⁰²

ABD'nin güç kaybettiği, hiper güç olma vasfını yitirdiği ve Çin'in ABD'yi dengeleyecek en önemli güç olacağı analizleri; Rusya'nın Çin'e olan ekonomik, ticari ve siyasi yatırımlarını artırmıştır. ABD'nin Irak'tan çekilmesi ve sonrasında bölgeden çekilme politikaları kapsamında Türkiye ve Suudi Arabistan ile model ortaklık politikaları ile bölgede bir blok oluşturması; Rusya'nın da İran ve Suriye bloku ile buna cevap vermesine sebep olmuştur. Libya'da saf dışı kalan Rusya ise bunun rövanşını Suriye'de inisiyatifini elden bırakmayarak almaktadır.⁴⁰³

Putin dönemi çok boyutlu politikaları ile Batı ile iletişimini ve ticaretini geliştiren Rusya, İslam ve Arap alemi ile ilişkileri de çok boyutlu bir şekilde

⁴⁰⁰Emre Erşen, "Rusya'nın Arap Baharı Politikası", **Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler**, Perihan Aksoy ve Armağan Gözkaman (Der.), Ankara: Detay Yayıncılık, 2014, s.119.

⁴⁰¹Samet Yüce, "Rusya'nın Suriye'deki Varlığının Nedenleri", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.11, Sayı.1, (Ocak 2016), s.284.

⁴⁰²Dmitri Trenin, "Russia's Policy In The Middle East: Prospects For Consensus And Conflict With The United States", **A Century Foundation Report**, New York: A Century Foundation, 2010, s.4.

⁴⁰³Yusuf Ertuğral, "Rusya'nın Arap Baharı Politikası (2010- 2014)", **Akademik Perspektif**, 2015, <http://akademikperspektif.com/2015/02/18/rusyanin-arap-bahari-politikasi-2010-2014/>, (2 Nisan 2017).

sürdürmektedir. Bir tarafta İslam İşbirliği Teşkilatına üye olmaya çalışırken, diğer taraftan Çeçenistan'a operasyonlar yaparak kontrol altına almış, Irak ve Afganistan işgaline ise sessiz kalmıştır. İran nükleer programını desteklemekte, İhvan-ı Müslimin'i terör örgütü listesini almakta, Hamas liderlerini ise Moskova'da ağırlamaktadır.⁴⁰⁴

Rusya, ABD ve İsrail işbirliği karşısında İran gibi bölgesel devletler ile ittifakını kuvvetlendirerek, güç dengesindeki yerini sağlamlaştırmaktadır. Irak'taki ve Suriye'deki kaos, İran ile Batı'nın yaşadığı nükleer kriz, Lübnan Savaşı, Filistin meselesine Batı'nın duyarsızlığı, Rusya'nın bölgede ABD'nin karşısında güçlü bir aktör olarak ortaya çıkmasına ve daha da güçlenmesine neden olmuştur.⁴⁰⁵

6.2. Ekonomi, Ticaret ve Enerji Boyutu

Rusya, Ortadoğu'da en güçlü müttefiki olan İran ile ekonomik, siyasi ve askeri olarak birçok noktada stratejik otaklık yürütmektedir. Rus inşaat şirketleri ve enerji şirketleri İran ile büyük projeler yürütmektedirler. İran'ın Buşehr kentinde inşa ettiği nükleer reaktörde olduğu gibi İran'ın nükleer reaktör yakıt ve mühendis ihtiyacı büyük oranda Rusya tarafından karşılanmaktadır. Nükleer konusunda dünyanın İran'a baskıları noktasında Rusya söylemleri ile İran karşısında gözükse de, eylemleri ile ise İran'a destek çıkmaktadır. Hem dünya kamuoyunun gönlünü yapan Rusya, bir yandan ise tatlı sert olarak İran'ı kendisine bağımlı kılmaya çalışmaktadır.⁴⁰⁶

Rusya'nın Ortadoğu'da en önemli pazarlarından biri Suriye'dir. Bu ülkeye sattığı silah miktarı ve enerji alanındaki işbirliği önemli olmakla birlikte, bu ülkenin jeopolitik konumu da ayrıca önemlidir. Irak pazarını kaptıran, Libya'da ve Mısır'da etkinliği azalan Rusya, Suriye'yi kırmızı çizgisi görmüş ve Batılı devletler karşısında net bir şekilde bu pazarı bırakmayacağını sahada göstermiştir. Esad'a koşulsuz destek veren Rusya, Batılı devletlerin müdahaleleri ihtimaline karşı askeri olarak da Suriye'ye yerleşmiş bulunmaktadır.

⁴⁰⁴Elnur Hasan Mikail, **KGB Albaylığından Devlet Başkanlığına Putin Dönemi Rusya**, 1.Baskı, İstanbul: IQ Yayınları, 2008, s.95.

⁴⁰⁵Zeynep Dağı, "Russia: Back toThe Middle East", **Perceptions**, (Spring 2007), s.141.

⁴⁰⁶Aytekin Geleri, "Rusya'nın Dış Güvenlik Politikaları", **Rusya Raporu**, Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2010, s.72.

Dünyadaki en önemli enerji üreticilerinden biri olan Rusya, Ortadoğu'daki zengin gaz rezervlerine sahip ülkeler ile işbirliğini geliştirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda gaz piyasasındaki rekabette piyasa düzenlemesi ve petrol fiyatlarının korunması gibi konularda işbirliğine gitmektedirler. Örneğin Rusya, İran ile anlaşıp gaz ihracını Avrupa'nın batısına değil de Hindistan'a yaptırabilmektedir. Rus enerji şirketleri Irak, İran, Suudi Arabistan, Libya, Cezayir gibi ülkelerde gaz ve petrol projelerine ilgi duymaktadırlar ve işbirliği için çabalamaktadırlar.⁴⁰⁷

Ortadoğu'da enerji konusunda büyük devletler büyük bir rekabet içerisindedir. Rusya ve ABD Soğuk Savaş sonrası enerji sektöründe pozisyonlarını güçlendirmişler ve büyük bir rekabet içerisindedirler. Rusya ve ABD kendi çıkarlarını maksimize etmek ve bölge ülkelerini yönlendirmek için diplomasiye, ekonomiye, siyasetten kültüre kadar bir çok alanda bir rekabet halindedir. Zaman zaman işbirliği yapan bu iki devlet zaman zaman ise karşı karşıya gelmektedirler.⁴⁰⁸

7. ORTADOĞU'DA AB- ABD STRATEJİK ORTAKLIĞI

AB Ortadoğu'da daha çok diyalog ve diplomasiye göre politikalar geliştirirken, ABD politikaları ise daha çok güç odaklı politikalarlardır. Irak işgalinin bölgedeki terörizmi artırdığı söylenmektedir. AB'nin İran, Suriye ve Lübnan'daki etkisi ABD'ye göre daha fazla olduğundan; ABD ve Fransa, Lübnan ve İran konusunda birlikte hareket etmektedirler.⁴⁰⁹

ABD öncülüğündeki koalisyonun iddia ettiği kitle imha silahlarının Irak'ta bulunamaması, ABD ve AB'nin İran'a karşı ileri sürdükleri nükleer silah edinme çabalarının engellenmesi politikalarının inandırıcılığını azaltmakta ve bölge halkının tepkisini artırmaktadır. ABD'nin Irak'taki başarısızlığı sonrası İran'a karşı olan yaptırımlarının etkisi daha da zayıflamıştır. ABD'nin bölge ülkelerini İran'a karşı mücadelede ikna etmesi daha da zor hale gelmiştir.

⁴⁰⁷Dmitri Trenin, "Russia's Policy In The Middle East: Prospects For Consensus And Conflict With The United States", **A Century Foundation Report**, New York: A Century Foundation, 2010, s.6.

⁴⁰⁸Li Xing ve Ma Yuan, "A Comparative Analysis of US-Russia Middle East Energy Strategy", *Journal Of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, Vol.4, No.3, (2010), s.101.

⁴⁰⁹Hakkı, a.g.e., s.209.

ABD ve AB'nin birinci önceliği, Avrupa'yı Rusya'nın enerji tekelinden kurtarmaktır. Rusya stratejik politika üreterek sadece kendi toraklarında değil Orta Asya ve Hazar bölgesinde ki kaynakları da kontrol eder hale gelmiştir. Rusya'nın sunduğu en iyi fiyat ve jeopolitik avantajlar; Batı'nın sunduğu tekliflerin önüne geçmiştir.⁴¹⁰

ABD ve Batılı müttefikleri Sovyetler Birliği parçalanmadan önce yıllarca silah satışına devam etmişlerdir. Silah sanayi normal ihracat kalemleri içerisinde en karlı olan endüstrilerden biridir. 1980'li yıllarda ABD ve Batılı devlet destekli şirketler, Saddam Hüseyinli Irak'a, 1 milyar dolara varan oranda nükleer silah yapımında kullanılacak malzeme satışı yapmışlardır.⁴¹¹

Amerikan dış yardımları mevcut siyasi ilişkiler ile birebir ilişkili olmakla birlikte sosyal ve ekonomik koşullara göre de değişmektedir. İsrail, Amerikan toplam dış yardımlarından yüzde 9 gibi bir pay almakla birlikte, 2013-2015 yılları arasında 3.1 milyar dolarlık bir finansman askeri harcamalar için kullanılmıştır. Mısır'da alınan 1.5 milyar dolarlık yardımın 1.3 milyar doları askeri harcamalar için kullanılmıştır. Afganistan, Ürdün ve Pakistan'ın dış yardımlarının büyük kısmı ise ekonomik kalkınma ihtiyaçları için kullanılmıştır.⁴¹²

AB, ABD ile birlikte Suriye konusunda politikalarında istikrarsız bir çizgi çizmiş ve etkisiz bir pozisyonda kalmıştır. İngiltere, Fransa, Portekiz ve Almanya Suriye'ye karşı uygulamak istedikleri yaptırımlar, BM'de Rusya ve Çin'in vetosu ile karşılaşmıştır. AB kendi şirketlerine Suriye'de petrol sanayisine yatırım yapmalarını yasaklamıştır.⁴¹³

7.1. Mübarek, Mursi ve Sisi Liderliğinde Mısır Arap Cumhuriyeti

Mısır'da 1953 yılından günümüze, ilk halk tarafından seçilmiş Mursi hariç bütün devlet başkanları ordu kökenli olmuştur. Mısır ekonomisi ve siyaseti ordu eksenli

⁴¹⁰Tarakçı, a.g.e., (2012) , s.66.

⁴¹¹Ronny Modigs, "United States Foreign Policy In The Middle East After The Cold War", (Master Of Military Art And Science General Studies Fort Leavebworth, Kansas, 2003), s.39.

⁴¹²Raul Amoros, "The US Spends \$35 Billion on Foreign aid... But Where Does The Money Realy Go?", Mondoweiss, 4 Kasım 2015, <http://mondoweiss.net/2015/11/spends-billion-foreign/> , (07 Ocak 2017).

⁴¹³Zeynep Yücel, "AB'nin Ortadoğu Perspektifinden Suriye Politikası", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı.16, 2011, s.96.

bir yapı ile şekillenmiştir. Bu bağlamda ordunun iradesi dışında, ülkede halk tarafından devrimin bile yapılamayacağı görülmüştür.

Nasır döneminde Pan-Arap politikalar izleyen Mısır, Batı yanlısı olmayan politikalar izlemiştir. Enver Sedat döneminde ABD'ye yakınlaşan Mısır, Hüsnü Mübarek döneminde ABD'ye daha da yakınlaşarak, iki ülke arasındaki ilişkiler zirve yapmıştır. İsrail'in güvenliği noktasında ABD için çok önemli bir ülke olan Mısır, İsrail ve Filistin arasında arabuluculuk yapmıştır.⁴¹⁴

ABD'nin Mısır'a 1948-2015 arası yaptığı dış yardım, 1987 yılından beri yaptığı 1,3 milyar dolarlık askeri yardım da dahil olmak üzere, 76 milyar dolardır.⁴¹⁵ Bu dış yardım yatırımları ile birlikte ABD, Mısır'ı bölgede en önemli müttefiklerinden biri olarak kodlamıştır. Mısır üzerinden hem Ortadoğu hem de Afrika'ya açılır bir kapı inşa etmiştir.

30 yıl iktidarda kalan Hüsnü Mübarek batı ile iyi ilişkiler kurarak, batı yanlısı politikalar izlemiştir. Hüsnü Mübarek döneminde nüfusunda artması ile birlikte fakirleşen halk; işsizlik, enflasyon ve ekonominin kötüleşmesi ile birlikte isyan etmiştir. Arap Baharının fırsat bilen milyonlarca Mısırlı, yaptığı gösteriler ve protestolar sonucunda Hüsnü Mübarek'i yönetimden indirmeyi başarmıştır.

Mübarek'in devrilmesi ile birlikte ilk defa seçimle başa gelen ilk cumhurbaşkanı olan Mursi ancak bir yıl iktidarda kalabilmiştir. Yılların biriken sorunlarını omuzlayan Mursi'ye dış destek verilmediği gibi, içerde de ordunun desteğini alamamış ve büyüyen muhalefet karşısında da politikaları etkisiz kalmıştır. Mursi'nin ekonomik, siyasi ve askeri alanda kısıtlı imkanları, Mısır'ın on yıllarca birikmiş ve kronikleşmiş sorunları bir yılda çözmeye yetmemiştir.

Müslüman kardeşlerin Gazze ve Mısır'da seçimlerden galip çıkarak yükselişi, Batı tarafından; İsrail'in güvenliği, enerji güvenliği ve ekonomik çıkarlara tehdit olarak algılandığından, General Sisi'nin yaptığı darbeye destek verilmiştir. Mısır ordusunun Mısır halkına karşı ve seçilmiş ilk cumhurbaşkanına karşı antidemokratik tutumunun;

⁴¹⁴ Hamit Ersoy ve Lale Ersoy, **Küresel Dünya'da Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002, s.240.

⁴¹⁵ Jeremy M. Sharp, "Egypt: Background and U.S. Relations", **Congressional Research Service Report**, 2016, s.13.

çıkarları söz konusu olduğuna pire için yorgan yakan Batı'nın, yine çıkarları uğruna kılını bile kıpırdatmamasına sahne olmuştur.⁴¹⁶

Sorunlara kısa zamanda çözüm getiremeyen Mursi'ye yılların birikmiş bütün problemlerin sorunları yükleyen Sisi yönetimindeki Ordu, bir darbe ile Mursi yönetimine son vermiştir. Batı'nın desteğini alamayan Mursi karşısına, Batı'nın desteğini alarak çıkan Sisi; yüzlerce insanın öldüğü ve binlerce insanın yaralandığı kanlı bir darbe ile iktidarı ele geçirmeyi başarmıştır. Batının bölgedeki ekonomik, siyasi, askeri çıkarları ve İsrail'in Güvenliği noktasında çok önemli olan Mısır, tekrar Batı'nın kontrolü altına girmiştir.

Mısırdaki yaşanan darbeye Türkiye, İran ve Katar gibi ülkeler tepki gösterirken bununla birlikte İsrail, Ürdün, Suriye ve Batılı ülkeler Sisi'nin darbesine destek vermişlerdir. Batılı ülkelerin net bir şekilde demokrasiyi desteklemeleri beklenirken, beklenen destek gelmemiştir. Ortadoğulu bazı ülkeler ise duydukları memnuniyeti gizlemeyerek yeni yönetime destek vermişlerdir.⁴¹⁷

Mursi ve yönetimine destek vermeyen, Müslüman Kardeşlere karşı haksızlıklara sessiz kalmış Avrupa, darbe sonrası Sisi'ye destek çıkmıştır. Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere darbeye sessiz kaldıkları gibi, darbe sonrası Sisi ekonomisine destek çıkmışlardır. Fransa, Mısır ordusuna hem savaş uçağı hem de savaş gemisi satmıştır. İtalyan ENİ, Alman Siemens ve İngiliz BF firmaları da milyarlarca dolarlık anlaşmalar yaparak, Sisi yönetimini ödüllendirmişlerdir.⁴¹⁸

Ülkenin en güçlü kurumu ordu ekonomiden de en yüksek payı almaktadır. Askeri harcamaları da yıldan yıla artmıştır. 1990 yılında 3.7 milyar dolar olan askeri harcamalar, 2000 yılında 4.1 milyar dolar, 2005 yılında 5.4 milyar dolar, 2010 yılında 5 milyar dolar, 2015 yılında 5.5 milyar dolara ulaşmıştır.⁴¹⁹

⁴¹⁶Ayhan Kamel, **1923'ten günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014, s.231.

⁴¹⁷Cenab Çakmak, Mustafa Yetim ve Fadime G. Çolak, "Ortadoğu'da Devrimler ve Türkiye", Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (Ed.), **Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye İçinde** (119-166), İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014, s.128.

⁴¹⁸İsmail Numan Telci, "Mısır'da Devlet ve Müslüman Kardeşler", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı.75, (Temmuz-Ağustos),s.13.

⁴¹⁹SIPRI2017, Askeri Harcamalar, <https://www.sipri.org/databases/milex>, (23 Nisan 2017).

Arap Baharı ile başlayan ve sonrasında yaşanan zorlu süreçte, Mısır'ın güç kaybettiği söylenilebilir. Bununla birlikte on yılların getirdiği kronikleşen yapısal problemlerin çözümden çok uzakta olduğunu söylemek mümkündür. Ülkenin en eski gruplarından olan Müslüman Kardeşler Örgütü terörist ilan edilerek, ülkedeki kutuplaşma en üst seviyeye çıkarılmıştır.

Nüfusu hızla artan Mısır'da Arap Baharı sonrası, Dünya Bankası verilerine göre 2015 yılında ulusal yoksulluk sınırı nüfusun üçte birine yaklaşmıştır. Dünya Bankası verilerine göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2010 yılında 6.4 milyar dolar, 2014 yılında 4.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Olumsuz etkilenen dış ticarete, 2014 yılında ihracatın GSYH içerisindeki payı %14.4'e, ithalatın payı ise %23'e gerilemiştir. Dünya Bankası verilerine göre enflasyon %12 olmuştur. Bu rakamlar Arap Baharı süreci ve sonrasında politik istikrarsızlığın ekonomiye olumsuz yansıdığını ve Mısır'ın daha da fakirleştiğini göstermektedir.⁴²⁰

7.2. Dengeleyici Güç/Dengenin Dengeleyicisi: Suudi Arabistan Krallığı

Soğuk Savaş döneminde Suudi Arabistan genellikle ABD ile aynı politikaları izlemiştir. 1960'larda Ortadoğu'da çok etkili olan Mısır Devlet başkanının başını çektiği Pan-Arabist milliyetçi politikaların karşısında yer almıştır. Yemen iç savaşında Nasır'ın karşısında yer alan Suudi Arabistan, ABD yanlısı olan Türkiye ve İran ile iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. SSCB'nin Yemen, Etiyopya, Somali ve Suriye ile Irak'taki etkinliğini kendisine tehlike olarak algılamış ve 1985'ten itibaren kasıtlı olarak SSCB'nin iflas etmesi için petrol fiyatlarını düşük tutmaya çalışmıştır. 1991 yılındaki Körfez Savaşında ABD'ye destek olanlardan birisi yine Suudi Arabistan olmuştur.⁴²¹

1930'larda petrolden gelen gelirler ile birlikte varlık mücadelesi içinde olan Suudi Arabistan, güçlenmiş ve bölgeye dair planlara dahil olmuştur. 1950 ve 1960'lı yıllarda Mısır'ın karizmatik lideri Nasır'ın oluşturduğu değişime karşı çıkan Suudi Arabistan, 1980 ve 1990'lı yıllarda İran'ın bölgede oluşturduğu değişime direnç

⁴²⁰Harun Öztürkler, "Mısır'da Arap Baharı Sonrası Ekonomik Gelişmeler", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı.75, (Temmuz-Ağustos 2016), s.81.

⁴²¹Murat Metin Hakkı, **Türkiye, Ortadoğu ve Avrasya'yı Neler Bekliyor?**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007, s.120.

göstermiştir. Bölgenin lider ülkesi olmayı hedefleyen Suudi Arabistan'da dış politikalarda Amerikan faktörü hep iç içe geçmiştir.⁴²²

Suudi Arabistan ve İran'ın bölgede çekişmesi bölgede istikrar olmamasının nedenlerinden biridir. OPEC üyesi ülkelerin petrolden elde ettikleri gelirlerin % 40'ı olan 300 milyar dolardan fazlası İran ve Suudi Arabistan'a gitmektedir. Bu iki rakip ülke arasında çıkabilecek bir çatışma, bu bölgedeki rezervlerin güvenliğinin tüm dünyayı ilgilendirmesi nedeniyle büyük güçlerin müdahalesine açık olacaktır. AB, ABD, Rusya ve Çin'in olası bir çatışma durumunda sessiz kalmayacakları ve bölgedeki güç dengesinin bozulmasına izin vermeyecekleri aşıkardır.⁴²³

Statükocu bir devlet olan Suudi Arabistan, bölgenin güç dengesini bozacak hamlelerde bulunan Mısır, İran ve Irak gibi ülkeler karşısında gerekli adımları atmaktan çekinmemiştir. Nasır, Arap milliyetçiliği ile Arap Birliği üzerinden büyük güç olmaya çalışmış ama sistem izin vermemiştir. Büyük güç olmayı deneyen İran'ın karşısına Irak çıkarılmıştır. Kuveyt'i işgal ederek önemli bir güç edinme çabasına giren Irak'ta, İran gibi sistem dışına itilmiştir.⁴²⁴ Suudi Arabistan güç dengesinde, yükselen güçlerin karşısına dengenin dengeleyicisi olarak çıkmıştır. Yükselen güç karşısında diğer güçlere destek vererek hem kendi konumunu hem de bölgedeki güç dengesini korumuştur.

Suudi Arabistan ve ABD ilişkileri son zamanlarda gelgitler yaşasa da; ABD'nin Suudi Arabistan'daki ekonomik çıkarları ve bu ülkedeki enerji güvenliğini kendi çıkarları doğrultusunda sağlaması çok önem taşımaktadır. ABD ile Suudi Arabistan'ın arasındaki ticaret ve bu ticaretin devamı iki ülke içinde önemli olmakla birlikte bölgedeki istikrar ve bölgede başka bir gücün hakimiyet kurmaması ABD için çok stratejik bir hedeftir. Bu hedef noktasında otoriter bir rejim olsa da yönetimi destekleyen ABD, bu ülkede gücünü ve çıkarlarını korumak istemektedir.⁴²⁵

⁴²² Mervener Lüleci, "Suudi Arabistan, Değişime Direnen Krallık", Ahmet Emin Dağ (Ed.), **Ortadoğu Çatışmaları** içinde (193-217), İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015, s.217.

⁴²³ Abdullah Kıran, "Arap Baharı Gölgesinde Türkiye Suriye İlişkileri", Murat Aktaş (Ed.), **Arap Baharı Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli** içinde (149-166), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s.163.

⁴²⁴ İsmail Sarı, "İran'ın Suudi Arabistan İle Bugünkü Gerginliğinde 1979 Devrimi'nin Mirası", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı.73. (Mart-Nisan 2016), s.23.

⁴²⁵ Tayyar Arı, **Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi 1978-1996**, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 1996, s.77.

Suudi Arabistan, ABD'nin yüklü miktarda silah sattığı ülkelerden biridir. ABD silah satışı yaparken bölgedeki en iyi müttefiki İsrail'in endişelerini de dikkate almaktadır. İsrail, Suudi Arabistan'ın Çin ve Rusya'dan silah satın almasından ise ABD'den almasına kerhen destek vermektedir. Suudi Arabistan'ın bölgede İran'ı dengelemesi ve İran karşısında bir tampon ülke konumunda olması, İsrail'in Suudi Arabistan'ın silahlanmasını "kontrollü bir şekilde artırılmasına" kerhen destek vermesini sağlamaktadır.⁴²⁶ İsrail ve Suudi Arabistan'ın ortak olarak anlaştıkları en önemli konu İran meselesidir. İki ülke İran aleyhine olabilecek hemen hemen bütün konularda işbirliğine hazır durumdadırlar.

Anti-Amerikancılık, Anti-Siyonizm, Anti-Monarşi'yi savunan İran'ın karşısında; Vahhabiliği savunan, ABD ile yakın ilişkilere sahip, İsrail'in varlığına karşı olmasa da politikalarına karşı, siyasal sistemi monarşi olan Suudi Arabistan bulunmaktadır. İran ve Suudi Arabistan rekabeti Osmanlıdan beri devam etmekle birlikte, iki ülke güçlendikçe bu rekabet daha da kızışmaktadır. İki ülke arasında çözümlenmesi zor, çatışma riski yüksek birçok sorun bulunmaktadır.⁴²⁷

11 Eylül'de hem Pentagon hem de New York'a gerçekleştirilen terörist saldırılar, ABD-Suudi Arabistan arasında olan iyi işbirliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Saldırıları düzenleyenlerin 15'inin Suudi olması nedeniyle, Suudi Arabistan'ın teröre destek verdiği suçlamaları yapılmıştır. Bununla yetinilmeyip 11 Eylül'de hayatını kaybedenlerin yakınlarına, saldırıda Suudi Arabistanlı yöneticilerin ihmalleri olabileceği iddiası ile mahkemelerde tazminat davası açılabilmesi için yasa çıkarılmıştır. Bununla birlikte Suudi Arabistan ise ABD'lilerin İslam'a ve Suudilere duydukları antipatiden rahatsız olmuşlardır.⁴²⁸ Bu karşılıklı rahatsızlık ikili ilişkilere yansımakta ve Suudi Arabistan başta Çin olmak üzere diğer devletlerle ilişkilerini ABD'den bağımsız bir şekilde geliştirmeye çabalamaktadır.

Global güç dağılımında ortaya çıkan değişim dinamiği kapsamında ABD'nin; Ortadoğu'daki geleneksel müttefikleri olan Suudi Arabistan, Türkiye, Mısır ve İsrail'in

⁴²⁶Ferhat Pirinççi, "ABD-Suudi Arabistan Silah Anlaşması", **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt.5, Sayı.2, (2011), s.78.

⁴²⁷Ünal Gündoğan, **İran ve Ortadoğu**, 1. Baskı, Ankara: Adres Yayınları, 2010, s.356.

⁴²⁸Eda Benlioğlu, "Irak Savaşı'nın ABD-Suudi Arabistan İlişkilerine Etkisi", Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin (Ed.), **II.Körfez Savaşı** içinde, Ankara: Platin Yayınları, 2006, s.227.

bölgesel hassasiyetlerini daha fazla dikkate aldığı görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası düzende ortaya çıkan ABD lehine olan güç dengesi, Çin ve Rusya gibi ülkelerin ekonomik ve siyasi olarak sıçrama yapmasıyla ABD aleyhine değişmeye başlamıştır.⁴²⁹

Suudi Arabistan bölgede en fazla askeri harcama yapan ülkedir. 1990 yılındaki askeri harcaması tahmini 27.7 milyar dolar olan Suudi Arabistan, 2000 yılında 30.8 milyar dolar, 2005 yılında 38.8 milyar dolar, 2010 yılında 53.5 milyar dolar, 2015 yılında 87 milyar dolarlık askeri harcama yaparak adeta kendi rekorunu yenilemiştir.⁴³⁰ Bu artan rakamlı harcamaların ilerleyen yıllarda bölgedeki rekabet ve güç dengesine göre artması tahmin edilmektedir.

2017 yılında Obama'dan sonra ABD başkanı olan Donald Trump'ın, tarihi olarak görülen ilk ziyareti Suudi Arabistan'a olmuştur. Bu ziyarette imzalanan silah satış anlaşması ise tarihin en büyük silah satış anlaşması olmuştur. 110 milyar doları bulan bu anlaşma ile ABD, Suudi Arabistan'a çok ciddi silah satmayı planlamıştır. Bu anlaşmanın hayata geçirilmesi durumunda iki devlet stratejik ortaklığını bir üst seviyeye taşıma ve kendi aralarındaki sorunlarına çözüm getirme adına önemli bir adım atmış olacaktırlar.

7.3. Bölgede Stratejik Ortak olarak Görülen İsrail

ABD ve SSCB'nin desteğini alan İsrail'i kuruluşunda, Batı ve Doğu bloku ülkeleri ve diğer küresel aktörler desteklemek zorunda kalmışlardır. Bir devletin kuruluş aşamasında gerekli olan kurucu unsurlar son anda bir araya getirilmiştir. Yahudi topluluğu bir amaç uğruna Filistin'e göç ederek, İngiltere'nin yardımlarıyla büyük toprak parçalarına sahip olmuşlardır. Sonraki süreçte Filistinlileri baskılayarak kendi devletlerini kurabilmişlerdir.⁴³¹

Kuruluşundan itibaren İsrail'i tanımayan Arap devletleri, 1967 Arap-İsrail Savaşı ile İsrail'in kesin zafer kazanması sonrasında, İsrail'in varlığını kabul etmişlerdir. 1967 altı gün savaşı öncesi İsrail'i tanımayan Arap devletleri, 1967

⁴²⁹İsmail Akdoğan, "11 Eylül Yasası ve Riyad-Washington İlişkilerinin Geleceği", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı.77, (Kasım-Aralık 2016), s.40.

⁴³⁰SIPRI2017, Askeri Harcamalar, <https://www.sipri.org/databases/milex>, (23 Nisan 2017).

⁴³¹Burak Şenel, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci", **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt.9, Sayı.1, (2014), s.174.

sonrasında da İsrail'in sınır olarak 1967 öncesi sınırlara dönmesi için mücadele etmektedirler. Kudüs'ün İsrail eline geçmesi, İslam dünyasında İsrail'e karşı ekstra antipati oluşturmuştur.⁴³²

ABD'nin tek kutuplu dünyada tek süper güç olarak ortaya çıkması ile birlikte yaptığı Körfez Müdahalesi ile; İsrail ile çatışmacı politikalar izleyen bölge devletleri baskılanmış ve İsrail'in bölgeye entegre edilmesi açısından yeni bir sayfa açılmıştır. İki kutuplu dünyada kendi güvenliğini sağlamak için daha çatışmacı ve askeri politikalar izleyen İsrail, Soğuk Savaş'ın bitmesi ile de bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirme adına barış ve siyaset yolunu izlemiştir.⁴³³

Batının silahlarını, teknolojisini ve askeri doktrinini kullanarak Arapları ağır bir yenilgiye uğratan İsrail, Batının koşulsuz desteğini almış ve stratejik işbirliği halinde bulunmaktadır. İsrail, Arap komşuları karşısındaki askeri üstünlüğünü, Batının vermiş olduğu siyasi destekle daha da güçlendirmiştir. İsrail ve Araplar arasında sorunun tarihsel bağlamının da etkisiyle, İsrail'in ve Batının tutumu, İslam dünyası tarafından tepki çekmektedir.⁴³⁴

İsrail 1990 yılında tahmini 12.3 milyar dolar, 2000 yılında 13 milyar dolar, 2005 yılında 15.2 milyar dolar, 2010 yılında 14.9 milyar dolar ve 2015 yılında ise 16.8 milyar dolarlık askeri harcama yapmıştır.⁴³⁵ Askeri harcamaları gittikçe artan İsrail'in bölgede algıladığı tehdit sayısında da artış gözlenmektedir. Filistin meselesinde İslam aleminin tepkisini çeken İsrail, İran ile ise yıllardır süren bir rekabet halindedir.

8. ORTADOĞU'DA RUSYA-ÇİN STRATEJİK ORTAKLIĞI

Ekonomik büyüklük olarak 1980'lerde birbirlerine yakın olan Çin ve Rusya; 1990 ile 1999 arasında Rusya bir çöküş yaşarken, Çin ise baş döndürücü bir büyüme gerçekleştirmiştir. 1999'dan beri Rusya ekonomisi yılda %6.6 bir büyüme ile

⁴³² Abdullah Torun, "Altı Gün Savaşı: Sebepleri ve Sonuçları Açısından Ortadoğu'da Bir Dönüm Noktası", *Akademik Ortadoğu*, Cilt.6, Sayı.1 (2011), s.126.

⁴³³ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 10. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2002, s.383.

⁴³⁴ Graham E. Fuller ve Ian O. Lesser, *Kuşatılanlar İslam ve Batı'nın Jeopolitiği*, Özden Arıkan (çev.), İstanbul: Sabah Kitapları, 1996, s.39.

⁴³⁵ SIPRI2017, Askeri Harcamalar, <https://www.sipri.org/databases/milex>, (23 Nisan 2017).

toparlanırken, Çin Rusya'ya oranla %30 daha fazla büyümeye devam etmiştir. Çin ekonomisi halen Rusya ekonomisinden 2.5 kat büyüklüktedir.⁴³⁶

Rusya'nın 1980'lerden kalan ve teknolojisi eskimiş silahları Çin'e satması, Çin'in Rusya'dan silah alımını yavaşlatmıştır. Çin, savunmasını kuvvetlendirmek için İsrail ile yüksek teknolojiye dayanan silah sistemleri alım anlaşması imzalamıştır. ABD'yi çileden çıkararak son nokta İsrail'in Çin'e insansız uçak teknolojisi satmasıdır. Çin ve Rusya ortak tatbikat yaparken ABD ve İsrail, Çin'e silah satışı yapmadan önce, İsrail'in onay alması konusundaki anlaşmayı imzalamışlardır.⁴³⁷

Rusya, azalan nüfusu ile birlikte dünyanın önde gelen enerji ihracatçısı ve bununla birlikte önemli bir tüketim malları ithalatçısıdır. Çin ise Rusya'yı tamamlar nitelikte, dünyanın en büyük enerji ithalatçısı ve tüketim malları ihracatçısıdır. Yakın zamanda dünyanın ikinci büyük ekonomisi unvanını alan Çin ve önemli bir süper güç olan Rusya, ekonomik olarak birbirlerini tamamladıkları gibi, Orta Asya ve Ortadoğu'da ABD ve AB'ye karşı birlikte hareket etmeye ihtiyaç duymaktadırlar.⁴³⁸

Uluslararası sistemde ABD'nin bütün dikkatini Ortadoğu'ya özelde de Irak'ın işgaline ve Afganistan müdahalesine vermesi ile birlikte, Çin ve Rusya gibi iki büyük uluslararası aktör kendi bölgelerinde rahat hareket etme kabiliyetlerine kavuşmuşlardır. ABD'nin Ortadoğu'da yıpranması ile Rusya ve Çin oluşturdukları Şanghay İşbirliği Örgütü ve BRICS ile birlikte bölgelerinde, Ortadoğu'da ve Dünyada daha fazla söz söyler hale gelmişlerdir.⁴³⁹

Şah döneminde ABD ve Batı ile yakın ilişkilere sahip İran, 1979'daki devrimle birlikte SSCB'yi rahatlatmış ve Afganistan'ı işgalini kolaylaştırmıştır. Sonrası süreçte Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve İran-İrak Savaşı sırasında Irak'ı desteklemesi iki ülke arasında büyük sorunlar ortaya çıkarmıştır. ABD ve SSCB ile yaşanan sıkıntılar İran rejimini daha radikalleştirmiştir. 1989'dan sonra Sovyetlerde Glasnost ve

⁴³⁶ Hakkı, a.g.e., s.239.

⁴³⁷ Adıbelli, a.g.e., s.52.

⁴³⁸ Alaeddin Yalçınkaya, "Afganistan 2014 Sonrası Rusya'nın Güvenlik Endişesi", **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt III**, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 8-9 Ekim 2013, s.939.

⁴³⁹ Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, **ABD'nin Çekilmesinin Ardından Irak Politikasının Bölgesel, Küresel Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları**, Ankara, 2011, s.66.

Perestroika süreci ve İran'da Humeyni'nin ölümü yakın ilişkiler dönemini başlatmıştır.⁴⁴⁰

8.1. İran'ın bölgede etkinliği ve Rusya-Çin ile Stratejik Çıkar Ortaklığı

İran devleti çok kadim bir kültüre dayanmakla birlikte güçlü bir devlettir. 1979 devrimi ile birlikte başlayıp günümüze gelen süreçte İran; 1980-1988 arası Irak ile savaşmış, SSCB ile Soğuk Savaş yaşamış, 1991 sonrası ise Rusya ile sıcak ilişkiler kurmuş, ABD'nin Afganistan'a saldırması ile artan Soğuk Savaşa tanıklık etmiş, Washington ve İngiltere'nin Irak'ı işgal etmesi ile bu ülkeler ile karşı karşıya gelmiştir. Suriye iç savaşı ise ABD ve Batı ile İran'ı tekrar karşı karşıya getirmiştir.⁴⁴¹

SSCB'nin dağılması ile birlikte İran ve ABD Orta Asya ve Kafkasya'da karşı karşıya gelmişler ve ABD, İran'ı uluslararası sistemden tecrit ederek bölgede safdışı edebileceğini planlamıştır. Bununla birlikte işler istediği gibi gitmemiş, İran'ın bölgeye coğrafi, dil, din gibi faktörler ile yakın olması, İran'ın bölgeye daha rahat nüfuz edebilmesini sağlamıştır. İran'a istediğini yaptırtamayan ABD, İsrail'in güvenliğini düşünerek ve Amerikalı uluslararası şirketlerin bastırması ile İran ile yakınlaşmaya gitmektedir.⁴⁴²

İran, ABD ve Batı'nın dışlama politikalarına karşı bölgede ve dünyada takip ettiği karşı denge politikaları ile, başta ABD olmak üzere sistemik güçlerin dışlama çabalarını etkisiz kılmıştır. Bir taraftan Rusya ile rasyonel bir çıkar ilişkisine giren İran, bölgede izlediği rasyonel politikalar ile birlikte de bölgenin siyasi elitindeki kaygıları da dağıtmıştır.⁴⁴³

2005 tarihinde Astana'da toplanan Şanghay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanları zirvesinde, ABD tarafından Şer Ekseninin bir parçası olarak kabul edilen İran'ın, ŞİÖ'ye gözlemci statüsünde üye olarak kabul edilmesine karar verilmiştir. ABD'nin

⁴⁴⁰Süleyman Erkan, "Sovyet-İran İlişkileri(1979-1989)", *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt.8, Sayı.2, (2014), s.161.

⁴⁴¹Robert Olson, *Türkiye-İran İlişkileri 1979-2004: Devrim, İdeoloji, Savaş, Darbeler ve Jeopolitik*, Kezban Acar (çev.), Ankara: Babil Yayıncılık, 2005, s.223.

⁴⁴²Hamit Ersoy ve Lale Ersoy, *Küresel Dünya'da Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002, s.241.

⁴⁴³Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 10. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2002, s.496.

uluslararası sistemde yalnızlaştırmak için baskı ve ambargo uyguladığı İran'a, Rusya ve Çin sahip çıkarak destek olmuşlardır.⁴⁴⁴

İran'ın kitle imha silahına sahip olma çalışması ve İsrail için bir tehdit oluşturması, dünya petrol rezervlerinin % 12'si ve dünya doğal gaz rezervlerinin % 15'ine sahip olması, ABD tarafından hedef alınmasına yeterli nedenlerdir. Amerika uzun yıllardır uğraşmasına rağmen İran'ı kontrol altına alıp, Amerikan sermayesini bu ülkeye sokamamış, İran'ın sahip olduğu enerji kaynaklarını elde edip enerji piyasasının yegane gücü olamamış ve en önemlisi de İsrail'in güvenliği noktasında bu ülkeyi kontrolü altına alamamıştır.⁴⁴⁵

Dünya'nın en büyük doğal gaz ve en büyük ikinci petrol üreticisi olan İran, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ki ülkeler ile kıyaslandığında 484 milyar dolarlık gayri safi milli hasıla ile ikinci büyük ekonomidir. En büyük geliri hidrokarbon endüstrisinden olan İran'da; tarım, hizmet, sanayi, malları üretimi ve finans sektörleri de gelişmektedir.⁴⁴⁶

11 Eylül sonrası İran'ın Bush Doktrini kapsamında ABD tarafından, şer eksenin içerisinde kitle imha silahlarına sahip ve uluslararası terörizmi destekleyen ülkeler arasında değerlendirilmesi; İran ile ABD'nin ilişkilerini iyice germiştir.⁴⁴⁷ Bununla birlikte gerginleşen ilişkiler yıllarca iki ülke arasında soğuk rüzgarlar esmesine neden olmuştur.

ABD'nin 11 Eylül sonrası değişen dış politikası tüm dünyayı etkilediği gibi İran'ı da yeni denge arayışlarına yönlendirmiştir. ABD'nin saldırgan tutumu; İran'ı, Çin ve Rusya ile stratejik ortaklık yapmaya itmiştir. Bununla birlikte Avrupa ile de iyi ilişkiler kurmak isteyen İran, bölgesinde de Türkiye ile iyi komşuluk ve işbirliği

⁴⁴⁴ Adıbelli, a.g.e., s.148.

⁴⁴⁵Tayyar Arı, "Ortadoğu ve Dünya", 1.Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri, İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları, 17-18 Nisan 2008, s.32.

⁴⁴⁶Didem Özdemir Albayrak, "İran Ekonomisinin Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Yapısı", Sosyal Tamçelik (Ed.), **İran: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İran İlişkileri** İçinde (131-154), Ankara: Gazi Kitabevi, 2014, s.149.

⁴⁴⁷Tayyar Arı, **Liderler, Kanaat Önderleri ve Kamuoyunun Gözünden Yükselen Güç, Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu**, Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, s.101.

ilişkilerine yönelmiştir. Nitekim Uranyum anlaşmasında Türkiye'nin İran'ın yanında durması, İran için büyük bir kazanım olmuştur.⁴⁴⁸

İran, devrim sonrası politikaları ile bölgede izole pozisyonunda, 11 Eylül sonrası ABD'nin hedef aldığı ülkelerden olmuş, mezhepsel politikalar ile Suriye, Lübnan ve Hamas ile çok iyi ilişkiler kurmuş, Ortadoğu'nun en önemli aktörlerindedir. Sahip olduğu enerji kaynakları ile Batı ve Batı dışı aktörler arasında denge kurabilecek potansiyele sahiptir.⁴⁴⁹

Doğu Akdeniz'den Afganistan içlerine kadar nüfuz etme yeteneğine sahip olan İran, Lübnan Hizbullahı-Hamas-Suriye-Irak Şiileri ekseninde güçlü bir bağlantı oluşturmuştur. ABD'nin 1991 ve sonrasındaki Irak müdahaleleri, Saddam'ın devrilmesi, 2001'de Afganistan müdahalesi, İran'ın bölgesel bir güç olma yolunda bölgede önünü açmıştır.⁴⁵⁰

Kadim bir devlet geleneğine sahip olan İran'a Batı tarafından uygulanan ekonomik yaptırımlar istenen seviyede etkili olmamıştır. İran'ın enerji ihracatına uygulanabilecek bir ambargo sonrası, bu ülkenin karşı atak yaparak daha saldırgan hale gelmesi mümkün olacaktır. Batının ambargo uygularken karşılıklı ilişkilerde bütün yolları tüketmesi durumunda, İran'ın şahin kanadının fikirlerinin ön plana çıkması ihtimal dahilindedir.⁴⁵¹

Irak ve İran uzun yıllardır iki rakip devlet olarak güç ve çıkar mücadelesinde bulunmaktadır. 1990 öncesi uzun bir savaş yaşayan iki ülkede dengeler 1990 sonrası İran lehine değişmeye başlamış ve günümüzde ise İran ciddi bir üstünlük sağlamıştır. ABD tarafından işgale uğrayan Irak'ta ekonomik, siyasi ve askeri sistem çökmüş ve yeniden dizayn edilmeye çalışılmaktadır. Mezhepsel yakınlığı kullanmak isteyen İran, bu noktada Irak ile daha çok işbirliğine gitmeye çalışmaktadır. ABD'nin Irak ve

⁴⁴⁸Mehmet Seyfettin Erol, "Fırsatlar ve Tehditler İkileminde İran'ın Orta Asya Politikası", **Uluslararası Güvenlik Sorunları**, Kamer Kasım ve Zerrin A. Bakan (drl.), Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2004, s.243.

⁴⁴⁹Hümeyra Coşar, "İran'ın Bölgesel Güç Paradigması Açısından Beka Sorunu", Soyalp Tamçelik (Ed.), **İran: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İran İlişkileri İçinde** (101-128), Ankara: Gazi Kitabevi, 2014, s.122.

⁴⁵⁰Yalçın Sarıkaya, "Geçmişten günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür", **Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı**, Dış Politika Araştırmaları Merkezi, 2012, s.40.

⁴⁵¹Arzu Celalifer Ekinci, "İran'ın Stratejik Kartı Olarak Hürmüz Boğazı'nın Önemi", **Akademik Ortadoğu**, Cilt.6, Sayı.2 (2012), s.37.

Afganistan'ı işgal etmesi ile yalnız kalan İran, Rusya ve Çin ile olan ilişkilerini en üst düzeyde geliştirmeye çalışmaktadır.⁴⁵²

Rusya ve Çin ittifakı, ABD karşısında Ortadoğu'da yüksek sesle duran İran'a sahip çıkarak bölgede bir denge oluşturmuşlardır. Çin, 2007-2009 yılları arasında İran ile 3.76 milyar dolarlık petrol ve doğalgaz anlaşması imzalayarak; toplamda İran'dan elde ettiği enerji, kendi enerji ihtiyacının %14'ünü karşılar hale gelmiştir. ABD'nin tüm baskılarına rağmen İran ile ilişkilerini geliştiren Çin'in "Chery" otomobil şirketi ilk dış temsilciliğini İran'da açmıştır.⁴⁵³

Uzun yıllardır nükleer programını yürüten İran, bu noktada uluslararası aktörlerin baskılarına maruz kalmıştır. İran nükleer kapasiteyle donanmayı ve nükleer silahlara sahip olmayı kendi ulusal güvenliği için çok önemli görmektedir. Eğer İran istediği Nükleer güce sahip olursa, bölgesel bir güç olduğunu kanıtlayacak, İsrail'e karşı politikalarında avantaj yakalayacak, İslam dünyasındaki elde etmek istediği liderlik pozisyonuna yaklaşacak ve etrafındaki nükleer güce sahip Pakistan, Hindistan, Rusya ve İsrail karşısında bir nevi dengeyi sağlayacaktır.⁴⁵⁴

ABD ve Batı'nın baskılarına rağmen İran ve Rusya arasında ki ekonomik ve siyasi ilişkiler gelişerek devam etmiştir. Rusya, İran'a atom reaktörü satma noktasında anlaşmış ve nükleer kapasitesinin gelişimi noktasında işbirliği içerisinde bulunmaktadır. ABD'nin karşı çıkmalarına rağmen Gazprom İran ile Basra Körfezi'nde gaz yatakları arama ve işletme projelerini başlatmıştır. İran, Rusya'nın Çeçenistan politikalarını eleştirmemiş, Tacikistan ile Afganistan'daki savaşlarda iki ülke ortak politikalar geliştirmiştir. İki ülke Azerbaycan'ın kontrollü gelişimi noktasında ortak politikalar takip etmektedirler.⁴⁵⁵

⁴⁵²Muhittin Ataman, "İran-Irak Üstünlük Mücadelesi: Çok Boyutlu Sorunlar", Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed.), **Dünya Çatışma Bölgeleri** içinde (165-180), Ankara: Nobel Yayıncılık, 2010, s.177.

⁴⁵³Çin Ortadoğu'da: "Sessiz ve Temkinli" Siyaset, Uluslararası Politika Akademisi, 27 Mart 2014, <http://politikaakademisi.org/2014/03/27/cin-ortadoguda-sessiz-ve-temkinli-siyaset/>, (20.03.2017).

⁴⁵⁴Ramazan İzol ve Samet Zenginoğlu, "11 Eylül ve Sonrası: Terörizm, Petrol ve Nükleer Tehdit Ekseninde Ortadoğu", **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl.7, Sayı.2, (Aralık 2014), s.433.

⁴⁵⁵Orsam, **Rusya'nın Ortadoğu Politikası**, Orsam Rapor No:125, Ankara, 2012, s.8.

Ortadoğu petrolünün küresel piyasalara açılımını sağlayan, Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazını elinde bulunduran, stratejik konumuyla da İsrail'in güvenliği noktasında tehdit olarak algılanan İran, ABD'nin doğrudan hedefi olmuştur. ABD'nin önleyici darbe stratejisinde yer alan İran, bu tehditlere karşı kendi savunma sanayini geliştirme çalışmış ve nükleer çalışmalarını geliştirmeye çabalamıştır.⁴⁵⁶

İran Nükleer Krizi, İsrail tarafından uluslararası güvenlik sorunu olarak algılanırken, Rusya, Çin ve bölge devletleri açısından ise güç ve çıkar rekabeti olarak değerlendirilmektedir. Çin ve Rusya, ABD'yi uluslararası sistemde dengelemek için İran'ı uygun bir müttefik olarak görmektedirler. Bölge ülkeleri ABD gibi İran'ı rejimi değiştirilmesi gereken, bölge güvenliğini açıkça tehdit eden bir devlet olarak görmemektedirler.⁴⁵⁷

İran ile stratejik işbirliğini artıran Rusya, 27 Ekim 2005 tarihinde Plesesk Uzay Üssü'nden İran'ın Casus uydusu Sinah-1'i uzaya fırlatmıştır. Başarılı bir şekilde yörüngeye yerleşen Sinah 1 uydusu ile İran, uydu aracılığı ile erken uyarı sistemine kavuşmuş ve bundan İsrail çok rahatsız olmuştur. Tahran en az 20 yerde nükleer tesis ile birlikte ve Rusya'dan aldığı Tor M-1 füzesavar sistemi ile gücüne güç katmıştır. İran geliştirmek istediği Şahap-4 füzeleri ile uzaya başka uydu gönderebilmenin çalışmalarını yapmaktadır.⁴⁵⁸

ABD ve Avrupa'nın Soğuk Savaş dönemi blok politikası ile başlayan İran Nükleer altyapısı bugün başta İsrail olmak üzere Batıyı endişelendirmektedir. AB, İran'ın nükleer programı kapsamında diplomasiyi sonuna kadar savunmuş, ABD ise İsrail'in kışkırtmaları ile birlikte zaman zaman askeri güç kullanabileceği tehdidini savurmuştur. ABD sorunu BMGK gündemine getirerek, AB ise ekonomik yaptırımlar ile İran'ı caydırmaya çalışmıştır.⁴⁵⁹

⁴⁵⁶Nejat Eslen, **Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler**, Ankara: Tek Ağaç Kitap, 2005, s.137.

⁴⁵⁷Ertan Efegil, "İran Nükleer Krizi: Farklı Algılamalar Üzerinde İnşa Edilmiş Uluslararası Güvenlik Sorunu", Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed.), **Dünya Çatışma Bölgeleri** içinde (355-378), Ankara: Nobel Yayıncılık, 2010, s.369.

⁴⁵⁸Mesut Hakkı Caşın ve Giray Saynur Derman, **Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar**, Ankara: SRT Yayınları, 2016, s.289.

⁴⁵⁹Yeliz Yazan, "İran Nükleer Programı, Muhtemel Senaryolar ve Türkiye'nin Denge Politikaları Çabaları", **II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, Yönetim-Ticaret-Siyaset Bildiriler Kitabı**, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 1-2 Ekim 2012, s.94.

İran ve Rusya'nın dış politika öncelikleri, tehdit algılamaları, ABD'nin bölgedeki varlığından endişelenmeleri, Türkiye'nin bölge politikalarına karşı eleştirileri, Suriye'nin geleceğine ilişkin endişeleri, Avrasya perspektiflerinin örtüşmesi gibi birçok ortak noktası bulunmaktadır. İki ülkenin Çin ile ilişkileri gelişmekte, Pakistan'ın ABD'den uzaklaşmasını memnuniyetle izlemektedirler. Bununla birlikte İran ve Rusya enerji sektöründe iki rakip olarak rekabetlerine devam etmekte ve Hazar konusundaki anlaşmazlıkları da devam etmektedir.⁴⁶⁰

ABD, Batı Avrupa ve Çin'e gönderilen petrolün neredeyse yarısı olan Ortadoğu petrolünün yüzde 40'ı gemilerle Hürmüz boğazından geçirilerek taşınmaktadır. Bu boğazdan geçen her tanker İran ve Umman topraklarını kullanmaktadır. Bu boğazdan geçen günlük 17 milyon varil petrol İran'a çok önemli bir jeostratejik önem yüklemektedir. İran sahip olduğu donanmasını güçlendirerek bu stratejik konumunu güçlendirmektedir.⁴⁶¹ ABD, İran'ın bu boğazı kapatma tehlikesine karşı, bu bölgede kendi donanma gemilerini sürekli bulundurmaktadır.

İran başta Ortadoğu'da ve dünyanın bir çok yerinde yer alan Şii nüfusunun savunuculuğuna soyunurken aynı zamanda bütün İslam aleminin sorunları ile ilgilenip İslam aleminin liderliğine de oynamaya çalışmaktadır. Sahip olduğu İslami ideoloji, Şiilik ve kadim Fars medeniyeti, İran'ın yumuşak güç enstrümanları olarak ön plana çıkmaktadır. İran'ın, İsrail karşıtlığı, küresel kapitalizme karşıtlık ve diktatör rejimlere karşıtlık gibi söylemleri sadece teoride kalmakta ve Yumuşak gücünü kısıtlamaktadır.⁴⁶²

İran ve Rusya ilişkilerini ülkeler arasında sadece menfaat ilişkisi olduğunun en açık örneklerinden birisi olarak göstermek mümkündür. Tamamen farklı din ve ideolojilere sahip olan iki köklü kültüre ve maziye sahip olan ülke, çıkarları ve menfaatleri ortak olduğunda birbirleri ile işbirliği politikaları yürütmektedir. İran sahip olduğu kadim devlet yapısı ile birlikte bölgede baskı politikalarına maruz kalsa da, İran'da kendisini baskılayanlara bölgede tam saha presle her uygulamak istedikleri

⁴⁶⁰Barış Doster, "Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası", *Ortadoğu Analiz*, Cilt.4, Sayı.44, (Ağustos 2012), s.50.

⁴⁶¹Dursun Yıldız ve Doğan Yaşar, *Doğu Akdeniz'de Küresel Satranç*, 1. Baskı, İstanbul: Truva Yayınları, 2012, s.304.

⁴⁶²Abdullah Yeğin, *İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları*, 1. Baskı, Ankara: Seta Kitapları, 2017, s.29.

politikanın uygulanmasına izin vermemektedir. Bunun en güncel örneği Suriye’de yaşanan iç savaştır.

Bölgede liderliğe oynayan İran’ın askeri harcamaları; 1990 yılında 3.8 milyar dolar, 2000 yılında 5.7 milyar dolar, 2005 yılında 12.3 milyar dolar, 2010 yılında 13.7 milyar dolar, 2015 yılında ise 10.6 milyar dolardır.⁴⁶³

8.2. Kırmızı Çizgi: Suriye

Suriye yıllarca, ABD’nin kendisine tehdit olarak algıladığı ülkeler arasında yer almıştır. ABD karşısında, Rusya ve İran ile ittifak ederek kendi güvenliğini ve çıkarlarını korumaya çalışmıştır. SSCB zamanında Lazkiye’de kurulan askeri donanma üssü, Rusya Federasyonu tarafından da kullanılarak günümüze kadar gelmiştir. Rusya ve Suriye arasındaki yakın ilişkiler nedeniyle, Rusya ve Suriye rejimi arasında sıkı bir işbirliği oluşmuştur. Arap Baharı sonrası çıkan iç savaşta Suriye rejiminin en büyük yardımcıları Rusya ve İran olmak ile birlikte Çin’de siyasi destek vermiştir. Rusya’nın Arap baharı boyunca etkisiz ve silik kaldığı yorumları, Suriye’deki tutumu ve kısmen de başarısı ile birlikte son bulmuştur. Rusya’nın Ortadoğu’da uzun zamandan beri silah sattığı ve ticaret yaptığı stratejik bir müttefik olan Suriye’nin muhalifler lehine düşmesi Rusya’nın çıkarlarına ters düşmektedir. Bu nedenle Rusya, İran ile birlikte Suriye rejiminin yanında durmuşlardır.

Çin yürüttüğü ince diplomasi gereği, ABD’nin politikalarına bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak cevap vermektedir. ABD’nin Suriye’ye müdahale karar tasarısını Moskova ile birlikte reddeden Pekin, ABD’nin Asya Pasifik stratejisine duyduğu tepkiyi bu şekilde dile getirmektedir. Çin tamamen pragmatist politikalar gereğince, ABD’nin Tayvan ve Tibet politikalarına karşı duymuş olduğu rahatsızlığı, ABD’nin karar tasarılarını reddederek göstermiştir.⁴⁶⁴

Rusya’nın Suriye’de ne aradığı noktasında sorulan soruya verilen kısa cevap dengedir. ABD’nin dünya çapındaki jandarmalığını engellemek isteyen Rusya bunu yaparken de sistem olarak çok kutuplu bir yapıyı önermektedir. ŞİÖ, BRICS, Kolektif

⁴⁶³ SIPRI2017, Askeri Harcamalar, <https://www.sipri.org/databases/milex>, (23 Nisan 2017).

⁴⁶⁴ Atilla Sandıklı ve Ali Semin, “Bütün Boyutları İle Suriye Krizi ve Türkiye”, Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (Ed.), *Orta Doğu’da Değişim ve Türkiye İçinde* (193-256), İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014, s.231.

Güvenlik Antlaşması, 2012 yılındaki Kazakistan ve Belarus ile oluşturulan gümrük birliği, 2015'te ortaya çıkan Avrasya Ekonomik Birliği, 2015'te kurulan Asya Altyapı ve Kalkınma Bankası bu noktadaki köşe taşlarını oluşturmaktadır. Suriye ise Rusya'nın denge ve Çok Kutuplu Sistem isteğini dünyaya anlatması için bir imkan konumundadır.⁴⁶⁵

9. AB, ABD, ÇİN VE RUSYA'NIN ORTADOĞU'DAKİ POLİTİKALARININ ÇATIŞMALAR VE SAVAŞLAR ÜZERİNDEN ANALİZİ

Zaman ve mekan fark etmeksizin en az iki aktör arasında görülen şiddet içerikli çatışma hali olan savaş, yöntem ve kullanılan enstrümanlar ile birlikte büyük bir değişim geçirmiştir. İnsanlar, yerel topluluklar, küçük savaş grupları gibi savaş aktörlerinden oluşan savaş aktörlerine şehir devletleri, krallıklar, imparatorluklar, modern çağda ise ulus-devletler eklenmiştir. Kullanılan araçlar, aktörler, yoğunluk derecesi değişse de, çıkar ve güç mücadelesi savaşların asıl nedeni olarak kalmıştır.⁴⁶⁶

1990 ile 2000 arası dünyada yaşanan 80'i devlet olmak üzere ve ikisi devlet benzeri bölgede olmak üzere 118 kriz durumu savaşa yol açmış ve altı milyona yakın insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Kriz durumunun silahlı çatışmalara dönüşmesi ve çatışmaların savaflara dönüşmesinin özünde aktörler arasında karşılıklı çıkar çatışması bulunmaktadır.⁴⁶⁷

Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte silahların teknolojisi daha yıkıcı ve ölümcül hale gelmiştir. Bölge olarak Ortadoğu, Soğuk Savaş sonrası yaşanan çatışma ve savaşlarla birlikte, diğer bölgelere kıyasla silahlanmanın ve askerileşmenin arttığı bir coğrafyadır. Ortadoğu'da İran gibi devletlerin beka sorunu gibi baktıkları nükleer teknoloji konusundaki yarış, İsrail'in artan şekilde nükleer silah edindiği yönündeki bilgiler, bölgenin güvenlik algısını silahlanma yarışı noktasında yönlendirmektedir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵Erel Tellal, "Rusya Suriye'de Ne Arıyor?", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt.70, Sayı.4, (2012), s.1050.

⁴⁶⁶Sami Eker, "Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1, (2015), s.34.

⁴⁶⁷Dan Smith, **Kriz Bölgelerinde Savaş Çıkma Eilimleri ve Nedeni**, Berghof Handbook for Conflict Transformation, Berlin, 2000, s.2.

⁴⁶⁸"Bahgat Korany, "Küreselleşmenin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun Güvenlik Stratejilerine Yansımaları", **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 29-30 Mayıs 2003, s.194.

Bölgede var olan kontrollü gerginlik ve devletlerin birbirlerinin tahammül sınırlarını zorlamaları bölgede güç dengesini değişime zorlamaktadır.

Suriye, Irak, Mısır, Libya ve Yemen gibi ülkelerde yaşanan çatışmaların temel amacı ne pahasına olursa olsun karşı tarafı yenilgiye uğratmaktır. Bu noktada mezhep, etnisite, ideoloji veya farklı siyasi hedefler amaç yolunda araçsallaştırılmaktadır. Bölgedeki aktörlerin çabalarının nihai hedefinde karşı tarafı mutlak yok etmeye yönelik varoluşsal bir mücadele bulunmaktadır.⁴⁶⁹

İran'ın nükleer projeleri, Şii ve Sünni blok arasında gerginleşen toplum, terör örgütleri, değişen güç dengeleri ile değişen ittifaklar, sanki bir barut fıçısı gibi her an çıkabilecek bir çatışma riski, askeri teknolojilerdeki dengesizlikler Ortadoğu bölgesinin huzurunu kaçırmak için yetmektedir. Bölgenin bu zayıf manipüle edilebilecek yanları, oyun kurucular için son derece elverişli bir oyun sahası ortaya çıkarmaktadır.

Ortadoğu'da bölgesel anlamda çatışma önleyici bir geleneğin oluşmamasının bir nedeni, bölge ülkelerinin birbirlerine üstünlük kuramamalarıdır. Bölgedeki aktörler kendi aralarındaki sorunları çözemediklerinden, büyük güçleri kendi çatışma alanlarına çekmekte ve harici güçlere yönelmektedirler. Geleneksel yapı, seçkinlerin siyasi sosyalizasyonları ve nüfuz edilmiş siyasi sistemin yapısal özellikleri, bölgesel aktörlerin davranış biçimlerini şekillendirmektedir. Büyük güçlerin arabuluculuk aktivitelerine ve garantörlüklerine duyulan ihtiyaç, bölgedeki istikrarı etkilerken güç dengesi politikalarını beslemektedir.⁴⁷⁰

Silahsızlanma çağrısı yapan büyük silah üreticisi ülkeler aynı zamanda silah üretimlerine hem de teknolojilerini ve yıkım etkilerini geliştirerek devam etmektedirler. Silahsızlanma çağrıları görüntüden öteye gidememektedir. Dünyanın en büyük silah ihracatçısı ülkenin kanalı CNN, "Irak'a Özgürlük Operasyonu" adı altında Irak savaşını canlı ve tek taraflı olarak sanki bir bilgisayar oyunu veya bir savaş filmi tarzında tüm

⁴⁶⁹Ahmet Emin Dağ (Ed.), **Ortadoğu Çatışmaları**, İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015, s.12.

⁴⁷⁰Osman N. Özalp, "Uluslararası İlişkiler Bağlamında Ortadoğu'da Büyük Güç Politikalarını Açıklamaya Yönelik Bazı Kuramsal Yaklaşımlar", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No.48, (Mart 2013), s.48.

dünyaya duyurmuştur. Medya kanallarında ülkelerin ne kadar silah sahibi olduğu ve ne gibi teknik askeri özellikleri olduğu ekranları süslemeye devam etmektedir.⁴⁷¹

ABD ve AB'li ülkeler; Körfezdeki Sünni Arap rejimlerin ve İsrail'in baskılarına rağmen, Suriye ve İran'a askeri müdahale yapmaya yanaşamamaktadırlar. İsrail'in karışacağı bir çatışma ortamının Türkiye'nin de içinde olacağı çoklu bir atışma ortaya çıkarma riski göze alınamamaktadır. İran'ın Suriye'de kaybetmesi aynı zamanda Lübnan'da Hizbullah'ı ve Filistin'de Hamas'ı kaybetmesi anlamına da gelmektedir. Türkiye'yi Suriye'nin iç işlerine karışmakla suçlayan İran, aynı zamanda Türkiye'yi İsrail'e destek verdiği yönünde eleştirmektedir.⁴⁷²

Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu'da askeri harcamalar Irak hariç, 1990 yılında 93.6 milyar dolar, 2000 yılında 96.1 milyar dolar, 2005 yılında 112 milyar dolar, 2010 yılında 141 milyar dolar ve 2014 yılında ise 180 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.⁴⁷³ Giderek artan askeri harcamaların miktarı bölgede yükselen tansiyonu da işaret etmektedir.

9.1. DAESH Terör Örgütü

DAESH'in ortaya çıkması belli bir periyot sonrası, belli kesimlerin güvenlik ihtiyacı sonrası çıkan bir durum olarak görülmektedir. Irak işgali sonrası, Irak'ın başına gelen yönetimler mezhebe dayalı yanlı politikalar izlemişlerdir. Örneğin Nuri El Maliki döneminde Sünni halk ekonomik gelirlerden alt yapı hizmetlerinden bırakılmış ve sistematik bir şekilde haksızlığa uğratılmıştır. Kürtler özerk bölgelerinde diğer ülkeler ile ticaretlerini artırırken, Şii bölgeler istikrara kavuşurken, Sünni halkın farklı sorunlar ile marjinalleşmesi devam etmiştir. Kendi güvenliğini tehlikede gören Sünnilerden DAESH terör örgütüne katılım çok fazla olmuştur.⁴⁷⁴

⁴⁷¹Yavuz Gökçalp Yıldız, **Global Stratejide Ortadoğu, Krizler Sorunlar ve Politikalar**, İstanbul: Der Yayınları, 2000, s.89.

⁴⁷²Bariş Doster, "Arap Baharı Üzerinden Avrasya-Atlantik Rekabetini Yorumlamak", Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (Ed.), **Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye İçinde** (167-191), İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014, s.170.

⁴⁷³SIPRI2017, Askeri Harcamalar, <https://www.sipri.org/databases/milex>, (23 Nisan 2017).

⁴⁷⁴Abdülkadir Şen, **Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu, Tüm Yönleriyle Suriye Devrimi, "Suriye Devriminin Motivasyonları, Direniş Guruplarının Haritası ve Aktörlerin Stratejileri"**, 1.Baskı, İstanbul: Yapı-Bozum Yayınları, 2016, s.242.

DAEŞ'in 2014'te 1500-2000 arası silahlı bir grupta, 48 saatte 30 bin askerin konuşlu olduğu Musul'u ele geçirmesi hem Ortadoğu'da hem de dünyada şok etkisi yapmıştır. Musul yöneticilerinin ve Irak'ın yöneticilerinin zafiyet göstermesi, mezhebe dayalı güvenlik yapısının başarısız olması, DAEŞ'in başarısında etkin rol oynamıştır.⁴⁷⁵

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da etkili olup merkez üzerindeki baskıyı dağıtmak isteyen DAEŞ, bu yolla merkeze yabancı savaşçı akışını teşvik etmek istemektedir. Suriye ve Irak'taki karışıklığı iyi kullanan örgüt, çevre yakın ülkelerdeki aşırı grupları kendine bağlamaya çalışmaktadır. 2014-2015 yılları arasında örgüte Mısır, Libya, Suudi Arabistan, Kırgızistan, Yemen, Nijerya, Afganistan-Pakistan ve Özbekistan'dan önemli katılımların olması, örgütün stratejisinin başarılı olduğu ve bu durumun örgütün yenilmesini zorlaştırdığını ortaya koymaktadır.⁴⁷⁶

NATO genel sekreteri Jens Stoltenberg'in İsveç gazetesi Tages-Anzeiger'e yaptığı açıklamada; Suriye'de süren DAEŞ'e karşı mücadelenin Batı ile İslam dünyası arasında bir savaş olmadığını, radikalizm ve terörizme karşı bir savaş olduğu ve Müslümanların ön planda olduğu bu savaşı onlar için yürütemeyiz açıklamasını yapmıştır. NATO'dan gelen din vurgulu bu açıklama dünyayı şaşırtmıştır.⁴⁷⁷

AB, ABD, Çin ve Rusya'nın DAEŞ ile mücadele stratejisinde yerel güçlerin kullanılması ilk sıralardadır. Bu aktörler tarafından yapılan ve desteklenen hava saldırılarının yetersiz olduğu ve kara harekâtının gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Sadece hava saldırıların DAEŞ ile mücadelede zayıf kalan Batılı güçler ise İran'ın doğrudan etki ettiği Haşdi Şabi'nin sahada kalmasına izin vermektedirler.⁴⁷⁸ Bunun yanında uluslararası aktörlerin kara hareketinde kullanılacak bölgesel güç arayışları ve bu güçlerin hazırlanması çalışması yaptıkları görülmektedir.

Batı uyguladıkları yanlış politikalar ile DAEŞ'in ortaya çıkmasına ve daha da güçlenmesine neden olmuş ve DAEŞ ile mücadele içinde PKK'nın uzantısı YPG'yi kullanmaya çalışmıştır. DAEŞ ile mücadelede bölgede en çok mücadele eden

⁴⁷⁵BİLGESAM, **Irak ve Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri**, Rapor No:65, İstanbul, 2015, s.34.

⁴⁷⁶Murat Yeşiltaş, "İŞİD: Terörün Jeopolitik Yönetimi", **Jeopolitik Analiz**, Cilt.8, Sayı.73, (Mart-Nisan 2016), s.63.

⁴⁷⁷**Milliyet**, "NATO, Hristiyanlar Kulübü mü oldu?", 8 Aralık 2015, s.1.

⁴⁷⁸Abdullah Yeğin, **İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları**, 1. Baskı, Ankara: Seta Kitapları, 2017, s.122.

ülkelerden biri olan Türkiye, Batı'nın YPG ile ittifak kurarak DAEŞ ile mücadele etmesi karşısında genel Suriye politikasında değişikliklere girmiştir. Batı'nın Türkiye'nin hassasiyetlerini daha az dikkate alması, Türkiye'nin Rusya ve İran ile koordinasyonunu ve işbirliğini artırmıştır.⁴⁷⁹

Irak yönetimi DAEŞ konusunda çaresiz kalmıştır. Bölge ülkelerinden ve Batı'dan istediği desteği bulamayan Irak, DAEŞ'i kendine tehdit olarak gören İran'ın etkisinde kalmıştır. Bu durum iki ülke arasındaki stratejik işbirliğinden ziyade İran'ın Irak'ta orantısız bir şekilde nüfuzunun artmasına neden olmuştur. Irak içindeki grupların bile desteğini alamayan Irak yönetimi, DAEŞ'le mücadelede çok zayıf kaldığı gibi İran'ın ülkeye müdahalesine karşı duramamaktadır.⁴⁸⁰

9.2. Ortadoğu'da İstikrar ve İktidar Bağlamında Bir Güç Mücadelesi Olarak Darbeler

Sivil veya askeri zorlama neticesinde yönetime el koyma ile yapılan darbeler, ülkedeki siyasal istikrarı bozmakta ve ekonomiyi de geriye götürmektedir. Siyaset, bürokrasi ve ekonomide yapılan zorunlu değişiklikler darbeyi yapanlarca yanlı bir şekilde belirlenmektedir. Yargının bağımsızlığı sekteye uğramaktadır. Ülkedeki muhalefet baskılanmakta ya da Mısır'da Sisi'nin yaptığı darbeye olduğu gibi muhalefet terörist ilan edilebilmektedir.

Augustine J. Kposowa ve J. Craig Jenkins'in 1993 yılında yayınladıkları çalışmaya göre; Latin Amerika'da her 4 ayda bir (1945-1971), Asya'da 7 ayda bir (1945-1972), Ortadoğu'da 3 ayda bir (1949-1972), Afrika'da her 55 günde bir (1960-1972) darbe ya da darbe girişimi olmuştur. Kitabın yazarları Afrika'da bu kadar sık darbe olmasını; yeni devletlerdeki gelişmemiş kamu kuruluşları ve hızlı değişen halk arasındaki gerilim, devletin diğer kurumlarına göre gelişmiş olan ordunun hakimiyeti, etnik çeşitliliğin sebep olduğu ayrılıklar, ekonomik ve politik istikrarsızlığa bağlamışlardır.⁴⁸¹

⁴⁷⁹Oytun Orhan, "Suriye'de Ateşkes ve Siyasi Çözüm", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.9, Sayı.78, (Ocak-Şubat 2017), s.44.

⁴⁸⁰Bayram Sinkaya, "İŞİD Gölgesinde IRAK-İRAN İlişkileri", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı.77, (Kasım-Aralık 2016), s.37.

⁴⁸¹Ali Balcı, "Darbeler ve ABD'nin Rolü: Önemi Hep Sonradan Anlaşılan Bir Bağlantı", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı.76, (Eylül-Ekim 2016), s.48.

14 Temmuz 1958’de General Abdülkerim Kasım tarafından Irak’ta yapılan darbe ile monarşi devrilmiş ve Kral II. Faysal öldürülmüştür. 8 Şubat 1963’te General Abdülislam Arif tarafından yapılan darbeye General Kasım öldürülmüş ve yerine General Arif devlet başkanı olmuştur. 17 Temmuz 1968’de yapılan darbe başarılı olmuş ve General Ahmed Hasan Bekir devlet başkanı olmuştur. 16 Temmuz 1979’da Saddam Hüseyin yaptığı saray içi darbe ile 2003’e kadar iktidarda kalabilmeyi başarmıştır.⁴⁸²

1969’da Libya’da yapılan darbe sonrasında siyaset sahnesine çıkan ve ülkeyi 42 yıl boyunca yöneten Muammer Kaddafi, ülkesinin en önemli figürü halini almıştır. Kendi devlet modelini geliştiren Kaddafi’nin Cemahiri sistemi ismini verdiği modele göre; Arap Milliyetçiliği, Sosyalizm ve İslam bir arada düşünülmüştür. Kendini devrim lideri olarak tanımlayan Kaddafi, halkın siyasi partilerde olmadan kendi kendini yönetebileceğini iddia etmiştir.⁴⁸³

Petrol endüstrisini millileştirerek İngiliz ve Amerikan çıkarlarına zarar veren ve milliyetçi siyasetinin ortaya çıkardığı uluslararası krizle karşı karşıya gelen İran Başbakanı Musaddık, 19 Ağustos 1953’te İngiltere ve ABD tarafından örgütlenen Şah’ın destekçileri tarafından devrilmiştir. Şah ve Musaddık arasında yaşanan güç mücadelesinde Musaddık kaybetmiştir. Bu darbeye asıl kazanan ABD ve İngiltere olmuştur. Şah’ın kendisi ise 1979’da yapılan darbe ile devrilmiştir.⁴⁸⁴

16 Ocak 1979 yılında Şah ve ailesi ülkeyi terk etmek zorunda kalmış ve 1 Şubat günü ise sürgünde olan Ayetullah Humeyni bir Air France uçağı ile birlikte Paris’ten Tahran’a ülkenin lideri olarak getirilmiş ve yeni bir değişim başlamıştır. 30-31 Mart 1979 tarihli referandum ile birlikte ülkenin ismi, İran İslam Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir.⁴⁸⁵

Devrim sonrası İranlı yöneticiler uluslararası sistemin durumunu da gözönüne alarak rasyonel ve pragmatist politikalar geliştirmişlerdir. Devrim sonrası açık bir şekilde görülmüştür ki dış politika araçlarında bir değişim yaşanmıştır. İran İslam

⁴⁸²Ferhat Pirinçci, “Irak’ta Saray İçi Darbe Saddam Hüseyin ve İktidara Gelişi”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı.76, (Eylül-Ekim 2016), s.45.

⁴⁸³Emrah Kekilli, “17 Şubat Devrimi’nden Hafta Darbe Girişimine Libya Siyaseti”, **SETA**, İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı.99, Haziran 2014, s.8.

⁴⁸⁴Pınar Arıkan, “İran Musaddık ve Darbe”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı.76, (Eylül-Ekim 2016), s.21.

⁴⁸⁵Yalçın Sarıkaya, “Geçmişten günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür”, **Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı**, Dış Politika Araştırmaları Merkezi, 2012, s.16.

Cumhuriyeti dinsel ve ideolojik refleksi olan ve bununla birlikte dış politikasında laik bir devlet gibi hareket edebilecek zihinsel araçlara sahip olmuştur.⁴⁸⁶

Suriye’de Nusayri bir ailenin çocuğu olan ve Asıl adı Hafız Vahaş olan Hafız Esad, askeri okula gittikten sonra ismini değiştirmiştir. 1966 yılındaki darbede Nusayriilerin iktidarda önemli pozisyonlara gelmeleriyle birlikte Hafız Esad’ta savunma bakanı olmuştur. 1970’de bir darbe gerçekleştiren Hafız Esad, 1971’de anayasal yollardan devlet başkanlığına gelmiştir. Ölümüne kadar mensubu olduğu Baas partisinin ideolojisini yönetim anlayışı olarak otururarak, pragmatist politikalar izlemiştir.⁴⁸⁷

Mısır’da 1952 yılına gelindiğinde kontrolden çıkan kamu düzenini, en üst düzey askeri yetkili Tümgeneral Muhammed Necip olmak üzere 100’e yakın orta ve alt rütbeli subaylardan oluşan Hür Subaylar Hareketi sağlamıştır. Mısır’ın en köklü İslami Hareketi Müslüman kardeşlerde dahil darbe kitlesel bir itirazla karşılanmamıştır. Cemal Abdülnasır liderliğindeki darbe, herhangi bir parti bağlantısı olmaksızın ve arka planda milliyetçilik fikri olarak yapılmıştır.⁴⁸⁸ Sırasıyla iktidara gelen Nasır, Sedat ve Mübarek, ordu kökenli olarak yönetimde bulunmuşlardır.

2011 yılında Mısır halkının geniş bir kesiminin Hüsnü Mübarek yönetimine baş kaldırması sonrasında, Hüsnü Mübarek yönetimi bırakmak zorunda kalmıştır. Devrim sonrası ilk defa Mısır tarihinde özgür seçimler yapılmış ve İhvan-ı Müslim hareketinin partisi Özgürlük ve Adalet Partisi seçimi kazanmıştır. Partinin genel başkanı Muhammed Mursi Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanarak Mısır’ın ilk demokratik olarak seçilmiş Cumhurbaşkanı olmuştur.⁴⁸⁹

2011 yılında Mübarek’in devrilmesi ile başa gelen Mursi, Mısır halkı tarafından ilk defa seçimle başa gelen Cumhurbaşkanı olmuştur. Bir yıl süren Mursi’nin iktidarı, Sisi’nin darbesi ile son bulmuştur. Mısır’da her alanda etkili olan ordu, halkın seçtiği cumhurbaşkanına en fazla bir yıl süre sonunda darbe ile iktidardan indirmiş ve

⁴⁸⁶İsmail Sarı, “1979 Devrimi Sonrası İran’ın Rejim Paradigması ve Dış Politika Yönelimleri”, **Türkiye Ortadoğu alışmaları Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1, (2015), s.129.

⁴⁸⁷aęrı Erhan, “Hafız Esad’ın Ölümü ve Muhtemel Gelişmeler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt.55, Sayı.2, (2000), s.162.

⁴⁸⁸Ahmet Yusuf Özdemir, “1952 Mısır’da Hür Subaylar Darbesi”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı76, (Eylül-Ekim 2016), s.34.

⁴⁸⁹Muhittin Ataman ve Gloria Shkurti, “Batının Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi”, **ADAM Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.6, Sayı.2, (Aralık 2016), s.58.

Ordunun başı Sisi cumhurbaşkanı olmuştur. Mursi'nin Batı'dan alamadığı dış desteği, Sisi yönetimi almıştır.

3 Temmuz 2013'de Mısır Ordusu, Mursi ve pek çok hükümet yetkilisini tutuklamıştır. Yapılan darbeye Türkiye ve Tunus gibi sınırlı sayıda ülke tepki göstermiştir. ABD Yönetiminin yaklaşımı ve açıklamaları endişeli olduklarının ifade edilmesinden öteye geçmemiş ve Muhammed Mursi'nin devrilmesine ise darbe diyememiştir.⁴⁹⁰

Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt gibi ekonomik olarak güçlü bölge ülkeleri Mısır'daki Sisi darbesine ekonomik destek vermişlerdir. Müslüman kardeşleri kendine tehdit olarak gören ve Arap baharının kendisine sıçramasından korkan Suudi Arabistan, İhvanı siyasetten uzaklaştırmak için bütün gücü ile darbeye destek çıkmıştır.⁴⁹¹

Darbeler kanlı olmakla birlikte, sıkıyönetim tedbirleri halkın üzerinde çok ağır etkiler bırakmaktadır. 1992 yılında Cezayir'de İslami Kurtuluş Cephesi'nin darbeye karşı mücadelesi yedi yıl süren kanlı bir iç savaşa dönüşmüştür. Yine Mısır Cumhurbaşkanı Mursi'ye yapılan darbede, darbeciler 3500'den fazla insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuşlardır. Halk desteğinden yoksun ülkelerde askeri darbe girişimleri kolaylaşmıştır.⁴⁹²

9.3. Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve Körfez Savaşı

1982 ile 1987 arasında 40 milyar dolarlık silah alan Irak, Ortadoğu'da güç dengesini bozacak bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Aynı hızla silahlanmaya devam edecek bir Irak'ın dünyada huzuru kaçırmaya aday olabileceği mümkün görülmüştür. Irak'ın yılda 6 milyar dolarlık Kuveyt'in petrol gelirlerine de el oyp, dünyayı nasıl

⁴⁹⁰İbrahim Efe, "Batı Medyasının Darbelerle İmtihanı: Mısır ve Türkiye Örnekleri", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı.76, (Eylül-Ekim 2016), s.62.

⁴⁹¹İsmail Numan Telci, "'Mısır, Değişim Girdabında Otoriter Bir Rejim", Ahmet Emin Dağ (Ed.), **Ortadoğu Çatışmaları İçinde** (47-63), İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015, s.61.

⁴⁹²Bayram Sinkaya, "Ortadoğu'da Asker-Siyaset İlişkisi ve Askeri Darbeler", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı.76, (Eylül-Ekim 2016), s.53.

etkileyeceği riski göze alınarak, Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesinin önüne geçilmiştir.⁴⁹³

2 Ağustos 1990'da Irak, Kuveyt'i işgal etme girişiminde bulunarak, Kuveyt'in ondokuzuncu ili olduğunu ilan etmiştir. Kuvvet'in işgali ve ilhakı ile birlikte, güç dengesi Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Irak lehine değişmiştir. Güç dengesinin bozulması ve petrolün güvenliğinin tehlikeye girmesi ABD'nin ve Batı'nın çıkarlarını tehlike altına sokmuştur.⁴⁹⁴

Kuveyt'i işgal eden Saddam; bunun sebebini ekonomik nedenlere, tarihi iddialara, stratejik-jeopolitik hedeflere ve geçmişteki ilişkilerine bağlamıştır. Arap kamuoyunda Kuveyt'e olan saldırısını meşrulaştırmaya çalışan Saddam, saldırı nedenini körfez ülkelerinin petrol gelirlerinin daha adil paylaşılmasını sağlamak için bu yolu seçtiklerine ve Kuveyt'i işgal etmeye mecbur kaldıklarına kadar getirmiştir.⁴⁹⁵

Körfez savaşı öncesinde; Almanya-İran, Fransa-İran, Almanya-Irak, Fransa-Irak ve Fransa-Suriye ikili ilişkiler varken, ABD ve Avrupalı devletler birbirinden farklı politikalar izlemişlerdir. Bununla birlikte İngiltere, ABD'ye yakın politikalar izlemiş; Fransa ve Almanya ise savaş başlayınca ABD'nin askeri ve siyasi kararlılığı karşısında, ABD'nin yanında yer almışlardır.⁴⁹⁶

Çöl Fırtınası ismi verilen hareketle, yoğun bir hava saldırıları sonucunda birkaç günlük kara hareketi ile birlikte Kuveyt geri alınmıştır. Saddam BM şartlarını kabul etmiş ama bununla birlikte Kuzeyde Kürtlerin ve güneyde de Şiilerin ayaklanmasını bastırmıştır. Görüşmeler sonucunda Irak'ın bütün kitle imha silah programları durdurulmuştur.⁴⁹⁷

Otoriter bir lider olan Saddam Hüseyin'in yaptığı stratejik hatalar, sadece askeri güce güvenerek tek başına Kuveyt'i işgale çalışması kendisine ve Irak'a çok

⁴⁹³Cemal Acar, **Soğuk Savaş Süper Güçlerin Hakimiyet Kavgası**, 1. Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1991, s.288.

⁴⁹⁴ Arı, a.g.e. (1996), s.201.

⁴⁹⁵Galip Çağ ve Sami Eker, "Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi**, Sayı.2, Cilt.2, (2002), s.70.

⁴⁹⁶Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 10. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2002, s.350.

⁴⁹⁷Maxime Lefebvre, **Amerikan Dış Politikası**, İsmail Yerguz (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.54.

pahalıya mal olmuştur. Saddam'ın hataları bugünkü parçalanmış ve karmakarışık olan Irak'ın temellerini de oluşturmuştur. Saddam'ın ısrarlarını sürdürmesi sonucunda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 29 Kasım 1990 tarihli kararı ile, Irak'a koşulsuz çekilmesi için süre verilmiş ve Saddam Hüseyin'in Irak ordusunu geri çekmemesi ile birlikte ABD öncülüğünde çokuluslu güç operasyon düzenlemiştir. Irak ordusu 27 Şubat'ta Kuveyt'ten çekilmeye başlamış ve Körfez krizinin askeri boyutu sona ermiştir.⁴⁹⁸

Savaş sonucunda Irak'ın Ortadoğu ve Basra Körfezinde güç dengesini lehine bozmasına izin verilmemiş ama Irak'ın ekonomik, siyasi ve askeri kapasitesinin yok edilmesi ile birlikte İran bölgenin en güçlü devleti konumuna gelmiştir. Kriz boyunca petrol fiyatlarının da artması ile birlikte ekonomisini iyice güçlendiren İran, Irak'ın Kuveyt'i işgal çabasında en karlı çıkan devlet olmuştur denilebilir.⁴⁹⁹

ABD'nin Körfez Savaşı sürecinde ve sonucunda verdiği mesajlar; uluslararası düzen ABD'nin idealleri doğrultusunda yeniden düzenlenmeli, yeni düzenin getirdiği maliyetler güç elde eden ülkelere paylaşılmalı, Ortadoğu ABD'nin tekeli güvenlik şemsiyesi altındadır ve yeni düzende uluslararası örgütlerin meşruiyet sağlayıcı rolü ABD'nin siyasi iradesine bağlıdır.⁵⁰⁰

Çin, Birleşik devletlerin 1991'de Irak'a uyguladığı askeri harekati desteklerken, I.Körfez Savaşı sonrası ABD'nin Irak'a uyguladığı tutuma karşı çıkmıştır. Çin BM'de, Irak'ta Kitlenin İmha Silahlarının denetimini desteklerken, Irak'a uygulanan yaptırımlara ise destek vermemiştir.⁵⁰¹

9.4. İsrail- Filistin Sorunu

Filistin topraklarının Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar için kutsal oluşu, bu topraklar üzerinde yaşanan mücadelenin ana kaynağıdır. Her üç dinin temsilcileri bu toprakları kendileri kontrol etmek istemekte ve bu dava uğruna hayatlarını ve sahip

⁴⁹⁸ Arı, a.g.e. (2004), s.425.

⁴⁹⁹ Arı, a.g.e. (1996), s.228.

⁵⁰⁰ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 10. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2002, s.345.

⁵⁰¹ Chu Shulong, "Çin'in Ortadoğu Politikası ve Bölge Üzerindeki Etkileri", Ortadoğu; Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 05-06 Haziran 2008, s.114.

oldukları güçleri vermekten çekinmemektedir. Filistinliler ve Yahudiler içinde şu an bu topraklardaki mücadele birinin kazancının diğerinin kaybına neden olacağı sıfır toplamı bir oyuna benzemektedir.⁵⁰²

Dünyada Filistin dışında üç dinin üzerinde hak ettiği hiçbir toprak parçası bulunmamaktadır. Mescidi Aksa Cami ve hemen yanında yükselen Ağlama duvarı, Bethlehem’de Doğuş kilisesi, Filistin meselesini siyasetin ve dinin iç içe geçtiği bir sorun haline dönüştürmektedir. Tarihte uğruna din savaşlarının yapıldığı Kudüs’ü başkenti olarak gören İsrail’e başta Filistinliler olmak üzere bütün Müslümanlar karşı çıkmaktadır.⁵⁰³

Ortadoğu bölgesindeki çatışmaları bir şekilde etkileyen Filistin İşgali, sadece Filistin toprakları ile sınırlı kalmayıp bölgesel bir çekişmeye dönüşmüştür. Bu nedenle bölge ülkelerinin askeri ve siyasi politikaları bu durumdan etkilenmektedir. İşgal nedeniyle 5 milyondan fazla Filistinlinin mülteci kamplarında yaşaması ya da ülke dışında yaşamaya mahkum edilmesi, bölge halklarında tepkiyi büyütmektedir.⁵⁰⁴

Yüzyıla yakın bir süredir devam eden Filistin Sorunun başlangıcında İngiltere’nin çıkarları uğruna bu bölgeyi şekillendirme arzusu vardır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sürecinde Filistin toprakları, Yahudilerin kullanımı için fiziki ve hukuki olarak hazırlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası bölgede İngiltere ve Fransa’nın yerini SSCB ve ABD almış ve yeni bir güç dengesi oluşmuştur. İngiltere manda yönetimini sonuçlandırmış ve problemi Birleşmiş Milletlere taşımış ve Filistin bölünerek İsrail devleti kurulmuştur. Arapların buna karşı çıkması sonucunda çıkan savaşlarda yenilmeleri, İsrail’in bütün Filistin topraklarına hakim olmasına neden olmuştur.⁵⁰⁵

İsrail’in 1948’de kurulmasından günümüze 69 yıllık geçen sürede on binlerce Filistinli ölmüş, on binlercesi yaralanmış, on binlercesi ise İsrail hapisanelerine atılmış ve İsrail, Filistinlilerin topraklarını işgal etmiştir. İsrail ve Arap devletleri arasında

⁵⁰² Ali Balcı, “Filistin: Savaş ve Barış Arasında”, Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed.), **Dünya Çatışma Bölgeleri** içinde (39-54), Ankara: Nobel Yayıncılık, 2004, s.52.

⁵⁰³ Veysel Ayhan, “HAMAS: Filistin Direnişinde Politik İslam”, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt.1, Sayı.1, (Temmuz 2009), s.101.

⁵⁰⁴ Ahmet Emin Dağ, “Ortadoğu Çatışmalarının Özü”, Ahmet Emin Dağ (Ed.), **Ortadoğu Çatışmaları** içinde (15-43), İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015, s.42.

⁵⁰⁵ N. Neşe Kemiksiz, “Filistin Sorunu”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt.11, Sayı. 1, (Kasım 2016), s.134.

yaşanan 1948, 1956, 1967 ve 1973 yıllarındaki savaşları batının desteği ile kazanan İsrail, dünya tarihinde görülmemiş zulümlere imza atmıştır.⁵⁰⁶

İsrail, Birleşmiş Milletler kararlarını kendi çıkarları doğrultusunda hiç olarak saymış ve uygulamamıştır. 1967 savaşı sonrası BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi kararı uygulanmamış; 1973 savaşı sonrası 338 sayılı karar kapsamında İsrail, işgali durdurmamış ve 242 sayılı karara uymamıştır. İsrail, işgali altında tuttuğu Kudüs'ün bölünme kararını uygulamamış ve Kudüs'ü başkent ilan etmiştir.⁵⁰⁷

Kendi içinde birliği sağlayamayan Filistin'deki en önemli iki hareket olan El-Fetih ve Hamas'ın birbirleriyle mücadelesi, iki hareket arasındaki ideolojik farklılıklar, Filistin'in mücadelesini zayıflatmaktadır. Hamas İsrail ile mücadelede İslamcı mücadele temellerini esas alarak, İsrail'e meşruiyet kazandıracak en ufak bir işbirliğine gidilmemesini savunmaktadır. El-Fetih ise Hamas'ın tutumunun çözümü zora soktuğunu ve güvenlik konularında işbirliği yapılması gerektiğini savunmaktadır.⁵⁰⁸

2001-2006 yılları arası Başbakanlık yapan Ariel Şaron'un Filistinlilere yapmış olduğu zulüm, dünya tarihinde yerini almıştır. Şaron, 11 Eylül sonrası ABD'nin Afganistan'a karşı açtığı savaşla birlikte ortaya çıkan uluslararası sistemi, Filistin halkına uyguladığı şiddeti tırmandırma politikasında dayanak yaparak; orantısız güç kullanmış ve çok sayıda Filistinli masum insanın ölümü ile unutulmayacak bir zulme imza atmıştır.⁵⁰⁹

Bölgede çıkan çatışmalar ve savaşlar dikkati Filistin-İsrail sorunundan hep başka bir tarafa çekmektedir. 1979 yılında İran Devrimi ve Afganistan'ın İşgali, Camp David Süreci ve Mısır-İsrail Barış Antlaşması, Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Kuveyt'in İşgali ve ABD önderliğindeki uluslararası toplumun Irak'a müdahalesi dikkatleri başka tarafa çevirmiştir. 11 Eylül nedeniyle serleşen ABD politikalarını da kullanan İsrail,

⁵⁰⁶ Çağrı Erhan, **Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları**, Ankara: İmaj Yayınevi, 2010, s.154.

⁵⁰⁷ Gözen, a.g.e., (2004), s.205.

⁵⁰⁸ Semir Yorulmaz, "Hamas ve El Fetih Arasındaki Uzlaşma Çabaları", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı.74, (Mayıs-Haziran 2016), s.53.

⁵⁰⁹ Tayyar Arı, **Liderler, Kanaat Önderleri ve Kamuoyunun Gözünden Yükselen Güç, Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu**, Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, s.160.

2009'da binlerce insanın hayatını kaybettiği ve on binlercesinin ise evsiz kaldığı saldırıları yapmıştır.⁵¹⁰

ABD Başkanı George Bush, 2007'de İsrail-Filistin barış görüşmeleri kapsamında, Annapolis Barış Konferansını düzenlemiş ve 40'tan fazla devlet katılmıştır. Ama bu görüşmeler sürerken İsrail ordusu, 2008 yılında 100'lerce Filistinlinin ölümü ile sonuçlanan Gazze operasyonuna hazırlanmıştır. Karşılıklı suçlamalar ile birlikte, İsrail'in orantısı güç kullandığı görülmüştür.⁵¹¹

İsrail-Filistin çatışmasının en önemli nedenleri; İsrail'in Batı Şeria, Gazze ve Doğu Kudüs'ü işgal etmesidir. BM Güvenlik Konseyinde veto yetkisini elinde bulunduran Rusya, ABD, Çin, İngiltere ve Fransa bazen doğrudan bazen dolaylı olarak almış oldukları kararlar veya veto yetkilerini kullanmaları ile İsrail'e gereken yardımı yapmaktadır. Buna rağmen BM'yi Filistinlilerin yanında olmak ile suçlayan İsrail, zaman zaman yaptığı operasyonlar ve yaptığı ambargolar ile Filistinlilere baskı uygulamaktadır.⁵¹²

Filistin sorununun çözümünün zamana bırakılması, Filistin halkının uğradığı haksızlığı dünya gündeminden düşürüp unutulmasını sağlarken bununla birlikte İsrail için ise zorla aldığı toprakların meşrulaştırılmasını ve İsrail devletinin daha da kökleşmesini sağlamaktadır.

İsrail'i kuruluşunda tanımayan Araplar, gelinen noktada İsrail'in 1967 Savaşı öncesi işgal ettiği sınırları tanıır hale gelmiştir. Filistinliler, BM'nin 194,338 ve 242 sayılı kararlarının uygulanarak, İsrail'in 1967 öncesi sınırlara çekilmesini isterken mülteci sorununun da çözülmesini talep etmektedirler.⁵¹³

Osmanlı Devletinden sonra istikrara kavuşamayan Ortadoğu bölgesinde Filistin sorunun birden fazla ayağı bulunmaktadır. Küresel ve bölgesel aktörler Filistin meselesi üzerinden güç ve çıkar mücadelesinde bulunmaktadırlar. Filistin sorununa müdahil olan

⁵¹⁰Tayyar Arı, "Gazze Sonrası İsrail'de İç Dinamikler ve Barış Süreci", **Ortadoğu Etütleri**, Cilt.1, Sayı.1, (Temmuz 2009), s.84.

⁵¹¹S. Gülden Ayman, "Filistin Çıkmazı Üzerinde Yeniden Düşünme Gereği", **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt.3, Sayı.2, (2009), s.59.

⁵¹²Halil Erdemir, "İsrail'in Ortadoğu Politikalarındaki Rolü", 1.Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri, İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları, 17-18 Nisan 2008, s.93.

⁵¹³Sayim Türkman, **ABD, Ortadoğu ve Türkiye**, Ankara: Nobel Yayınları, 2007, s.303.

Filistin ve İsrail dışında ki aktörler; bölgeyle çok yakından ilgilenen Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan, Türkiye, Irak, İran, Suudi Arabistan ve küresel aktörler olan Rusya, ABD, AB ve Çin'dir. Bunun dışında İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik inancını taşıyanlar ve Batılı sivil toplum kuruluşları sorunu yakından takip etmektedirler.⁵¹⁴

Ortadoğu barış sürecinin ana maddesi Filistin meselesidir. Toprakları işgal altında tutulan Filistinlilerin durumları bütün Arap alemini ve tüm Müslümanları derinden üzmektedir. İsrail, ABD ve Rusya gibi büyük güçlerin yardımı ile İslam alemindeki ülkelerin hükümetleri ile iyi ilişkiler kurabilmektedir ama Filistin meselesinin üzüntüsünü derinden hisseden Müslüman halklarla arası kötüdür.

İsrail 1967 sonrası işgal ettiği topraklara Yahudi yerleşim birimleri kurmaya devam etmektedir. Bu yerleşim birimlerine yüzbinlerce Yahudi yerleştirilmiş ve halen yerleşim politikası devam etmektedir. Uluslararası toplumun bu yerleşim politikasının illegal olduğunu söylemesine rağmen, bu durumdan etkilenen milyonlarca Filistinli mülteci Batı Şeria, Gazze, Suriye, Lübnan ve Ürdün'de kötü şartlarda hayatlarına devam etmeye çalışmaktadırlar. İsrail 194 (1948) sayılı BM Genel Kurul kararını takmayarak, yerleşim politikalarına devam etmektedir.⁵¹⁵

AB'nin Filistin meselesindeki rolü daha çok ABD'nin politikalarının tamamlayıcısı olma çabasıdır. Filistin meselesinde başat rol oynayan ABD, meseleye siyasi, diplomatik, iktisadi ve güvenlik noktasında hakimken, AB meselenin iktisadi ve çok taraflı boyutunda yer alabilmiştir. 1970'lerden günümüze özellikle 2000 yılı sonrası meseledeki ağırlığı artsa da, çözüm noktasında güç ve irade bakımından zayıf bir aktör olarak kalmıştır.⁵¹⁶ Meselenin zamana yayılması ile adalet geciktirilerek, büyük haksızlıklara yol açılmıştır.

9.5. Afganistan Savaşı

⁵¹⁴Ali Balcı, "İsrail Sorunu: Ortadoğu'nun Gordion Düğümü", Kemal İnat, Muhittin Ataman, Burhanettin Duran (Ed.), **Dünya Çatışmaları** İçinde (99-164), 3. Baskı, 1. Cilt, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s.139.

⁵¹⁵Tayyar Arı, "Filistin'de Kalıcı Barış Mümkün mü?", **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt.2, Sayı.1, (2007), s.31.

⁵¹⁶Taylan Özgür Kaya, "Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Barış Sürecindeki Rolünün Analizi", **Ortadoğu Etütleri**, Cilt.2, Sayı.3, (Temmuz 2010), s.103.

Afganistan uzun yıllar işgal altında kalmış ve büyük mücadeleler sonucunda bugüne gelmiştir. 1979 yılında SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi, başta İslam ülkeleri olmak üzere ABD tarafından da kınanmıştır. SSCB, Afganistan'da tam bir enkaz bırakmak ile birlikte kendi çöküşünün de zeminini hazırlamıştır. 1989'da tamamlanan geri çekilme ile birlikte SSCB tam on yıl boyunca bu ülkeyi kontrol etmede tam anlamı ile başarılı olamamış ve bu başarısızlığın faturası ağır olmuştur. Doğu blokunun çökme sebeplerinden biri olarak görülen Sovyetlerin Afganistan'ı İşgali, iki tarafa da maliyeti ve bıraktığı izler açısından manidar görünmektedir.

11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan terörist saldırılar sonucunda, ABD uluslararası toplumu da yanına alarak hızla Afganistan'a savaş açmıştır. Yapılan savaş ile birlikte Usame Bin Ladin liderliğindeki El Kaide ile mücadele, Afganistan sınırlarını da aşmıştır. 2011'de Bin Ladin'in ölümüne kadar ABD, bölgede askeri varlığını daha da kalıcı hale getirmiştir. 1979'da çift kutuplu dünyada Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesini kınayan ABD, 2001 yılında aynısını kendisi yapmıştır.

Meşru müdafaa hakkı kapsamında ABD, hareket öncesi ve sonrası BM ile uyumlu çalışarak, harekate uygun bir çerçeve çizmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Birleşmiş Millet Güvenlik Konseyinden alınan kararlar ile birlikte hukuksal bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. BM bu kararlar ile birlikte ABD'nin terörizle mücadele söylemini desteklemiştir.⁵¹⁷

Amerika'nın Afganistan'da Taliban'ın iktidardan uzaklaştırılması ve Irak'ta da Saddam Hüseyin'li Baas rejiminin devrilmesi olan ilk hedefi gerçekleştirmiştir. Sonraki süreçte ise Irak ve Afganistan'da demokrasinin yerleştiği, refah ve istikrarın gerçekleştiği bir sistem kurulamadığı gibi; terörle mücadele altında yürütülen müdahaleci politikalarda Müslüman halklarda Batı karşıtlığını yükseltmektedir.⁵¹⁸

Savaşın üstünden yaklaşık 16 yıl geçmesine rağmen Afganistan'da büyük bir güvenlik boşluğu bulunmaktadır. Uluslararası aktörlerin verdiği destek iç aktörler arasında uzlaşıya yetmemektedir. Bu ülkedeki güvenlik boşluğundan doğacak etkileşim

⁵¹⁷Serdar Örnek, "On Bir Eylül Olayları ve Afganistan Operasyonu", **Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.1, Sayı.1, (Temmuz 2012) , s.132.

⁵¹⁸Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir (çev.), Ankara: Adres Yayınları, 2011, s.79.

ve radikalleşmenin, Çin'in batısını ve Rusya'nın güneyini etkileme olasılığı, Çin ve Rusya'nın güvenlik algılarını yükseltmektedir. İran'ın Afganistan'a etkisinin artması en çok ABD'yi rahatsız etmektedir. AB'nin sürdürdüğü insani yardım ve kalkınma desteği gibi politikalar ile ülkede güvenliğe destek verme politikaları ise cılız kalmaktadır.⁵¹⁹

ABD için Afganistan Savaşı'nın maliyeti tahmini olarak 2003 yılında 17 milyar dolar, 2004 yılında 15 milyar dolar, 2005 yılında 21 milyar dolar, 2006 yılında 19 milyar dolar, 2007 yılında 31 milyar dolar, 2008 yılında 39 milyar dolar, 2009 yılında 56 milyar dolar, 2010 yılında 94 milyar dolar, 2011 yılında 107 milyar dolar, 2012 yılında 101 milyar dolar, 2013 yılında 86 milyar dolar, 2014 yılında 77 milyar dolar, 2015 yılında 58 milyar dolar olmuştur. 2001 ve 2015 yılları arasında ABD için Afganistan Savaşı'nın ekonomik maliyetinin toplamı, 686 milyar doları bulmuştur.⁵²⁰

9.6. 2003 Irak'ın İşgali

Enerji global güç dengesinde ABD için önemli bir faktördür. Irak'ta 112 milyar varillik bir rezerv bulunduğu ve yeni tahminler ile birlikte bu rezervlerin atmakta olduğu bilinmektedir. Fransa ve Rus şirketleri, Irak petrol sektöründe iş yaptığından, Fransa işgale karşı çıkmıştır. Bununla birlikte bu ülkedeki petrolün dünya piyasalarına ABD aracılığı ile sürülmesi, bu ülkenin stratejik hedeflerindedir.⁵²¹

Büyük miktarı Basra'da ve geri kalanı Kerkük'te olmak üzere, Irak'ta günlük petrol üretim kapasitesi 2.5 milyon civarındadır. Irak'ın bir çok yerinde petrol keşif çalışmaları devam etmekle birlikte, günlük petrol üretim artırma çalışmaları devam etmektedir. Misan, Bağdat, Selahattin, Diyala ve Musul'da da üretim yapılmakla birlikte, Divaniye, Babil, Anbar ve Duhok'ta petrol ve gaz yatağı keşfedilmemiştir.⁵²²

Rusya, Irak Savaşı'nı engellemek için BM'deki veto hakkını kullanmaktan diğer Avrupalı devletler ile beraber hareket etmeye kadar elinden gelen her yolu denemiştir. Rus şirketlerinin BM'nin petrol karşılığı gıda kapsamında yaptığı ticaretten

⁵¹⁹Dicle Sasaoglu, "NATO Müdahalesi ve Sonrasında Afganistan", **Bilgesam Analiz**, No:1176, (8 Ocak 2014), s.7.

⁵²⁰Amy Belasco, "The Cost of Iraq, Afghanistan, and Other Global War on Terror Operations Since 9/11", **Congressional Research Service**, (December 8, 2014), s.15.

⁵²¹Suat Parlar, **Barbarlığın Kaynağı Petrol**, 1. Baskı, İstanbul: Anka Yayınları, 2003, s.602.

⁵²²Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, **ABD'nin Çekilmesinin Ardından Irak Politikasının Bölgesel, Küresel Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları**, Ankara, 2011, s.24.

2 milyar dolarlık bir kayıp söz konusu olmuştur. SSCB döneminden kalan 8 milyar dolarlık alacak ve bunun dışınsa Rus petrol şirketlerinin Irak'ta yatırımları bulunmakta idi. Lukoil'in 7 milyar dolarlık yürüttüğü bir proje ve Ağustos 2002'de Irak ve Rusya arasında imzalanan 10 yıllık bir dönemde 40 milyar dolarlık bir ticaret söz konusu olması; Rusya'nın çıkarlarını çok kötü etkilediğinden, Irak'ın ABD tarafından işgaline karşı çıkmıştır.⁵²³

Soğuk Savaş öncesi 1980'lerden günümüze Irak'ta ve Ortadoğu'da modern zamanların en kaotik, en istikrarsız ve belirsiz günleri yaşanmaktadır. İran-İrak Savaşı, Körfez Savaşı ve 2003 Irak'ın işgali ile birlikte bölge ve dünya ülkeleri dolaylı ya da direkt olarak bu savaş ve çatışmalardan etkilenmişlerdir.⁵²⁴

ABD, Irak operasyonu öncesi BM Güvenlik Konseyi üyelerinin vetoları ile karşılaşmış ve Irak ile savaş yapma gerekçelerini Fransa, Rusya ve Çin'e kabul ettirememiştir. Bununla birlikte Almanya, Türkiye ve Ortadoğu'daki diğer İslam ülkeleri bu operasyonun gayrimeşru olması nedeniyle destek vermemişlerdir. Savaşa destek vermeyen ülkeler herhangi bir küresel terör tehdidinin olması durumunda bunun Birleşmiş Milletler çatısı altında barışçıl yollardan çözülmesini istemişlerdir. Afganistan farklı olarak uluslararası toplum Irak Savaşında ABD'ye destek vermemişlerdir ve bunun maliyeti ABD için çok ağır olmuştur.⁵²⁵

ABD'nin Irak işgalini meşrulaştırma adına BM'den almak istediği güç kullanma izni, Rusya ve Fransa'nın karşı çıkması ile birlikte boşa gitmiş ve ABD Irak'ta işgalci konumunu düşmüştür. Irak'ın yeniden yapılandırılmasında BM'nin asıl rolü oynaması, Rusların hanesine yazılan artılardandır. Rusya'nın izlediği politikalar, bölgede yeniden dengeleyici bir güç konumuna yükselmesini sağlamıştır.⁵²⁶

Savaşlar sonucunda jeopolitik sıfırlansa da, ülkeler galip ya da mağlup olsa da yahut yenişemeseler de güç hiyerarşisi yeniden şekillenmektedir. ABD'nin 2003'te Irak'ı işgali ile birlikte, birleşmiş ve demokratik devlet kuramaması jeopolitik ve güç

⁵²³Pınar Arıkan, "ABD'nin Irak'a Müdahalesi ve İran'ın Tutumu", Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin (Ed.), **II.Körfez Savaşı** içinde, Ankara: Platin Yayınları, 2006, s.148.

⁵²⁴ Ramazan Gözen, **Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**, 1. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları, 2000, s.85.

⁵²⁵ Gözen, a.g.e., (2004), s.186.

⁵²⁶ Fırat Purtaş, "Rusya ve Arap Ortadoğusu", **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt.2, Sayı.2, (2008), s.62.

hierarchy'sini yeniden düzenlemektedir. Irak'ta veya çevre ülkelerdeki tüm gruplar kendi çıkarları için savaşmaktadırlar. Irak'ta savaşanların Irak için mi yoksa uzantısı olduğu devletlerin çıkarları için mi savaştıkları zor sorulardır.⁵²⁷

Bush doktrininin Irak'a karşı test edildiği Irak Savaşı'nda ABD; Irak petrolü üzerindeki her türlü üretim ve satışı kontrol altına almak, Irak ve bölge ülkelerinin silahlanmasını kontrol edebilmek, terörizme karşı mücadele etmek, Irak yönetimini kontrol altına almak, her zaman ve her koşulda Irak hava sahasını kontrol amaçlı olarak işgali başlatmıştır.⁵²⁸

ABD'nin teröre karşı savaşta izlediği güvenlikleştirme politikaları tartışmaya neden olmuştur. Bu tartışmaların en büyüğü ve yaygını Irak'ın işgali olmuştur. ABD ve İngiliz hükümetleri Saddam Hüseyin rejimi ile kitle imha silahları ve teröristler arasında bağlantı kurarak işgali meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Kötü hazırlanmış bir işgal olan Irak'ın işgali, hem AB hemde NATO'da bölünmelere yol açmıştır. ABD'nin teröre karşı savaşının, İsrail'in Araplara karşı savaşına bağlanması da yapılan güvenlikleştirme politikaları gereğidir. Bu politikalar ile ABD bir çok müttefikinin desteğini kaybetme riski ile karşı karşıya kalmıştır.⁵²⁹

Irak Savaşı özellikle yapılan askeri harcamalar ve verilen kayıplar ile birlikte maliyeti yüksek bir savaş olmuştur. ABD 2003 mali yılında yaklaşık 450 milyar dolarlık bir bütçeyi askeri harcamalara ayırmış ve Bush yönetimi Irak Savaşı'nda kullanmak üzere 63 milyar dolarlık ek bütçe yasasını uygulamaya koymuştur. ABD savunma harcamalarının GSYİH'ya oranı bir önceki yıl %3,4 olurken, bu rakam %4,1'e yükselmiştir.⁵³⁰

Afganistan ve Irak Savaşlarının ikisi de ABD'nin bu ülkelerin topraklarında yaptığı askeri operasyonlarla gerçekleşmiş ve sonrasında da bu ülkeler ve bölge istikrara kavuşamamıştır. Karmaşık ve köklü etnik çatışmalar, sınır anlaşmazlıkları bu iki savaştan sonra daha da artmıştır. Yüzbinlerce insanın öldüğü bu savaşlarda, milyonlarca

⁵²⁷Khanna, a.g.e., s.303.

⁵²⁸Yavuz Gökalp Yıldız, **Oyun İçinde Oyun "Büyük Ortadoğu"**, 1.Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s.142.

⁵²⁹Barry Buzan, "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi", **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat (drl.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.333.

⁵³⁰Turhan, a.g.e., s.84.

insan ya yaralanmış veya göç etmek durumunda kalmış ve ABD'ye duyulan öfke ise her geçen gün artmaktadır.⁵³¹

İşgalden önce uzun bir süre ambargo altında kalan ve insani durum kötüleşen Irak'ta, işgal sonrası ise altyapısının neredeyse tamamına yakınının çökmesi ile, ülkenin ve halkının durumu daha da kötüye gitmiştir. Milyonlarca eve elektrik verilememiş ve ülkede açlık sorunu baş göstermiştir. 5 milyon insanın göç ettiği ülkede, ölenlerin ardından geriye kalan ailelerinin durumu insani dramın boyutunu artırmıştır.⁵³²

Irak'ın işgali uluslararası hukuku ve BM'yi olumsuz etkilerken AB ve NATO'yu da derinden sarsmıştır. Soğuk Savaş sonrası AB ve ABD arasında oluşan işbirliğine büyük bir darbe vuran Irak'ın işgali, yeni bir dünya düzeninin de habercisi olmuştur. ABD'nin Irak işgaline sert bir şekilde karşı çıkan Fransa ve Almanya, kendine yakın ülkeler ile birlikte ayrı bir cephe oluşturmuştur.⁵³³

Irak Savaşı'nda en büyük rollerden birisini oynayan Kürtler, Washington yönetimi için kilit görevini gören müttefik olmuşlardır. Washington yönetimi, Kuzey Irak'taki refahı ve istikrarı bir başarı olarak kendi kamuoyuna sunmuşlardır. Bununla birlikte Kürtler ise ABD'nin desteğini almış olmanın verdiği gurur ile bölgede daha rahat hareket etmektedirler.⁵³⁴

Irak Savaşı sonrası ABD'nin ülkede en güçlü müttefiki Kürtler olmuştur. Sünnilerin dışlandığı yeni yönetimde, Şiiilerin güçlenmesi en çok İran'a yaramıştır. İran'ın Şiiilere vermiş olduğu doğrudan ve dolaylı destek, Irak ile İran'ı yakınlaştırmış ve körfez bölgesindeki Şii siyaseti güçlenmiştir.⁵³⁵

Musul'un DAESH tarafından ele geçirilmesi sonrası Irak'ta oluşan güç boşluğunda, Irak'ta en güçlü gruplardan biri olan Kürtler bu boşluğu doldurmak ve

⁵³¹Zbigniew Brzezinski, **Stratejik Vizyon Amerika ve Küresel Güç Buhranı**, 1. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s.84.

⁵³²Ahmet Emin Dağ, "Irak Raporu", **İnsani Yardım Vakfı**, İstanbul,(Ağustos 2015), s.14.

⁵³³Kemal İnat, "Irak: ABD ve Saddam Hüseyin "İşbirliği" ile Gelen Yıkım", Kemal İnat, Muhittin Ataman, Burhanettin Duran (Ed.), **Dünya Çatışmaları** İçinde (9-98), 3. Baskı, 1. Cilt, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s.78.

⁵³⁴Kutbettin Kılıç, "Kuzey Irak: Etnik Bir Sorunun Arkeolojisi", Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed.), **Dünya Çatışma Bölgeleri** içinde (223-254), Ankara: Nobel Yayıncılık, 2010, s.246.

⁵³⁵Mert Bilgin, "Küresel Bölgesel ve Yerel Eksende Irak Petrollerinin Ekonomik Siyasi ve Stratejik Anlamı", **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt.1, Sayı.2, (2007), s.48.

Kerkük de dahil olmak üzere Irak anayasasının 140. Maddesindeki yer alan tüm ihtilafli bölgelere hakim olmak istemişlerdir. Barzani liderliğindeki Kürtler bağımsızlığını ilan etmek için stratejik planlarını işletmektedirler.⁵³⁶

ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesi ile birlikte ABD'nin bu ülke üzerinde etkisi devam etmekle birlikte İran'ın bu ülke üzerindeki etkisi belirgin düzeyde artmıştır. ABD, Irak'taki gruplar arasında arabulucu görevini yürütürken maliyeyi de elinde tutmaktadır. Türkiye, Suudi Arabistan ve İran'ın ise Irak'ın iç politikalarının şekillendirilmesinde etkisi ise her geçen gün artmaktadır.⁵³⁷

2003 Irak Savaşı'nın ABD için ekonomik maliyeti 2003 yılında 51 milyar dolar, 2004 yılında 77 milyar dolar, 2005 yılında 79 milyar dolar, 2006 yılında 96 milyar dolar, 2007 yılında 131 milyar dolar, 2008 yılında 144 milyar dolar, 2009 yılında 93 milyar dolar, 2010 yılında 65 milyar dolar, 2011 yılında 47 milyar dolar, 2012 yılında 20 milyar dolar, 2013 yılında 8 milyar dolar, 2014 yılında 5 milyar dolar ve 2015 yılında da 5 milyar dolar olmuştur. 2003 ve 2015 yılları arasında ABD toplamda 815 milyar dolar harcamıştır.⁵³⁸ Savaşın etkisi halen devam ederken ABD için ekonomik maliyeti 2009 yılından itibaren düşüşe geçmiştir.

Irak'ta 2003 öncesi 'de var olan Şiiler ve Sünniler arasındaki ayrım, Amerikan İşgali sonrası derinleşerek artmaktadır. İşgal sonrası anayasa ile birlikte Irak'ta bölünme senaryoları gittikçe daha gerçekçi olmaktadır. Bölgede DAESH terör örgütünün de ortaya çıkması ile birlikte Şiiler ve Sünnilerin birlikte yaşaması mümkün gözükmemektedir. Ortaya çıkan ayrım ile birlikte kuzeyde Kürtler, orta bölgede Sünni Araplar ve güneyde de Şii Arapların hakim olduğu topraklar ön plana çıkmaktadır.⁵³⁹

9.7. İsrail-Lübnan Savaşı

2006 yazında İsrail, Lübnan'daki Hizbullah örgütünün İsraili askerleri kaçırmaya tepki olarak 34 gün süren bir savaş başlatmıştır. ABD'nin koşulsuz

⁵³⁶ Bilge Adamlar Kurulu Raporu, "Irak ve Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri", Rapor No:65, Nisan 2015, İstanbul, s.11.

⁵³⁷ Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, **ABD'nin Çekilmesinin Ardından Irak Politikasının Bölgesel, Küresel Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları**, Ankara, 2011, s.46.

⁵³⁸ Amy Belasco, "The Cost of Iraq, Afghanistan, and Other Global War on Terror Operations Since 9/11", **Congressional Research Service**, (December 8, 2014), s.15.

⁵³⁹ Recep Tayyip Güler, "Irak, Mezhebi Çatışma Girdabında Bir Ülke", Ahmet Emin Dağ (Ed.), **Ortadoğu Çatışmaları** içinde (119-143), İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015, s.135.

desteğini alan İsrail, Lübnan'a karşı uygulamak istediği orantısız güçle toplu cezalandırma yapmak istemiştir. İsrail'in bu tutumu başarısız olsa da, bölgede bir çok siyasal ve ekonomik değişime neden olmuştur.⁵⁴⁰

Afganistan Savaşı ve Irak'ın işgali, İsrail ve Filistin sorunu ile zaten kaynaklı Ortadoğu bölgesinde; İsrail'in Lübnan'a saldırması; ABD-İsrail işbirliğinin devamı niteliğindedir. Savaşın amaçlarından birisi Hizbullah'ın silahsızlaştırılması ve sınırlandırılması hedefidir.

Lübnan'a yönelik en önemli tehditlerden olan dış müdahale yakın zamanda Suriye ve İsrail'den gelmiştir. İran ve Suudi Arabistan'ında askeri olarak Lübnan'a müdahalesi söz konusu olmuştur. Hizbullah'ın İsrail'e düzenlediği roket saldırıları ve İsrail'e karşı gösterdiği direnç bölgede İsrail'i zor durumda bırakmıştır. İsrail ile Hizbullah'ın çatışması ise Lübnan'ın iç siyasetini olumsuz etkilemiştir.⁵⁴¹

Savaşın diğer bir tarafı da Hizbullah'ın en büyük destekçisi Suriye ve İran'dır. AB ve ABD tarafından fazlasıyla baskı altında tutulan Suriye ve İran, Hizbullah kartı ile İsrail'e karşı durarak, İsrail'in en büyük müttefikleri AB ve ABD'ye karşı durabildiklerini göstermek istemişlerdir. İsrail ise iyice silahlanan Hizbullah'ı zayıflatmak ve yok etmek, İran ve Suriye'nin elindeki bu önemli kozu almak istemiştir.⁵⁴²

34 gün süren savaşta Hizbullah hem İsrail ile hem de İsrail'in arkasındaki uluslararası toplum, Arap rejimleri ve Lübnan içindeki bazı aktörler ile mücadele etmiştir. Binden fazla sivil ölmüş, Lübnan altyapısı çökmüştür. İsrail için bu savaş zaferden çok uzakta kalmıştır. İsrail, 120'den fazla Merkava tankı, 5 helikopter, 3 savaş gemisi, 2 casus uçağı ve yüzlerce askerini kaybetmiştir.⁵⁴³

Savaşın sonucu olarak her iki tarafta yıpranmış, ekonomik olarak her iki taraf için maliyet çok yüksek olmuş ve nihai hedeflerine ulaşamamışlardır. İsrail BM

⁵⁴⁰Murat Yeşiltaş ve Ali Balcı, "İkinci Lübnan Savaşı: Bir Yeniden Değerlendirme ", **Akademik Orta Doğu**, Cilt 4, Sayı 2, (2010), s.68.

⁵⁴¹Mustafa Dinçer, "Lübnan İç Çatışmaların ve Suikastların Ülkesi", Kemal İnhat, Muhittin Ataman, Burhanettin Duran (Ed.), **Dünya Çatışmaları İçinde** (255-278), 3. Baskı, 1. Cilt, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s.276.

⁵⁴²Meliha Benli Altunışık, **Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları**, İstanbul: Tesev Yayınları, 2007, s.13.

⁵⁴³Alptekin Dursunoğlu, "Lübnan Savaşı, Stratejik Hedefleri ve Sonuçları", Yakın Doğu Haber, 15 Ağustos 2006, <http://www.ydh.com.tr/makale.php?MID=109>, (28.06.2017).

Güvenlik Konseyi'nin 1701 sayılı kararı ile belli kazanımlar elde edebilmiştir. Hizbullah ideolojik açıdan Ortadoğu halkları arasında popülaritesini artırmıştır. Uluslararası kamuoyu ve büyük güçler bu krizde iyi bir sınav verememişler, Beyrut'un yerle bir edilmesine seyirci kalmışlardır.⁵⁴⁴

Savaş sonrası İsrail'in, Lübnan ve Filistin üzerindeki askeri ve siyasi caydırıcılığı yara almıştır. Savaş'ın İsrail açısından iç siyasi sonuçları ağır olmuştur. Lider değişikliğine gitmek zorunda kalan iktidar partisi Kadima 17 Eylül 2008'de seçim kararı almıştır. Kenis iç karışıklığına rağmen İsrail, 27 Aralık 2008'de ise Gazze'ye "Dökme Kurşun" operasyonu başlatılmıştır.⁵⁴⁵

9.8. Arap Baharı: Kış mı, Bahar mı?

Önce Tunus'ta başlayıp, Mısır, Libya, Suriye, Yemen ve bazı körfez ülkelerinde etkisini gösteren Arap baharında; insanlar, özgürlük, demokrasi isteklerini dile getirmişler ve yolsuzluk ve kayırmacılığın ise bitmesini istemişlerdir. Bu protestolarda meydanlar siyasetçilere değil gerçek toplumu oluşturan sıradan insanlara kalmış ve insanlar kendi haklarını savunmuşlardır.⁵⁴⁶

Mısır, Tunus, Suriye, Yemen ve Libya'da otoriter yönetimlerden bıkan halk; çoğulcu yönetim, ifade özgürlüğü, dini özgürlükler, politik temsil, insan haklarına saygı, uygun iş ve yaşam koşulları, sosyal adalet, İslam şeriatı, Batı'dan tam bağımsızlık gibi taleplerden bulunmuştur. Batı ve medyası ise çıkarları doğrultusunda halkın isteklerini daha seküler bir çizgide göstererek, profesyonel bir plan ile halkın sivil devlet ve demokrasi isteklerini şiddetin hakim olduğu bir ortamda bastırmıştır.⁵⁴⁷

Ayaklanmalar sonucunda Tunus'ta Zeynel Abidin Bin Ali ülkeyi terk etmek zorunda kalırken, Mısır'da Hüsnü Mübarek istifa etmiş ve tutuklanmış, Libya'da Muammer Kaddafi acı bir iç savaş sonunda öldürülmüş, Yemen'de Ali Abdullah Salih

⁵⁴⁴Talha Köse, "Lübnan'da İstikrar Arayışları", **SETA Lübnan Raporu**, İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 2006, s.20.

⁵⁴⁵Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü, **Türkiye-İsrail İlişkileri**, 2011, s.14.

⁵⁴⁶Gökhan Duman, "Islam and Democracy: Arab Spring and The Turkish Experience", Nassef Manabilang Adiong (Ed.), **International Relations and Islam** içinde (59-72), Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, , 2013, s.62.

⁵⁴⁷Abdülkadir Şen, **Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu, Tüm Yönleriyle Suriye Devrimi, "Suriye Devriminin Motivasyonları, Direniş Guruplarının Haritası ve Aktörlerin Stratejileri"**, 1.Baskı, İstanbul: Yapı-Bozum Yayınları, 2016, s.88.

görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Ürdün’de kabine dağıtılmış, Suriye’de iç savaş çıkmış, Bahreyn ayaklanmalar Suudi Arabistan’ın yardımıyla bastırılmıştır.

Arap Baharı diye adlandırılan süreç boyunca ABD’nin ilkeli ve istikrarlı bir tutum sergilediği söylenemez. Çıkarları doğrultusunda Yemen ve Bahreyn’de başka Mısır ve Suriye’de ise bambaşka yönde politika izleyerek, bu bölgede politikalarının çıkar merkezli olduğunu bir daha göstermiştir.

Tunus’ta başlayıp sonra bölgeye yayılan halk hareketleri belli bir ideoloji olmaksızın, bölge halkının ekonomik sorunlardan, yönetime katılmadıkları otoriter rejimlerden ve baskılardan bıktıkları için ortaya çıkan toplumsal bir tepkidir. İkinci durağı Mısır olan insanların özgürlük ve haklarını aradığı bu ayaklanmaların, bütün Arap dünyasına yayılması beklentisi, bu hareketin Arap Baharı olarak adlandırılmasına neden olmuştur.⁵⁴⁸

Libya’ya gelen Arap Baharı sonrasında 1969’dan 2011 yılına kadar Libya yönetiminde kalan Kaddafi, ülkede yaşanan iç savaş sonunda feci şekilde can vermiştir. Libya’da çıkan iç savaşa ABD ve AB ekonomilerine gelebilecek zararlar nedeniyle, bu iki aktör tarafından müdahale edilmiştir. Petrolün varil fiyatının daha fazla artma endişesi ile Libya’ya, ABD ve AB ülkeleri tarafından askeri müdahale gerçekleştirilmiştir. Batı’nın direkt çıkarları etkilenince, söylemden eyleme geçmişler ve Arap Baharının ilk askeri müdahalesi bu ülkeye yapılmıştır.

Arap Baharı ile hız kazanan Bahreyn’deki protestolar daha önce başlamıştır. Gelişmelerden rahatsız olan Körfez Ülkeleri İşbirliği Örgütü’nde etkisi çok büyük olan Suudi Arabistan ile örgüt, İran’ın bu ülkedeki Şiiler üzerinde etkisi tehdidi karşısında ortak hareket etmişlerdir. Bölgede oluşan güçler dengesi ve stratejik mezhepsel bakış açısından bakılan bu ayaklanma, Suudi Arabistan’ın askeri yardımı ile bastırılmıştır.⁵⁴⁹

Arap Baharının başlaması ve sonrasında bölge ülkelerinde yaşanan iç çatışmalar ya da savaşlar en çok İsrail devletine yaramıştır. Mısır, Libya, Suriye, Irak gibi ülkeler tamiri zor zararlar görürken bölgede bir çok ülkede iç karışıklıkları zor bir

⁵⁴⁸Celalettin Yavuz ve Serdar Erdurmaz, **Arap Baharı ve Türkiye, Ortadoğu’da Kırılan Fay Hatları**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2012 , s.41.

⁵⁴⁹Meliha Benli Altunışık, “Ortadoğu’da Bölgesel Düzen ve “Arap Baharı”, **Ortadoğu Analiz**, Xilt.6, Sayı.53, (Mayıs 2013), s.76.

şekilde atlatmıştır. İsrail'in artık filiyatta Golan Tepeleri gibi bir problemi kalmamıştır. Çünkü hak iddia edecek bir Suriye kalmamıştır. Bununla birlikte darbe ile başa gelen Sisi'nin de bütün dış politikası İsrail'in güvenliği ile uygun gözükmektedir.

Tunus, Mısır, Yemen, Bahreyn, Suriye ve Libya'yı sarsan protestolar ve isyanların arka planında; bu ülkelerdeki siyasi baskı ve yeterince yönetime katılamama ile birlikte ekonomik eşitsizlik ve adaletsizlik bulunmaktadır. Suudi Arabistan ve Katar'da protestoların sınırlı kalmasının nedeni, bu ülkelerin elde ettiği petrol gelirlerinin halklara belli bir standartta bir yaşam sunması ve buradaki yönetimlerin petrol gelirlerini kullanarak acil çözümler üretmeleridir. Mısır'daki protestolar, devrim ve sonrasındaki darbe süreci ise yüzlerce ölü ve binlerce yaralı ortaya çıkarmıştır.⁵⁵⁰

Arap Baharı diye adlandırılan süreç boyunca çıkarlarına ve güç dengesine bakarak hareket eden ABD, savunduğu demokrasi ve insan hakları değerlerini bir tarafa bırakmıştır. Ordu ile olan iyi ilişkilerini sürdüren ve Mübarek'in gidişini ve sürecin kontrolünü mısır ordusu ile yönetmeye çalışan ABD, Arap halklarından yana bir tutum sergiler görünüp kötü olan imajını düzeltmeye çalışmıştır. ABD'nin öncelikli hedefi halkın demokrasi talebinden ziyade mevcut olan rejimin korunması olmuş ve ordunun yardımıyla 11 Şubat 2011'de Hüsnü Mübarek istifa etmek zorunda kalmıştır.⁵⁵¹

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki otokratik ekonomik ve politik rejimlerin Osmanlı sonrası halk kitlelerinin haklarını sömürmesi sonucunda, bu yönetimlere karşı Arap Baharı süreci yaşanmıştır. İşsizlik, yoksulluk, ayırimcılık, yolsuzluk, rejim baskıları, gelir dağılımındaki adaletsizlik ile birlikte eğitim, sağlık ve konut gibi temel hizmetlerin alınamaması halkları isyan düzeyine getirmiştir.⁵⁵²

Arap Baharının başlaması ile birlikte Şii nüfusunun yoğunlukta olduğu ülkelerde, özgürlüğü ve demokrasiyi destekler açıklamalar yapan İran; bununla birlikte bu toplumsal hareketin kendini de etkileyebileceği riskine karşı önlemlerini almıştır. Bu kapsamda güç unsurlarını kullanma ve muhataplarını belirleme konusunda yeni

⁵⁵⁰Birol Başkan, "Buazizi'nin Yaktığı Ateş: 21. Yüzyıl Başında Arap İsyanları", **Akademik Orta Doğu**, Cilt.6, Sayı.1 (2011), s.20.

⁵⁵¹Selim Kurt, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası", **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl 7, Sayı XIX, s.188.

⁵⁵²Harun Öztürkler ve Hayrettin Keskingöz, "Ortadoğu Ekonomilerinin Genel Özellikleri, Arap Baharı, Sorunlar ve Fırsatlar", **II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, Yönetim-Ticaret-Siyaset Bildiriler Kitabı**, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 1-2 Ekim 2012, s.19.

değişikliklere gitmiştir. Şiilik vurgusunu baskın olarak kullanmaktan çekinmeyen İran, kendi varlığı için bütün gücünü harcayabileceğini ilan etmiştir. Suriye’de verdiği mücadele ile de bunu teoriden pratiğe dönüştürmüştür.⁵⁵³

Arap Baharı sürecinde “Arap Baharında etkisiz Almanya eşittir Arap Baharında etkisiz AB” denklemi ortaya çıkmıştır. Almanya, Tunus’ta muhalefeti desteklemiş, Mısır’da temkinli hareket etmeye çalışmış, Libya’da askeri müdahaleye karşı çıkarken, Suriye’de Batılı müttefikleri ile hareket etmiştir. Almanya’nın süreç boyunca sorunları ekonomik yönden çözme eğiliminde olduğu ve askeri müdahalelere karşı olduğu söylenilebilir.⁵⁵⁴

Arap Baharında Libya, Mısır, Tunus, Suriye, Yemen ve Bahreyn’in GSYH olarak kaybı çok büyük olmuştur. Libya ve Yemen’de kamu gelirleri temel hizmetleri veremeyecek kadar azalmış ve bölge ülkeleri arasında işbirliğinin ne kadar önemli olduğu anlaşılmıştır. İstikrar ve sürdürülebilir bir ekonomik yapı için hesap sorulabilir bir hükümet sisteminin ihtiyacı anlaşılmıştır. Mısırdaki yaşana darbe süreçlerinin ne kadar kırılabilir ve hassas olduğunu göstermiştir. Bölge ekonomilerinin çeşitlendirilmesi ve yapısal dönüşümün önemli olduğu görülmüştür.⁵⁵⁵

Arap Baharı sürecinde görüldü ki çıkarları söz konusu olduğunda Libya’da Batı’nın müdahalesi görüldüğü gibi, Suriye’de de Rusya ve Çin’in müdahalesi görülmüştür. Bölgeye ait doğal kaynaklar, kaderine bırakılmayacak kadar önem taşıdığı için küresel aktörler süreci çok iyi analiz etmişlerdir. Mısır, Tunus, Libya, Yemen, Suriye gibi ülkelerde halkın isteklerini dikkate alma çağrısı yaparak demokrasi isteyen BATI, eylemlerinde ise kendi çıkarları doğrultusunda körfez ülkelerindeki otoriter rejimleri desteklemektedir.⁵⁵⁶

Özellikle Mısırdaki yaşanan süreç sonrası Selefilere yüksek oy alarak siyaset sahnesine hızlı bir geçiş yapması herkesi şaşırtmıştır. Selefilere sert ve yeniliklere

⁵⁵³ Abdullah Yeğin, **İran’ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları**, 1. Baskı, Ankara: Seta Kitapları, 2017, s.146.

⁵⁵⁴ İlhan Aras ve Altuğ Günar, “Almanya’nın Arap Baharı Politikası”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt.10, Sayı.1, (2015), s.82.

⁵⁵⁵ Harun Öztürkler, “Arap Baharının Ekonomik Analizi”, **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt.8, Sayı.2, (2014), s.13.

⁵⁵⁶ Abdulkadir Baharççek ve Işıl Arpacı, “Arap Dünyasında “Eski Hal Muhal””, **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt.8, Sayı.2, (2014), s.112.

kapalı bir grup olması ve siyaseten tecrübesiz olmaları, İhvan gibi siyasette daha tecrübeli ve reel-politiğin gerektirdiği stratejik davranma tecrübesine sahip grupları etkileyecektir. Provakasoyona açık yönleri ile birlikte uzantılarının Libya’da öldürülen ABD büyükelçisinin öldürülmelerinden sorumlu tutulmaları, bu gurubun kısmen modern siyasi hayata hazır olmadıklarını göstermiştir.⁵⁵⁷

Batının çıkar merkezliği kapsamında BM’nin harekete geçirilmesi ile birlikte NATO’nun müdahale ettiği Libya’da, başa gelen muhalefetle birlikte Batı çıkarlarını sağlama almıştır. Sarkozy’nin iç politik hesapları ile birlikte Fransa bu operasyonda öncülük yapmıştır. Bu operasyon ile NATO’nun bölgede varlığı daha da perçinlenmiştir.⁵⁵⁸

İsrail’in Suriye iç savaşındaki politikası soruna doğrudan taraf olmamaktır. Suriye’deki iç savaşı önceden öngören İsrail, bu durumdan ortaya çıkabilecek güvenlik sorunlarına odaklanmış ve Esad rejiminin elinde bulundurduğu kimyasal silahları kendisine kullanmasından çekinmiştir. Hizbullah’a karşı birkaç kez Suriye içinde hava saldırısı düzenleyen İsrail, gelişen süreçte Suriye’deki kimyasal silahlardan hiç enerji harcamadan da kurtulmuştur. Ortadoğu’daki ilginin Filistin’den Suriye’ye kayması, Arap alemindeki derinleşmesinin artması, Sünni-Şii kutuplaşmasının artması, İsrail’i memnun eden sonuçlar olmuştur.⁵⁵⁹

Yedinci yılına girdiğimiz Arap Baharı sürecinde Ortadoğu bölgesi daha kaotik ve çatışmacı bir bölge coğrafya profili ile ön plana çıkmaktadır. Özellikle Mısır ve Suriye’de devam eden süreç gün geçtikçe kötüleşmekle birlikte, meydana getirdiği mülteci sorunu tüm dünyayı etkilemektedir. Suriye iç savaşına büyük güçlerinde dahil olması ile birlikte, Suriye krizi büyük güçlerin kuvvetlerini test ettikleri bir arenaya dönüşmüştür.⁵⁶⁰

⁵⁵⁷ Birol Akgün ve Gökhan Bozbaş, “Arap Dünyasında Siyasi Selefizm ve Mısır Örneği”, **Akademik ORTA DOĞU**, Sayı.14, (2003), s.33.

⁵⁵⁸ Arif Bağbaşlıoğlu, “Ortaklık Politikası Çerçevesinde NATO’nun Orta Doğu’ya Bakışı”, **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt.6, Sayı.1, (2011), s.93.

⁵⁵⁹ Oytun Orhan, “Suriye Krizi İsrail’e Golan Tepeleri Konusunda Fırsat Sağlıyor”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı.74, (Mayıs-Haziran 2016), s.81.

⁵⁶⁰ Yiğit Anıl Güzelipek, “5.Yılında Arap Baharı: Arap Uyanışı Mı Yoksa Bölgesel Bir Kaos Mu?”, **Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset ve Ekonomi Konferansı**, İstanbul: Fevziye Mektepleri Vakfı Işık Üniversitesi, 24-25 Mart 2016, s.10.

9.9. Hibrid Bir Savaş: Suriye İç Savaşı

Doğu Akdeniz'e 192 km uzunluğunda kıyı şeridi bulunan, Fransız manda yönetiminden buyana nüfusun %12'sini oluşturan Şiiilerin iktidarda olduğu Suriye'de Arap baharı ile başlayan süreçte, iktidar ve muhalefet arasında bir iç savaş çıkmıştır. Büyük çoğunluğun sünni olduğu halkın, milli gelirden aldığı payın düşük olması, yönetimde yeterince temsil edilememeleri, ekonomik ve siyasi alandaki ayrımlar Suriye'de muhalefetin ayaklanma sebeplerindedir.⁵⁶¹

Suriye nüfusunun yüzde 80'i gibi bir rakamda Sünni nüfus bulunan Suriye'de, 1960'lardan sonra Sünni nüfus yönetimden dışlanmış. Yüzde 10 gibi bir azınlığa sahip Nusayrilerin yönetimi yıllardır elinde tuttuğu Suriye'de bu durum 2011'deki Arap Baharı sürecine kadar devam etmiş ve sonrasında bir iç savaşa dönüşmüştür. Suriye iç savaşının tetikleyen en büyük unsurun etnik ve mezhepsel nüfusların yönetimde orantılı bir şekilde kendilerini bulamamalarıdır.⁵⁶²

Beşar Esad halktan gelen demokratikleşme taleplerine, muhalefete uygulamış olduğu güç politikaları ile ölümüne neden olduğu on binlerce insanın ölümü ile cevap vermiştir. İç savaşa varan çatışmalarda zaman zaman kimyasal silahlarında kullanıldığı iddiası mevcut olmakla birlikte; Rusya, Çin ve İran, Esad'a tam destek vererek Suriye halkına uygulanan güç politikalarına destek vermişler; ABD ve Batı ise yaptıkları çıkar-maliyet analizi sonucunda sadece Esad'ı kınamak ile yetinmişlerdir.⁵⁶³

İran'ın Arap Baharına bakış açısında, ABD ile girmiş olduğu güç mücadelesi politikası belirli olmuştur. ABD müttefikleri ülkelerdeki ayaklanma ve protestoları kendi ideolojik bakış açısı ve çıkarları açısından değerlendiren İran, Bahreyn'de muhalefeti desteklerken, Suriye'de ise tüm gücü ile sahaya inerek ayaklanmanın karşısında durmuştur. Bölgede nüfuzunun olumsuz etkilenmemesi ve kendi ülkesindeki

⁵⁶¹ Yıldız ve Yaşar, a.g.e., s.248.

⁵⁶² Ahmet Emin Dağ, "Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü", Ahmet Emin Dağ (Ed.), **Ortadoğu Çatışmaları** içinde (87-117), İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015, s.87.

⁵⁶³ Ayhan Kamel, **1923'ten günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014, s.228.

muhalefetin dozunun artmaması için, içte ve dışta tam saha baskı politikası uygulamıştır.⁵⁶⁴

Suriye’de muhalefeti destekleyen Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar ile Esad rejimini destekleyen İran, Lübnan’ın ayrı düşüncelerde olması mezhepsel bir savaş riskini de ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası medyada oluşturulan Sünni blokun lideri Türkiye ve Şii blokun lideri İran imajı, bölgedeki sorunların daha kompleks hale gelmesine neden olmaktadır. Zira Türkiye’nin yakın olduğu batı ülkeleri ve İran’ın yakın olduğu Rusya ve Çin, denklemini daha çok bilinmeyenli hale getirmektedir.⁵⁶⁵

Arap Baharı sonrasında ortaya çıkan istikrasızlık, bölgesel güç dengesini İran lehine kaymasına sebep olmuştur denilebilir. Irak ve Suriye’de istediği gibi politikalarını uygulayan İran’ın sorunlu olduğu Tunus, Mısır, Bahreyn ve Yemen’deki rejimler ciddi sarsıntı geçirmişlerdir. Lübnan’da Hizbullah’ın desteklediği Mişel Aun Cumhurbaşkanı olmuştur. İran’ın artan etkinliği, körfez ülkelerinin ulusal güvenlik endişelerini artırmaktadır.⁵⁶⁶

Irak’ın işgali ile birlikte dünyada itibari yıpranan ABD, Arap baharı olarak adlandırılan süreçte tek taraflı bir liderlik rolü üstlenmemiştir. Bahreyn ve Yemen’deki isyanların bastırılmasında Suudi Arabistan ile işbirliği yapan ABD, Libya devriminde ise Katar ve Fransa liderliğinde hareket etmiştir. Suriye konusunda ise değişken ve çok yönlü bir politika izleyen ABD, zaman zaman Türkiye ve zaman zaman da Arap Birliği ile temas halinde bulunmaktadır.⁵⁶⁷

2011 Ağustosun itibaren Suriye’deki çatışmalar durmamış, Suriye’den kaçan mülteciler Türkiye gibi ülkelere sığınmıştır. Suudi Arabistan, Kuveyt ve Türkiye muhaliflere destek vermiş, Türkiye muhaliflerin topraklarında organize olmasına izin

⁵⁶⁴Gülriş Şen, “İran ve ‘Arap Baharı’: Bağlam, Söylem ve Siyaset”, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt.3, Sayı.2, (Ocak 2012), s.113.

⁵⁶⁵Atilla Sandıklı ve Bilgehan Emeklier, “İran Nükleer Krizinin Türkiye’ye Olası Etkileri”, Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (Ed.), **Orta Doğu’da Değişim ve Türkiye İçinde** (39-81), İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014, s.70.

⁵⁶⁶İsmail Akdoğan, “Donald Trump’ın Muhtemel Ortadoğu Politikası Karşısında Körfez Ülkeleri”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt.9, Sayı.78. (Ocak-Şubat 2017), s.19.

⁵⁶⁷Alptekin Dursunoğlu, **Suriye’de Elde Var Sıfır**, 1.Baskı, İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2012, s.172.

vermiştir. İran ve Rusya'nın rejim değişikliğine sıcak bakmaması ve Batı'nın olaylara aktif müdahil olmaması nedeniyle sorun bir iç savaşa dönüşmüştür.⁵⁶⁸

Suriye'de en önemli muhaliflerden birisi Suriyeli Müslüman Kardeşler olmuştur. Baas Partisi dönemde büyük baskılara maruz kalan Suriye'deki Müslüman Kardeşler, 1982 yılında Hama kentine yapılan operasyon ile birlikte binlerce cemaat üyesi öldürülmüştür. Bununla birlikte Müslüman Kardeşler mücadelesini sürdürmüş ve Suriye'deki yönetime karşı duruşunu devam ettirmiştir.⁵⁶⁹

Hibrid bir savaş olarak tanımlanabilecek olan Suriye savaşının, uluslararası siyasete dair birçok kabulü yıktığı söylenebilir. İçerisinde vekalet savaşı, mezhep çatışması, ekonomik çıkarlar ve imaj çatışması gibi çok yönlü özelliği barındıran bu savaşta, çıkar ve güç temelli bir çok çelişki ortaya çıkmıştır. NATO, ABD ve Rusya islami gruplara karşı işbirliğine gitmiş; İran, ABD ve BATI yakınlaşmış; yıllarca Suriye ve İran zulmünün altında kalan Kürtler, Suriye ve İran ile işbirliği yapmışlardır.⁵⁷⁰

İran, Suriye'de yaşanan iç savaşta en başından beri varlığını hissettirmiş ve kendi askerini bu iç savaşta kullanmaktan çekinmemiştir. 2012 yılında İran donanmasına ait iki savaş gemisini Akdeniz'e göndermiştir. Bir destroyer ve bir cephane destek gemisi Tartus Limanına demirlemiştir.⁵⁷¹

İran-Irak savaşında, Irak'taki Baas rejimini kendine tehdit olarak gören baba Esed'li Suriye, İran'ı destekleyen tek Ortadoğu ülkesi olmuştur. İran ile ilişkileri Lübnan'daki Hizbullah üzerinden güçlenen Suriye, oğul Esad döneminde de yaşanan iç savaşta İran'a sığınmış durumdadır. Yaşanan bu iç savaşta İran, Esad rejimi ile ekonomik, siyasi ve binlerce askerini sahaya sürece kadar askeri ilişkilerini daha da ilerletmiştir.⁵⁷²

⁵⁶⁸Ali Balcı, Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013, s.308.

⁵⁶⁹Umut Koldaş ve Nur Köprülü, "Arap İntifadası mı? Arap Dünyasındaki Toplumsal Hareketlerin İçsel, Bölgesel ve Uluslararası Dinamikleri", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 6, Sayı 1, s.35.

⁵⁷⁰Abdülkadir Şen, **Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu, Tüm Yönleriyle Suriye Devrimi, "Suriye Devriminin Motivasyonları, Direniş Guruplarının Haritası ve Aktörlerin Stratejileri"**, 1.Baskı, İstanbul: Yapı-Bozum Yayınları, 2016, s.12.

⁵⁷¹Dursun Yıldız ve Doğan Yaşar, **Doğu Akdeniz'de Küresel Satranç**, 1. Baskı, İstanbul: Truva Yayınları, 2012, s.306.

⁵⁷²Abdullah Yeğin, **İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları**, 1. Baskı, Ankara: Seta Kitapları, 2017, s.126.

Suriye, İran için direniş ekseninin ayrılmaz bir parçasıdır. İran'ın Hizbullah'a vermiş olduğu destek bu iki ülkeyi yakınlaştırmıştır. Söylemlerinde terörizm ile mücadele kavramını kullanan İranlı yöneticiler, Esat'ın ülkesini koruduğunu ve muhalefetin terörist olduğu savını savunmaktadırlar. Bu şekilde Suriye'deki kendi yerini ve varlığını meşrulaştırmaktadır. İran'ın Esad'ın yönetimden düşse bile Suriye'deki emellerinden vazgeçmeyeceği görölmektedir.⁵⁷³

Suriye'de barış için en çok uğraşan bölgesel aktörlerden biri Türkiye olmuştur. Süreç başlamadan Esad'ı fazlasıyla reform yapması noktasında uyarın Türkiye, Esad'ın reformdan ziyade halka baskı yapmasına, muhalefeti destekleyerek cevap vermiştir. Milyonlarca Suriyeli mülteciyi ağırlayan ve milyarlarca dolar para harcayan Türkiye, Suriye konusunda Batılı ortakları tarafından yarı yolda bırakılmıştır. Sınırlarındaki güvenlik tehlikesi noktasında Fırat kalkanı operasyonunu düzenlemiş ve onlarca şehit vererek, bölgenin eski haline dönüşü için çabalamıştır. Zaman zaman Suriye rejimi, İran ve Rusya ile karşı karşıya gelen Türkiye, Rusya savaş uçağının sınırlarını defalarca ihlal etmesi sonucu düşürmüştür. Kısa süreli bir diplomatik krizin yaşanmasına rağmen Rusya ve Türkiye itidalli davranmış ve ilişkiler normale dönmüştür.

Suriye iç savaşı Suudi Arabistan ve İran'ın mücadele sahalarından birine dönüşmüştür. "İslam'ın Soğuk Savaşı" olarak da adlandırılan bu iki ülke arasındaki mücadele, bir çok sahada vekalet savaşları ile birlikte devam etmektedir. İran ile diplomatik ilişkilerini kesen Suudi Arabistan, İran'ın hem bölgede hem de dünyada tecrit edilmesi noktasında politikalar yürütmektedir. İran, DAEŞ ile Irak'ta mücadelesi ile birlikte Irak'taki etkinliğini artırmakta ve bir yandan da Suriye'deki varlığını fazlası ile hissettirmektedir.⁵⁷⁴

Uluslararası toplum Suriye'de yaşanan bu iç savaşı sonlandırmada çok çaresiz kalmıştır. Rusya ve Çin'in veto etmesi nedeniyle BMGK'da tedbir alınması yönünde bir karar alınamaması, sorunun karmaşıklaştırarak çözümü ertelemektedir. ABD, Irak işgalinde olduğu gibi BM'yi devre dışı bırakıp bir müdahalede bulunmak

⁵⁷³Bayram Sinkaya, "Suriye Krizi Karşısında İran'ın Tutumu ve Şam-Tahran İttifakının Temelleri", **Akademik Orta Doğu**, Cilt.10, Sayı.1, (2015), s.156.

⁵⁷⁴Eyüp Ersoy, "Suudi Arabistan ve Suriye İç Savaşı: Diplomatik Temkin Siyasetine Dönüş", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.8, Sayı.75, (Temmuz- Ağustos 2016), s.34.

istememektedir. Olası böyle bir müdahalenin maliyeti çok fazla olduğu gibi, Çin, Rusya ve İran bloku ile karşı karşıya gelmek büyük risk taşımaktadır.

Kanlı iç savaşın neden olduğu mülteci krizi ile birlikte uluslararası sistem çok olumsuz etkilenmiştir. Suriye İç Savaşı ve başta Irak olmak üzere bölgede istikrarsız ülkelerden göç etmek zorunda kalan kişilerin sayısı 2016 yılı itibariyle 60 milyonu aşmıştır. AB'nin uyguladığı mültecilere karşı sert tutum hem kendine prestij kaybettiği gibi hem de durumu içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Türkiye, Lübnan ve Ürdün'de barınan Suriyeliler bu ülkelerde ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlara neden olmuştur.⁵⁷⁵

Yaşanan iç savaşta birçok aktörün ortaya çıkması ile Suriye rejimi ordusu ülkenin kuzeyinden çekilerek daha stratejik yerlerde enerjisini yoğunlaştırmıştır. Ortaya çıkan otorite boşluğunda Kürt gruplar bu durumdan yararlanmaya çalışmışlardır. Rejimin karşısında mücadele eden Özgür Suriye Ordusu ise ortaya çıkan en önemli yapılardan birisi olmuştur. Öte yandan başına buyruk yerel silahlı gruplar ve çetelerin yanında El Kaidenin uzantısı Nusra Cepheside ortaya çıkan yapılardan olmuştur.⁵⁷⁶

⁵⁷⁵Ayşe Selcan Özdemirci, "Suriye İç Savaşı'na Lübnan'a Etkileri", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, (2016), s.100.

⁵⁷⁶Sami Eker, "Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1, (2015), s.45.

SONUÇ

Güç dengesi teorisi kapsamında en az üç güçlü birbirine yakın devletin bulunması gerektiği vurgulanmıştır. Ele aldığımız dört aktörün Ortadoğu bölgesinde birbirlerine üstünlük kuramadığı ve dolayısıyla bir güç denge sisteminin bölgede var olduğu söylenilebilir. Teoriye göre aktör sayısının artmasının bölgedeki sistemi daha istikrarlı yapması beklenirken, yaşanan güç değişimleri ile birlikte aktör sayısının artmasının bölgedeki kaosu ve istikrarsızlığı körüklediği görülmektedir. ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında bölgedeki güç dengesinde baskın güç olduğu görülürken; AB'nin bölgede ABD üzerinden etkili olmaya çalıştığı görülmektedir. Rusya ve Çin'in ise bölgede yaptıkları ittifakla, ABD karşısında güç dengesinde kendi yerlerini korumaya çalıştıkları görülmektedir.

Teori kapsamında bahsedilen devletlerin çıkarları doğrultusunda gerekirse çatışma ve savaşa girebileceği yönündeki iddiasının, Soğuk Savaş sonrasına baktığımızda doğrulandığını görmekteyiz. Yaşanan savaşlar ve çatışmalar ile aktörler kendi konumunu ve çıkarlarını sağlamlaştırma adına mücadele içindedirler. Aktörler kendi içerisinde ekonomik yeteneğini ve askeri gücünü artırmakta, akıllı stratejiler geliştirmektedirler. Aktörler dışarıda ise yeni ittifaklar peşinde koşmaktalar ve karşı tarafı ise zayıflatma yönünde politikalar geliştirmeye çalışmaktadırlar. Dünyada ve bölgede ortaya çıkan yeni aktörlerin Güç dengesi kapsamında iddia edilen istikrar ortamına olumsuz etki ettiği söylenebilir. Bölgede yaşanan hızlı güç değişimlerinin teorinin daha iyi çalışması adına olumsuz etki ettiği söylenilebilir. Genel anlamda ise Soğuk Savaş sonrası uluslararası aktörlerin bölgedeki durumunun analiz edilmesinde, güç dengesi teorisinin açıklayıcı olduğu söylenebilir.

Uluslararası sistemde gelinen noktada görülmektedir ki, devletlerarasında dostluklar veya düşmanlıklar güç, çıkar ve güç dengesi üzerindeki konumlar üzerinden yürütülmektedir. Günlük politikaya yansıyan söylemlerden ziyade aktörlerin uzun vadede izlediği politikalar ve bunları ne kadar eyleme dönüştürdüğü dikkat edilmesi gereken unsurdur. İkinci Dünya Savaşında müttefik devletler safında mihver devletlere karşı beraber savaşan SSCB ve ABD bu savaşı beraber kazanmışlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ise değişen sistem ve şartlar ile birlikte çıkarları çatışan ve güç mücadelesine girişen iki büyük devlet karşı karşıya gelmişlerdir.

Soğuk Savaş döneminin bitmesi ile komünizm yenilmiş ve kapitalizm kazanmıştır. Kapitalizmin kazanması ile tek başına dünyada liderliğini ilan eden ABD, tüm dünyada bir değişim başlattığı gibi Ortadoğu'da da ekonomik ve siyasi reformların yapılmasını istemiştir. Bu konuda başarısız olan ABD'nin etkinliği özellikle 11 Eylül sonrası dünyada sorgulandığı gibi Ortadoğu bölgesindeki başarısızlığı da sorgulanmıştır. Bölge halkları nezdinde ABD politikalarına olan tepki giderek artmıştır.

AB, ABD, Çin ve Rusya arasındaki ilişkiler dünya genelinde nasıl çıkarlara dayanıyorsa, Ortadoğu'da da bu ülkelerin politikalarında odak noktası olarak güç, çıkar ve güç dengesi bulunmaktadır. Bu dört ülke kendi ulusal çıkarları gereği istediği ülke ile işbirliği kurarak ittifak edebilmekte ve kendi çıkarları noktasında bir güç dengesi oluşturabilmektedir. İlişkilerin boyutu çok değişkenli bir denklem halini almış ve izlenen politikalar analitik bir şekilde oluşturulmaktadır. Büyük devletlerin politikaları daha uzun soluklu, istikrarlı ve çıkar odaklı olurken, yerel aktörlerin politikaları ise kısa vadeli, istikrarsız ve devletin bekasının ön planda tutulduğu politikalar olmaktadır.

Başta AB, ABD, Rusya ve Çin olmak üzere Ortadoğu'da bir çok aktörün güç ve çıkar mücadelesi sürmektedir. Bu mücadelenin enstrümanları zaman zaman uluslararası şirketler olurken zaman zamanda yerel aktörler olmaktadır. Bölgenin sahip olduğu enerji, coğrafi konum ve insan kaynağı uluslararası çıkar grupları için büyük önem taşımaktadır. Bu mücadelenin geçmişine bakıldığında, gelecekte de devam edeceği ve bölgede büyük çatışmalara gebe olduğu söylenilebilir.

Yakın tarih göstermiştir ki Avrupa'da hiçbir devlet diğer devlet ile yenilememiş ve buda bölgede güç dengesi sisteminin oturmasına sebep olmuştur. Ne zaman bir devlet güç dengesini bozmaya kalksa bu ya çatışmaya ya da savaşa dönüşerek güç dengesi istikrarını korumaya devam etmiştir. Aynı şekilde Ortadoğu'da bölge devletleri arasında bir güç dengesi olagelmıştır. Günümüzde de İran, Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye'yi de katarsak bir güç dengesi sisteminde bahsedebiliriz. İran'ın güç dengesinde ağır basması ve ön plana çıkması söz konusu olduğunda diğer üç devlet bu ülkeyi aşağı çektiği gibi, bu durum bir kural olarak diğer devletlerde aynı şekilde gerçekleşmektedir. Bölgede etkin olan Rusya, ABD, AB ülkeleri oluşturdukları dengeler ile bu bölgede yaşanan güç ve çıkar mücadelesine kendi güç ve çıkarlarına

göre yön vermektedirler. Yeri geldiğinde bu büyük güçler Suudi Arabistan'ı ekonomik, siyasi ve askeri olarak destekler iken yeri geldiğinde desteklerini geri çekebilmekte ya da rakip ülkeye yönlendirebilmektedirler.

Savaş teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan atom bombası gibi silahlar ile birlikte büyük devletlerin, yıkımın büyük olması ve savaşın kazananın olmaması nedeniyle sıcak savaştan kaçınmışlardır. Gelinen noktada ise asimetrik savaş gibi kavramlar ve dünyayı etkisi altına alan terörizm ortaya çıkmıştır. Özellikle 11 Eylül sonrası ortaya çıkan ve dünyayı saran terörizm kavramı dünyayı kasıp kavurmaktadır. Uluslararası sistem bir virüs gibi yayılan terörizmi durduraktan aciz kalmaktadır. Terörizm en fazla zararı da İslam dünyasına ve Müslüman devletlere vermektedir. Yürütülen vekalet savaşları, bölge ve küresel devletlerin politikalarının farklılaşması, sorunları daha karmaşık ve içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Bazen Rusya gibi bir aktör bölgede rehin alınan bir askerini kurtarmak için, kendisi ile kıyaslanamayacak derecede küçük bir örgütle ya da yerel bir güçle pazarlık masasına oturabilmektedir.

Avrupa Birliği ve NATO her ne kadar genişliyor gözükse de, bir balon gibi şişmekte ve kurumsal işleyişin zorlaşması ile birlikte ikisi de işlevini yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır. Avrupa Birliği ekonomik cazibesini yitirdiğinde ya da ciddi bir ekonomik ve siyasi krizde bir çok Avrupa ülkesinin Birlikten ayrılması ihtimal dahilindedir. Birliğin ileride parçalanması durumunda, Ortadoğu'da bir güç boşluğunun oluşması ve bunun yeni çatışmalara dönüşmesi muhtemeldir. Birliğin parçalanması noktasında akademik analizlerin arttığı günümüzde, birlik sonrası nasıl oluşumlar ortaya çıkabileceği üzerinde yazılarda yazılmaktadır. Özellikle Irak Savaşı'nda tam bir parçalanmışlık görüntüsü veren Avrupa Birliği'nin, birlikten ayrılan İngiltere olmaksızın bölgede sözün daha az dinleneceği aşıkardır.

Soğuk Savaş boyunca bloklar arası yapılanma ile safların sık tutulması ve ABD'nin SSCB karşısında Avrupa'ya ekonomik, siyasi ve askeri yardımda bulunması ile, Avrupa'daki işbirliklerini artırarak günümüz Avrupa Birliği'ni oluşturmuşlardır. Ama artık Soğuk Savaş bitmiş ve AB'ye eskisi kadar ABD tarafından destek olunmamaktadır. AB'nin en önemli silahı olan ekonomisinde son dönemde yaşadığı krizler birliğin cazibesini azaltmış, siyasi olarak üyeleri arasında ciddi görüş ayrılıkları

bulunmakta ve askeri olarak ortak bir güvenlik politikasını hayata getirememişlerdir. Bununla birlikte söylenebilir ki Avrupa Birliği ya kendi ayakları üzerinde duracak ya da parçalanacaktır.

Ortadoğu bölgesinde çıkarı dayalı politikalar, sınırların kalkmasına ve geçersizliğine neden olmaktadır. Çıkar ve güç politikaları, bölgedeki devletlerarası ilişkileri kompleks ve tutarsız hale getirmiştir. Örneğin ABD, Bahreyn çıkarına ters düştüğü için ayaklanmanın bastırılmasını savunup destek verirken, Mısır'da ise Sisi'nin darbesine demokrasinin inşa süreci olarak bakabilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası galip devletlerin baskın olarak yer aldığı sistemde köşe taşları olan NATO, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşların yeri, önemi ve gücü, Soğuk Savaş sonrası dünyada el değiştirmektedir. Çin, Rusya gibi devletler oluşturdukları BRICS, Şanghay İşbirliği Örgütü gibi örgütler ile dünyada daha fazla söz sahibi olmaktadır. Kendi bankalarını kurup kendi projelerinin finansmanlarını sağlayarak batı bağımlılığından kurtulmayı planlamaktadırlar.

Ortadoğu'daki devlet ya da devletçiklerin sorunların çözümünde birlikte hareket etmeleri gerekmektedir. Kendi içlerinde problemlerini çözemeyen Ortadoğu'daki devletlerin çatışmaları devam edecektir. Bu noktada bölgedeki ana sorunların çözümlerinde etkili olacak; bölge ülkelerinin, ABD, AB, Rusya ve Çin'inde içinde olduğu güçlü uluslararası örgütlere ihtiyaç bulunmaktadır.

Bölgedeki sorunların çözümüne müdahil olan uluslararası aktörlerin bölge dinamiklerini ve bölgenin kurumsal yapısını göz önünde bulundurması çok önemlidir. Bölgedeki hassas konular ve dengelerin dikkate alınmaması durumunda binlerce insanın öldüğü ve ölmeye devam edeceği aşikardır.

Dünyada değişen güç dengeleri ve yaşanan çatışmalar ve rekabet ile birlikte Ortadoğu'da sınırlar yeniden çizilmektedir. Ortadoğu da yaşanan güç mücadelesi ile birlikte Suriye ve Irak gibi ülkelerde sınırlar kalkmış bulunmaktadır. Bunda en büyük pay gelişen teknoloji, iletişim ve ulaşım ile birlikte uluslararası güçlerin Ortadoğu da yapmış oldukları güç ve çıkar mücadelesidir.

Bölgesel güç dengesinin bozulması durumunda zarar edecek oyun kurucu devletler, güç dengesinin bozulmaması için zayıf olan devlete ya da devletlere yardım edebilirler. Irak- İran Savaşında, ABD iki ülkenin birbirlerini yenip bölgedeki güç dengesini bozulmasına izin vermemiştir. İran savaşta etkin duruma geçtiğinde, Irak'a destek vererek, savaşın seyrini değiştirmiştir. Ortadoğu'da Osmanlı Devletinden sonra istikrar ve huzurun gelmemesinde, çatışmalar ve savaşların bitmemesinde ABD, İngiltere, Fransa, Rusya'nın payı büyüktür. Bitmeyen çatışmalar ve savaşlar, birbirine galip gelip yenilemeyen devletler; bu bölgenin bütün kaynaklarını silahlanmaya yönlendirmiş ve oyun kurucu güçlü ülkelerin savunma sanayileri hiç olmadıkları kadar kar ederek gelişmişlerdir.

Soğuk Savaş boyunca Batı bloku üyeleri, buldukları blokun güç dengesinde baskı hale gelmesi için lider ülke olan ABD ile yakın işbirliği kurmuşlar ve bunun sonucunda ABD ise gücüne güç katmıştır. Bununla birlikte çift kutuplu dünya sistemi çöktüğünde ise ABD sahip olduğu güçle, Soğuk Savaş döneminde kurduğu ilişkileri aynı ölçüde güçlü bir şekilde devam ettirememiş ve tek başına dünyanın problemlerini çözmede ise yetersiz kalmıştır.

NATO'nun ve AB'nin genişlemesini Rusya kendine tehdit olarak görüp, ŞİÖ'nün işlevselleştirilmesi ile de güç dengesini sağlamaya çalışmaktadır. Bununla birlikte Ukrayna'da yaşanan çatışma da, Rusya tarafından AB'nin genişleme politikasına bir cevap olarak söyleyebiliriz.

Rusya'nın BDT bölgesinde izlediği miras politikalarına karşın ABD ise Ortadoğu'da izlediği politikalar ile güç dengesini sağlamaktadır. Rusya'nın yapmış olduğu Ukrayna ve Gürcistan müdahalelerine karşı, AB ve ABD yaptırım kararı almıştır. AB ve ABD'nin İran'a karşı yapmış olduğu yaptırımların başarısız olduğu düşünüldüğünde, Rusya'ya karşı olan yaptırımlarında etkisiz olacağı tahmin edilebilmektedir.

İki Dünya savaşı ve sonrası süreçte askeri güç ön plana çıkarken, özellikle 1980 sonrası dünyada yaşanan liberalleşme ve serbest ekonomi politikaları ön plana çıkmıştır. Serbestleşen ekonomiler ile birlikte dünyada askeri güç ile birlikte ekonomik güç ön plana çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası yaşanan süreçte ise özellikle katlanarak

artan enerjinin önemi nedeniyle, enerji kaynaklarını elinde bulunduranları bir güç olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada enerjiye hakim olmak isteyen büyük güçlerin en önemli merkezlerinden biri Ortadoğu haline gelmektedir. Rusya ve ABD arasında en büyük savaş tabiri caizse enerji alanın da yaşanmaktadır. Bu iki güç etrafında yeniden bir Soğuk Savaş zamanında olduğu gibi bir bloklaşmada görülmektedir.

ABD başkanının dış politikada ki etkin konumu ABD'nin dış ülkelerle ilişkilerinde tek koldan güçlü ve koordineli bir şekilde başarılı politikalar üretmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte Amerikan halkının dış politikadaki bilgisizliği ve ilgisizliği ise ABD'nin kontrollü bir güç olmasını etkisizleştirmektedir.

Katar, Bahreyn, Irak, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt'te bulunan Şii nüfusun varlığı; kendini Şii dünyasının lideri olarak tanımlayan İran'ın bu ülkeler üzerinde siyasi etki kurmasına neden olmaktadır. İran'ın izlediği dış politika bölge ve küresel aktörlerce yakından izlenmektedir. İran'ın bölgede denklem kurmasına izin verilmesi de, İran kendisinin olmadığı bir denkleme de kendisi müsaade etmemektedir. Bunun en büyük örneği Suriye'de yaşanmakta ve Suriye'de İran'ın olmadığı bir çözüm ufukta gözükmemektedir.

Ortadoğu'da su sorunu, güvenlik sıkıntısı, sınır problemleri, mezhepsel ayrılıklar, silahlanma, enerji paylaşım mücadelesi gibi bir çok savaşa götürecek çatışma sebebi bulmak mümkündür. Her bölgenin kendisine göre has krizleri ya da çatışmaları olmakla birlikte, Ortadoğu'da yaşanan ve enerji ve güvenlik üzerinden yürütülen mücadelenin arka planında AB, ABD, Rusya ve Çin'in güç mücadelesi bulunmaktadır.

Çin yaptığı reformlar ve gelişen ekonomisi ile birlikte bölgenin ve dünyanın üretim merkezine dönüşüyor olması ile birlikte artan enerji ihtiyacının etkisiyle Ortadoğu'daki ekonomik ve siyasi etkisini artırmaktadır. Bölge sorunları üzerinde daha çok meşgul olmaya başlayan Çin'in hedefinde, bölgeden daha çok enerji almak ve bölgeye daha çok ihracat yapmak bulunmaktadır.

Çin'in Ortadoğu'ya bakışı tamamen pragmatist ve çıkar üzerine kuruludur. Bu bağlamda Ortadoğu petrollerine duyulan ihtiyaç nedeniyle Çin'in, Ortadoğu'daki enerji rezervlerini korumada ve taşınma güvenliğini sağlama noktasında askeri gücünü takviye etmesi ve halihazırda var olan silahlanmasına devam etmesi beklenmektedir.

ABD'nin Tayvan ile ilişkilerini geliştirmesini Çin bir tehdit olarak algılamakta, karşı atak olarak İran ile işbirliğini artırıp denge sağlamaya çalışmaktadır. Çin, yürüttüğü ince diplomasi ile birlikte ise Ortadoğu'da siyasi etkisini giderek artırmaktadır. Politikalarının ana hedefi her ne kadar enerji ihtiyacını karşılamak olsa da, bölgedeki iç ve dış siyasetteki ağırlığını izlediği politikalar ile gittikçe artırmaktadır. Sorun çıkarıcı aktör değil sorun çözen aktör olma adına politika ürettiğini dünyaya ilan etmektedir.

AB'nin her ne kadar ekonomik entegrasyon olarak ileri gittiği ve ekonomik bir güç olduğu söylenebilir de, askeri olarak çok zayıf ve kendini koruyamayacağı kadar güçsüz olduğu görülmektedir. AB'nin büyük güçleri bu askeri yükü ne kadar taşır bunu zaman gösterecek ama İngiltere'nin pes ettiği görülmektedir. AB'nin Ortadoğu'daki politikalarından anlaşılıyor ki; tek başına ekonomik güç yetmemekte yanında siyasi güç, nüfus gücü, coğrafi güç ve doğal kaynak ve askeri gücünde olması gerekmektedir.

AB, ABD, Çin ve Rusya'nın her birisinin Ortadoğu'da bulunmaması dünyada güçler dengesinin dışında kalmak olduğundan; bu aktörlerden her birisi bu bölgede var olma çabası ile aynı zamanda güç ve çıkarlarını da gözetmektedirler. Örneğin Çin'in Ortadoğu'da olmaması demek bu bölgenin AB, ABD ve Rusya tarafından paylaşılması demek ki buda Çin'in güç ve çıkarlarına tamamen zarardır. Bu açıdan bakıldığında bu dört aktörde dünya da ve Ortadoğu da güç dengesinde yer almaktadırlar ve çıkarları için güçlerini artırmaya çalışmaktadırlar.

Rusya ve Çin'in dünyada ve Ortadoğu'da artan etkinliği; ABD ve AB'nin etkinliğini azaltacağı korkusu gelecekte olası bir Soğuk Savaş'ın habercisi olabilme riski taşımaktadır. ABD ve AB'nin, Rusya ve Çin'i dengeleme adına ilişkilerini daha da geliştireceği tahmin edilebilir.

Dünyada yaşanan güç kayması, ABD'nin bölgesel aktörlerle politikalarında değişime gitmesine neden olmuştur. Ortadoğu'da yaşanan çatışmalarda ve problemlerde, bölgesel aktörlerin daha fazla sorumluluk ve inisiyatif almasına yönelik ABD politikaları ve ABD'nin kısmen bölgeden çekilmesi, bölgede bir güç boşluğu oluşturmaktadır. Bu politikalar gereği oluşacak olan güç dengesi sürecinde yeni çatışmalar yaşanması muhtemel gözükmektedir.

Dünya, tek kutuplu, çift kutuplu ve çok kutuplu dünya sistemlerini ve bir çok sistemi denemiş olmakla birlikte görülmektedir ki; devletler kendi güç ve çıkarları için ittifaklar yapabilmekte, başka devletleri bölüp yönetebilmektedir. Tek kutuplu dünyada ABD liderliği sonrası, ortaya çıkan güç merkezleri ile birlikte dünyanın çok kutuplu bir dünyaya gittiği analizleri artmaktadır. Çok kutupluluğa giden dünyada oluşacak sistemde güç dengesi sistemi olacaktır. Bunun en iyi örneğinin Ortadoğu'da görüldüğü söylenilebilir. AB, ABD, Çin ve Rusya'nın bölgedeki politikaları sonucunda bir güç dengesi sisteminin oluştuğu söylenilebilir.

Ortadoğu ülkelerindeki askeri yönetim ile bağlantısı ve ilişkileri çok iyi olan ABD ve Rusya, bu ülkelerin silahlanmasında ve dış politikalarında, araları iyi olan askeri yönetimler vesilesiyle yönlendirmektedir. Bu ülkeleri kurdukları sıkı askeri bağlar ile kendilerine bağlamaya çalışan bu iki ülke, kendilerine bölgede askeri, ekonomik, siyasi, coğrafi olarak güç devşirmektedirler.

Ortadoğu bölgesinde bölgesel güç olma iddiasındaki İran, Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan sürekli bir güç mücadelesinin içerisinde. Bu aktörlerin herhangi birisinin güçlenmesi durumunda diğer ülkeler kendi aralarındaki ittifak ve diğer ilişkilerle bu güç dengesinin bozulmasını engellemektedir. Yine bu ülkelerin arasındaki güç dengesinde AB, ABD, Çin ve Rusya'nın doğrudan etkisi kaçınılmaz ve nettir. Özellikle ABD'nin; Mısır, Türkiye ve Suudi Arabistan ile olan ilişkileri ile Rusya'nın İran ve Suriye ile yakın ilişkileri bu bölgedeki güç dengesinde doğrudan etkilidir.

Bölgede yaşanan İran- Suudi Arabistan geriliminin uzun yıllar devam etmesi öngörülmektedir. İki devletin birlikte iş yapmasına, bölgedeki güç dengesi ve uluslararası güç dengesi müsaade etmemektedir. Avrupa da Fransa ve Almanya on yıllarca savaşmış ve en sonunda asıl karlı olanın işbirliği olduğu noktasında anlaşır, devasa bir yapı olan AB'yi oluşturmuşlardır. Suudi Arabistan ve İran'ın birbirleri ile mücadelelerini işbirliğine dönüştürdüklerinde, Mısır ve Türkiye gibi güçlü ülkelerin desteği ile güçlü bir birlik olmaları teoride mümkünken; reelde ise AB, ABD, Rusya ve Çin gibi uluslararası güçlerin buna izin vermeleri mümkün gözükmemektedir.

Mezhepler nedeniyle ortaya çıkan krizler, çatışmalar, savaşlar dünya tarihinde ilk değildir. Avrupa'da yaşanan 30 yıl savaşları olarak bilinen savaşta Hristiyanlığa

inanmış farklı mezhepleri takip eden devletler birbirleriyle savaşmışlardır. Ortadoğu'da ise Suudi Arabistan ve İran'ın başını çektiği mezhepler üzerinden yaşanan siyasi bir çekişme ve bir kriz ortamı mevcuttur. Bu kriz ve dolaylı çatışma ortamının devamı için iki devletin yeterli petrolden gelecek ekonomik imkana sahip olduğu düşünüldüğünde, bu kriz ortamının uzun vadede karşılıklı mezhep savaşına dönüşme riski bulunmaktadır.

Bölgedeki en büyük sorunlardan birisi Arap-İsrail sorunudur. Küresel akötrlerin tam destek verdiği İsrail, BM'lerden 1967 sınırına dönmesi yolunda kararlar çıksa da, işgal ettiği yerlerde yerleşim yerleri inşa etmeye devam etmektedir. İşgal ettiği toprakların sahibi yüzbinlerce Filistinli göçebe ve mülteci konumunda sığıntı gibi çevre ülkelerde, topraklarına geri dönmenin hayalleri ile yaşamaktadır. İsrail'in kural tanımaz, hak ve hukuktan yoksun politikaları yeni intifadalara gebe dir denilebilir.

Darbeler, Körfez Savaşı, Afganistan Savaşı, 2003 Irak'ın işgali, İsrail-Lübnan Savaşı, İsrail Filistin sorunu, Suriye İç Savaşı, DAEŞ terör örgütü gibi örgütler sebebiyle milyonlarca insan yaralanmış, ölmüş veya göç etmek zorunda kalmıştır. Bölgede ise çatışmaların devam etmesi öngörülmektedir. Bu çatışmalar ve savaşların bölgede ve dünyada sosyal, ekonomik ve siyasi karşılığı olacaktır. Sınırların kalkması ve göçmen sorunları en öncelikli dünyanın sorunu olarak ortaya çıkmıştır.

Ortadoğu bölgesinde yaşanan savaş, çatışma, iç savaş ve isyanların zaman olarak sıklığı artmıştır. İletişim ve etkileşiminde artması ile Arap Bahar'ında da görülmüştür ki, bölgedeki bütün otoriter liderlerin bir gün devrilmesi olasıdır. Bu olasılık ve riskleri en aza indirmek isteyen bölgedeki otoriter liderler ise tedbirlerini artırarak daha da otoriterleşme yoluna gideceklerdir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Acar, Cemal. **Soğuk Savaş Süper Güçlerin Hakimiyet Kavgası**. 1. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1991.
- Adıbelli, Barış. **Büyük Avrasya Projesi ABD, Rusya ve Çin'in Varolma Mücadelesi**. 1. Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
- Adıbelli, Barış. **Çin Dış Politikasında Tayvan Sorunu**. 1. Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
- Adıbelli, Barış. **Osmanlıdan Günümüze Türk-Çin İlişkileri**. 1. Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- Adıbelli, Barış. **Stratejik Kuşatma**. 1. Baskı. İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2007.
- Ağır, Bülent Sarper. "Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış", **Uluslararası Güvenlik Sorunları**. Kemer Kasım ve Zerrin A. Bakan (drl.), Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2004, ss.102-124.
- Akbaş, Zafer. **Irak Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye**. Ankara: Barış Kitap, 2011.
- Akman, Sait ve Şahin Yaman (Ed.), **Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Tarafli Ticaret Müzakereleri ve Türkiye**. Ankara: TEPAV, 2008.
- Altunışık, Meliha Benli. **Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları**. İstanbul: Tesev Yayınları, 2007.
- Albayrak, Didem Özdemir. "İran Ekonomisinin Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Yapısı", Soyaloğlu Tamçelik (Ed.). **İran: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İran İlişkileri İçinde**. Ankara: Gazi Kitabevi, 2014, ss.131-154.
- Arı, Tayyar. **Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi 1978-1996**. 2. Baskı. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 1996.
- Arı, Tayyar. **Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**. 1. Basım. İstanbul: Alfa Kitabevi, 2004.
- Arı, Tayyar. **Liderler, Kanaat Önderleri ve Kamuoyunun Gözünden Yükselen Güç, Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu**. Bursa: MKM Yayıncılık, 2010.
- Arı, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 10. Baskı. Bursa: MKM Yayıncılık, 2013.
- Arı, Tayyar. **Uluslararası İlişkilere Giriş**. 4. Baskı. Bursa: MKM Yayıncılık, 2013.
- Arı, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, 8. Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2013.
- Arıkan, Pınar. "ABD'nin Irak'a Müdahalesi ve İran'ın Tutumu", Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin (Ed.). **II.Körfez Savaşı** içinde. Ankara: Platin Yayınları, 2006, ss.137-160.
- Ataman, Banu. **Yükselen Güç Çin'in Küresel ve Bölgesel Politikaları, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Strateji Yazıları-I, Milli Güvenlik Perspektifinden İç ve Dış Meseleler**, Ankara: MGK Genel Sekreterliği Yayınları, 2014.

- Ataman, Muhittin. “İran-İrak Üstünlük Mücadelesi: Çok Boyutlu Sorunlar”, Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed.). **Dünya Çatışma Bölgeleri** içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2010, ss.165-180.
- Ateş, Davut. **Türk Dış Politikasına Giriş, Yeni Muhafazakarlık ve Doğu-Batı Ekseninde Yapısal Değişim**. 1. Baskı. Bursa :Dora Basım-Yayın, 2014.
- Ay, Ahmet ve Zeynep Karaçor. “GATT ve DTÖ: Dünya Ticaretine Düzen Arayışı”, Şaban H. Çalış, Birol Akgün ve Önder Kutlu (Ed.). **Uluslararası Örgütler ve Türkiye İçinde**. Konya: Çizgi Kitabevi, 2006, ss.121-152.
- Balcı, Ali. “Filistin: Savaş ve Barış Arasında”, Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed.). **Dünya Çatışma Bölgeleri** içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2004, ss.39-54.
- Balcı, Ali. “İsrail Sorunu: Ortadoğu’nun Gordion Düğümü”, Kemal İnat, Muhittin Ataman, Burhanettin Duran (Ed.). **Dünya Çatışmaları İçinde**. 3. Baskı, 1. Cilt, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, ss.99-164.
- Balcı, Ali. **Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.
- Batır, Kerem. “Pax Americana ya da Tek Kutuplu Dünyada Amerikan Müdahaleciliği”, **Tek Kutuplu Dünyada Yaşamak**. Yonca Özer (drl.). İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006, ss.151-170.
- Bayhan, Fatih, **Dip Dalga Davutoğlu Türkiye’nin Stratejik Aklı**. 2. Baskı, İstanbul: Paradoks Kitap, 2012.
- Bekcan, Umut. **Yeni Dünya Düzeninde Rusya- Çin İlişkileri**. Ankara: Phoenix Yayınları, 2013.
- Benlioğlu, Eda. “İrak Savaşı’nın ABD-Suudi Arabistan İlişkilerine Etkisi”, Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin (Ed.). **II.Körfez Savaşı** içinde. Ankara: Platin Yayınları, 2006, ss.227-244.
- Bilgin, Mert. **Türkiye’nin Küresel Konumu**. 1. Baskı. İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2008.
- Bilgin, Mert. “Küresel Bölgesel ve Yerel Eksende Irak Petrollerinin Ekonomik Siyasi ve Stratejik Anlamı”, **Akademik ORTADOĞU**. Cilt.1, Sayı.2, 2007, ss.19-53.
- Birsel, Haktan. **Avrupa Birliği mi? Türk Ulusal Bütünlüğü mü?, Tehdit**. 1. Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- Bluth, Christoph. “Kafkasya, Orta Asya, Güney ve Doğu Asyada’ki Kriz Kaynakları ve Bölgelerinin NATO’nun Güvenliğine Etkileri”, **Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri İkinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 27-28 Mayıs 2004, ss.163-186.
- Bozatay, Şeniz Anbarlı. **Küresel Siyaset, Kabul Görme Mücadelesi Sorunlar Çözümler**. 1. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım, 2013.
- Brzezinski, Zbigniew. **Büyük Satranç Tahtası**. Yelda Türedi (çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1997.
- Brzezinski, Zbigniew. **Stratejik Vizyon Amerika ve Küresel Güç Buhranı**. 1. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Brown, Chris ve Kirsten Ainley. **Uluslararası İlişkileri Anlamak**. Arzu Oyacıoğlu (çev.), İstanbul: Yayın Odası, 2008.

- Brown, Chris ve Kirsten Ainley. **Understanding International Relations**. 3. Baskı. New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- Budak, Ömer. **Türkiye'nin Dünya Ülkeleri Açısından Jeopolitik Önemi ve Avrasya'daki Yeri**. 1. Baskı. Ankara: Bilge Yayınları, 2006.
- Büyükbaş, Hakkı. "Transatlantik İşbirliği Yol Ayrımı: İkinci Irak Savaşı ve Ötesi", Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin (Ed.). **II.Körfez Savaşı** içinde. Ankara: Platin Yayınları, 2006, ss.89-114.
- Bulut, Erol. "Irak Savaşı, Ekonomi ve Petrol", Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin (Ed.), **II.Körfez Savaşı** içinde, Ankara: Platin Yayınları, 2006, ss.319-352.
- Burchill, Scott, Andrew Linklater, Rishard Devetaklak ve Jack Donnelly, Terry Nardin, Mathew Peterson, Christian Reus-Smit, Zacqui True. **Uluslararası İlişkiler Teorileri**. Muhammed Ağcan ve Ali Aslan (çev.). İstanbul: Küre Yayınları, 2014.
- Buzan, Barry. "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi", **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat (drl.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, ss. 323-335.
- Canar, Burçin. **Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz**. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013.
- Çaşın, Mesut Hakkı ve Giray Saynur Derman, **Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar**, Ankara: SRT Yayınları, 2016.
- CATO Institute, **Cato Handbook For Policymakers**, 7th Edition, Washington: CATO Institute, 2009.
- Coşar, Hümeýra. "İran'ın Bölgesel Güç Paradigması Açısından Beka Sorunu", Soyalp Tamçelik (Ed.). **İran: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İran İlişkileri** içinde. Ankara: Gazi Kitabevi, 2014, ss.101-128.
- Çakmak, Cenab, Mustafa Yetim ve Fadime G. Çolak. "Ortadoğu'da Devrimler ve Türkiye", Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (Ed.). **Ortadoğu'da Değişim ve Türkiye** içinde. İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014, ss.119-166.
- Çaman, M. Efe, Kenan Dağcı ve M. Ali Akyurt, "Yemen "Yeni Afganistan" mı", Kemal İnât, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed.). **Dünya Çatışma Bölgeleri** içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2010, ss.337-354.
- Çapoğlu, Gökhan. **Küresel Güç Dengesi ve Türkiye**. 1.Baskı. Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı, 2010.
- Çelikpala, Mitat. "Güç", Haydar Çakmak (Ed.). **Uluslararası İlişkiler** içinde. Ankara: Barış Kitap, 2007, ss.63-69.
- Çemrek, Murat. "İki Şehrin Hikayesi: Arap Birliği ve İslam Konferansı Örgütü'nün Irak Savaşı Karşısında Tutumları", Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin (Ed.). **II.Körfez Savaşı** içinde. Ankara: Platin Yayınları, 2006, ss.353-380.
- Çomak, Hasret. **Avrupa'da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye**. 1. Baskı. İstanbul: TASAM Yayınları, 2005.
- Dağ, Ahmet Emin (Ed.), **Ortadoğu Çatışmaları**. İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015.
- Dağ, Ahmet Emin. "Ortadoğu Çatışmalarının Özü", Ahmet Emin Dağ (Ed.). **Ortadoğu Çatışmaları** içinde, İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015, ss.(15-43).

- Dağ, Ahmet Emin. “Bilad-i Şam’ın Hazin Öyküsü”, Ahmet Emin Dağ (Ed.), **Ortadoğu Çatışmaları** İçinde. İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015, ss.87-117.
- Dağcı, Kenan. “Çok Uluslu Şirketler”, Haydar Çakmak (Ed.), **Uluslararası İlişkiler** içinde. Ankara: Barış Kitap, 2007, ss.101-106.
- Dalar, Mehmet. “Mısır: İç ve Dış Çatışma Dinamikleri”, Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed.). **Dünya Çatışma Bölgeleri** içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2010, ss.309-336.
- Danilovic, Vesna. **When the Stakes Are High, Deterrence and Conflict among Major Powers**. United State of America: The University of Michigan Press, 2002.
- Davutoğlu, Ahmet. **Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu**. 10. Baskı. İstanbul: Küre Yayınları.
- Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, 16. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2001.
- Davutoğlu, Ahmet. **Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar**. İstanbul: Küre Yayınları, 2011.
- Dedekoca, A. Ersin. **Ekonomi-Politik Pencereden ABD- ÇİN İlişkileri Eski Dünyaya Yeni Düzen**. 1. Baskı. Ankara: Barış Kitap, 2011.
- Dedeoğlu, Beril. **Uluslararası Güvenlik ve Stratejileri**. İstanbul: Derin Yayınları, 2003.
- Demiralp, Oğuz. “Türkiye’nin Uluslararası Örgütlerin Yaşadığı Değişime ve Bölgesel Örgütlenmelere Bakışı”, **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri**. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 31 Mayıs- 01 Haziran 2007, ss.247-260.
- Demirtaş- Coşkun, Birgül. “Çıkar”, Haydar Çakmak (Ed.). **Uluslararası İlişkiler** içinde. Ankara: Barış Kitap, 2007, ss.58-63.
- Dinçer, Mustafa. “Lübnan İç Çatışmaların ve Suikastların Ülkesi”, Kemal İnat, Muhittin Ataman, Burhanettin Duran (Ed.). **Dünya Çatışmaları** İçinde, 3. Baskı, 1. Cilt, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, ss.255-278.
- Doğan, Nejat. “Uluslararası Adalet Divanlarında Kararlarında Türkiye”, Cenap Çakmak ve Nejat Doğan ve Ahmet Öztürk (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Güncel Konular ve Türkiye** içinde. 1.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012, ss.103-134.
- Doğan, Nejat. “21. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri’nin Uluslararası Politikada Rolü ve Küresel Güvenlik”, **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt I**. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Matbası, 8-9 Ekim 2013, ss.367-390.
- Doster, Barış. “Arap Baharı Üzerinden Avrasya-Atlantik Rekabetini Yorumlamak”, Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (Ed.). **Ortadoğu’da Değişim ve Türkiye** İçinde. İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014, ss.167-191.
- Duman, Gökhan. “Islam and Democracy: Arab Spring and The Turkish Experience”, Nassef Manabilang Adiong (Ed.). **International Relations and Islam** içinde. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2013, ss.59-72.

- Dunne, Tim, Milja Kurki ve Steve Smith. **International Relations Theories, Siscipline and Diversty**, 3. Baskı, Oxford: Oxford Universty Press, 2013.
- Dursunoğlu, Alptekin. **Suriye’de Elde Var Sıfır**. 1.Baskı. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2012.
- Efe, Haydar. “Soğuk Savaş Döneminde Avrupa’da Ortak Dış Politika Oluşturma Çabaları”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt. 9, No.1, 2010, ss.37-62.
- Efegil, Ertan. “İran Nükleer Krizi: Farklı Algılamalar Üzerinde İnşa Edilmiş Uluslararası Güvenlik Sorunu”, Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed.). **Dünya Çatışma Bölgeleri** içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2010, ss.355-378.
- Efegil, Ertan. “Orta Asya’da Güç Mücadelesine Genel Bakış”, **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun**. Mehmet Seyfettin Erol (drl.). Ankara: Barış Kitabevi, 2011, ss. 53-96.
- Efegil, Ertan ve Nezaha Musaoğlu, “Rusya-Avrupa Birliği Ekseninde, Türkiye’nin Enerji Politikasının Analizi”, Murat Ercan (Ed.). **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası** içinde. 1. Baskı. Ankara: Nobel Yayın, 2011, ss.147-168.
- Nazif Ekzen. **Türkiye Kısa İktisat Tarihi, 1946’dan 2008’e**. 1.Basım. Ankara: ODTU Yayıncılık, 2009.
- Erbaş, Göknül. “Avrupa Birliği’nin Üyelik Süreci Öncesinde Batı Balkanlara Yönelik Geliştirdiği Politikalar”, Hasret Çomak (Ed.). **Bölgesel Politikalar** içinde. 1.Basım. Kocaeli: Umuttepe Kitabevi, 2009, ss.249-272.
- Ercan, Bilge. “ 21. Yüzyılda Birleşmiş Milletler Örgütü’nde Reform Çabaları”, Hasret Çomak (Ed.). **Dünya Jeopolitiğinde Türkiye İçinde**. 1. Baskı. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2011, ss.501-522.
- Eren, Özgül. Günümüzde Küresel Güç Dengesi ve Güçler Arası İlişkiler, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, **Strateji Yazıları-I, Milli Güvenlik Perspektifinden İç ve Dış Meseleler**, Ankara: MGK Genel Sekreterliği Yayınları, 2014.
- Erhan, Çağrı. **Türk Dış Politikası’nın Güncel Sorunları**. Ankara: İmaj Yayınevi, 2010.
- Erol, Mehmet Seyfettin ve Arzu Celalifer Ekinci. “İran’ın Orta Asya Politikası: İşbirliği Arayışları ve Güvenlik Sorunu”, **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun**. Mehmet Seyfettin Erol (drl.). Ankara: Barış Kitabevi, 2011, ss.385-453.
- Erol, Mehmet Seyfettin. “Fırsatlar ve Tehditler İkileminde İran’ın Orta Asya Politikası”, **Uluslararası Güvenlik Sorunları**. Kamer Kasım ve Zerrin A. Bakan (drl.). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2004, ss.218-244.
- Erol, Mehmet Seyfettin. “İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş”, Haydar Çakmak (Ed.), **Uluslararası İlişkiler** içinde. Ankara: Barış Kitap, 2007, ss.279-290.
- Ersoy, Hamit ve Lale Ersoy. **Küresel Dünya’da Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye**. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002.
- Erşen, Emre. “Rusya’nın Arap Baharı Politikası”, **Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler**. Perihan Aksoy ve Armağan Gözkaman (Der.). Ankara: Detay Yayıncılık, 2014, ss.115-135.
- Eslen, Nejat. **Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler**. Ankara: Tek Ağaç Kitap, 2005.

- Flint, Colin ve Peter J. Taylor. **Siyasi Coğrafya, Dünya Ekonomisi, Ulus-Devlet ve Yerellik**, Fulya Ereker (çev.). 6.Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014.
- Fuller, Graham E. ve Ian O. Lesser. **Kuşatılanlar İslam ve Batı'nın Jeopolitiği**. Özden Arıkan (çev.). İstanbul: Sabah Kitapları, 1996.
- Goldstein, J.S. ve J.C. Pevehouse (2015). "**Uluslararası İlişkiler**". 1.Baskı. Ankara: Tarcan Matbaası.
- Gönlübol, Mehmet. **Uluslararası Politika, İlkeler, Kavramlar, Kurumlar**. 5. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.
- Gözen, Ramazan. **Amerikan Kıskaçında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**. 1. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları, 2000.
- Gözen, Ramazan. **Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül**. 1. Basım. İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.
- Guang, Yang. "Çin'in Barışçıl Büyüme Doktrini ve Ortadoğu İle Afrika Ülkeleriyle İlişkiler", **Dünya Düzeninde Çin ve Türkiye-Çin İlişkileri**. Selçuk Çolakoğlu, (Drl.). Ankara: Usak Yayınları, 2012, ss. 93-99.
- Güler, Recep Tayyip. "Irak, Mezhebi Çatışma Girdabında Bir Ülke", Ahmet Emin Dağ (Ed.). **Ortadoğu Çatışmaları** İçinde. İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015, ss.119-143.
- Gündoğan, Ünal. **İran ve Ortadoğu**. 1. Baskı. Ankara: Adres Yayınları, 2010.
- Hacısalıhoğlu, Yaşar. "Sorunlar, İlişkiler ve Algılamalar", **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**. Gamze Güngörmüş Kona (drl.). 1. Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, ss.291-328.
- Hakkı, Murat Metin. **Türkiye, Ortadoğu ve Avrasya'yı Neler Bekliyor?**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- Hasanoğlu, İbrahim. "Enerji Politikası Özelinden Rusya'nın Arktika'ya Yönelik Stratejisi", Harun Gümrükçü, Natalia S. Şanlı, Selçuk Demirkılıç, Aybüke İnan, Tamer İlbuğa (Ed.). **Küresel Bakışla Kutup Çağı, Çatışmalar-İşbirlikleri- Ulusal Çıkarlar** İçinde. Antalya: 2015, ss.165-191.
- Hasanov, Ali. Jeopolitik. 1. Baskı, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık, 2012.
- Hatipoğlu, Esra. "**Güney Kafkasya ve Orta Asya'da "Büyük Güçler" Arasındaki Oyun: Bölgesel Örgüt ve Oluşumların Rolü**", Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası. M.T. Demirtepe, (Drl.). Ankara: USAK Yayınları, (2008), ss.1-29.
- Hekimoğlu, Asem Nauşabay. **ABD, AB, Hindistan, Orta Asya, Rusya'nın Dış Politikası I**. 1. Baskı. Ankara: Vadi Yayınları, 2007.
- Heywood, Andrew. **Küresel Siyaset**. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir (çev.). Ankara: Adres Yayınları, 2011.
- Huntington, Samuel P. "Medeniyetler Çatışması mı?", **Medeniyetler Çatışması**. Murat Yılmaz (drl.). İstanbul: Vadi Yayınları, 2014, ss.23-51.
- İlhan, Suat. Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık. 1. Basım. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2005.
- İnat, Kemal. "Avrupa Politik İşbirliği'nin Doğuşu", Oğuz Kaymakçı (Ed.), **Avrupa Birliği Üzerine Notlar** içinde. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005, ss.3-22.
- İnat, Kemal. "Irak: ABD ve Saddam Hüseyin "İşbirliği" ile Gelen Yıkım", Kemal İnat, Muhittin Ataman, Burhanettin Duran (Ed.). **Dünya Çatışmaları** İçinde. 3. Baskı, 1. Cilt, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, ss.9-98.

- İşyar, Ömer Göksel. **Karşılaştırmalı Dış Politikalar, Yöntemler- Modeller- Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası**. 2. Baskı. Bursa: Dora Basım Yayın, 2013.
- Levy, Jack S. “What Do Great Powers Balance Against and When?”, T.V. Paul, James J. Wirtz ve Michel Fortmann (Ed.). **Balance of Power, Theory and Practice in the 21st Century** içinde. California: Stanford Press, 2004, ss.29-51.
- Jafarov, Samir. **Dünden Bugüne Rusya-NATO İlişkileri**. Bursa: Ezgi Kitabevi, 2007.
- Kamel, Ayhan. **1923’ten günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014.
- Kamalov, İlyas. **Putin Dönemi Rus Dış Politikası, Moskova’nın Rövanşı**. 1. Baskı. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008.
- Kaleağası, Bahadır. **G 20 Gezegeni, Dünya- Avrupa-Demokrasi- İletişim Çağı- Türkiye**. 1.Baskı. İstanbul: Doğan Kitap, 2011.
- Karabayram, Fırat. **Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya Politikası**. 1. Baskı. Ankara: Lalezar Kitabevi, 2007.
- Karagül, Soner. “Türkiye ile AB’nin Enerji Alanında İşbirliğinin Balkanlar’daki Yansımaları”, Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoglu(Ed.). **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası** İçinde. Ankara: USAK Yayınları, 2010, ss.157-170.
- Karaca, R. Kutay. **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan, Çift Kutuba**. 1. Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.
- Karadağ, Raif. **Petrol Fırtınası**. 3. Baskı, İstanbul: Truva Yayınları, 2010.
- Karluk, Rıdvan. **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 6. Baskı. İstanbul: Beta Basım, 2002.
- Karluk, Rıdvan. **Avrupa Birliği ve Türkiye**. 8. Baskı. İstanbul: Beta Basım, 2005.
- Karluk, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**. 5.Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi, 2002.
- Kayserilioğlu, İrem. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Reform Çalışmaları, **Strateji Yazıları-I, Milli Güvenlik Perspektifinden İç ve Dış Meseleler**, Ankara: MGK Genel Sekreterliği Yayınları, 2014.
- Keskin, Serdar. “Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Ulusal Güvenlik: Değişenler ve Değişmeyenler, **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt III**. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları. 8-9 Ekim 2013, ss.1111-1127.
- Kılıç, Kutbettin. “Kuzey Irak: Etnik Bir Sorunun Arkeolojisi”, Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed.). **Dünya Çatışma Bölgeleri** içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2010, ss.223-254.
- Korany, Bahgat. “Küreselleşmenin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’nun Güvenlik Stratejilerine Yansımaları”, **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**. Ankara, Genelkurmay Basımevi. 29-30 Mayıs 2003, ss.189-206.
- Kök, Havva. “NATO’nun genişlemesi: Avrasya’da Rusya-ABD Nüfuz Mücadelesi”, **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun**. Mehmet Seyfettin Erol (drl.). Ankara: Barış Kitabevi, 2011, ss.97-130.
- Khanna, Parag. **Yeni Dünya Düzeni, Yeni Yükselen Güçler 21. Yüzyılda Dünyayı Nasıl Belirliyor?.** Elif Nihan Akbaş (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2011.
- Kesgin, Serdar. **NATO-Rusya İlişkileri**. Giresun: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2009.

- Kıran, Abdullah. “Arap Baharı Gölgesinde Türkiye Suriye İlişkileri”, Murat Aktaş (Ed.). **Arap Baharı Ortadoğu’da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli** içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, ss.149-166.
- Kissinger, Henry. **Diplomasi**, İbrahim H. Kurt (çev.), 3. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1994.
- Kukhianidze, Alexandre. “Ağustos 2008’de Rusya’nın Askeri İstilasından Önce ve Sonra Gürcistan’ın Başlıca Milli ve Dış Politik Öncelikleri”, Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu(Ed.). **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası** İçinde. Ankara: USAK Yayınları, 2010, ss.347-370.
- Özdal, Barış. Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?, 1. Baskı, Bursa: Dora Basım Yayın, 2013.
- Lacoste, Yves. **Büyük Oyunu Anlamak**. İsmet Akça (çev.). 2. Baskı, İstanbul: NTV Yayınları, 2008.
- Lefebvre, Maxime. **Amerikan Dış Politikası**. İsmail Yerguz (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Lewis, Bernard. **Ortadoğu**. Mehmet Harmancı (çev.). İstanbul: Sabah Kitapları, 1995.
- Luttwak, Edward N. **Çin’in Yükselişi, Stratejinin Mantığına Karşın**. Pars Turan Özer (çev.). İstanbul: Doruk, 2016.
- Lüleci, Mervenur. “Suudi Arabistan, Değişime Direnen Krallık”, Ahmet Emin Dağ (Ed.). **Ortadoğu Çatışmaları** İçinde. İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015, ss.193-217.
- Brawley, Mark R. “The Political Economy of Balance of Power Theory”, T.V. Paul, James J. Wirtz ve Michel Fortmann (Ed.). **Balance of Power, Theory and Practice in the 21st Century** içinde. California: Stanford Press, 2004, ss.76-102.
- McCormick, John. **Avrupa Birliği’ni Anlamak**. 1.Baskı, Ankara: BigBang Yayınları, 2014.
- Mehdiyev, Ramiz. **Azerbaycan, Küreselleşmenin Talepleri, Geçmişten Dersler, bugünün gerçekleri ve geleceğin perspektifleri**. 1.Baskı. İstanbul: da Yayıncılık, 2005.
- Mikail, Elnur Hasan. **KGB Albaylığından Devlet Başkanlığına Putin Dönemi Rusya**. 1.Baskı. İstanbul: IQ Yayınları, 2008.
- Musa, Muhammed. **Devletlerarası İlişkiler ve Dünya Düzeni**. 1. Baskı. Ankara: Ta-Ha Yayıncılık, 1997.
- Musaoğlu Neziha. “Putin Rusya’sının Orta Asya Politikasında Bağımsız Devletler Topluluğu”, **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun**. Mehmet Seyfettin Erol (drl.). Ankara: Barış Kitabevi, 2011, ss.207-246.
- Müftüler-Baç, Meltem. **Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerine Güvenlik Boyutundan Bir Bakış**. İstanbul: Tesev Yayınları, 2006.
- Niray, Nasır. “Ortadoğu’da Siyasal Gelişmelerde Türkiye’nin Yeri”. **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**. Cilt.1, Sayı.1, Ocak 2003, ss.267-291.
- Nogayeva, Ainur. **Orta Asya’da ABD, Rusya ve ÇİN Stratejik Denge Arayışları**. 2.Baskı. Ankara: Usak Yayınları, 2011.
- Nye, Joseph S. **Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç**. Reyhan İnan Aydın (çev.). Ankara: Elips Kitap, 2005.

- Olson, Robert. **Türkiye-İran İlişkileri 1979-2004: Devrim, İdeoloji, Savaş, Darbeler ve Jeopolitik**. Kezban Acar (çev.). Ankara: Babil Yayıncılık, 2005.
- Overholt, William H. **Asya, Amerika ve Jeopolitiğin Dönüşümü**. Ankara: Elif Yayınevi, 2011.
- Öğütçü, Mehmet. “Yeni Ekonomik Süpergüç Çin’in Önlenemeyen Yükselişi: Türkiye İle Rekabet Mi Ortaklık Mı?”, **Tek Kutuplu Dünyada Yaşamak**. Yonca Özer (drl.). İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006, ss.124-150.
- Örnek, Serdar. “Birleşmiş Milletler Aracılığı İle Uluslararası Güvenliğin Sağlanması”, Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Ed.). **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar** içinde. İstanbul: Beta Basım, 2013, ss. (265-284).
- Öymen, Onur. **Silahsız Savaş**. 5. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.
- Özdemir, Ahmet Yusuf. “1952 Mısır’da Hür Subaylar Darbesi”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı76, Eylül-Ekim 2016 , ss.32-35.
- Özer, Yonca. “Tek Kutuplu Dünyada Çok Kutuplu Düzen Arayışları: Kutuplardan Biri Olma Yolunda Avrupa Birliği”, **Tek Kutuplu Dünyada Yaşamak**. Yonca Özer (drl.). İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006, ss.65-92.
- Özgöker, Uğur. **Uluslararası Siyasi, Askeri ve Ekonomik Örgütler**. İstanbul: Der Yayınları, 2006.
- Öztürk, Osman Metin. **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**. Ankara: Barış Kitap, 2005.
- Öztürkler, Harun ve Hayrettin Keskingöz. “Ortadoğu Ekonomilerinin Genel Özellikleri, Arap Baharı, Sorunlar ve Fırsatlar”, **II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, Yönetim-Ticaret-Siyaset Bildiriler Kitabı**. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 1-2 Ekim 2012, ss.11-19.
- Paker, Evren Balta. **Küresel Güvenlik Kompleksi, Uluslararası Siyaset ve Güvenlik**. 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Paul, T. V. “Introduction: The Enduring Axioms of Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance”. T.V. Paul, James J. Wirtz ve Michel Fortmann (Ed.), **Balance Of Power, Theory and Practice in the 21st Century** içinde. Stanford: Stanford Universty Press, 2004, ss.1-25.
- Parlar, Suat. **Barbarlığın Kayn ağı Petrol**. 1. Baskı. İstanbul: Anka Yayınları, 2003.
- Ritzer, George. **Küresel Dünya**, Melih Pekdemir (çev.), Birinci Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Rhodes, Edward. “A World Not in The Balance: War, Politics, and Weapons of Mass Destruction”, T.V. Paul, James J. Wirtz ve Michel Fortmann (Ed.). **Balance of Power, Theory and Practice in the 21st Century** içinde. California: Stanford Press, 2004, ss.150-178.
- Sancaktar, Caner. “Sovyetler Birliği’nin Yıkılışı “Politik Değişim, Kapitalizme Geçiş ve Parçalanma””, “Hasret Çomak (Ed.). **Dünya Jeopolitiğinde Türkiye İçinde**. 1. Baskı. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2011, ss.523-571.
- Sancaktar, Caner. “NATO’nun Kosova Müdahalesi”, **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt I**. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Matbası, 8-9 Ekim 2013, ss.134-154.
- Sander, Oral. **Siyasi Tarih 1918-1994**. 9. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 2001.
- Sandıklı, Atilla ve Bilgehan Emeklier. “İran Nükleer Krizinin Türkiye’ye Olası Etkileri”, Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (Ed.). **Ortadoğu’da Değişim ve Türkiye İçinde**. İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014, ss.39-81.

- Sandıklı, Atilla ve Ali Semin, “Bütün Boyutları İle Suriye Krizi ve Türkiye”, Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (Ed.). **Ortadoğu’da Değişim ve Türkiye İçinde**. İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014, ss.193-256.
- Sapmaz, Ahmet. Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkileri. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008.
- Sarı, İsmail. “1979 Devrimi Sonrası İnan’ın Rejim Paradigması ve Dış Politika Yönelimleri”. **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**. Cilt.2, Sayı.1, 2015, ss.95-135.
- Saygun, Ergin. “Değişen Güvenlik Ortamında NATO”, **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri**. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 31 Mayıs- 01 Haziran 2007, ss.127-135.
- Sevim, Tuğçe Varol. “Mearsheimer ve Waltz’ın Realist Bakışı”, Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Ed.). **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar** içinde. İstanbul: Beta Basım, 2013, ss.33-66.
- Shulong, Chu. “Çin’in Ortadoğu Politikası ve Bölge Üzerindeki Etkileri”, **Ortadoğu; Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildiriler**. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 05-06 Haziran 2008, ss.101-121.
- Sönmezoğlu, Faruk. **Uluslararası İlişkiler Giriş**. İstanbul: Der Yayınları, 2002.
- Sönmezoğlu, Faruk. **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**. 4. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2005.
- Spykman, Nicholas J., Kissinger, Henry A., Hoffmann, Stanley H., Buzan, Barry, **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, ESRA Diri (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2013.
- Şahin, Mehmet. “Arap Birliği Örgütü”, Şaban H. Çalı, Birol Akgün ve Önder Kutlu (Ed.). **Uluslararası Örgütler ve Türkiye İçinde**. Konya: Çizgi Kitabevi, 2006, ss.535-554.
- Şen, Abdülkadir. **Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu, Tüm Yönleriyle Suriye Devrimi, “Suriye Devriminin Motivasyonları, Direniş Guruplarının Haritası ve Aktörlerin Stratejileri”**, 1.Baskı, İstanbul: Yapı-Bozum Yayınları, 2016.
- Şenel, Muzaffer. “Avrupa Birliği’nin Irak Politikası”, Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin (Ed.), **II.Körfez Savaşı** içinde. Ankara: Platin Yayınları, 2006, ss.67-88.
- Şöhret, Mesut. “Hegemonya ve Hegemonik İstikrar Teorisi”, Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Ed.). **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar** içinde. İstanbul: Beta Basım, 2013, ss.379—418.
- Şöhret, Mesut. “BM Güvenlik Konseyi’nin Uluslararası Güvenlik Sorunlarının çözümünde Rolü ve BM Teşkilatının Geleceği”, **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt I**. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Matbası, 8-9 Ekim 2013, ss.246-313.
- Telci, İsmail Numan. “”Mısır, Değişim Girdabında Otoriter Bir Rejim”, Ahmet Emin Dağ (Ed.). **Ortadoğu Çatışmaları İçinde**. İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015, ss.47-63.
- Ultan, Mehlika Özlem. “Avrupa Birliği’nde Federalizm-Konfederalizm Tartışması”, Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Ed.). **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar** içinde. İstanbul: Beta Basım, 2013, ss.159-170.

- Ustaoğlu, Bilge. “Çin’in Orta Asya Politikası”, **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun**. Mehmet Seyfettin Erol (drl.). Ankara: Barış Kitabevi, 2011, ss.345-384.
- Uzer, Umut. “Medeniyetler Çatışması”, Haydar Çakmak (Ed.). **Uluslararası İlişkiler** içinde. Ankara: Barış Kitap, 2007, ss.303-309.
- Ünay, Sadık.“ Entegrasyondan Rekabete: Küresel Ekonomi Politik Sistemde Çin”, **Dünya Düzeninde Çin ve Türkiye-Çin İlişkileri**. Selçuk Çolakoğlu, (Drl.). Ankara: Usak Yayınları, 2012, ss.13-39.
- Viotti, P.R. ve M.V. Kauppi. **Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti**. Ayşe Özbay Erozan (çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014.
- Weede, E. (2012). **Güç Dengesi, Küreselleşme ve Kapitalist Barış**, M. Saraçlı (çev.), Ankara: Liman Kitapları (orijinal baskı tarihi 2005).
- Wallerstein, Immanuel. **Jeopolitik ve Jeokültür, Değişmekte Olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler**. Mustafa Özel (çev.). İstanbul: Küre Yayınları, 2015.
- Waltz, Kenneth N. **Uluslararası Politika Teorisi**, Osman S. Binatlı (çev.), Çınar Özen (Editör), Ankara: Phonix Yayınevi, 2015.
- Tarakçı, Nejat. Küresel Sistemde Dış Politika Stratejileri Klasik Diplomasiden Jeopolitik Diplomasiye. 1. Basım. İstanbul: TASAM Yayınları, 2012.
- Taş, Ramazan. “Çin Ekonomisinin 10 Temel Dinamiği”, **Dünya Düzeninde Çin ve Türkiye-Çin İlişkileri**. Selçuk Çolakoğlu, (Drl.). Ankara: Usak Yayınları, 2012, ss. 57-92.
- Tezkan, Yılmaz. **Jeopolitikten Milli Güvenliğe**.1. Baskı. İstanbul: Ülke Kitapları, 2005.
- Tuncer, Hüner. **Küresel Diplomasi**. 1. Baskı. Ankara: Ümit Yayıncılık, 2006.
- Turhan, Fatma Sel (hızl.). **Küresel Güçler**. İstanbul: Küre Yayınları, 2005.
- Türkman, Sayim. **ABD, Ortadoğu ve Türkiye**. Ankara: Nobel Yayınları , 2007.
- Yapıcı, Merve İrem. **Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler**. 1. Baskı. Ankara: Usak Yayınları, 2010.
- Yalçın, Hasan Basri. **Ulusal Güvenlik Stratejisi, ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin**. 1.Baskı. İstanbul: Seta Kitapları, 2017.
- Yalçinkaya Alaeddin. “Afganistan 2014 Sonrası Rusya’nın Güvenlik Endişesi”, **Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt III**. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları. 8-9 Ekim 2013, ss.934-942.
- Yavuz, Celalettin ve Serdar Erdurmaz. **Arap Baharı ve Türkiye, Ortadoğu’da Kırılan Fay Hatları**. Ankara: Berikan Yayınevi, 2012.
- Yavuz, Celalettin. **Avrasya Türk Jeopolitiği Türklere Açılan Geniş Ufuklar**. Ankara: Berikan Yayınevi, 2010.
- Abdullah Yeğin, **İran’ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları**, 1. Baskı, Ankara: Seta Kitapları, 2017,s.7
- Yıldırım, Hayri. **Sömürgeci Batının Barbarlık Tarihi**. 3. Baskı. İstanbul: Kamer Yayınları, 2013.
- Yıldız, Yavuz Gökalp. **Oyun İçinde Oyun “Büyük Ortadoğu”**. 1.Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

- Yılmaz, Aytekin. **Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler**. I. Basım. Ankara: Kadim Yayınları, 2012.
- Yılmaz, Muzaffer Ercan. **Savaş ve Uluslararası Sistem**. 2. Basım. Bursa: Dora Basım, 2013..
- Yılmaz, Muzaffer Ercan. “Westphalia Günümüze Savaş”, **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat (drl.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, ss75-87.
- Yüksel, Mehmet. **Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2001.

Sürelî Yayınlar

- Abdullah, Akif ve Erhan Babaç, “Ekonomik Açıdan Rusya’ya Uygulanan Yaptırımlar ve Türkiye İle Yaşanan Uçak Krizinin Etkileri”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**. Cilt.5, Sayı.7, 2016, ss.2134-2143.
- Ağır, Hüseyin ve Selvi Yıldırım. “Türkiye ile BRICS Ekonomilerinin Makroekonomik Performans Karşılaştırması: Betimsel Bir Analiz”, **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt.12, Sayı.2, 2015, ss.39-66.
- Ağır, Osman. “Rusya- Ukrayna Krizi’nin Avrasya Ekonomik Birliği Bağlamında Değerlendirilmesi”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt.6, Sayı.2, 2016, ss.23-42.
- Akdoğan, İsmail. “Donald Trump’ın Muhtemel Ortadoğu Politikası Karşısında Körfez Ülkeleri”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.9, Sayı.78. Ocak-Şubat 2017, s.18-20.
- Akdoğan, İsmail. “11 Eylül Yasası ve Riyad-Washington İlişkilerinin Geleceği”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı.77, Kasım-Aralık 2016, ss.38-41.
- Akgün, Birol. “Rusya- AB İlişkileri”, Rusya Raporu. Ankara: **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, 2010.
- Akgün, Birol ve Gökhan Bozbaş. “Arap Dünyasında Siyasi Selefizm ve Mısır Örneği”, **Akademik ORTA DOĞU**. Sayı.14, 2003, ss.1-38.
- Shayerah Ilias Akhtar, Mary Jane Bolle ve Rebecca M. Nelson. “U.S. Trade and Investment in the Middle East and North Africa: Overview and Issues for Congress”. Congressional Research Service. March 2013, ss.1-41.
- Aksu, Hülya. “Amerika’nın Ortadoğu’daki Hem Hem Diplomasisi”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı.74, Mayıs-Haziran 2016, ss.50-51.
- Aksu, Hülya. “Çin’in Yeni Bölgeselleşme ve Normatif Güç Paradigması Ortadoğu’yu Dönüştürür mü?”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı.76, Eylül-Ekim 2016, ss.70-73.
- Alagöz, Mehmet ve Onur Ceylan, “Dünya Ticaretinde Tarife Dışı Engeller: 2008 Krizi Sonrası Yaşanan Gelişmeler”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi**. Yıl.15, Sayı.30, Ekim 2015, ss.59-85.
- Alagöz, Emine Akçadağ. “Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri”. **U.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt.9, Sayı.2, 2016, ss.33-56.
- Altunışık, Meliha Benli. “Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken”. **Ortadoğu Etütleri**. Cilt.1, Sayı.1, 2016, ss.69-81.
- Altunışık, Meliha Benli. “Ortadoğu’da Bölgesel Düzen ve “Arap Baharı”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.6, Sayı.53, Mayıs 2013, ss.71-78.
- Altunışık, Meliha Benli. “Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken”. **Ortadoğu Etütleri**. Cilt.1, Sayı.1, Temmuz 2009, ss.69-81.
- Araz, Sevgi. “Küresel Güney ve BRICS Ülkeleri”. **Akademik Perspektif**. Yıl.2, Sayı.3, Ocak 2015, ss.34-37.
- Aras, İlhan ve Altuğ Günar. “Almanya’nın Arap Baharı Politikası”, **Akademik Ortadoğu**. Cilt.10, Sayı.1, 2015, ss.61-88.
- Arı, Tayyar. “Filistin’de Kalıcı Barış Mümkün mü?”. **Akademik ORTA DOĞU**. Cilt.2, Sayı.1, 2007, ss.11-34.
- Arı, Tayyar. “Gazze Sonrası İsrail’de İç Dinamikler ve Barış Süreci”. **Ortadoğu Etütleri**. Cilt.1, Sayı.1, Temmuz 2009, ss.83-98.

- Arıkan, Pınar. “İran Musaddık ve Darbe”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı.76, Eylül-Ekim 2016, ss.18-21.
- Aslan, Halil Kürşad. “Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyet’inin Ortadoğu Politikası”, **Akademik Ortadoğu**. Cilt.9, Sayı.1, 2014,ss.29-55.
- Ataç, Kaan Kutlu. “70. Yılında Truman Doktrini: Türkiye ve Soğuk Savaş”. **Ortadoğu Etütleri**. Cilt.8, Sayı.1, Temmuz 2016. ss.102-135.
- Ataman, Muhittin ve Gloria Shkurti. “Batının Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi”. **ADAM Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt.6, Sayı.2, Aralık 2016, ss.51-73.
- Aydıntan, Emir. “”ABD İncelemeleri”. **21. Yüzyıl Dergisi**. Nisan-Mayıs 2007, ss.87-106.
- Ayhan, Veysel. “HAMAS: Filistin Direnişinde Politik İslam”. **Ortadoğu Etütleri**. Cilt.1, Sayı.1, Temmuz 2009, ss.101-136.
- Ayman, S. Gülden. “Filistin Çıkmazı Üzerinde Yeniden Düşünme Gereği”. **Akademik ORTA DOĞU**. Cilt.3, Sayı.2, 2009, ss.41-61.
- Baharçipek, Abdulkadir ve Işıl Arpacı. “Arap Dünyasında “Eski Hal Muhal””, **Akademik ORTA DOĞU**. Cilt.8, Sayı.2, 2014, ss.99-114.
- Balcı, Ali. “Darbeler ve ABD’nin Rolü: Önemi Hep Sonradan Anlaşılan Bir Bağlantı”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı.76, Eylül-Ekim 2016, ss.48-49.
- Başbaşıoğlu, Arif. “Ortaklık Politikası Çerçevesinde NATO’nun Ortadoğu’ya Bakışı”. **Akademik Ortadoğu**. Cilt.6, Sayı.1, 2011, ss.77-95.
- Başkan, Birol. “Buazizi’nin Yaktığı Ateş: 21. Yüzyıl Başında Arap İsyanları”. **Akademik Orta Doğu**. Cilt.6, Sayı.1, 2011, ss.1-22.
- Batı, Güney Ferhat. “Çin: Yükselen Global Güç”. **Akademik Perspektif**. Yıl.2, Sayı.3, Ocak 2015, ss.27-29.
- Bayraç, H. Naci. “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.10, Sayı.1, Haziran 2009, s.115-142.
- Bayraktar, Rana Atabay. “Türkiye ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi”. **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Yıl.11, Sayı.21, Bahar 2012, ss.403-424.
- Baysoy, Emre. “Rusya, AB, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitikası”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**. Cilt.10, Sayı.10, 2015, ss.59-81.
- Belasco, Amy. “The Cost of Iraq, Afghanistan, and Other Global War on Terror Operations Since 9/11”. **Congressional Research Service**. December 8, 2014, ss.1-100.
- BİLGESAM, **Irak ve Suriye’deki Gelişmelerin Türkiye’ye Etkileri**, Rapor No:65, İstanbul, 2015.
- Erkan, Birol, Mehmet Şentürk, Yusuf Ekrem Akbaş ve Tayfur Bayat, “Uluslararası Ham Petrol Fiyatlarındaki Volatilitenin İşsizlik Göstergeleri Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği Üzerine Ampirik Bulgular”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt.10, Sayı.2, 2011, ss.715-730.
- Bozdağlıoğlu, Yücel ve Çınar Özen. “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 4, Kış 2004, ss.59-79.

- Caferoğlu, Oktay. “Küresel Ekonomik Sistem ve ABD’nin Ortadoğu Politikası: 1991 ve 2003 Irak Müdahalesi”, **V.Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı II**. Isparta: İlmî Etüdler Derneği. 12-15 Mayıs 2016, ss.113-124.
- Chang, I-wei Jennifer. “Çin’in İpek Yolu Vizyonunda Ortadoğu”, Erhan Erken (Genel Yayın Yönetmeni.). **Yükselen Güç Çin’in Ortadoğu Politikası** İçinde. İstanbul: Dünya Bülteni Araştırma Masası, 2016, ss.13-19.
- Çağ, Galip ve Sami Eker. “Ortadoğu’da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak”. **Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi**. Sayı.2, Cilt.2, 2002, ss.57-72.
- Çağlar B. (2012). Türkiye’nin Suriye Politikası: Yeni-Klasik Realist Bir Bakış. **Ortadoğu Analiz**. Kasım 2012, Cilt:4 – Sayı: 47.
- Çakmak, Özge Aynagöz. “Çin’in Dünya Ekonomisi İle Bütünleşme Süreci ve Türk Sanayisi Açısından Bir Değerlendirme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt.13, Sayı.1, Mart 2008, ss.253-268.
- Çalık, Ümit. “Çin Ekonomisi (Mao ve Mao Sonrası Dönem)”, **Liberal Düşünce**. Yıl.16, Sayı.64, Güz 2011, ss.185-206.
- Çelikpala, Mitat. “Enerji Güvenliği: NATO’nun Yeni Tehdit Algısı”. **Uluslararası İlişkiler**. Cilt.10, Sayı.40, Kış 2014, ss.75-99.
- Çolakoğlu, Selçuk. “Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Çin”. **Uluslararası İlişkiler**. Cilt.1, Sayı.1, Bahar 2004, ss.173-197
- Çomak, Hasret. (2011). Dünya Jeopolitiğinde Türkiye. İstanbul. Hiperlink Yayınları.
- Aktaran: Sevim C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. **Journal of Yaşar University**. 26(7) s.4378- 4391.
- Dağ, Ahmet Emin. “Irak Raporu”. **İnsani Yardım Vakfı**. İstanbul, Ağustos 2015, ss.1-23.
- Dağı, Zeynep. “Russia: Back toThe Middle East”. **Perceptions**. Spring 2007, ss.123-141.
- Delanty, Gerard. Avrupa’nın İcadı, 4. Baskı, Ankara: Adres Yayınları, 2014.
- Demir, Emre. “Brexit: Avrupa Birliği Yol Ayrımında”, Tuiç Akademi. <http://www.tuicakademi.org/brexit-avrupa-birligi-yol-ayriminda/>, (01 Nisan 2017).
- Demir, İdris. “OPEC: Güçlü Bir Kartel?”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı.18, Aralık 2008, ss.231-246.
- Değirmencioğlu, İlhami Binali. “Rakipsiz Kalan Güç Kendini Yok Eder- ABD İmparatorluğu”. **Güvenlik Stratejileri Dergisi**. Sayı.6, Haziran 2007, ss.71-92.
- Deşilmek, Enes. “Uluslararası Sistem ve Avrupa Birliği”. **Akademik Perspektif**. Yıl.1, Sayı.1, Kasım 2014, ss.39-41.
- Devlet Planlama Teşkilatı, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2001, s.6.
- Doster, Barış. “Bir Bölgesel Güç Olarak İran’ın Ortadoğu Politikası”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.4, Sayı.44, Ağustos 2012, ss.44-51.
- Efe, İbrahim. “Batı Medyasının Darbelerle İmtihani: Mısır ve Türkiye Örnekleri”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı.76, Eylül-Ekim 2016, ss.62-64.

- Eker, Sami. "Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği". **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**. Cilt.2, Sayı.1, 2015, ss.31-66.
- Ekinci, Arzu Celalifer. "İran'ın Stratejik Kartı Olarak Hürmüz Boğazı'nın Önemi", **Akademik Ortadoğu**. Cilt.6, Sayı.2, 2012, ss.21-39.
- Ekrem, Erkin. "Rusya-Çin İlişkileri", **Rusya Raporu**. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2010.
- Ekrem, Erkin. "Çin'in Orta Asya Politikaları", **Çin'in Orta Asya Politikaları Raporu**, Ankara, 2011.
- Elibüyük, Mesut. "Ortadoğu'nun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri, Önemi". **Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi**. Cilt.1, Sayı.1, ss.129-156.
- Engdahl, F. William. "İngilizlerin Petrol Oyunu Osmanlı'yı Nasıl Yıkıncı?", **Derin Tarih**. Sayı.41, Ağustos 2015, ss.44-52.
- Erboğa, Abdullah. "Bölgesel Dönüşüm Süreci ve Körfez Güvenliği", **Türkiye Ortadoğu Çalışmalar Dergisi**. Cilt.3, Sayı.1, 2016, ss.9-38.
- Erhan, Çağrı. "Hafız Esad'ın Ölümü ve Muhtemel Gelişmeler". **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Cilt.55, Sayı.2, 2000, ss.161-172.
- Erik, Nazan Yalçın ve Şerife Merve Koşaroğlu. "Tarihsel Süreç Boyunca Değişen Petrol Fiyatları; Şeyl Gazı Etkisi ve Bazı Öngörüler", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. Cilt.17, Sayı.2, 2016, ss.119-143.
- Erkan, Süleyman. "Sovyet-İran İlişkileri(1979-1989)". **Akademik ORTA DOĞU**. Cilt.8, Sayı.2, 2014, ss.161-182.
- Erkmen, Serhat. "Ortadoğu'da Kilitlenen Güç Mücadelesi ve Yeni Çatışma Olasılığı". **Ortadoğu Analiz**. Cilt.5, Sayı.52, Nisan 2013, ss.71-77.
- Ermağan, İsmail ve Emin Üstünel. "Çin'in Ortadoğu Politikaları". **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt.1, Sayı.37, 2014, ss.19-39.
- Ersoy, Eyüp. "Suudi Arabistan ve Suriye İç Savaşı: Diplomatik Temkin Siyasetine Dönüş". **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı.75, Temmuz- Ağustos 2016, ss.34-35.
- Esfahani, Hadi Salehi. "The Economic Ties and Political Interest of the United States in the Middle East and North Africa". **SNU American Studies Journal**. No:35.1, April 2012, ss.1-23.
- European Commission. The European Union Explained, "Energy". Brussels-Belgium: Luxemburg: Publications Office of the European Union, July 2012, ss.1-14.
- Eyüboğlu, Furkan. "Çin Dış Politikasına Kısa Bir Bakış". **Akademik Perspektif**. Yıl.2, Sayı.3, Ocak 2015, ss.30-32.
- Freedman, Robert O. "Russia and the Middle East Under Putin". **Ortadoğu Etütleri Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Vol.2, No.1, July 2010, ss.9-55.
- Geleri, Aytekin. "Rusya'nın Dış Güvenlik Politikaları", **Rusya Raporu**. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2010.
- Gülmez, Nurettin ve Bülent Tahancı, "Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**. Cilt.14, Sayı.28, Bahar 2014, ss.225-252.
- Güneş, Ergin. "Amerika Birleşik Devletleri'nin Çin, Rusya Örneğinde Asya Politikaları", **E-Journal of New World Sciences Academy**. Cilt.6, Sayı.2, Şubat 2011, ss.342-355.

- Güneş, Ergin. “Çin-Rusya İlişkilerindeki Asimetrik Denge ve Amerika Birleşik Devletleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. Cilt.70, No.4, 2015, ss.839-867.
- Güneş, Engin. “Yeni Yüzyıldaki Çin-Amerika Rekabeti”, **Toplum ve Demokrasi**. Sayı.3, Mayıs-Aralık 2009, ss.175-188.
- Güngör, Fatma Akkan ve Alper Tolga Bulut. “11 Eylül Sonrası Dönemde Transatlantik İlişkiler ve Ortadoğu”, **Akademik ORTA DOĞU**. Cilt.4, Sayı.2, 2010, ss.91-102.
- Gürbüz, Vedat. “Petrol, Petrol Politikaları ve Ortadoğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı”, **Avrasya Dosyası, Enerji Özel**. Cilt.9, Sayı.1, Bahar 2003, ss.133-167.
- Gürkaynak, Muharrem ve Serhan Yalçiner. “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, **Uluslararası İlişkiler**. Cilt.6, Sayı.23, Güz 2009, ss.73-92.
- Gürsoy, Furkan. “Zulmün Adı: ’Doğu Türkistan’”. **Akademik Perspektif**, Yıl.2, Sayı.3, Ocak 2015, ss.16-18.
- Güven, Meriç. “Uluslararası Bir Aktör Olarak AB’nin İzlediği Politikalar”. **21. Yüzyıl Dergisi**. Sayı.30, Haziran 2011, ss.9-13.
- İsmayilov, Elnur. “21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinleri’nde Güney Kafkasya ve Orta Asya Değerlendirmesi”. **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**. Cilt.1, Sayı.1, 2013, ss.87-106.
- İzol, Ramazan ve Samet Zenginoğlu. “11 Eylül ve Sonrası: Terörizm, Petrol ve Nükleer Tehdit Ekseninde Ortadoğu”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Yıl.7, Sayı.2, Aralık 2014, ss.423-439.
- Kapluhan, Erol. “Dünya Enerji Kaynakları Açısından Ortadoğu Petrolleri ve Önemi”, **Yeni Türkiye, Orta Doğu Özel Sayısı-I**. Yıl.22, Sayı.82, Ocak-Haziran 2016, ss.452-461.
- Kar, Muhsin. “Rusya’nın Makroekonomik Yapısı”, **Rusya Raporu**. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2010.
- Karaca, Nil. “Gatt’tan Dünya Ticaret Örgütü’ne”, **Maliye Dergisi**. Sayı:144, 2003, ss.84-99.
- Karaosmanoğlu, Ali L. “NATO’nun Dönüşümü”. **Uluslararası İlişkiler**. Cit.10, Sayı.40, Kış 2014, ss.3-38.
- Kardaş, Şaban. “Trump Dönemi Amerikan Dış Politikası ve Türkiye”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.9, Sayı.78, Ocak-Şubat 2017, ss.8-9.
- Kaya, Taylan Özgür. “Avrupa Birliği’nin Ortadoğu Barış Sürecindeki Rolünün Analizi”, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt.2, Sayı.3, (Temmuz 2010), ss.77-106.
- Kayrak, Musa. “Yolsuzlukla Mücadelede Uluslararası Örgütler”, **Sosyoekonomi**. Cilt.4, Sayı.4, 2006, ss.85-108.
- Kemiksiz, N. Neşe. “Filistin Sorunu”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt.11, Sayı. 1, Kasım 2016, ss.133-175.
- Kızılkaya, Ertuğrul ve Cem Engin, “Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo-Ekonomik Mücadele”, **Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2004,ss.197-204.
- Koldaş, Umut ve Nur Köprülü. “Arap İntifadası Mı? Arap Dünyasındaki Toplumsal Hareketlerin İçsel, Bölgesel ve Uluslararası Dinamikleri”, **Akademik Ortadoğu**. Cilt.6, Sayı.1, 2011, ss.23-62.

- Kurt, Selim. “Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Ortadoğu Politikası”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl 7, Sayı XIX, ss.167-196.
- Memiş, Hasan, Mehmet Kara ve Lütfü Tayfur, “Yoksulluk, Yapısal Uyum Programları ve Sahra Altı Afrika Ülkeleri”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt.7, Sayı.14, 2010, ss.325-346.
- Mermod, Aslı Yüksel. “Dünya Ticaret Örgütü’nün Yönlendirdiği Dünya İktisat Düzeni ve Türkiye’de Tekstil Sektörü Açısından Bir İnceleme”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**. Cilt.XXIX, Sayı.II, 2010, ss.341-360.
- Mevlütöğlü, Arda. “Yeni Dönem Başlarken Körfez Ülkeleri ile ABD’nin Savunma İlişkileri”. **Ortadoğu Analiz** Cilt.9, Sayı.78, Ocak-Şubat 2017, ss.64-67.
- Momani, Bessma. “The EU, tge Middle East, and Regional Integration”. **World Economics**. Vol.8, No.1, January-March 2007, ss.1-10.
- Orhan, Oytun. “Suriye’de Ateşkes ve Siyasi Çözüm”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.9, Sayı.78, Ocak-Şubat 2017, ss.44-45.
- Orhan, Oytun. “Suriye Krizi İsrail’e Golan Tepeleri Konusunda Fırsat Sağlıyor”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı.74, Mayıs-Haziran 2016, ss.80-81.
- Örmeci, Ozan. “21. Yüzyılda ABD-Çin Rekabeti”. **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı.29, Ağustos 2013, ss.1-14.
- Ömerci, Ozan. “21. Yüzyılda ABD-Çin Rekabeti”. **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı.29, Ağustos 2014, ss.1-14.
- Örnek, Serdar. “On Bir Eylül Olayları ve Afganistan Operasyonu”. **Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. Cilt.1, Sayı.1, Temmuz 2012, ss.107-134.
- Özalp, Osman N. “Uluslararası İlişkiler Bağlamında Ortadoğu’da Büyük Güç Politikalarını Açıklamaya Yönelik Bazı Kuramsal Yaklaşımlar”. **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. No.48, Mart 2013, ss.43-59.
- Özdemir, Haluk. “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. Cilt.63, Sayı.03, (2014), ss.113-144.
- Özdemirci, Ayşe Selcan. “Suriye İç Savaşı’na Lübnan’a Etkileri”. **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**. Cilt.3, Sayı.2, 2016, ss.76-105.
- Özgen, Cenk. “Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası’nda İlk Çatlak: Libya Krizi”. **ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**. Sayı.15, Temmuz 2016, ss.143-176.
- Özkan, Güner. “ABD-İran Arasında Nükleer Güç ve Güvenlik Sorunu”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt.44, Sayı.509, 2007, ss.21-34.
- Özpek, Burak Bilgehan. “En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu”. **Ortadoğu Etütleri**. Cilt.3, Sayı.2, Ocak 2012, ss.183-215.
- Öztürk, İlhan. “Dünya Bankası Politikaları”, **Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt.3, Sayı.1, Haziran 2006, ss.36-55.
- Öztürk, Serdar. “Küresel Ekonomik Krizin Çin Ekonomisine Etkileri: Çin’in Büyüme Stratejisinin Sürdürülebilirliği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Sayı.14, 2011, ss.123-139.
- Öztürkler, Harun. “Arap Baharının Ekonomik Analizi”. **Akademik ORTA DOĞU**. Cilt.8, Sayı.2, 2014, ss.1-16.
- Öztürkler, Harun. “Mısır’da Arap Baharı Sonrası Ekonomik Gelişmeler”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı.75, Temmuz-Ağustos 2016, ss.80-81.

- Öztürkler, Harun. “İslam İşbirliği Teşkilatı: Amaç ve Bütçe Yönünden Bir Değerlendirme”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı.74, Mayıs-Haziran 2016, ss.26-27.
- Pirinççi, Ferhat. “ABD-Suudi Arabistan Silah Anlaşması”. **Akademik ORTA DOĞU**. Cilt.5, Sayı.2, 2011, ss.61-84.
- Pirinççi, Ferhat. “İrak’ta Saray İçi Darbe Saddam Hüseyin ve İktidara Gelişi”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı.76, Eylül-Ekim 2016, ss.44-47.
- Purtaş, Fırat. “Rusya ve Arap Orta Doğusu”. **Akademik ORTA DOĞU**. Cilt.2, Sayı.2, 2008, ss.45-75.
- Sandıklı, Atilla ve Erdem Kaya (2013). Barış Kavramına Teorik Yaklaşımlar ve Küresel Yönetişim. **İstanbul Ticaret Sosyal Bilimler Dergisi** Yıl:12 Sayı:23 Bahar 2013 s.59-79
- Saray, Mehmet Ozan ve Levent Gökdemir, “Çin Ekonomisinin Büyük Aşamaları (1978-2005)”, **Journal Of Yaşar Universty**, Cilt.2, Sayı.7, 2007, ss.661-684.
- Sarı, İsmail. “İran’ın Suudi Arabistan İle Bugünkü Gerginliğinde 1979 Devrimi’nin Mirası”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı.73. Mart-Nisan 2016, ss.20-23.
- Sasaoğlu, Dicle. “NATO Müdahalesi ve Sonrasında Afganistan”. **Bilgesam Analiz**. No:1176, 8 Ocak 2014, ss.1-8.
- Sezen, Seriyeye. “Çin Halk Cumhuriyeti’nde Sosyalist Piyasa Ekonomisine Dönüşüm”, **Amme İdaresi Dergisi**. Cilt.40, Sayı.1, Mart 2007, ss.27-56.
- Sharp, Jeremy M. “U.S. Foreign Aid to Israel”. **Congressional Research Service**. December 22, 2016, ss.1-39.
- Sinkaya, Bayram. “Suriye Krizi Karşısında İran’ın Tutumu ve Şam-Tahran İttifakının Temelleri”. **Akademik Orta Doğu**. Cilt.10, Sayı.1, 2015, ss.131-160.
- Sinkaya, Bayram. “İŞİD Gölgesinde IRAK-İRAN İlişkileri”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı.77, Kasım-Aralık 2016, ss.34-37.
- Sinkaya, Bayram. “Ortadoğu’da Asker-Siyaset İlişkisi ve Askeri Darbeler”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı.76, Eylül-Ekim 2016, ss.50-53.
- Şahinöz, Ahmet. “Dünya Ticaret Örgütü’nün Dönüşümü”, **Küreselleşme ve Türkiye Tarımı, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını**. 2002, ss.177-189.
- Şenel, Burak. “İsrail Devleti’nin Kuruluşunda Türkiye’nin İsrail’i Tanıma Süreci”. **Akademik ORTA DOĞU**. Cilt.9, Sayı.1, 2014, ss.157-178.
- Şimşek, Mevlüdiye. “Çin Halk Cumhuriyeti’nin Dünya Ticaret Örgütü’ne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin’in Geleceğine İlişkin Senaryolar”, **Yönetim ve Ekonomi**. Cilt. 12, Sayı.2, 2005, ss.77-90.
- Şen, Gülriş. “İran ve “Arap Baharı”: Bağlam, Söylem ve Siyaset”. **Ortadoğu Etütleri**. Cilt.3, Sayı.2, Ocak 2012, ss.95-118.
- Şenyerli, Berat Oğuz. “Prof. Dr. Tarık Oğuzlu Röportajı”. **Akademik Perspektif**. Yıl.2, Sayı.3, Ocak 2015, ss.20-23.
- Tanrısever, Oktay F. “Donald Trump Başkanlığında ABD’nin Rusya ile Kurabileceği İlişkiler ve Ortadoğu Bölgesine Etkileri”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.9, Sayı.78, Ocak-Şubat 2017, ss.13-15.
- Taşdemir, İnci. “AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye’nin Seçenekleri Cilt-1”, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2008.
- Telci, İsmail Numan. “Mısır’da Devlet ve Müslüman Kardeşler”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı.75, Temmuz-Ağustos ,ss.12-13.

- Tellal, Erel. "Rusya Suriye'de Ne Arıyor?". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. Cilt.70, Sayı.4, 2012, ss.1047-1050.
- Temiz, Kadir. "Çin Dış Politikasında Değişim Sancıları ve Ortadoğu", Erhan Erken (Genel Yayın Yönetmeni.). **Yükselen Güç Çin'in Ortadoğu Politikası İçinde**. İstanbul: Dünya Bülteni Araştırma Masası, 2016, ss.9-16.
- Torun, Abdullah. "Altı Gün Savaşı: Sebepleri ve Sonuçları Açısından Ortadoğu'da Bir Dönüm Noktası", **Akademik Ortadoğu**. Cilt.6, Sayı.1, 2011, ss.109-127.
- Uslu, Kamil, İlyas Sözen ve A. Alkan Çelik, "Enerji Kaynaklarından Petrol ve Doğalgazdaki Tekel Oluşumları", **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt.1, Sayı.1, 2007, ss.82-107.
- William C. Wohlforth, Richard Little, Stuart J. Kaufman, David Kang, Charles A. Jones, Victoria Tin-Bor Hui, Arthur Eckstein, Daniel Deudney, William J. Brenner. "Testing Balance-of-Power Theory in World History", **European Journal of International Relations**. SAGE Publications and ECPR-European Consortium For Political Research, Vol.13, No.2, 2007, ss.155-185.
- Xing, Li ve Ma Yuan. "A Comparative Analysis of US-Russia Middle East Energy Strategy", **Journal Of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)**, Vol.4, No.3, 2010, ss.81-102.
- Yanar Rüstem. "OPEC ve Petrol Fiyatları". **Ortadoğu Analiz**. Cilt.9, Sayı.78, Ocak-Şubat 2017, ss.74-77
- Yardımcıoğlu, Mahmut ve Hüseyin Koçarlan. "Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt.2, Sayı.2, 2014, ss.163-174.
- Yeşiltaş, Murat. "İŞİD: Terörün Jeopolitik Yönetimi". **Jeopolitik Analiz**. Cilt.8, Sayı.73, Mart-Nisan 2016, ss.62-64.
- Yeşiltaş, Murat ve Ali Balcı, "İkinci Lübnan Savaşı: Bir Yeniden Değerlendirme ", **Akademik Orta Doğu**, Cilt 4, Sayı 2, 2010, ss.67-90.
- Yıldırım, Yusuf. "Soğuk Savaş Sonrası dönemde İran'ın Silahlanmasının Ortadoğu Bölgesi Üzerindeki Etkisi", **International Journal of Social Sciences and Education Research**. Cilt.1, Sayı.2, 2015, ss.342-354.
- Yıldız, Yavuz Gökalp. **Global Stratejide Ortadoğu, Krizler Sorunlar ve Politikalar**. İstanbul: Der Yayınları, 2000.
- Yılmaz, Emre. "Rusya- Çin Doğalgaz Anlaşması ve Türkiye'ye Etkisi", **Konya Ticaret Odası Raporları**. Konya: Konya Ticaret Odası Etüd-Araştırma Servisi, 2015.
- Yılmaz, Sait. "Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi". **Stratejik Araştırmalar Dergisi**. Cilt No. 1, Sayı.1, 2008, ss.27-65.
- Yılmaz, Sait. "ABD Hegemonya Kurgusu". **21. Yüzyıl Dergisi**. Yıl.2, Sayı.4, Ocak-Şubat-Mart 2008, ss.45-66.
- Yılmaz, Sait. "(Avrupa) Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası", **TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi**, Cilt.7/Yaz, Sayı.27, ss.22-35.
- Yorulmaz, Semir. "Hamis ve El Fetih Arasındaki Uzlaşma Çabaları". **Ortadoğu Analiz**. Cilt.8, Sayı.74, Mayıs-Haziran 2016, ss.52-53.
- Yüce, Samet. "Rusya'nın Suriye'deki Varlığının Nedenleri". **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt.11, Sayı.1, Ocak 2016, ss.269-289.
- Yücel, Zeynep. "AB'nin Orta Doğu Perspektifinden Suriye Politikası". **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**. Sayı.16, 2011, ss. 85-98.

Diğer Yayınlar

- Alagöz, Emine Akçadağ. “AB’nin Yeni Güvenlik Stratejisi İhtiyacı”. Bilgesam, (19 Ağustos 2013), http://www.bilgesam.org/incele/74/-ab%C2%92nin-yeni-guvenlik-stratejisi-ihciyaci/#.WN_XJqKhIU, (01 Nisan 2017).
- Amoros, Raul. “The US Spends \$35 Billion on Foreign aid... But Where Does The Money Realy Go?”, Mondoweiss. 4 Kasım 2015. <http://mondoweiss.net/2015/11/spends-billion-foreign/> (07 Ocak 2017).
- Arı, Tayyar. “Ortadoğu ve Dünya”, **1.Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri**. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları, 17-18 Nisan 2008, ss.26-32.
- Atlı, Altay ve Sadık Ünay. “Küreselleşme Sürecinde Türkiye- Çin Ekonomik İlişkileri”, **SETA**. Sayı.96, Haziran 2014.
- Atiker, Mustafa. “Ortadoğu, Petrol ve ABD”, http://www.kto.org.tr/d/file/ortadogu_rapor.pdf, (12 Nisan 2017).
- Bilge Adamlar Kurulu Raporu, “Irak ve Suriye’deki Gelişmelerin Türkiye’ye Etkileri”, Rapor No:65, İstanbul, Nisan 2015.
- Bozkurt, Enver ve Selim Kanat, Bush Dönemi Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin Obama Dönemi'nde Sürdürülebilirliği, Isparta: **Uluslararası Davraz Kongresi**, Eylül 2009, s.12.
- Çin Ortadoğu’da: “Sessiz ve Temkinli” Siyaset, Uluslararası Politika Akademisi, 27 Mart 2014, <http://politikaakademisi.org/2014/03/27/cin-ortadoguda-sessiz-ve-temkinli-siyaset/>, (20.03.2017).
- Çelik, Ümit. “Düşmanımın Düşmanı Dostumdur: Çin-Rusya İlişkileri ve ABD”, <http://www.uiportal.net/dusmanimin-dusmani-dostumdur-cin-rusya-iliskileri-ve-abd.html>, (5 Nisan 2017).
- Çomak, Hasret. “Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye”, **II. Uluslararası Türk-Asya Kongresi, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma**. İstanbul: TASAM Yayınları, 23-24 Mayıs 2007, ss29-44.
- Çeştepe, Hamza. “Dünya Ticaret Örgütü’nün Son Dönemlerdeki Uygulamalarının Türkiye’ye Etkileri”, **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**. Sayı.12, 2006, ss.155-179.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Türk-Çin İş Konseyi Çin Ülke Bülteni**. Ocak 2014, İstanbul.
- Dursunoğlu, Alptekin. “Lübnan Savaşı, Stratejik Hedefleri ve Sonuçları”, Yakın Doğu Haber. 15 Ağustos 2006. <http://www.ydh.com.tr/makale.php?MID=109>, (28.06.2017).
- Dünya Bankası, Dünya Bankası Hakkında, <http://www.worldbank.org/en/about>, (20.04.2017).
- Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Ticaret Örgütü Hakkında, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/wto_dg_stat_e.htm, (21 Nisan 2017).
- Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri Avrupa Birliği, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=EUU>, (31 Mart 2017).
- Dünyanın En Büyük 500 Şirketi, Fortune, <http://www.fortuneturkey.com/dunyanin-en-buyuk-500-sirketi-aciklandi-36515>, (22 Mayıs 2017).

- Erdemir, Halil. "İsrail'in Ortadoğu Politikalarındaki Rolü", **1.Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri**. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları, 17-18 Nisan 2008, ss. 88-101.
- Ertuğral, Yusuf. "Rusya'nın Arap Baharı Poltikası (2010- 2014)", Akademik Perspektif. 2015, <http://akademikperspektif.com/2015/02/18/rusyanin-arap-bahari-politikasi-2010-2014/>, (2 Nisan 2017).
- Feng, Chaoling. "Embracing Interdependence: The Dynamics Of China And The Middle East", **Brookings Doha Center Policy Briefing**. Doha: Brookings Institution, 2015.
- Gökırmak, Mert. "Birinci Oturumun Raporu", **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri**. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 31 Mayıs- 01 Haziran 2007, ss.69-77.
- Güzelipek, Yiğit Anıl. "5.Yılında Arap Baharı: Arap Uyanışı Mı Yoksa Bölgesel Bir Kaos Mu?", **Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset ve Ekonomi Konferansı**. İstanbul: Fevziye Mektepleri Vakfı Işık Üniversitesi, 24-25 Mart 2016, ss.7-10.
- Hacısalihoglu, İ. Yaşar. "Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Bir "Güç Şeması" ve Türkiye", **Uluslararası ODTÜ Uluslararası İlişkiler Konferansı Bildiriler Kitabı**. Ankara: ODTÜ, 3-5 Temmuz 2002, ss.11-27.
- Kekilli, Emrah. "17 Şubat Devrimi'nden Hafta Darbe Girişimine Libya Siyaseti". **SETA**. İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı.99, Haziran 2014.
- Işık, Hüseyin B. "Rusya'yla Bağlantılı Örgütler", **Rusya Raporu**. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2010.
- İTKİB Genel Sekreterliği, Tekstil, Deri, Halı Ar-Ge Şubesi, "Avrupa Birliği Dış Ticaret Raporu", Ocak 2017.
- İTKİB Genel Sekreterliği AR&GE ve Mevzuat Şubesi, Tekstil ve Konfeksiyon Pazarı Olarak Çin Halk Cumhuriyeti, İstanbul, 2007.
- Kamalov, İlyas. "SSCB'nin Yıkılışından Günümüze Rus Dış Politikası", **Rusya'nın Orta Asya Politikaları**. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011.
- Kamalov, İlyas. "Rusya'nın Orta Asya Ülkeleri İle Geliştirdiği Askeri İşbirliği ", **Rusya'nın Orta Asya Politikaları**. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- Köse, Talha. "Lübnan'da İstikrar Arayışları", **SETA Lübnan Raporu**. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 2006.
- Milliyet**, "NATO, Hristiyanlar Kulübü mü oldu?", 8 Aralık 2015.
- Müslüme, Narin. "Büyüyen Çin Ekonomisinde Artan Enerji Talebi ve Dünya Enerji Piyasasına Etkileri, ICANAS 38, Ankara: Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15 Eylül 2007,ss.249-270.
- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, **ABD'nin Çekilmesinin Ardından Irak Politikasının Bölgesel, Küresel Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları**, Ankara, 2011.
- Orsam, **Rusya'nın Ortadoğu Politikası**, Orsam Rapor No:125, Ankara, 2012.
- Pala, Cenk. "Ayı İle Dans: Kutsal Gazprom İmparatorluğu ve Türkiye", **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler**, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 31 Mayıs- 01 Haziran 2007, ss.9-42.
- Modigs, Ronny. "United States Foreign Policy In The Middle East After The Cold War", Master Of Military Art And Science General Studies Fort Leavebworth, Kansas, 2003.

- Oğuz, Ahmet ve Gülçin Güreşçi Pehlivan, “2008 Küresel Kriz Sürecinde Avrupa Birliği, Birlik Olabildik mi?”, **3. UEK-TEK**. İzmir Çeşme, 01-03 Kasım 2012, ss.1-13.
- Öztürk, Tuğçe Ersoy. “ABD’nin “Yumuşak Güç” Kullanımı: Barack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası”. , s.3, <http://kamudiplomasisi.org/pdf/abdninyumusakguckullanimi.pdf>, (30.03.2017).
- Sarıkaya, Yalçın. “Geçmişten günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür”, **Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı**. Dış Politika Araştırmaları Merkezi, 2012.
- Smith, Dan. **Kriz Bölgelerinde Savaş Çıkma Eilimleri ve Nedeni**. Berghof Handbook for Conflict Transformation, Berlin, 2000, ss.1-13.
- Sharp, Jeremy M. “Egypt: Background and U.S. Relations”, **Congressional Research Service Report**, 2016.
- SIPRI2017, Askeri Harcamalar, <https://www.sipri.org/databases/milex>, (23 Nisan 2017).
- Singh, Michael. **Chinese Policy in the Middle East in the Wake of the Arab Uprising**. The Washington Institute for Near East Policy, Aralık 2014, <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/opeds/ChineseMiddleEastPolicySingh201412.pdf> (13 Şubat 2017), s.4.
- Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü, **Türkiye-İsrail İlişkileri**, 2011.
- Stockholm International Peace Research Institute, Askeri Harcamalar, <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-constant-USD.pdf>, (9 Nisan 2017).
- Şahin, Yılmaz. “Küresel Kayma”, Tarihbank, <https://tarihbank.wordpress.com/kuresel-kayma/>, (18.03.2017).
- The Statistics Portal, 2001-2015 Dünyada Askeri Harcamalar, <https://www.statista.com/statistics/264434/trend-of-global-military-spending/>, (9 Nisan 2017).
- Trenin, Dmitri. “Russia’s Policy In The Middle East: Prospects For Consensus And Conflict With The United States”, **A Century Foundation Report**. New York: A Century Foundation, 2010.
- Türkiye Ev Tekstili Sanayicileri ve İşadamları Derneği, **Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu**, İstanbul, Aralık 2013.
- Yılmaz, İlkay. “Çin Ekonomisinde Büyümenin Dinamikleri”, 13’cü Ulusal Ekonomi Sempozyumu. Mersin: Türkiye Ekonomi Kurumu, 29-30 Eylül 2005, ss.149-172.
- Yücel, Umur Tugay. “Amerikan Gücünün Gerileyişi: Mit mi Gerçeklik mi?”, Akademik Perspektif, 18 Eylül 2015, <http://akademikperspektif.com/2015/09/18/amerikan-gucunun-gerileyisi-mit-mi-gerceklik-mi-2/>, (18.03.2017).